

પ્રેમાહુતિ

ભાગ ૧ દ્વિ

O. P.

12 MAR 1928

R. N. 101.

લેખક

મગનભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ

મોમ્બાઈ.

સોલ એજંટ.

નરોત્તમ બાબરભાઈ પટેલ.

નાધરોબી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૮૩૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ પ્રેમાલુતિ

વિષય ૬-૨૨

પ્રેમાહુતી.

ભાગ પહેલો.

લેખક.

ઓનિવાસી.

મગનભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ.

ભાસ્ખાસા.

પ્રકાશક.

સોમાભાઈ અવિચળદાસ પટેલ.

ભાસ્ખાસા.

સોન એજન્ટ.

નરોત્તમ બાબરભાઈ પટેલ.

નાથરોળી.

પ્રથમાવૃત્તિ.

સંવત ૧૯૮૩.

સને ૧૯૨૭

કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પરદેશમાં શી. ૪

સર્વ હક્ક સ્વાધિન.

આ નોવેલ શ્રી રામકૃષ્ણ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શાહ મોતીલાલ
રણછોટદાસે પ્રકાશકને માટે છાપી તૈયાર કર્યું.

દે. માળીવાડો—નડીઆદ.

તા. ૨૫-૧૨-૨૭

આફ્રીકામાં પુસ્તક મળવાનાં સ્થળ.

મેસર્સ સોમાલાઇ. એ. પટેલ.

મોમ્બાસ; નાઇરોબી; જંગમ્બાર; દારેસલામ
પી. એ. પી. ૪૩૬, ૪૭૬, ૨૮, ૨૮૩,

— અને —

મેસર્સ દવે એન્ડ કું.

પી. એ. પી. નં. ૪ મોમ્બાસા.

—ઇન્ડોયામાં—

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ.	પૃષ્ઠ.
૧ વસમી વિદાય ...	...૧
૨ કુદરતનો કેર ...	...૧૭
૩ સ્નેહ વાડી ...	...૩૩
૪ મોહમયી તરફ ...	...૪૭
૫ આછી છાયા ...	...૫૯
૬ નવી વહુના તમાસા ...	...૭૦
૭ અદ્ભુત ભેદ ...	...૮૨
૮ અચાનક મેળાપ ...	...૯૬
૯ પતિ પ્રભાવ ...	...૧૧૧
૧૦ શયતાનના પાસમાં ...	...૧૨૭
૧૧ અણમુલો પત્ર ...	...૧૪૩
૧૨ ભુવનો ભોગ ...	...૧૫૯
૧૩ મધુર મિલન ...	...૧૭૪
૧૪ સુખી સ્મતાવરણ ...	...૧૯૧
૧૫ ખેંચેને શંખે ...	...૨૦૫
૧૬ નર્તકિ ...	...૨૨૦
૧૭ તામેદાર તરણિ ...	...૨૩૭
૧૮ માયા ...	...૨૫૪
૧૯ કાળુત્રી ...	...૨૭૩
૨૦ છટકયો ...	...૨૯૦
૨૧ માયા મંદિર ...	...૩૦૭
૨૨ સુખી સંસાર ...	...૩૨૨

અર્પણ પત્રિકા.

જેમનાં દિલ્લે ભાવના બળ, અમોઘ કલ્પ
શક્તિ, અને ઉમદા વિચારાદિ ઉચ્ચ
ચારિત્ર્યનાં આછાં ઘેરાં ઓળસ મારા
હૃદયપટ પર પડ્યાં છે, તેના
પરિણામ રૂપ આ પ્રથમ

પ્રકાશ
તે

પુણ્ય વીર પ્રાતા સતાલાલ વલ્લભભાઈ
પટેલના પદાર્પણમાં સપ્રેમ અને
સન્નિયમ અર્પણ કરી કૃતકૃત્ય
થાઉં છું.

લી૦

આપનો

‘ મગનભાઈ ’

“ પ્રણય ઘસડે તોડી દેવા અહો સદુ પિંજરાં !

ફરજ ઘસડે કેદી થાવા અને મરવા દુઃખે !

ફરજ હતી આ પેલી પ્રીતિ ! રહ્યું : ડવું હવે !

ફરજ હડતી પ્રીતિ સાથે ! રહ્યું મનુ હવે !

શરણુ પ્રણયી આવે તેને રણય અરે નહા !

શરણુ પ્રણયી આવે તેને કઢાય નહીં વળી !

વચન પ્રિયને આપેલું “ હું થઈશ ન અન્યને !

વચન પ્રિયનું પાળે તેથી મરે દુઃખી દિલકો ! ”

‘ કલાપી ’

લેખકના બે બોલ.

અગાધ કલ્પના બળયુક્ત પ્રભાવશાળી લેખકની લેખિનિથી સુધવાતા અથાગ સાગરમાં એક જળગિંદુ સમાન મારા આ પ્રાથમિક પ્રયાસના પરિણામ રૂપ પ્રમાણિત નામક નાની નવલકથા જન સમુદ્ધના કરકમળ સમક્ષ રજુ કરતાં મને અત્યાનંદ થાય છે. જોકે સાહિત્યની દુનિયામાં પ્રથમ પ્રવેશ કરતાં કેટલીએક ઉણપો કિંવા ક્ષતિઓ હોવાનો સંભવ રહેતો હોનોથી આશા રાખુ છું કે જ્યાં જ્યાં તેવા દોષો દગ્ગોચર થાય ત્યાં ત્યાં વાંચકવર્ગ હંસમતિ દાખવી મને હામા બક્ષે.

જોકે હું ખીલતી વયનો યુવાન હોવા છતાં પણ બે આંખો ખુલ્લી રાખી ને હિંદુસમાજ સંઘમાં વિચારતાં મને અનુભવ થયો છે કે આ ભવ ભવાટવિમાં અનુસ્ર જળી પડરીપુદ્ગથી ભરેલા ભયંકર ભ્રમ મુલકો પડ્યા છે કે જ્યાં સર્વજ્ઞ અને નિર્બળ અનેક આત્માઓ ભુલભુલામણીમાં પડીને વર્ષો પર્યંત ઇતસ્તિતઃ ભટક્યા કરે છે તથાપી સત્યભાવ મુક્તક દિશાનું સુચન થઈ શકતું નથી તેવા પરિશ્રમથી થાકેલા હૃદયને મારો આ અલ્પ પ્રયાસ માર્ગસુચક થઈ પડશે; કારણકે પ્રસ્તુત નવલકથા જે કે કલ્પિત છે છતાં પણ હિંદુ સમાજનો તાદૃશ્ય ચિતાર રજુ કરી તેમાં ઘટના સુધારા વધારા કરવાની જરૂરીયાતોનું વિર્ગદર્શન કરાવામાં જનતી કાળજી રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે આશા છે કે વાંચકવર્ગ મારા આ કથનોમાંથી કંઈને કંઈક યથા રચીસાર મહણુ કરી જીવનમાં ઉતારશે તો નવલકથા આલેખવા તરફ લીધેલો મારો શ્રમ સફળ થયેલો સમજીશ.

કુદરતમય આ જગતમાં પ્રત્યેક શક્તિને રણા કિંવા પોપણની અપેક્ષા રહે છે. તદ્દનુસાર જેમની પ્રેરણાથી પ્રેરાઇને મેં નવલકથા કારોની દુનિયામાં વિચારવાની હામ બીડી છે તેવા મારા સ્નેહીભાઈ શીવાભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ અને મારા પુજ્ય વડીલ બંધુ સતાલાલ વલ્લભભાઈ પટેલ બી. એ. તથા પ્રકાશ શ્રીયુત્ત સોમાભાઈ. એ. પટેલ. અને સોન એજંટ ભાઈ સુરોત્તમ તથા એમ. જે. પટેલ. એ સર્વનો અત્યંત રૂણી અનેતો હોઈ નિખાલસ હિલે આભાર માનું છું. પ્રેસના મેનેજર શ્રીયુત..... કે જે-ણે અનેક પ્રકારે લક્ષ આપી પોતાના ટાઇમનો વધુ ભોગ આપ્યો છે તે માટે પ્રકાશક તરફથી તેમનો, તથા ભાઈની રામભાઈ ફકીરભાઈ પટેલ. (મીરજાપુર તા. નવસારી) લુમિકા લખી આપવા તથા આ પુસ્તકને રહેજ તપાસી જોવા માટે જે ત્રમ લીધો છે, તદ્વાર્થ તેમનો અને ઉપરાંત ભાઈ છોટાભાઈનો આભાર માનવાની તક લઉં છું.

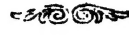
તા. ૨૬-૭-૨૭

મોમ્મોસા.

}

સેવક.
મગનભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ.
લેખક

ભૂમિકા.

ભારતવર્ષની સમાજ સંસ્કૃતિ પ્રાચિનમત છે-સનાતન છે. પ્રાચિનમત રૂપે મુનિઓએ જગત સમક્ષ ધરેલાં તે સમાજસંસ્કૃતિનાં સનાતન તત્ત્વેનાં સક્રિય અભ્યાસ કરી જોઈએ અર્થાત સર્વાંશે આચારમાં મુકી જોઈએ છીએ ત્યારે સત્યપ્રતિતિ થાય છે કે હિંદુ સમાજની સંસ્કૃતિ સનાતન છે; અને રહેશે. વિજ્ઞાનવાદના આ યુગમાં પણ જગતભરમાં કાંઈ પણ સમાજની ઘટના એવી નથી રચાઈ, કે જે હિંદુ સંસ્કૃતિમય જીવન જીવી જતાવવાના આદર્શો રજુ કરતી હોય. કિન્તુ અન્ય સામાજિક અનુશાસનો સંકુચિત જીવનના સિદ્ધાંતો રજુ કરી ત્યાંજ એટકી જાય છે; જ્યારે હિંદુ સમાજનુશાસન પદેપદે જીવનમાં ઉંચેને ઉંચે ઉડવાનું સામર્થ્ય પ્રેરે છે.

સ્પષ્ટિકરણની ખાતર રહેજ ઉડા ઉતરીને તપાસી જોઈયું તો સ્પષ્ટ સમજશે કે હિંદુ સમાજમાં લગ્ન ગ્રંથીનેા અર્થ બહુ વિશાળ ભાવમાં ઘટાવવામાં આવેલ છે. લગ્નગ્રંથી એટલે પ્રેમ-ગ્રંથી. આ પ્રેમગ્રંથીને તેના અંતિમ લક્ષ્યને પહોંચી વળવા માટે મથન કરતું દાંપત્ય, એટલે ખરેખર અલિખતામય જોડણું ! દાર્શનિક સ્થુલ શરીરો ખે; પરંતુ અંતરાત્માનું તદાત્મ્ય—એકીકરણ !

પરંતુ હિંદુ સમાજનું બંધારણ :આજે પ્રાચિનમત રૂપિમુનિ પ્રશ્નિત-રહ્યું નથી. તેમાં આજે કેટલાંએક એવાં તો વિરોધાગામી તત્ત્વો સેજભેજ થઈ ગયાં છે કે જે હિંદુ સમાજને દિનપ્રતિદિન

અવ:પતનના ઉંડાણને ઉંડાણ તરફ ધકેલી ભય છે. હિંદુ સમાજના પાયા આજે જડમૂળથી હચમચી ગયા છે. એના આંખી ઘેરી સુગંધી વેરતા પુષ્પાઝાદિત પુરાનુમા માર્ગમાં આજે કંટક વેરાયા છે આધ્યાત્મિક પ્રેમભાવના ત્રય થતે થતે તત્ત્વાન સર્વ વિકાર પ્રેમ સામ્રાજ્યથી છવાઈ રહ્યું છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ સ્વર્ગિય પ્રેમાનંદના અનુભવ કરાવતા દાષત્ય પ્રેમનાં સ્વપ્નાયે અણુમોલાં થઈ પડ્યાં છે. પ્રચલિત રહીનું પ્રાપ્ત્ય એટલા બધા બહોળા અંશે વધી ગયું છે. કે કેટલાયે સદયુષ્સંપન્ન આત્માઓને :જળાત્કારે અક્ષમ્ય ગુન્હેગારો અને અધોર અત્યાચારીઓ બનાવે છે. રહીતી ગુલામગીરી આગળ આજે પ્રતિભાવાન અને બુદ્ધિશાળી ગણાતા વકીલ, બેરીસ્ટરોનું કૌશલ્યવાન હાથપણ પણ ઝાંખું પડી ગયું છે. જેને આંખો છે તે જોઈ શકે છે, જેને શ્રવણેન્દ્રિય છે તે સાંભળી શકે છે, અને જેને હૃદય છે તે જિજ્ઞાસી શકે છે કે આજનો હિંદુ સમાજ આવાંજ સ્વરૂપમાં પરિણમે છે.

છતાં પણ એ ધોરતમ હિંદુ સમાજમાં આજે પણ એવા અનેક કૌમારો અને કુમારીકાઓ પાક્યે બાક છે કે જે દૈવિ પ્રેમને પિછાની શકે છે. કોણ કહે છે હિંદુ સમાજમાં દાંપત્ય પ્રેમાનુભવી સત્યયુગ આત્માઓ નથી પાકતા ? કોણ કહે છે કે હિંદુ સમાજમાં આજે સિતાપ્રેમી-પત્નીપ્રેમી-રામચંદ્રજીઓ નથી પાકતા ? અને કોણ કહે છે કે હિંદુ સમાજમાં આજે શીરીની ખાતર જીવલેણ આપત્તિઓ સામે ધુવવતા અને આખરે તેના કૃત્રિમ મરણનો અવાજ કાને અથડાતાંજ તેતી પાછળ પ્રાણાર્પણ કરનારા ફરહાદો નથી પાકતા ? આજે પણ હિંદુ સમાજમાં કૃષ્ણ વિરહી થોડા બંધ ગોપાંગનાઓ જન્મ લે છે, અરે નળ ત્રિયોગે ગાંડીતુર બની વેલી તરવરોને નળની ભાળ

પુછતી પ્રેમધેલી અનેક દમયંતીઓ આજે પણ પ્રાકૃતે જાય છે
પરંતુ અકસોસ! નિષ્કુર સમાજના નિષ્કુરાત્માઓને એ પ્રેમીજગરને
સમજી શકવા લાયક હૃદયજ કયાં છે?

પ્રેમાહુતિ' યાને સનમ સ્મશાન એક સામાજિક નવલકથા છે.
પ્રસ્તુત નવલકથા સાહિત્યોદ્યાનમાં ખરેખર એક ચોર પુષ્પવેલીનો
ઉમેરો કરે છે વાંચક વર્ગને આથી કોઈ અનેરી ભાવનાઓના અ-
સ્વાદો આપવાની તક મળીને કેટલીક અગમ્ય દિશાઓનો ઉકેલ કાઢવાને
આશ્વાસન રૂપ થઈ પડશે. વાર્તામાં વર્ણવેલાં મુખ્ય પાત્રોની કથની
ઉપરથી સહેજ સમજી શકાય છે કે હિંદુસમાજમાં આજે પણ રમા-
નાથ અને કાન્તા પ્રભુ પરાયણ ધર્મચુસ્ત દંપતિઓ વિદ્યમાન
જેમને ત્યાં સદહર્ષ વાર્તાના નાયક વિનોદ જેવા પુરુષવરો અને શશી-
કાન્ત જેવા બાહોશ વકીલો જન્મ લેછે એટલું જ નહીં પણ એ પ્રભુ-
તાવાન દંપતિ જ્યારે ભારતવર્ષનાં પુણ્ય ક્ષેત્રોની યાત્રાએ નીકળે છે,
અને તે દરમિયાન તેઓ કલકત્તામાં જઈ ચઢે છે ત્યારે તેઓ પ્રસન્ન
નામની એક નિરાધાર બાળાને કોઈ ગુણકાના પંજમાંથી બચાવી
છાદંગી પર્યંત આશ્રય આપવાનું વચન આપી ચનિતા વિશ્રામમાં
મુકે છે પરંતુ દૈવવશાત એ પુણ્યશાળી આત્માઓ યાત્રા ભ્રમણના
પરિચ્છેદ એકાએક આ ફાની દુનિયા છોડી જાય છે, જેથી બાળકો
શશીકાન્ત ને વિનોદ તેમના મુંબાઈના એક મિત્ર ઘેલાભાઈને ત્યાં
ઉછરે છે. યથા સમયે શશીકાન્તની કાર્કાદી ચળકી નીકળે છે તે એક
બાહોશ વકીલ બને છે. અને કુમારી કુમુંદનું પાણીગ્રહણ કરી
ભર્યના પ્લીડર તરીકે પસંદગી પામીને તે તરફ નીકળે છે.
અહિં વિનોદ પણ ધીમે ધીમે વિદ્યાભ્યાસમાં આગળ વધી બરોડા

કોમેજમાં ફાખલ થાય છે અને પ્રભુ કૃપાએ એજ કોમેજમાં અભ્યાસ કરતી મેના એનું પ્રેમપાત્ર બને છે. કે જે મેના અને કલાની પાછળ ત્રિનોદ મરી શીટ છે.—પોતાનું બળીદાન આપે છે.—અને તે પણ એક બેકદરદાન કુમુંદને મારેજ ! શશિકાન્ત એક આહોશ પીડર હોવા છતાં પણ છુદ્ધિનું દેવાળુ કદી પોતાના બ્રાધર ત્રિનોદને સ્વપસંદગી અનુસાર લગનઅંથીથી જોડાવાની ના પાડી લોકોપવાદને વજન આપતા જણાય છે.

મેના અને કળા તેગની માતાના વિધવા થયા પછીના કર્મીયા રોનું પરિણામ ! પરંતુ માનવ ધર્મ, પ્રેમ ધર્મ, ને કૌમારીકા થઇને તેના સત્ય સ્વરૂપમાં સમજનારી સત્યવૃત્ત બાળાઓ ! કાન્તિલાલ જેવા ખાનદાન કુટુંબમાં ઉછરેલો અને ખાનદાની ભર્યા સ્વભાવવાળો હોવા છતાં પણ વિષયવાસના રૂપિ ક્ષુદ્ધક લાલસાનો ભોગ થઇ પડી પોતાની ઓરમાન મા મંગળાની શીખવણીથી પતિપરાયણ ધર્મપત્નિ કમળાને સમુદ્રમાં ફેંકી દેતાં જરાપણ અચકાતો નથી. એટલુંજ નહિ પરંતુ દિન પ્રતિદિન વધુને વધુ વિષયલંપટ બનતો જોઇએ એક અકંગ કલાવગીર અને ભયંકર ખુની નીવડે છે તથાપિ તેના જેવો નામ્નીન બદમાસ પણ અંતને સમયે પોતાના પાપોનો ખુલા દોલે એકરાર કરી કઠોન્તમ પ્રાયશ્ચિત કરી પાપરૂપમાંથી મુક્ત થવાને ચુકતો નથી. કાન્તિલાલે સમુદ્રમાં ફેંકી દીધેલી કમળા અચાનક અચી બચ છે અને યોગીનીના નામે પ્રસિદ્ધ થઈ કલકત્તામાં વનિત વિશ્રામ સ્થાપન કરી પ્રભુપરાયણ જીવન વ્યતિત કરે છે આજ આશ્રમમાં ચંપક ઉદે' કેશવ અને પ્રસન્ન વચ્ચે પ્રેમ કુતુહલ જામે છે પણ સહેજજ બુલના પરિણામે બન્નેને ધણું ધણું શોસણ પડે છે એ બધાં દ્રાવ્યો ખરેખર આકર્ષિયને કણ્યા જનક લાગે છે.

કચન જેવી પાતરો આશુવિકાને અર્થે મંગળા હશે મંથા.
 ચંપા, અને રૂક્મણિ જેવી અનેક નિર્દોષ આગાઓને મહેરની
 મિશ્રિત બનાવવા માટે તેમની ઉપર વિવિધ પ્રકારની મહાપાતનાઓ
 ગુબ્બરે છે. તથાપિ સમાજથી ત્યજાયેલા મંગળા જેવી વિધવાઓ
 તે સર્વ સહન કરી પાતરોની ધ્રુજાને આધિન નહિ થતાં નર્તાકિ
 જીવન વ્યતિત કરી પોતાની પવિત્રતા જાળવી રાખે છે. રૂક્મણિએ
 પોતાનો સમગ્રો પરિચય પોતાના આત્મ ક્રાંતિ-માર્ગ જણાવી
 દીધો છે; કે તે દેવદાસ બધા ધોરતમ પાપ પંકજમાં ઉતરી પડી
 હતી. છતાં પણ કુદરતિ પ્રેરણાથી જીવનના અંત ભાગમાં તેની
 નૌકાની ગતિ સુલટી દિશામાં પથટાર્ધ ગઈ અને તેણી પાપોનું પ્રાય-
 શ્ચિત કરતી સનમ સ્મશાન મંદિરમાં પ્રેમીઓની કર્ણ કચનીની
 ગાથાઓ ગાતી શેષ જીવન વ્યતિત કરે છે તદુપરાંત એક આહોશ
 ડીટેક્ટીવને જાણે તેવી ફરજે સમજી ગુ-હેગારોના પત્નો મેળવતાં સુધી
 મારણ કરી વર્ષોના વર્ષ પ્રયત્ન કરનાર ડીટેક્ટીવ ધિરજલાલ આખરે
 પ્રતિભાવાન વ્યક્તિ તરીકે જાહેરમાં આવે છે ‘સુંદરનું સાહસ’
 એ બે પ્રકરણો તો પ્રેમની પરિસીમાની અવધિ કરે છે. વિગેરે
 ભાવનાઓનું દિર્ઘદર્શન કરાવી હિંદુ સમાજની પ્રચલિત રૂઠીમાંથી
 કેવાં ભયંકર પરિણામો પરિણમે છે, તેનાં ગવલનંત ઉદાહરણો આ
 નવલકથા પુરાં પાડે છે.

‘પ્રેમાહુતિ’નો પાંચતાર, જે તે હિંદુ દશે, અને તેની નસ
 નાડીઓમાં હિંદુ લોહી ધમકારા મારતું હશે તો હું નિઃશંક કહી
 શકું છું કે રૂઠી પ્રાચલ્યના દોર કમજોર બનાવતાં સુધી તે અવિશ્રાંત
 ઝડપે ! દુઃખી સમાજનો દુઃખદ દર્શાનો તાદશ ચિતાર જેણે
 અનુભવ્યો છે તેવા એક અનુભવી કહે છે કે:—

“એ કાણ નહિ હર્યો, શુંલામી રહીએને તોડવા ?

એ કાણ નહિ મળે એ સ્ત્રી ! જુશીયા છોડવા ?

અંતમાં હું એકજ આપત વિષે સહેજ ઇસારો કરી વિર-
મીશ કે જનસમૂહને ખોલોળો ભાગ લગભગ અર્ધદુગ્ધ નહિ જેવું
જ લાગેલો હોય છે, તેઓ સર્વ આ નવલકથાનો લાભ લઈ શકે
તેવા ઉદ્દેશથી ભાષાની કઠિનતા જેમ અને તેમ ઓછી કરવા તરફ
લેખક મહાશયે પ્રયત્ન કરેલ હોવાથી. તેમજ તે સાથે તેઓ હજી
વિશેષ વર્ષના ખિલતા યુવક હોવાથી વર્ણનરીતી ભાવરીતી તથા
રસ શૈલી માટે લીધેલા પરિશ્રમ માટે ખરેખર તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર
છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ વચ્ચક વર્ગ એઓશ્રીના સાહસની કહર
કરી એમને આગળ વધવાને ઉત્તેજના આપશે તો ભવિષ્યમાં ઉચ્ચ
પ્રકારના અનેક ગ્રંથો જનસમૂહ સમક્ષ ધરી સાહિત્ય જગતમાં
અવનવો ઉમેરો કરી શકશે એવી આશા સાથે વિરમતો ! ઇત્યાદિ
શાંતિ: !

તા-૭-૬-૨૭

આર.આસા.

} રામભઈ રૂકીરભાઈ પટેલ.

વ્યાપારીઓને સંદેશ!

ભૂતકાળમાં એક એવો પણ વખત હતો કે જ્યારે કસ્ટમ-
માંથી માલ છોડાવવા માટે એન્ડ્રીની જરૂર નહતી ! આજે એ
વખતની યાદગીરિ પણ લોપ થતા લાગી છે. નવો સમય એક
નવી નવી રીઠીઓ અને ધારા ધોરણો પોતાની સાથે લેતો આવ્યો
છે. કેળવાયેલા લોકો આજે સમજવા લાગ્યા છે કે કસ્ટમનું કલ્પી-
અરીંગ, ફારવર્ડિંગ, અને શીપીંગ કામ કોઈપણ ભોગે કાયદાના
અન્યાસીઓને હાથેજ થવું જોઈએ. આજે તેવું સંતોષ પૂર્ણ કામ
કરનારાઓમાં લોકોનું ધ્યાન માત્ર મેસર્સ કે. ડી. રાવલની કું.
કારકુન ખેંચાયું છે. જ્યાં હમેશાં નવી નવી પુછપરછ કલ્પીઅરીંગ
અને શીપીંગના કામની આવ્યે જ જાય છે; અને મુક્ત કંઠે જેની
પ્રશંસા પણ થાય છે. જેથી અમારે આપને પણ આમંત્રણ કરવાનું
છે કે આપ અવશ્ય અમોને એકજ વખત કામ સોંપી અમારી
સર્વિસની તુલના કરો.

કે. ડી. રાવલની કું.

કલ્પીઅરીંગ, ફારવર્ડિંગ, અમે શીપીંગ એજન્ટસ.

પી. ઓ. બો. ૧૮૩. મોમ્બાસા.

સેમાભાઈ એ. પટેલ.

ઇન્ડિયન મરચંડ

અને

કમ્પોઝિશન એજન્ટ.

જંગળાર, મોરખાસા, નાઇરોબી, દારેસસામ
પી. એ. બી. ૨૮ ૩૩૬ ૨૭૬ ૨૮૩

અમે ગરમ, સુતરાઉ, આર્ટ્સીલ્ક, વીળેરે હરેક
જાતના કાપડના ટુકડા વિલાયત તથા અમેરિકાના મુળ
વેપારીઓ પાસેથી ખારોખાર મંગાવી ઘણીજ કીકાયત
ભાવે વેચીએ છીએ. તેમજ આફ્રિકાના નેટીવખરનો
હરકાઈ માત્ર મંગાવીએ છીએ.

વેપારીઓને ઘણાજ સસ્તા ભાવે આપીએ છીએ.
એકવાર ઓર્ડર આપી ખાત્રી કરવા ખાસ નિમંત્રણ
હઇએ છીએ.

- જીવનધારા -

ખાંસી, મથિના તથા પેટનો દુઃખાવો, સંધી-
વાત, ચુંક, આંકડી, અજીર્ણ, ઝાડા, સંઘ્રહણી, શરદી,
દમ, શ્વાસ, ઠાંત—ઠાંઠનો દુખાવો, કાનના સણકા,
ઠાઠર, ખસ, ખરજવું, અશક્તિ, ખરોળ, મુખની
દુરગંધી, વાળો, દરેક જાતનો તાવ, દરેક જાતના
ઝેરી ડાંખ, પડી જવાથી યા માર લાગવાથી પડેલા ઘા,
સુજન, સુનવાયુ, પ્રમેહ, હરસ, કોલેરા, રક્ત યા સ્વેત
પ્રદર, આંખનો દુખાવો, સળેખમ, સુળ, સણકા,
ઠાઝી જવું, ઇત્યાદી અનેક પ્રકારના દરદો માટે
સર્વોત્તમ અકસીર ઈલાજ આજ ૧૫ વર્ષથી જગ-
પ્રસીધ્ધ થઈ ચુકેલો છે. તમારી અમુદ્ય જીવગાનીના
રક્ષણ માટે તેમજ સ્નેહી મિત્રોમાં ઉપકાર કરવા
ખાતર એક શીશી જરૂર પાસે રાખી મુકો.

કી. રૂ. ૧૥ ત્રણ શીશીના રૂ. ૪) ટપાલ ખર્ચ જુડું.

જે. એન. શેઠના મુ. પો. નડીઆદ

(ગુજરાત)

અમારી બનાવટની દરેક પ્રકારની દવા અત્રે મળશે.

આફ્રિકાના એજન્ટ—**હુસેન કરમાલી.**

મુ. પો. નધરોળી,

પ્રમાહુતિ

પ્રકરણ ૧ લું.

વસમી વિહાય.

“ડીયર વિનોદ! વૅટ હેઝ હેપન્ડ ટુ યુ ટુડે!
 (જાલા વિનોદ! આજે
 આપને શું થયું છે?? મને શું કામ આવી મરકરી કરી સતાવે
 છો કહોમ્ને? તમારા માઇન્ડમાંતો (મનમાં) સ્ત્રીઓની લાઈફ
 (જીંદગી) ટુકડા મળે તેથી સંતોષ માનનાર શ્વાન માફક પસાર
 થાય, તેમાંજ જમાનાના આધેલ મરદોની શોલા સમાય છે; પણ
 અમારો તો જીવ જીવ્ય છે. બોક્ષેને! તમે તે કેવા હશે? શું આજે
 તમારા ચીખરડા (હસમુખો) ચહેરા કાઢને ત્યાં મોટંગેજ (ધરાણે)
 કરી આવ્યા છો? આજ હું કોલેજમાં આવી શકી નહિ તેથી તો
 સોરી (દિલગીર) થયા નથીને? બાપુ આ મને તમારું ‘રીસલ્ટ’ તો
 પૃથ્વી પારનું લાગે છે. યુ (તમે) રીમેમ્બર (યાદ રાખજો કે)

વિનોદ! આ પાર્વતી પણ આ આજના જડ મહાદેવથી રીસાઈ જશે હાંકે! ત્યારે તો વહેલા વહેલા “માઈ લવ, માઈ લવ” કરતા કરતા મનાવશે પણ તે વખતે તો “હૈયામાં રહી જશે હામ અખોલડા શેના લીધા” એવાક્યાનુંસાર એકચ્યુઅલ (ખરોખર) થશે તે પણ સંભાળી રાખશે. બળ્યું હજી આ શંકરતો મનાતાજ નથી. ખોલોને સુધારાના હીમાયતી! અરે ભૂલી કંથાધારી તમારાં પરમયુગ્મેશન અને કોમ્પ્રીનેશનને અહિંતો જરા ફેરવેલ (છેલ્લી સલામ) નહિ તો ગુડબાય તો આપો. હું તો થાકી, ખોલોને ખોલતાં શું ઓપરેશન (અડચણ) છે! ચાલો પેત્રી લતા નજીક જઈ બેસીએ”

આમ કહી તે સોળ વર્ષની આજુબાજુ યુવાનીના તોફાનમાં આંદોલન ભારતી ખીલતી કળી સમાન બાળાએ પોતાના કોલેજ સહાધ્યાયી વિનોદને રાજી કરવા પ્રયત્ન આદર્યો; પણ તેની સહેજેય અસર થઈ નહિ. બાળા ખીખઈ તેણે પોતાના હાથમાંનું “બેડા વર્તમાન” અડવાડીક સમેના બાંકડાપર મૂક્યું, અને વિનોદના હોરેલાં વાળ ચુથી નાખવા પોતાનો નાજુક હાથ લંબાવ્યો.

વીશ વર્ષનો યુવાન કોલેજીયન વિનોદ બાળાની નજીકજ હસ્તમાં એલજીપ્પા (અક્ષરગણિત) સાથે બેસી રહ્યો હતો. વિચારના વમળોમાં તે ગોથાં ખાતો હતો તે તો તેની મુખ મુદ્રાજ જણાવતી હતી, બાળા તે બેઠેલ બાંકડા નજીક ગઈ વિનોદના મનમાં શું વિચારો હતા તે જણાવા, અગર તો તેને આનંદીત કરી પોતાની સાથે આનંદી વાર્તાલાપ કરાવવા ઉપરોક્ત બાળાએ પોતાનો હસ્ત તેના માથાપર મુક્યો, અને એકજ સપાટ વિનોદના વાત મુગાડી નાખ્યા.

યુવાન હસ્યો. બાળાનો કર તેણે હસતાંજ પકડ્યો. ચુંબન થઈ ગયું. હાથ છુટા પડ્યા. યુવાને બાળાના આંટલા બધા થોક પશ્વોના જવાબો આપવા માંડ્યા.

“મેના ! ત્હારી પર હું દીલગીર કદી નહિ બનું તને જોઈ માઈ હાટ” (હૃદય) પરિતૃપ્ત બને છે. માઇ લવ (મારી વ્હાલી) તને શા માટે હું હેરાન કરું છું તે હું પોતેજ સમજી શકતો નથી. હું બીકણ છું. મેના તું બ્રેવ છે (બાહદુર છે) ધણીયે શરતો રમતાં તેં મને જીત્યો છે. ત્હારા બોલે, તારા સૌંદર્યે તારા પ્રેમે, મને તારી તરફ મેડ (ગાંઠો) કર્યો છે. આજે ખરા રીઝનથી (કારણથી) તું ડાલેજમાં અન્યત્ર (અશક્ત) હતી, તેથી હું દીલગીર શા માટે બનું ?”

પોતાની જીત થવાથી હસતી મેનાએ વિનોદના ગાલપર આંગળી લગારી પ્રશ્ન કર્યો.

“તો પછી વ્હાઇ આર યુ યુમી ટુડે !” (તો તમે આજે દીલગીર કેમ છો !) કહી તેણે વિનોદ સાથે પોતાની બેડક લીધી

“મેના ! જો દેખ આજે ઘેરથી મોટાભાઈ શશીકાન્તનો તાર આવેલો છે, તેજ મારી ચિંતાનું વાઙ્ગ છે. તેજ મને એફ્રેડ (બચબીન) કરે છે” એમ કહેતાં વિનોદે મેનાને પોતાના ખીરસા-માંથી તાર કહાડી આપ્યો.

નાનુક આંગળીઓએ ઝટપટ સખ્ત બોલ્યા આલ્યા વગર તાર હુકલ્યો. વાંચ્યો આંખોએ મદન કરતાં અમી રસથી.

Come soon happy nows
Balubhai.

“જલદી આવો. આનંદી સમાચાર બાલુભાઈ.”

“ અરે. આ આપડા મોટા પ્રોગ્રેશનના દાખલાપર તમે દીક્ષગીર થઇ ગયા ! વાહ, મારા રફોલર વાહ ! તમારી બુદ્ધિ ઉપર તો આજે કાટ વળ્યો જણાય છે ” કહી બાળા હસી.

“ માઇ લવ ! તું ઇનોશન્ટ છે (નિર્દોષ છે) આ તારનો એઈમિ (હેતુ) તું સમજે તો તો તને ફેટલું પેઇન (દુઃખ) થાય તે પણ તું નથી જાણતી. આ તો એક દેખીતું પ્રલોભન છે. એ પ્રલોભન મેં તને શું નથી કહ્યું.

“ તમે તો સાવ કેવા છો ! વોટ એ કોલેજીયન યુ આર માઇ રફોલર ! (તમે કઇ જાતના કોલેજીયન છો) કોલેજમાં માઈન્ડ (મન) જુદી દીશાઓમાં ગુથે છે. ઘરની બાબતમાં પણ ધી સેઈમ (એજ પ્રમાણે) આઇ કેનોટ એટઓલ અન્ડર સ્ટેન્ડ યુ ટુડે રીયર વિનોદ વ્હાલા વિનોદ. આજે હું તમોને કંઈ સમજી શકતીજ નથી. ” કહી બાળાએ પોતાના હાથે બાંધેલ ઘડીયાળ તપાસી. સાંજના ૫ વાગ્યા હતા.

“ મેના ! જો આમાં ઉંડો ભેદ ન હોય તો પછી મોટાભાઈ અન્ય મનુષ્ય મારફતે કદી તાર કરાવેજ નહિ, તે દીવસે સાયન્સ હોલમાં મેં તને બધી ફેક્ટ (બાબત) ન હતી જણાવી ! મને તો તેજ ડર છે. બોલ કહે વોટ શુડ આઈ ડુ ! (મારે શું કરવું,)

“ વિનોદ ! રીયર વિનોદ ચાલો હમણાંતાં પેલી નજીકના બાંકડા પર બેસી ટોક (વાત) કરીએ આવતી કાલે જરૂર ઘેર જાવો. હા યસ હવે મને સમજાણ પડી. ઓ હો વોટ નોનસેન્સ ! તમારા માઉથમાં (મુખમાં) જીભ છે કે નહિ ! પછી જો તમેજ જાતે

આમ નિરાશ બનેા તો ક્યુચરમાં આપણું શું થશે !” કહી મેનાએ ‘ખેડા વર્તમાન’ હાથમાં પકડ્યું.

“ડીયર મેના મને તો એજ હીક લાગે છે કે ઘેર જવુંજ નહિ. જે હશે તે એલ (બધું) મોટાભાઈ લેટર દ્વારા જણાવશે. માટે આમાં જવુંજ નહિ એ ધણું એકસેલન્ટ (ઉત્તમ) છે.”

“કંઈ નહિ. પણ બહાલા વિનોદ ! આપણે આ પ્રમાણે ‘ક્યાં સુધી ડ્રામા (નાટક) લખવીશું ! મોટાભાઈને જે હોય તે રીયલ (ખરેખરી) બાબત જણાવવામાં આપને શું વાંધો છે તે હું તો કંઈ સમજતી નથી.”

અંતે જણ લતા નજીક આવ્યાં. બેંચપર બેઠાં ‘વાતનું’ લક્ષ-બીંદુ બદલાયું. ચિંતા ઘસ્ટ યુવાન ઘડી ઉપરના વિચારોનું વિસર્જન કરી ગયો. અને એ તો રસબીનાં પ્રેમી દીલનાં સન્માન ! દુઃખ બૂલાવે તોય તે અને દુઃખનો અનુભવ કરાવે તોય તે.

બાળાના હાથને પોતાના હસ્તમાં રાંખી યુવાન બોલ્યો “મેના ! આપણી સમાજને રીવાજે ઘણાંની આશા ધમારતો તોડી પાડે છે. આપણી રૂઢીઓ સમય પલટાતાં બદલાતી નથી. જેથી એ સમાજ દીન પ્રતિદીન સડતો જાય છે. આવા દયાણુ વગરના કે રીયલ પોંછટ (સાચા હેતુ) વગરના રિવાજોથી ત્યારા ત્યારા જેવાં ઘણાંની દીલ ચૂરા થઈ જતાં હશે. આખરે એ આશા પાછળ ખેંચા-યેલ જીવો સમાજને કલંકિત પણ બનાવે તેમાં પણ શંકાતો નહિજ અને તેમાંય લોક હીયર (જો) સમાજને કલંક સહન કરવાં હીક જાગે છે. પણ એ કલંક સાથી આવે છે. અને તેનો ઉપાય શું છે

તે જોવા માટે જરાયે ચિંતા નથી. જુની રૂઢીઓ ક્યાં છે ? એ તો આલી ગઈ” કહી તેણે મેનાનો હસ્ત છુટો કર્યો.

“ડીયર વિનોદ ! તમારા બેલોમાં અને શંકાનો અસાવ થાય છે ! મારા માટે ડીયર (ફેર માઈ સેક) તમે સમાજને ડોકર નહિ મારો ! ડીયર આ સ્થિતિમાં મને તો સમજાય છે કે વી બોથ આર હેંગીંગ અપોન ધી ડીપ વોટર્સ ઓફ ધી આશન. (આપણે અંને દરિયાનાં હોંડાં જળ પર લટકી જુરીયે છીએ) ” આજ્ઞાનું મોંડું ઉદાસ થયું.

વિનોદ આ સહન કરી શક્યો નહિ. અને તે સહન કરે પણ નહિ.

“ મેના ! વ્હાય ડુ યુ ફ્રીડ ધીસ મચ ! (આટલી બધી લાગણી તને શા માટે થાય છે.) ” એ સમાજની રૂઢીઓ સાથે એકસીડન્ટ (અકસ્માત) તારા માટે હું કરીશ માઈ લવ ? તારો જોડો સ્વર્ગ મૃત્યુ, પાતળ ત્રણે સ્થળોમાં મને ક્યાંથી મળે ! ”

યુવકનાં આવાં વાક્યોએ આજ્ઞાને આનંદ આપ્યો. પોતાની નાજુક અંગુલી વડે વિનોદના ગાલપર વ્હાલભર્યો ઇશારો કર્યો. તેના ચંદ્રની કાન્તિ સમાન કપાળથી વિશુષીત થએલ મુખ ઉપર સ્તાશ વળી. રસભીની આંખો ડોલિવા લાગી. હસતા મુખે વાર્તાવાપ શોધ્યો.

“ હા ! મારો જોડો ક્યાંથી મળે ! તેમાંજ દુઃખી પ્રત્યે લાગણી રાખતા હોય તેવો ડોળ કરી ગાર્ડનમાં બે સ્નેહીની રસભીની વાતોમાં વિક્લેપ નાખતાં નાખતાં એ લીલાવતીના ઓળખીતા થયા. વખતનો

અને સંજોગોનો યુક્ત (ઉપયોગ) કરતાં તો તમોનેજ જાણે આવડતું હશે! મને છેતરવી એ ડીકીકલટ ટાસ્ક (અત્યંત કામ) છે હાંકે મારા સ્કોલર! આ પુતળીને કાચી માયા ના ધારશો. આતો મહાશ્વેતા કાદંબરી છે. સમજ્યા! જરા શરમાતાયે નથી.' કહી બાળા હસી પડી.

મેનાનાં શક ભર્યા વાક્યોથી વિનોદ ખડખડાટ હસી પડ્યો. "અરે ગજબ! ગજબ! યુ મેના! તું એ બની શી રીતે! મહાશ્વેતા અને સાઈડ બાઈ સાઈડ (સાથે સાથે) વળી કાદંબરી પણ બની! વાહ! પીટી! પીટી! (દયા, દયા,) વળી લીલાવતી મારે નાલક શું કામ એન્વી (દુર્ખા) કરે છે? પ્રીન્સીપાલે મને મોકલ્યા હું ગયો અને આર્ટ (કળા) વાપરી મેં તે કપલ (જોડાને) બચાવ્યું. ઉપકાર વશ થઈ લીલાવતી મારી પર મમતા રાખે છે તે શું તારી આંખોમાં આવ્યું!

તું તો ગાંડી છે. શું મારે કોઈનો ઇન્ટ્રોડ્યુસ ન કરવો! અરે તું તો વિચિત્ર માઈન્ડની (મનની) લાગે છે. દરરોજ એની એજ ડાઉટ (શંકા)? વળી બોલ મેના! 'ડીયર મેના! તારો મારી પર શા અધિકાર છે! સાવ ગાંડી છે.' આમ કહી મેનાને ચીઠવવા તેણે હસતાં હસતાં પોતાનો રૂમાલ મ્હોંપર દાખી લાય બાવ્યું.

"જવ! જવ! તમે તો વીમઝીકલ છો! અને વળી વીમઝીકલ બીજાને બનાવો છો! ડીયર કહી મને સંજોગો છો એજ મારો તમારી પર અધિકાર સમજ્યા!"

વિનોદ શીર ખંજોળવા લાગ્યો. બાળાએ જવાબ ઉત્તમ આપ્યો.

"વળી તે દીવસે મને સૌની વચ્ચે સોનાની ડાંટર (છોડી) બનાવી.

ખીજી વખત કાઠીઆવાડી બનાવી. થડ ંટાઈમ (ત્રીજી વખત) તળાવ જતાં મને શ્રાવક બનાવી, અને તેથી તો વધારે તમારા કોઈ અધ્યાદાર ફ્રેડની (મીત્રની) ઐરી બનાવી મને થીયેટરમાં શરમ લગાડી. અને માઈ ગુડ ગૉડ ઇન ઝંડીશન (અને મારા ભલા ખુદા વધારામાં) એટલાથી સંતોષ ન થયો તેમ જાણી મને છતાં સર્વન્તે (નોકરે) તમારા મકાનમાં ધોળણ બનાવી, બોલો દગાઈ કરનાર દગારા બોલો તમારો આમ કરવાને મારીપર શું લક દાવો હતો! ગાંડા તમે કે હું! સાવ ઇડીયટ (ગામડાના) છો. બળ્યો તમારો સંગ.' એમ કહી તે મોટેથી હસી પડી.

વિનોદ પણ હસ્યો. “અને હું શાનો ગાંડો! સંગતેવો રંગ! ઇડીયટ તો મારી મેના કે સોમૈની (આટલાં બધાં) માન પત્ર અને ડીઝીઓ વગર પરિક્ષાએ હોશમાં અને હોંસમાં તેં સ્વીકાર્યાં. પણ બોલ હવે સર્વ જતું કરી તને સુરતી તરીકે ઓળખાવું તો કેવું સાઈં! વેરી ગુડ! આઈ લાઈક થેટ નીકનેમ વેરી મચ (ધણું) સાઈં મને આવું બહાણુ નામ ધણું ગમે છે!”

બાળા શરમાઈ ગઈ. લજ્જાવશ બની. તેને સમજાયું કે તેની દાર થાય છે. છતાં એ તેણે જવાબ આપ્યો કે “બળ્યું એ સુરત! એ તો બહું રંગીલું અને પોમ્પ વાળું (ભલકા વાળું) છે.”

વિનોદને સહેજેય વિચાર કરવાનો હતો નહિ. નયનો નયાવતી રસભીની આશાઘેલી બાળાને વધુ ચીઢવવા તેણે શાંત રીતે ઠાવકું મોં રાખી જવાબ વાળ્યો.

“પણ તું ક્યાં પોમ્પવાળી નથી? તુંતો સુરત છોડીને વલ-સાડ પાલગઢ વીગેરનો કોસ કરી મુંબાઈ મુઘી તો પ્રવેશ્યા આની

છે ! પણ જોજો ખબર છે કે વસાઈનો પૂલ જર્જરીત દશા ભોગવે છે. ડેન્જરસ (જોખમ ભર્યું) કામ છે. પણ જરા જો રેસ્ટ (વિસામો) લઇશ તો વાંધો નહિ આવે કારણ કે રેલવે નવો બ્રીજ બંધાવે છે એટલે ત્યાં એક્સીડન્ટ થશેજ નહિ. કેમ ખરૂંને ડીયર મેના ! ” આમ કહી તેણે આળાના પગપર અડપહું કરતાં હાથમાંની ચોપડી બાંકડા પર મૂકી.

“ હા હા તમે તો કાલીદાસ અને ભવભૂતિના વંશના લાગો છો. જેમાંને તેમાં અનશીટ (અણુછાજતાં) ઉપમાનાં દીકરાં ચોંટાડી દો છો. તમને લાગ છે કે તમારો વાસઘનો મહી રીવર (નદી) પરનો પૂલ સીંગલ લાઇનોનો છે ? તમેજ સાચવજોને ! એક્સીડન્ટ વખત આગ્યે મારો કે તમારો થાય છે તે બધું સમજશે.” આળાનાં આ વાક્યોમાં જાડુ હતો. તેનાં માર્મિક વાક્યોથી વિનોદ પણ ખીલી ઉઠ્યો.

તમારાં આવાં રોંટ (ટાણાં) ઉપરતો આઠ માઇ-સેફ (હું પોતે) તમે જોજો કે પહેલ પહેલી વસાઈના નવા પૂલ ઉપર થઇ મુંબાઇ ની ટ્રાવેલીંગ (મુસાફરી) કરવા તૈયાર થઇશ અને પ્રભુ કરેને કદાચ સ્પેશીયલ ટ્રેનમાં તે બ્રીજ પર થઇ જઇશ તો તો પછી ફાર બ્રોલવેજ (હંમેશ માટે) તમારે શેમ ફુલ (શરમીંદા) રહેવાનું તે પણ સંભાળજો. માર્ક ટર્ન વીલ કમ (મારી વારી આવશે) ” આવો ગૌરવ ભર્યો છટાદાર જવાબ આપતાં તેણે વિનોદની ચોપડી ઉંચકી ભોંયપર મરતીના જોરમાં ફેંકી દીધી.

વિનોદ સમજી શક્યો નહિ કે હવે આ યુવતિને શો ઉત્તર સચોટ આપી શકાય ? વળી તે સમજ્યો કે એક વાતપરથી તેઓ

અન્ય વાતપર જાય છે; જેથી મુળ વાર્તા ઉકેલવા માટે બંને અર્થ સારે તેવો જવાબ આપ્યો,

“ મેના ! યાદ રાખ કે વીધાકેટ એની મુવમેન્ટ (કંઈ હાલ ચાલ વગર) હું તને સુરત મુંબઈ જતાં અટકાવીશ. ભૂલી જઈશ નહિ. અને તેમ છતાંયે જો કદાચ તું ચાલી જઈશ તો તો પછી તારા જેવી તોફાનના પૂરે તણાતી યુવતિને સાચવવા માટે મારા જેવા ટેમ્પરરી ગાર્ડની એપોઈન્ટમેન્ટ થવી જોઈએ એમ તો હું રેલવે ઓથોરીટીને (લાગતાવળગતઃ) આજ્ઞા લખી નાખીશ. ત્યારે તારું માન મર્દન થશે કે નહિ ? તને સીધી સરળ સસ્તી ગાંધી લાઇનમાં જતાં જરાયે ધારતી નથી. પણ આમ દુ દુ થતા વસાઈ પૂલપર જાય તોતો મારે પગલાં લેતાં પડે કારણ કે આફ્ટર ઓલ મેના ! હીયર મેના ! યુ આર માઇન ! (કારણ કે આખરે તો મેના મારી છે) બોલ હવે તું શું જવાબ આપે છે. એતો એજ કે અગ્રાહ્યતાન મવેત સાધુ ! ”

ખાળા હસી, વિનોદનો હસ્ત પકડ્યો. દાખ્યો. ચાર આંખોએ તોફાને ચઢવા માંડ્યું.

“ સમને તો કોઇ પહોંચશે નહિ. જાય હું હારી અને તમે પણ મારા જેવી એક અખળા પગઝૂત મેળવી. જ્યાં ન પહોંચે રવિ ત્યાં પહોંચે મારા વિનોદ કવિ. તમે તે મેનાના ગાર્ડ કે લીલાવતી નાકે કોઇ આ તાર વાળીના ” કહી મેનાએ વિનોદનો હસ્ત વધારે ખેંચ્યો.

“ હીયર મેના હું કોઇનો ગાર્ડ નથી ત્હારોય નથી. હું તો ફક્ત એ ‘જરખાવાળી’ નો ગાર્ડ છું. બોલ તું શું કહે છે ? ”

મેનાએ વિનોદના બન્ને હાથ પકડ્યા. અજાણપણે બોળાં દીકનાં બોળાં પંખીઓ એ લતાકુંજમાં દાખલ થયાં. જતાં જતાં મેના છાની રહી શકી નહિ,

“ઓ મારી પોથીના ચોર ! મારી સીટપર રામ સીતા સ્વયં-વરનાં ચિત્ર દોરનાર ચિતારા ! ખેગમાં છાની રીતે ચોપડીઓ સાથે સેવો મમરા નાખનાર કંદોઈ કન્દેકશનર ! અરે મારા નામની હડતાળ પાડનાર હડતાળીયા ! અને સયાજીપુરની આર્ટસ કોલેજના રકોલર ! એ ગરબાવાળી તે મેના વગર ખીજી અન્ય માયા નથી તે હું સમજી છું હોંકે ! ધૂતારા ! બાળશ્રલચારી ! દ્વંદ્વમાં અને કડલ મીલકમાં (દહીંમાં) પગ રાખતાં ઠીક આવડે છે. આજે પણ તમારાં બધાં એ માનવું મર્દન જીવો હું કરું છું તે. ” કહી લતાકુંજમાં તે બાળા વિનોદને કંઈ વળગી પડી.

“મેના જો ખસ. અરે ખસ યુ મેના દેખ આપણી તરફ આ રસ્તે વિક્ટોરીઆ આવે છે. આમ જાન ભૂલે તે સારું નહિ. અને વળી વિદ્યાર્થી અવસ્થાના નિયમો પણ જાળવે નહિ તે ઠીક ન ગણાય ” કહી વિનોદે મેનાને છુટી કરી બન્ને દીલ લતાકુંજમાંથી બહાર આવ્યાં.

બાંકડાપર સીટ (બેંક) લેવાય તેટલામાં તો વિક્ટોરીઆ ત્યાં આવી પહોંચી. મેનાએ ચાલાક મેનાએ ખેડાવર્તમાન વાંચવાનો ડોળ કર્યો, જ્યારે વિનોદ હાથમાં ખુલ્લા પુસ્તક સાથે વિક્ટોરીઆ તરફ નીહાળી રહ્યો.

“હલો ! કાણ મીં શાંતિલાલ ! શુઝ ઇવનીંગ ” વિનોદે હિમો થતાં થતાં બોલ્યો.

ઓચીંતી આડી થોભી. વિનોદની ઉમ્મરનો એક યુવાન નીચે ઉતરી ત્યાં આવ્યો.

“ ગુડ ઇવીનીંગ મીસ્ટર વિનોદલાલ, સારું થયું કે આપ મને અહિં મળ્યા. મેં હરિલાલ ન્યાયાધીશને ત્યાં પણ તપાસ કરી તે જવાબ આપ્યો કે “ તેઓ આજે અહિં આવ્યા નથી. ” કહી તે યુવકે વિનોદ સાથે શેકહેંડ કયો.

લગ્ન વશ મેના શાંતિથી આ જન્મેની વાર્તા સાંભળતી હતી. હરિલાલ ન્યાયાધીશનું નામ સૂણી તે જાણે ઓચીંતી લક્ષ આપતી હોય તેમ કહેવા લાગી. ” મારે ઘેર આપ શું કામ ગયા હતા ? વિનોદલાલનો આપને એટલો ખસો ખપ હતો ! વાહ વિનોદલાલ સાંભળ્યું કે યુ આર રીકવાયર્ડ એવરી વ્હર. (તમને દરેક જગ્યાએ ઇચ્છવામાં આવે છે) જ્યાં ને ત્યાં તમારો ખપ વાહ ”

શાંતિલાલ પણ વિનોદ મેનાના ક્લાસમાંજ લણતો કોમેન્ટરન હતો. તે મેનાને સારી રીતે ઓળખતો હતો. વળી તેને ખબર પણ હતી કે હોશિઆર વિનોદને મેનાને યુથન આપવાનું ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું. તેનાજ કારણે તે હરિલાલ ન્યાયાધીશને ત્યાં ગયેલ હતો.

“ વસ મીસ મેના ! આઈ વૉજ ઇન અર્નેસ્ટ નીડ ઑફ મીસ્ટર વિનોદ; એન્ડ મો આઈ એટવન્સ વેન્ટ ટુ ચોર હાઉસ. બટ ચોર ક્રાધર હરિલાલ ઇનફોર્મ્ડ મી ઘેટ વિનોદલાલ હેડ નોટ ચોલ ઘેર ટુડે. ” હા મીસ મેના મારે વિનોદની ખબર જરૂર હતી; અને તેથી હું તમારે ત્યાં ગયેલ પણ તમારા મિત્ર હરિલાલે જણાવ્યું કે વિનોદ આજે ત્યાં ગયાજ નથી. ”

“ વેલ શાંતિલાલ ! મારું શું કામ હતું ? ”

અરે હું ખરી વાત તો બૂલી ગયો. મીસ્ટર વિનોદલાલ ! હો આ આપનો તાર કોલેજ છુટ્યા બાદ આવેલ હતો તે મેં લીધેલ છે. વાર સાહેબજી ! મારે કામ હોવાથી જલદી જવું છે. તારતો આપનોજ છે ને ! ગુડ બાય ! સાહેબજી ! ” કહી શાંતિલાલ વિક્ટોરીયામાં જઈ બેઠો. ગાડી ઉપડી ગઈ.

અધીરી મેનાના દેખતાં વિનોદે તાર ફેડ્યો. વાંચ્યો.

“ Run down home immediately
shashikanta. ”

વિનોદે કપાળે હાથ મૂક્યો. મેના તો સ્તબ્ધ રીતે તાર સામુજ જોઈ રહી ઉપરા ઉપરી બે તાર આવવાનો શો હેતુ હશે એમ બંનેને તક થવા લાગ્યા.

મેનાએ ઉદાસ, ચહેરે પ્રશ્ન પુછ્યો. “ વિનોદ ! હવે આપ શું કરશો ! ”

“ આજે બે તાર આવ્યા છે; તો એજ ઉત્તમ રસ્તો છે કે મારે સાંજની ગાડીમાં ધર તરફ વિદાય થવું. પછી ત્યાં જઈ ને થાય તે ખરું. મેના ! આ વખતે તો મોટાભાઈએ તાર કરેલ છે; મારે મારે ગયા વીના ચાલેજ નહિ. ”

“ અને ત્યાં જઈ શું કરશો. ” દવા ઉપજાવે સેવા બાદ મેનાએ કહ્યું.

“ હું અત્યારે કંઈ કહી શકું નહિ. ત્યાંની સ્થિતિ જાણ્યા બગર તક બાંધવા નકામા છે. તું ગભરાય છે શું કામ ! ”

વિનોદ ઉભો થયો. ચાલવા લાગ્યો. તેની પાછળ શોક ગ્રસ્ત રહેરે વિયોગ સહન ન કરતાં પગલાં ભરી મેના ચાલી. વિનોદે પાછળ જોયું. મેનાની આંખમાં અશ્રુ જોયાં. તેનું દીલ ભરાઈ આવ્યું. મેનાની આંખનાં અશ્રુઓમાં શંકાનાં વાદળ ભેગાં થતાં તેણે જોયાં. તેનું દીલ બળવા લાગ્યું એક બાજુ મોટાભાઈનાં તેડાં; જ્યારે અન્ય બાજુ મેનાનું મન. જવું તે તો તેનો નિશ્ચય થઈ ગયો હતો. મેનાને આશ્વાસન આપવા હસ્ત પકડી કહેવા લાગ્યો.

“મેના ! આ વખતે તારે રદન કરવાનું ન હોય ! હું ધેર જઈ છું, અને ત્યાં જઈ પાછો આવી તને શુભસમાચાર જણાવું એ તારો ઉદ્દેશ આવા વખતે હોવો જોઈએ.”

“અને આમ રડવાથી શું હું મરી જવાની છું ! તમે શું કામ મનમાં ઓછું લાવો છો ! જાઓ સુખે જાવો ડીયર વિનોદ પણ મને ભૂલી ન જશો.” કહી તે રડી પડી.

નાજીક બાળાનું રદન વિનોદ સહી ન શક્યો. “મેના ગભરાઈશ નહિ. તારાથી મને કંઈ વધારે નથી. હું તારા સોગમ ખાધ તને વચન આપું છું કે તને પ્રાણ ગયેજ હું ભૂલીશ. ત્હાગ માટે આ દેહ છે. આ દેહ મારા માટે છે. તને અશ્રુ સારતી જોઈ માઈ દીલ બળે છે. શું મારીપર તને વિશ્વાસ નથી !”

“છે ધણીયે છે. અને વિશ્વાસના આશા તંતુએ હું વિચાર માળાઓ ગૂંથું છું. વિનોદ ! તમે જાઓ, પ્રભુ આપને યોગ્ય રસ્તો સુઝવશે. માઈ આશા મંદીર પ્રભુ સાચવશે એવી મને હવે ખાત્રી છે. ચાલો હું પણ રોડેને આવું છું. આપને મૂરી હું બંગલે ચાલી જઈશ.”

બાગમાંથી બહાર નીકળી બંને જણ સરીયામ માર્ગ પર આવ્યાં થોડે થોડે અંતરે પ્રકાશ આપતાં વીજળીનાં લાઇટ પાછળ હજારો જીવડાં પ્રાણુ અર્પતાં હતાં. બંનેએ દૃશ્ય જોયું. તેજ વખતે એક બીજા માટે જીવ આપવાનો સંકલ્પ મનમાં બંનેએ એકી સાથે કર્યો. લાહુતી ગાડીમાં બેસી બંને સ્ટેશને આવ્યાં. હજીયે બાળાનાં પગલાં નિરાશા ભર્યાં હતાં. તેની મુખા કૃતિ પર શોકની રેખાઓ અંકાઇ ગઇ હતી.

સાંજની ટ્રેન સયાજીપુર સ્ટેશનેથી ઉપડતી હતી. વિનોદે ભર્યની ટીકીટ લીધી. બંને યુવક યુવતિ પ્લેટ ફોર્મ પર ગયાં. વિનોદે એક ડબ્બામાં બારી નજીક બેઠક લીધી. યુવતિ બારી બહાર નિરાશ ચહેરે ઉભી રહી. ગળ ગળા શબ્દો તેના મુખથી ઉભરાવા લાગ્યા.

“વિનોદ આપ પાછા ક્યારે ફરશે ! કાંઈકે કે સેટલ થઈ મને તાર ફરશે ! હું સામી આવીશ. બહુ મને આમ થું થું હશે ! વિનોદ મનમાં કંઈ લાવશે નહિ. મારાથી રડી પડાય છે તેથી બોલું લગાડશે નહિ.”

યુવતિને જવાબ આપે ન આપે તે અરસામાંજ પોતાના ડબ્બામાં બેઠેલ એક મનુષ્ય પર વિનોદની દૃષ્ટિ પડી, તે અમકયો, ભયભીત થયો. છતાંએ ધીરા સાદે યુવતિને કહેવા લાગ્યો.

“મેના શા માટે નાહક ચિંતા કરે છે ! રડીશ નહિ. અમ બડી સીઝ અસ. (આપણને કોઈ જીવે છે)”

શોકમાં દબાયેલી બાળાએ વિનોદનો એકપણ શબ્દ સાંભળ્યો નહિ. ક્યારે આદૃશ્ય વિનોદ જેના માટે ડરતો હતો તે મનુષ્ય અસ-પર નિહાળી રહ્યો હતો.

પાંચ મીનીટનો બેસ વાગ્યો. મેનાના મનમાં કંઈકંઈ થવા લાગ્યું.

આંખમાં ઝરઝરીયાં સાથે વિનોદને કહેવા લાગી. “ તમે ગભગશે નહિ. પ્રભુ સાર કરશે. મને પરંતુ ભૂલશો નહિ ડીયર ”

આંસુની રેલ ચાલી. વિનોદની આંખમાં પણ અત્રએ ઉભરાવા લાગ્યાં.

આ બનાવ વિનોદની સામેજ ખેડેલ એક ગામડીએ જોવા કરતો હતો. અત્યાર સુધી મુંગા મુખે તેણે સર્વ જોવા કર્યું. પણ આખરે સહન ન થવાથી તે વિનોદને દૃષ્ટા આપતો હોય તેમ કહેવા લાગ્યો. “ એ અધ્યાભાષ ! તમે જણાવો છો તો ચાલુ જમાનાના માણસ જોવા અને છતાં આ પ્રિયારાને શું કામ રડાવો છો ! આંજનો જમાનો તો હવે સુધારાપર ચાલ્યો જાય છે. તેમને સાથે લઇ જવામાં તમોને શું બાકું પડવાનું છે ! તમે ક્યાં જવાના છો ! અહિં મોકરી કરતા લાગો છો. પારકા શહેરમાં આવાં યૈરી માણસને મૂકી જવું ઠીક નહિ. ચાલ બહેન આવ ગાડીમાં બેસ. બીજા સ્ટેશનેથી ટ્રીકીટ લેવાશે. ” કહી તે વિનોદ તરફ જોવા લાગ્યો.

ગાડે વીશલ મારીને અંધારામાં લીલા રંગનું એકસાઇટ આપી દીધું. એકાંતની અલાર્મ વિશલ થઇ. મેનાનું હૃદય શરૂ શરૂ થઇ ચૂકા થયું. સાગ્યું. પોતાના હૃદયના ધમકારા તે જાણી શકી. રડતા રહેરે હસ્ત ધ્રુવન થયાં. બાળાએ નિશ્વાસ નાખ્યો, ગાડી ઉપડી હાથમાં પકડેલો રમાલ તેણે વિનોદપર ફેંક્યો. આંખમાં આંસુ સાથે વિનોદે તે ઉપાડી લીધો બાકી બહાર ડોકીયું કરી જોવા લાગ્યો અને એ રડતી બાળા ગૂમ થઇ. આંખમાં આંસુ પડતા યુવકને દૂર દૂર મેના પાસેથી છીનવી લઇ દેને ખડખડ કડકડ અવાજ સાથે નસાય તેટલું નારિયા કર્યું.

વાંચક ! આ મેના, વિનોદ, તાર વીગેરે ઘટનાઓ જાણવા માટે આપણે બધાં પાનાં ફેરવી ભુત ઇતિહાસ જાણવો રહ્યો.

પ્રકરણ ૨ જી.

કુદરતનો કેર.

આકાશ સુંદરીઓ પોતાનાં ગૌરવભર્યાં શીરપર
 બેઠાં ભરી ભરી દોડતી દોડતી
 આવીને પૃથ્વીબાગને જળાસિંચન કરતી હતી. આ કામ જાણે
 વિદ્યુતબાધને ન ગમતું હોય તેમ તે આડી અવળી વાંકીચુંકી નમી
 નમી તેઓનાં કાળજાં ફાડી નાખતી હતી. છતાંયે આ સ્નેહભીની
 સુંદરીઓ તો જળનાં પાન કરાવવામાં મશ્ગુલ હતી. ચારે દીશામાં
 અંધકારનો શ્યામ પડદો છવાઈ ગયો હતો. દીશાઓ ઓળખી
 શકાતી નહિ હતી. જ્યાં ત્યાં જળનાં પૂર વહેતાં હતાં; જમીન એક
 તરુ પાદ મુકવાને પણ હતી નહિ. પવનના તોફાન સહિત વરસાદ
 મુશળધાર પડતો હતો. છાતી ચીરી નાખે તેવા કાટકા થતા હતા.
 અને તેમાંય વળી આ સમય રાત્રિનો હતો. જેથી તે ઘણો ભયભીત
 લાગે તે સહજ સમજાય.

આવા સમયમાં એક અજળા યમુના નદીનાં કોતરોમાં પોતાનાં
 ખે બાળક સાથે આમતેમ ખાડા ટેકરામાં પડતી પડતી આવડતી
 હતી. તેની આંખમાંથી ચોધાર અશ્રુઓ સરી પડતાં હતાં. પોતાના

મોટા બાળકને એક હાથે દોરતી હતી; અને બીજા નાના બાળકને કુડે લઇ ચારે તરફ નજર નાખતી નાખતી રખડતી હતી. અબળા ૩૦-૩૫ વર્ષની વયની જણાતી હતી. જ્યારે મોટા બાળક ૧૦ વર્ષનો અને નાનો બાળક ૫ વર્ષની આસપાસ જણાતો હતો. માતાના રૂદ્ધનથી, વળી વરસાદ તથા ઠંડીના ત્રાસથી બાળકો પથ્થુ આક્રંદ કરતાં હતાં. યુવતિ જણતી હતી કે પોતે જળથી દૂર દોડી જાય છે, જ્યારે વાસ્તવિક રીતે તે નદી તરફ વહી જતી હતી. શૂન્ય દીશાઓમાં તે માર્ગ ભૂલી ગઇ હતી.

રડતી માતા પાછળ દોરવાતા રડતા મોટા બાળકે માતાને થાક લાગવાથી કહ્યું “ મા મારાથી હવે ચાલી શકાશે નહિ. મા આપણે ક્યાં આમ પિતાજીને મુકી ચાલ્યાં જઇએ છીએ ! ”

માતાએ બાળને પગ સાથે ચોંપી આક્રંદ કરતાં જવાબ આપ્યો “ ભાઇ શશી; આપણે તહારા પીતા પાસેજ જઇએ છીએ. તેઓ આપણને શોધતા હશે અને આપણે તેમને શોધીએ છીએ. વરસાદથી હેરાન થવાથી જોને વિનોદ પણ ધ્રુજે છે ” કહી યુવતિ મોટા સદે રવાના લાગી.

“ મા ચાલોને આપણે પાછાં જઇએ. આમ તો પીતાજી મળે તેમ શાથી સમજાય ! ” નિર્દોષ બાળકે માતાને જણાવ્યું બાપ ! પાછા ક્યાં જઇએ ! દેવ ગેગે આ વર્ષારતુમાં યમુનામાં પૂર આવ્યું છે અને આપણે ઉતર્યાં હતાં તે ગામતો તે પૂરમાં ગૂમ થયું છે. આપણે હવે ક્યાં જઈશું. રાત્રિનો વખત છે. તારા પીતા પણ આપણી માફક રખડતા હશે. બળી આ ચોમાસાની બાત્રા

ક્યાં સુઝી! દૂર દૂર જતાં પણ પાણીનો અંત આવતો નથી. વરસાદ પણ ધીમે પડતો નથી. ભાઈ! તમે થાક લાગ્યો છે તો આસ પેલા વૃક્ષ નીચે જરાં થોભી આપણે પછી ચાલ્યાં જઈશું.”

માતા પુત્ર વૃક્ષ નીચે ગયાં. ત્યાં પણ વરસાદથી સહેજ રક્ષણ થાય તેમ હતું નહિ. નદી તરફતું પાણી ધીમે ધીમે વધતું વધતું તેમની તરફ આવતું હતું. રક્તી માતાએ પુત્રો સામે નિહાળી નિસાસો મુક્યો. પતિને સંભાળવા લાગી. “હાય? પ્રભુ તમે ક્યાં હશે! હું અલામણી બાળકો બચાવવાની આશાએ આ તંદુ દોડી આવતાં માર્ગ ભૂલી હેરાન થઈ નિર્દોષ બાળકોને હેરાન કરે છું. પ્રભુ? નાથ? ઓ રમાનાથ? તમે ક્યાં હશે? હાયા અમને નહિ જોનાં તમારી શું સ્થિતિ થઈ હશે! તમે પણ અમારી શોધમાં ક્યાં ફરો છો! આવો! પ્રભુ? આવો? હવે તો હું અબળા કાયર થઈ છાંદગીમાં આપને પામી આજે પહેલ વહેલોજ આ અત્યંત દુઃખદાયી દીન આવ્યો. રમાનાથ! તમે ના કહેતા હતા, છતાં મેં આપને કાયર કરી જત્રા માટે તૈયાર કર્યાં. પ્રભુ? પણ મને શી ખબર કે આ દશા થશે! હાય અમારું તથા તમારું શું થશે! આ ઘાત અંધારી નિશામાં રસ્તો સુઝતો નથી. દીશા ઓળખાતી નથી મને પોતાને માલુમ નથી કે હું બાળકો લઈ કઈ તંદુ જઈ છું. હાય! આપણે ક્યારે ભેગાં થઈશું!.

માતાનો આક્રંદે મોટો બાળક સશી જૂમ પાડી રડવા લાગ્યો. વિનોદ પણ પોતાની બાળ હઠ બતાવવા લાગ્યો. માતા વધારે હેરાન થઈ. માતું હૃદય પુત્રો માટે બળવા લાગ્યું નીચે જળ હતું. જમીન પર પ્રેસાય તેમ પણ હતું નહિ વીજળીના અજવાળે એક નાની

ટેકરી જણાઇ તે તરફ બાળકો લઇ પોતે ચાલી. ટેકરી પર પાણી હતું નહિ. ત્યાં ધાસ ઉગી ગયેલું હતું મોટા બાળકને પાસે બેસાડી નાના વિનોદને બોળામાં લઇ માતા જાનો રાખવા પ્રયત્ન કરવા લાગી. વરસાદ હજી સહેજ ઓછો થયો નહતો. તોફાન ધીમું પડ્યું નહિ હતું. વીજળીઓ ચમકારા કરી બાળકોને ડરાવતી હતી. કાટકાના અવાજ સાથે વિનોદ ઓંચીતો ચીસ પાડી ઉઠતો હતો. આ બધું આ પુત્ર ઘેલી માતા આંસુ બીની આંખે નીહાળતી હતી. ચોમેર દ્રષ્ટિ નાખતાં કંઈ દેખાતું નહિ હતું. માતાની નજર એ ટેકરી પરથી અચાનક યમુનાનાં ઉભરાતાં નીર પર પડી. તેનું હૈયું શરી ગયું વીજળીના અજવાળામાં તેણે નીર જોયાં. અરે પુત્ર ઘેલી માતાને હવે બાન થયું કે પોતે દીશા જૂલી નદીથી દૂર જવાને બદલે નદી સમીપ મહોંતના પંજમાં સપડાવા આવી છે. બન્ને બાળકોને જાતી સાથે ચોખ્ખા તેનું શરીર શીથીલ થઇ ગયું. તેની હિંમત અને શક્તિ એક પળમાં હણાઇ ગયાં. ટેકરી પરથી તે ઉંમી થઇ શકી નહિ. રડતાં બાળકો માતાને આમ કરતી જોઈ વધુ ગભરાયાં. અબળાએ કલ્પાંત માંડ્યું વૃષો સ્થીર થઇ ગયાં. પવન શાંત પડી ગયો. છતાંયે યમુનાનાં નીરનો પોતાની ગતિ રોક્યા વગર અરે આ માતાના રૂદનની પગ્યા કરી વગર વહેતાં હતાં. ઉભરાતાં હતાં. યુવતિ વિચાર કરે તે પળે માં તો પાણી ટેકરીની ચારે તરફ ફરી વળ્યું હતું. હવે અહિંથી જવાનું પણ કેવી રીતે! પરંતું પાણી ટેકરીને કુબાડી પોતાનાં બહાલાં બાળકો સાથે પોતાને પણ ખેંચી જશે એ ખ્યાલ માતાને આવ્યો. ફરીથી છોકરાંને હૈયા સાથે દાખ્યાં. એમાં સજ્જડ બંધાઇ ગઇ, બીકનાં માર્ગ બાળકો માતાની ગોદમાં ચૂપ પડી રહ્યાં. હૃદય ભેદક

આકંઠ યુવતિએ કરવા માંડ્યું. યમુનાનાં નીરને છતાંયે લાગણી ન થઈ. જરાયે દયાભાવ ન ઉપજ્યો.

અબળાની ધીરજ ખુટી ગઈ. વિચાર કરવાનો અવકાશ હતો નહિ. ચારે તરફ નજર કરતાં કંઈ દેખાતું નહિ. ફક્ત વિજળીના અજવાળે પાણીનાં પૂર જણાતાં હતાં. જે રસ્તેથી પોતે આવી હતી; તે રસ્તે પાછા જવાના ધરાદાથી પણ ફક્ત થશે કે નહિ તે તો શંકાજ હતી. ભયથી ધ્રુજતી માતા પોતાનાં મનને બાળકોને છાતીએ વળગાડી બેસીજ રહી. બાળકોને આવા દુઃખમાં પણ માતાની ગોદ વડાડી લાગી. તેમને તો મનમાં કંઈ હવે ચિંતા રહી નહિ. ફક્ત મોટા શરીરને ભયની લાગણી કેટલેક દરજ્જે દબાવતી હતી, અને જે માતાની ગોદમાં આટલી હુંફ ન હોય તો જગતનું અવસાન પણ ન હોય.

માતાએ પ્રભુ કરે તે ખર્ચવારી જે રસ્તે આવી હતી તે તરફ પાછા જવા વિચાર કર્યો. રસ્તો ઓળખાશે નહિ છતાં નદીથી દૂર જવાશે તો નીરનો ભય કંઈક દરજ્જે ઓછો થશે એમ ધારી તેણે ટેકરી પરથી ઉતરવા પ્રયાસ કર્યો.

જે ડગલાં ભરી નીચે પાદ મુકે તેટલામાં તો તે સ્ત્રીએ પોતે જે માર્ગે જવા હચાચા રાખતી હતી તે માર્ગમાંથી પ્રલયકાળ બતાવનારો ખડખડ અવાજ સાંભળ્યો. વીજળી થઈ એ જ્યોતિના પ્રકાશે તેણે જાણ્યું કે તે રસ્તેથી પણ હવે પાણી પૂર વેગે વહી આવતું હતું. આ આવ્યું, આ આવ્યું, તેટલામાં તો પાણીનો ઘોષ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. આગળ પણ વહી ગયો. થોડાજ પળમાં હવે આ ટેકરીનું આરામ સ્થાન પણ જળ નીચે સમાઈ ગયું.

વખતે પોતાનાં બહાલાં બાળકો સાથે પોતાનો પણ નાથ થશે તે ખ્યાલથી અબળાની આંખો ફાટી ગઇ. હવે નાસવાનો ઉપાય હતો નહિ. સમય વહી ગયા પછી તેની જે કિંમત થાય છે; તેટલીજ બલકે તેની અર્ધા પણ કિંમત જે મળતી અંકાતી હોય તો આ પૃથ્વીમાં કેટલાયે ફેરફારો થઈ ગયા હોત. મૃત્યુ પોતાની પાંખ તેમની ઉપર પસારવાની તૈયારી કરે છે તે વિચારે અબળાની છાતી ફાટી ગઈ. તેનું હૃદય પણ ડોલવા લાગ્યું. બાળકોને લઈ ટેકરીના ઉચ્ચ ભાગમાં તે જઈ પહોંચી; છતાં કંઈ હવે મ્હોતથી ઉગરવાની આશા તો થોડીકજ હતી.

જેનું નામ સાંભળતાં બહાદુર પુરૂષો શીથીલ થઈ જાય, જેના પ્રભાવે યોદ્ધાઓનાં કાળજાં કપાઈ જાય, જેની લાતથી ભલ-ભલાની ગરદનો સદાને માટે ઢળી પડે, તેવા મૃત્યુની કાળજીભરી એક અબળાનું દીલ ફાટી જાય તેમાં શી નવાઇ ? અને તેમાંયે વળી આ વખતે રાત્રિનો હતો, તેટલું તો નહિ પણ સાથે સાથે તેનાં જીવન આશાર્પિ જે બાળકો પણ હતાં. અરે તેમનો ભોગ પોતાના હાથે-પોતાની ભૂલે-થવાનો હતો. જ્યારે સર્વત્ર આશા નિરાશામાં બદલાઈ જાય ત્યારે એ સર્વ વ્યાપક ઘટઘટ નંદકિશોર સાંભળે. હવે અબળાને તેનોજ ટેકો હતો. બાળકોને ગોદમાં મૃત્યુના પાશમાંથી છુપાવતી હોય તેમ કરી અબળાએ એ હાથ જેડી પ્રભુની દયા યાચના કરવા માંડી.

“પિતા ! દયાસાગર ! પ્રભુ ? મ્હેં શાં પાપ કર્યો છે કે મને આટલો અધો સખલ દંડ આપ આપી રહ્યા છો ? ન્યાયી ન્યાયાધીશ થઈને પ્રભુ ! આપ મારી સામું જરા જીવો. મારાં

બાળકો સાથે મારો વિનાશ થયેલો. સાંભળી મારા રમાનાથ ક્યાં સુધી જીવન ધારી શકશે ? પ્રભુ ! તારી યાત્રાએ નિકળેલ અમે આશાવાળાં યાત્રાળુઓ આજ નિરાશ થઈએ છીએ તો આ દાખલાથી આપ પર પતિજ કોણ લાવશે ? આપે નામના રટણથીજ ધણુને તાર્યા, તે વાત કોણ સત્ય માનશે ! ગૌપદી વાસ્તે હજારો ભોગ વિલાસ તજી પગ પાળા ગયેલા નંદકિશોર ઉપર કોણ શ્રદ્ધા લાવશે ? તમારા આંગણે આવી તમારી પ્રસાદીના ફળ રૂપ આ કમનંથીજ પ્રાપ્ત થાય તેવો આશ્લેષ મારા પ્રભુ આપ કેમ સાંખી શકશો ! પ્રભુ મારા બાળકોને બચાવ. કુમળી કળી જેવાં મારાં બાલુડાં હતાં નહતાં આજ તારી કૃપાના અભાવે થઈ જશે પ્રભુ ! આ નિર્દોષ મારાં લાડકવાયાંયે શાં પાપ કર્યાં હશે કે મારી સાથે તેમને પણ આવી કઠણ અધોઃગતિના દ્વારે આવવું પડ્યું ! પ્રભુ ! કિરતાર ! ગરૂગામી ! જળના સ્થળે જમીન પણ આપ બતાવો છો; તથા જમીનના બદલે જળપણુ તમેજ કરો છો એવી આપની અવર્ણનીય શક્તિ જગતમાં જાહેર છે. ગ્રાહના પંજમાંથી ગળ મુક્ત કરનાર પણ મારા ભૂધર તમેજ હતા. ભક્ત ધ્રુવ તથા પ્રહલાદને સ્થાય કરનાર પણ આપજ હતા. સીતાની પરિક્ષા કરવામાં આપ જેવા સ્વભાવવાળા બન્યા તેવાજ સ્વભાવવાળા આજ પ્રભુ તમે ના બનશો ? મારી હિંમત ખુટી ગઈ છે. મારી ધીરજ તૂટી ગઈ છે. મારી આશાનું મંદીર તૂટી ગયું છે. પ્રભુ ! આ નીર તો ઉભરાતુંજ જાય છે, હાય લક્ષ્મીપતિ ! તમારા નામ પાછળ આવાં દુઃખ આ કળીકાળમાં મનુષ્યો ભોગવે તો આપને કોણ લજશે ? મારા રમાનાથ હયાના નિર્દોષ રમાનાથની દશા શી થશે ! પ્રભુ તેમને કુશળ રાખજે. હાય હાય ઓ કમળાનાથ બંસીધર હવે તો હદ થઈ ! જીવો જીવો

પ્રભુ આ કાળ આ આવ્યો. ઓ પ્રભુ, વિભુ જીવો, એ મારા કુલ વિનોદને ઉપાડી જાય છે ! પ્રભુ દયા કરો ઓ કાળદેવ ! તમે જરા પાછા ફરો ! મારા કુલને મને ભેટી જવા દો ! લાવો મારી આશાનું કિરણ લાવો ! તમે તેને શું કામ છીનવી લો છો. દયાળુ દેવ ! મારી પર તો દયા કરો ! ઓ રમાનાથ ! તમે આવોને ! જીવો જીવો આ કાળ વિનોદને ઉપાડી જાય છે. અમે હાથ હાથ એ ઘાળક પણ કેટલું રૂદન કરે છે ! તમારાં કાળજી ફાટી જાય ! અરે ઓ આકાશ ! હવે જરા નરમ પડો ! ઓ મેઘરાજ તમે શું કામ રવો છો ! તમે દેવ છો. તમારાં શક્તિ છે તો મારા બાળક માટે દયા આણી આપ રૂદન કરવા કરતાં એ કાળને સમજાવી, અને ન સમજે તો પછી તેનો પરાજય કરી માન બાળકને મુકાવોને !

હાય ! હાય ! મારી અરજ મોરલીધરે પણ ના સાંભળી ! ઓ ગાયોના ચારનાર ગોવાળ ! મારી પર દયા લાવી તમારો એ રાક્ષ જરા વખત બંધ રાખી કારા બાળકોને બચાવવા ખાતર દોડતા આવો અને આ યમુનાને તેનો ગર્વ ઉતારવા જમીનમાં અંતર્ધાન કરી દો ! આ પાણી તો આવ્યાં. હવે મારે અને પાણીને ચાર હાથ દૂરની થયાં છે. ઓ પાપ નિવારિણી મારાં આ યમુના ! તમે પાપ કાપવાને શક્તિવાળાં છો તે મારાં તથા મારાં આ ગાય જેમાં બાળકોની જે કંઈ કસુરો પાપ સંધાન હોય તે બંધુ તમે આમારી દયા લાવી કાપી નાખો. જેથી પ્રભુ મ્હારી સહામે દોડી આવે ! અરે તમે બધાંયે કેવાં નિષ્ઠર છો ! કેમ મારી પર દયા નથી લાવતાં અને મારાં દુઃખથી રાજી થઈ પરવા વગર ચાલ્યાં જાય છે ! અને આ પાણીવા ખડખડ હાસ્ય કરે છે ! હાય તે હાસ્ય મારાથી કેમ સહન થાય ! આવો પ્રભુ ! આવો ! હવે તો

હદ થઈ! મને બચાવો. મને રંકને નહિ તો મારાં બાળકોને પણ બચાવો.

અબળા બાન ભૂલી ગઈ. યમુનાના પાણી ઉંચેને ઉંચે ચઢવા લાગ્યાં. બેલાનપણામાં ફાવે તેમ તે સ્ત્રી બકવા લાગી. તેની અરજ કાણ સાંભળે ! પ્રભુ વિના તે સાંભળે પણ કોણ ?

મનના થયેલા એક તારે અબળા મૃત્યુના વાગતા ધંટનાદ સાથે પોતાનાં બાળકોને છાતી સરસાં દાબી બાન વગરની થઈ પડી. મોટો બાળક શશી તો ક્યારનોએ બાન ભૂલી ગયો હતો. જ્યારે નાનો બાળક વિનોદ માતાના કાલાવાલા ભર્યા બોલથી બીકમાં ને બીકમાં વખતે વખતે ચીસ પાડતો હતો. અબળાની સ્તુતિ બંધ થઈ. છતાં કુદરતનો કાર્યક્રમ ચાલુજ રહ્યો. છાતીએ વળગાડેલ બાળકો તેના હસ્તની સખત ગાંઠ નીચે દબાઈ રહ્યાં. સર્વ સૂન્યકાર થઈ ગયું. પાણીના રહેવાનો તથા વરસાદ કાટકાનો અવાજ ચાલુ રહ્યો. વિજળી આ અબળાને આમ દેખી હાસ્યની રેખાઓ વ્યક્ત કરવા લાગી. અબળાને કોઈએ પણ ન બચાવી જળ ઉંચે અને ઉંચે આવવા લાગ્યું. એ આશરે ૪ થી ૫ ચોરસ વાર જમીનથી હવે પાણી એક હાથ દૂર રહ્યું. પાણીના એકંજ ઝપાટા ભર્યા આંદોલને તેઓની જીંદગીનો છેલ્લો શ્વાસ લેવાઈ જવાવાનો બાકી રહ્યો.

મનુ યોના આરામ સાથે કુદરત સહેજ પણ આરામ ભોગવતી નથી. તેનો કાર્યક્રમ ચીરકાળ સુધી ચાલ્યાજ કરે છે. તોફાને ચઢેલો અનિલ વાદળાને ઘસડી દૂર લઈ ગયો. આછાં આછાં વરસ પહેરેલ અભિસારીકા સમાન દીસતી નાજુક વાદળાઓ પળે પળે છુટી છવાઈ પ્રીયતમની શોધમાં દોડાદોડ કરી રહી. એ અંધકારનો ખડો ખસી

ગયો. મેઘરાજ આત્મા ગયા. તેમને મનાવવા વીજળીઆઈ પણ દોડી મઠ. આકાશ મંડળમાં ગ્રહો અને તારાના અંજવાળે ગંગાના જોડો હિંજવળ પંથ દેખાવા લાગ્યો. પ્રીયતમ સાથે ગેલ કરતી હોય તેમ આજાં ઓઢણાં વાળી વાદળાઓએ અમીરસ ફેલાવતા ધન્ડુની આસપાસ મધુર માફક પીછાં ઢાળવા લાગી. પણ આ રમત પવનને સહેજેય ગમતી નહિ હોવાથી તેણે મહા મહેનતે એ સુંદરીયોને નસાડી મુકવા પ્રયત્ન આદર્યો હતો; અને તેમાં તે વિજયવંત પણ થતો હતો. આમ એક પ્રીયતમ પર અમીરસ માટે હુંડાહુંડ થયેલી જોઈ બીચારી ચંદાતો પાણીની અંદર થરથર ઘુણ રહી હતી.

આવી રીતે આ કાળજી ચીરનારી નિશામાંથી આનંદદાયક અનેક નીશામાં તે અખળા પોતાનાં બાળક સાથે બેલાન અવસ્થામાં તે ટેકરીપર પડી રહી. કોઈ વખત તે લવી જતી હતી કે 'રમા નાથ આવો દોડો ! પ્રભુ રહાય કરો.' અને પાછી શાંત થઈ જતી હતી. બાળકોની પણ એજ દશા હતી. અરે ! ક્યાં તેમની યાત્રા ! અને ક્યાં આ દશા ! તેમની જીવનદોરી અચાચે કંઈ તરફ બળ કરતી હતી તે જાણવું મુશ્કેલ હતું.

વરસાદ બંધ થઈ ગયો છતાં યમુનાનાં પૂર વધારે અને વધારે ચઢતાં હતાં. માતા તથા બાળકની સમીપથી હવે ફક્ત એકજ વેંત પાણી દૂર હતું. એક પળમાં જો વધુ પુર આવે તો તેઓ તણાઈ જાય તે પણ હવે સહેજ સમજાય તેવું હતું. તેમનાં શરીરને કોઈ કોઈ વખત પાણી અથડાઈ ચાલી જવા લાગ્યું. ભકતોની કે શુદ્ધ દીલથી તેમની થોડી ઘણી અર્ચના કરનાર પુરુષ સ્ત્રીઓની પણ પ્રભુ લાંબી દક્ષેટીએ દરકાર તો કરાખે છેજ. એ તોફાને ચઢેલી

સરિતાનાં નીર સહેજ પણ આગળ વધી શક્યાં નહિ. તેની મર્યાદા અધાર્થ ગદા. ફક્ત તેમનાં શરીરને અમર્યાદા એ નીર વહી જતાં હતાં. આખી રાત્રિ આવી રીતે વહી ગઈ. હિંમત હારેલી અખળા આખી રાત્રિ પોતાનાં બાળકો સાથે લાન વગર ત્યાં પડી રહી.

પ્રાચી દિશામાં લાલ રંગનું નલ થઇ ગયું. પક્ષીઓનો કલરવ થવા લાગ્યો. એ નલ પાછળ કોઇ પોતાનો દુશ્મન હોય તેમ જાણી ચંદ્રે પોતાની જાળ ખેંચી લીધી અને જીલ્લે મુખે તે અદ્રશ્ય થવા લાગ્યો. તારાઓ તો ચુપાચુપ ખસી ગયા. સોનાની કુંચી વડે એ પૂર્વ દિશાનો દરવાજો સૂર્ય લગવાનના સારથી અરણ્યે ખુલ્લો કર્યો; અને જગતને નેકી પોકારી જાહેર કર્યું કે દીનકર લગવાન પધારે છે. સૂર્યનારાયણ રાત્રિના વરસાદથી ગુસ્સે થયા હોય તેમ પ્રખર કિરણો વરસાવતા મુગટ સાથે બહાર આવ્યા. સર્વત્ર પ્રકાશનાં આદોલન ઉછળવા લાગ્યાં.

યમુનાના પૂરે કુખી ગયેલ ગામનાં જીવતાં મનુષ્યો પોતાના ગૃહો તરફ નજર નાખવા ગામ તરફ ફરવા લાગ્યાં દૂરથી તેઓ નિરાશ થઈ પાછાં જતાં હતાં. કારણ કે જ્યાં આગળ તેમનાં ભવ્ય મકાનો હતાં તે અધા અવકાશમાં પાણીજ ભરેલું હતું. બહુ ઉચ્ચ મકાનોના ઉપલા ભાગ દેખાતા હતા. તેની પર પણ સંખ્યા બંધ મનુષ્યો ખેસી રહેલાં માલમ પડતાં હતાં. ગદા કાલના અંતમાં આનંદિત ભાસતા આ આખા ગ્રામનો આવી રીતે નાશ થઇ ગયો.

વખત જતાં ગામમાં જવા માટે દૂરથી હોડીઓ આવતી જણાઈ. કેટલીએક હોડીઓ ગામનાં ઉચાં મકાનોપર જીવ આશા ખોધ બેઠેલ આખાલ વૃદ્ધને લઇ ચાલતી હતી તો કેટલીક આમતેમ તણાઇ

જતી વસ્તુઓ ભેગી કરવા સાહસ ખેડી પૂરનાં પાણી કાપતી જતી હતી. માછી લોકો ધનામની લાલચે આ બધાં કાર્ય કરતા હતા. જમીન પર પહોંચી ગયેલ અને બીજાં નાસીને બચી ગયેલ મનુષ્યો પોતાનાં કુળી મરેલાં સગાંને સંભાળી શોક કરતાં હતાં; તેો કેટલાંક આશા પણ રાખતાં હતાં કે તેઓની માફક પોતાનાં આત્મજનો બચી ગયાં હશે.

દીનકરના પ્રકાશથી પણ માતાપુત્રોમાં ચેતન ન આવ્યું ત્રણે જણુ તેજ ટેકરી પર પડી રહ્યાં હતાં. તાપ એમાસા રૂતુનો એટલે તેો સખત પડતો હતો; છતાં કંઈ તેમનામાં ચેતન પ્રેરણા કરી શક્યો નહિ. આવાં ત્રણ નિર્દોષ પ્રજુની કૃતિથી ધડાયેલ જીવોમાંથી કોણુ બચશે અથવા તેો આ વખતે કોણુ જીવંત છે તે પણ જાણુવું મુશ્કેલ હતું. માછી લોકો તે તરફ હોડી લાવતાજ નહિ.

મધ્યાન વીતિ ગયું દૂરથી પાણીનાં વમળોમાં ગોથાં ખાતી એક હોડી આ પુણ્યમયી ટેકરી તરફ આવતી જણાઈ, પાણીના વહેણુ-તે માર્ગ કાપતી હોવાથી ઘણી ઝડપથી વહેતી હતી. તેની અંદર બે માછી જેવા મનુષ્યો જણાતા હતા. નદીમાં તણાઈ આવેલો માલ તેઓ હોડીમાં નાખતા નાખતા આ તરફ ચાલ્યા આવતા હતા. લાગ્ય વશાત હોડી ટેકરી નજીકજ આવતી હતી. માલની તપાસમાં તેમાંના એક માછીએ અચાનક આ માતા પુત્રોને જોયાં. તેણે પોતાની સાથેના સોબતીને ઉદ્દેશી કહ્યું.

“એ અલ્યા જીવણુ! કીધું જો દેખ તેો વાં પણે કે મહુ તણા તેો પડ્યો હે. હાલ જલ્દી હંકાર દેખીયે એ જીવે કે મરે હે.”

માથીદારનું લક્ષ તેમાં હતુંજ નહિ. તેનું તો સંપૂર્ણ ધ્યાન માલ ભેગો કરવામાં હતું.

“ટળવા દે બધી કીધું એ પંચાત આપણે હું? મરે તો મરવાદે! આપણે માલ ભરાવું કે ત્રીયાં જાવું!”

“કાવટીયા જીવણુ! જો તો ઇતો અદ્યા મડુ ઓરત હે! દેખાતો જીંડા દેખ! કે બાલુડાં પણ મરત હે. હાલ જીંડા કીધું જો તો એ મરતહે કે જીવતા હે. પાપસે કરતો છે?”

“નારે! નારે! હાલ જવા દે રામા! એ ટાણો. કાલે મોટા રાક્ષ મર્યો હે. એ તો ત્રણજો માડુ વધતો હે”

લક્ષા? જખ ના મર! ઇતોં જખનો! ઇતો ઓરત? રામાએ દયા ભાવે જણાવ્યું.

સ્વાથી જીવણુ માછીને જરાયે દયા ન ઉપજી. તેણે તો હોડી બીજી ગમ હંકારી દીધી. લલો માછી રામો જૂમ પાડતોજ રહ્યો. તેની આંખે આ સહન ન થઈ શક્યું. માછી મારવાનો પોતાનો ધંધો હતો છતાં તેને અજાણા અને તેનાં બાળક બચાવવા માટે લાગણી થઈ કેમે કર્યો જીવણુ માંનશે નહિ, તેવું તેણે જાણ્યું કે તરનજ પોતે પાણીમાં કુદી પડ્યો. તેને આશા હતી કે આમ કરવાથી જીવણુ એની ભેળે ટેકરી તરફ હોડી હંકારી લાવશે. અને પોતે આ પૂરાયાં પણ આટલું નજીક હોવાથી તરીને તે ટેકરીપર જઈ શકશે.

જીવણે રામાને પડતો જોયો અને કંઈપણ લાગણી સિવાય મોટા સાદે જોલવા લાગ્યો.

“મરે ભુંડ મર ! ધ તારો હોડો બચાવે તો તને કુબરે ભુંડ કુબ”

કહી પોતે એકસો હોડી બીજી તરફ હંકારવા લાગ્યો. દયા ભાવ નો છાંટોપણ તેનામાં ઉત્પન્ન થયો નહિ. એકજ જાતિનાં એ મનુષ્યોમાં પ્રભુએ કેવી ઘટના અને પ્રેરણા કરી છે. તે આ ઉપરથી જાણી તેની અપરંપાર શક્તિનું માપ થઈ શકે.

દયાળુ રામો પહેલાં તો પૂર પાટે તરવા લાગ્યો. પૂરતું પાણી સખત રીતે વહેતું હતું. તેમાં ઘણી જગાએ ભારા થતા હતા. છતાં તે બધા આ કુશળ માછી વટાવીને તરતો હતો. જીવણ નિર્દય દીક્ષે પોતાના સોબતીની રક્ષા કરવાના સહેજપણ તર્ક સિવાય દૂર નિકળી ગયો, હોડી હંકારતાં હંકારતાં પણ તેની નજર પાણીમાં ગોથાં ખાતા રામા તરફ હતી. દયાળુ રામો આ પહોંચ્યો હમણાં બચાવું છું. ” એવી આશાએ પાણી કાપતો હતો. પ્રભુને આ ઘટના પણ ગમી નહિ. એક અબળા બચાવતાં તેના ભાગ્યમાં કંઈક જીદુજ લખાયેલ હતું. આશરે ૧૦૦ કદમ ટેકરીથી દુર સામે હશે, તેટલામાં તે એક ભમરામાં સપડાઈ ગયો પાણીના પ્રચંડ ભમરે તેને નીચે દાબી દીધો. કુશળ માછીએ આ ભમરની ચુડમાં થી બચવા ઘણા ઉપાયો કર્યા. પણ તે બધા બ્યર્થ ગયા. સહેજ વારમાં તે પાણીના ઉદરમાં સમાઈ ગયો.

અને આ બધું દૃશ્ય દુર હોડી હંકારતો જીવણે નિહાળ્યા છતાં તેના દીલમાં સહેજ પણ દયા ભાવ થયો નહિ.

“મરે ભુંડ મર ” એ વાક્યની સાથે તે હોડી હંકારતોજ ગયો. રામો કહ્યો તે જગાએ જવા તેને સહેજપણ દયાનો છાંટો

અડ્યો નહિ. પ્રભુએ જવા તિને સહેજ પણ દયાનો છાંટો અડ્યો નહિ. પ્રભુએ એકી સાથે બે કામ કર્યાં રામાનું લાગ્યું પુરું કર્યું, સાથે સાથે જીવણની પરિક્ષા કરી. આ ઘટના ન્યામી ઇશ્વરને નમ્રમી પાંચ કે દશ મીનીટમાં જમ નિયંત્રિત અશરણા શરણે જીવણની હોડીને પણ એક ભ્રમરમાં ફસાવી દીધી, હોડી આકે ચઢી ફરવા લાગી એકલો મનુષ્ય તે હોડીને ફવીરીતે કબજે રાખી શકે! પોતે હવે જે માલ માટે રામાને શુભાવ્યો, જેને માટે એક અખળા તથા તેનાં બાળકોની દયા ન આણી, તે બધો માલ તરછોડી એકાએક નદીનાં જળમાં કુદી પડ્યો.

ઉપરની ઘટના થઈ તે વખતે ટેકરી પરની અખળાના દેહમાં સુર્યની ગરમીથી ચેતન આવ્યું હતું. મહા મહેનતે તે એડી થઈ. પોતાનાં બાળકો તેણે જોયાં. જીવણની હોડી દુર જોઈ તે હોડી હુબતીપણ દીડી. એક મનુષ્ય તેમાંથી જળમાં કુદી પડ્યો. તે પણ તેણે જોયું અખળાને લાગ્યું કે પોતે સ્વપ્નું જીવે છે. તે તો મરીજ ગઈ છે. તેનાં બાળકો પણ મૃત્યુવશ થયેલ છે. જેથી વળી “બહાલા રમાનાથ? આ ગોઝરી આપની કાન્તા પતિન શશી વિનોદ સાથે ગઈ તો શોક ના કરશો” એ વાક્ય લાગ્યું ત્રુટતું બોલી જમીન પર ઢળી ગઈ.

ઉપરોક્ત બાબત બન્યા પછી આખો દીવસ એ ટેકરી તરફ કોઈ આવ્યું નહિ. સંધ્યા નારિ પોતાનાં ચળકતાં આલુષણો સાથે ચંદ્ર કાન્તને ભેટવા દોડી આવી. આજે વરસાદનું ચિહ્ન હતું નહિ. આકાશ પણ નિર્મળ હતું ઇન્કુ અંદા સાથે ગેલ ગમત કરતો કરતો આ અખળા તથા તેનાં બાળકો તરફ અમીરસની લાગણીથી તાકી રહ્યાં. છતાં કોઈને એ અમીરસની સહેજ પણ અસર થઈ નહિ.

યમુનાનાં પૂરે ચઢેલાં પાણી પાછાં વળતાં હતાં. આખી રાત્રિ આવી રીતે પસાર થઇ. પૂરનું ધણું પાણી ઉતરી ગયું હતું. બૂખ્યાં તરસ્યાં બેલાન અગર મૃત બાળકો સાથે એ બેલાન પુત્ર ઘેલી, પતિઘેલી, પ્રભુઘેલી, વનિતા ત્યાં પડી રહી બીજા દીવસનો સુર્યપણુ ઉગ્યો. ગધ કાલે જે દશામાં આ ત્રણુ નિર્દોષને જોયેલ તેજ દીશા માં આજે તેમને નિહાળી દીનકર પ્રભુ પણુ શોકીત જણાવા લાગ્યા.

તે દીવસે મધ્યાન વખતે નીચે ઉતરતાં પાણીમાં થઇ એક હોડી જતી જણાઇ તેમાં આશરે ૮ ૧૦ મનુષ્યો હતાં.

“જુવો રામધન ! જુવો પેલી ટેકરીપર કોઈ જણાય છે. “હા હા ! અરે લગવાન ! બરાબર છે. એ અત્યા માછી ચાલ પેલી ટેકરી તરફ હોડી હંકાર ઉતાવળ કર જલદી કર.”

હોડીએ ગતિમાર્ગ બદલ્યો. દીશા બદલાઇ અને થોડી પળમાં હોડી ટેકરી નજીક જઈ પહોંચી. દયાળુ દીલનો રામધન હોડીમાંથી ઉતરી તે લય ઉપજવનારી જગાએ ગયો. પોતાના બીજા સાથીને બોલાવ્યા અને આ માતા તથા બાળકોના જીવની આશા જણા-યાથી તેમને હોડીમાં લઇ પોતે પોતાના જવાના સ્થળે ઉપડી ગયો. બે દીનના બુખ્યાં બેલાન અગર મૃત દેહોને આજે પ્રભુ કૃપાથી આ બચાવનાર આવી મળ્યો. રામધન સાથેનાં બીજા મનુષ્યો પણુ આ ત્રણેની સારવારમાં ગુંથાયાં.

પ્રકરણ ૩ જી.

સ્નેહવાદી.

“ નીશો જોને ચહે, દેહ બને ઉજાશ;
સાચા પ્રેમના પાયમાં, ગંગા બનતી દાસ ”

૨ દીયાળી સંધ્યાએ આકાશમાં તરેહ તરેહના
સાથીઆ પુરી દીધા હતા, આખા દીનના શ્રમને
લઘુ સૂર્ય દેવ ક્ષીતિજની નીચે આરામ લેવા પધાર્યા પછી સંધ્યાને
આ લાન થયું. તેની સહચરી નિશા ડોકીયાં કરી આ બધું અવ-
લોકતી હતી. સંધ્યા સુંદરી ઉપર નિશાનો હંમેશ વિન્યય થતો હતો;
તે પ્રમાણે આજેય નિશાએ સંધ્યાને પરાજીત કરી સૃષ્ટિ ઉપર પો-
તાનું રાજ્ય સહેજમાં સ્થાપી દીધું. પૂર્વ દિશામાં ભગવાન પ્રભુના
માથાના મુગટના મણિ સમાન હિમરશ્મિ નિશાની મીઠી ગોદ
ભોગવવા આખા જગત ઉપર અમી વરસાવતાં વરસાવતાં વિયોગી
દીલોને કટાર મારી કાપી નાખતા, અને સંયોગીના આનંદમાં વૃદ્ધિ
કરતાં કરતાં દેખાવા લાગ્યો. પશુ પંખીઓ પોતાના સ્થાને ચૂપા-
ચૂપ દશામાં ભરાઈ ગયાં હતાં.

આવા સમયે એક લલના વાસદ માથાના મધ્ય ભાગમાં પોતાના બધા મકાનની અગાંસીમાં ઉભી ઉભી રેલવે સ્ટેશન તરફના જણાતા પંથ પ્રતિ દ્રષ્ટિપાત કરતી કરતી નિશાનંદ અંદરને જોઈ નિસાસા નાખતી હતી. ચારે તરફ તેની નજર સહેજમાં ફરી વળતી; પણ સ્ટેશન બાજુ તે થોભી છાતી ઉપર પોતાનો કામળ હસ્ત દાખી જે ફરફાર તેના મુખ મંડળ ઉપર કરતી હતી, તેથી સહેજ સમજાતું હતું કે તે કાઢના આવવાની રાહ આતુર મુખે અને નયને જોતી હતી. શશીપૂર્ણ કળાએ ખીલવાતો ખીલતો તેને છંછેડતો હતો તેતો તે યુવતિના તેની તરફ થતા નયનપાનથીજ સમજાતું હતું.

દૂર દૂર ઝાડીમાંથી ટ્રેન પસાર થવાનો સ્વર સૂણી યુવતિના મુખ ઉપર હાસ્ય જણાવા લાગ્યું ટ્રેન આ આવી; આ આવી એ પૂછ ઉપર આવી. વીગેરે તર્કો તે કરતી હતી તેટલામાંજ ટ્રેન વાસદના સ્ટેશને આવી ઉભી. યુવતિ પોતાની ઉંચી અગાંસી પરથી આ બધું નિહાળતી હતી. સ્ટેશનેથી ગામમાં આવતાં પેસેન્જરો પણ રસ્તે પડ્યા. રાત્રિના વખતમાં કાઠ ઓળખાઈ શકે નહિ છતાં તેણે એટલુંજ જાણ્યું કે હવે દરેક ઉતારિયો સ્ટેશન બહાર નીકળી ગયા છે. ટ્રેન પણ વીશલ મારી નાવડી સ્ટેશન તરફ ચાલી ગઈ.

યુવતિ આતુર થતી હતી. તેનું લક્ષ ઉતારિયોમાંજ લીન થયેલું હતું. પોતાના મહોદ્વાના આંગણે તેણે એક વ્યાકત હાથમાં નાનીશી જોગ સાથે જોઈ, હસી, જોસબેર નીચે ઉતરી પડી. મકાનનું દ્વાર ખોલ્યું. આવનાર વ્યક્તિ બારણાની સમીક્ષા આવી પહોંચી.

“ બહાન! આવ્યા! શું થયું! શું લાવ્યા!”

પુરૂષે મહાનમાં પ્રવેશ કર્યો. નજીકના એક હિંડોરા પર પોતે વસી ઉતારી બેઠો. યુવતિના પ્રશ્નોમાં જવાબમાં તે બોલ્યો.

“કાન્તા ! મને આશા લાગે છે, સાહેબ મારા ઉપર રાજ થયા છે,”

હે ! ત્યારે તો પ્રાણ રમાનાથ ! તમો આડરુ લખનેજ આવ્યા હશે ! ક્યારે જાનું ! યુવતિ કે જેનું નામ કાન્તા હતું તેણે આનંદિત થતાં કહ્યું.

“કાન્તા ! વહાલી કાન્તા ! આડર આવજો મળ્યો નહિ પરંતુ આવતા સોમવારે ફરીથી વડોદરે જવાનું રહ્યું છે; ત્યારે બધી બાબતને નિવેડો આવશે. મારી સાથે સાથે જીવન એક સુરતી સદગૃહસ્થની પણ અરજ છે. છતાં મને પસંદગી મળશે તે ચોક્કસ છે.” કહી પુરૂષ અંદરના ખંડમાં ચાલ્યો ગયો. પોતાનું આંગણ બંધ કરી યુવતિ પણ તેની પાછળ પાછળ ચાલી ગઈ.

પોતાના વહાલા પ્રાણ સમાન હોવાના હાર રમાનાથને વાળુ કરાવી તે યુવતિએ પણ પરવારી લીધું રમાનાથ પોતે વાળુ કરી અગાસીમાં ચાલ્યો ગયો હતો, ત્યાં પડેલી એક આરામ ખુરશીમાં બેસી પોતે વિચારમાં ગુંથાયો. યુવતિ ઘરનું કામ પુરૂ કરવામાં નીચે ગુંથાઈ વહાલાના રસભર્યા સદીવના આવકાર અને સન્માન માટે પ્રેમી દીલો કેટલાં ઉતાવળાં થાય તેતો અનુભવથીજ સમજી શકાય.

રમાનાથ ખુરશી પર પડ્યો પડ્યો વિચાર કરતો હતો; તેટલામાંજ કાન્તા ત્યાં આવી પહોંચી. હંસગતીએ નાજુક લતા સમાન પોતાની ખીલતી પ્રિયાને આવતી જઈ રમાનાથનું દીલ તેના તરફ આકર્ષાયું.

“કાણુ ! મારી અભિસારીકા કાન્તા ? આવ.” “હા નાથ ! જુવો આ ચંદ્રપ્રભુ શું કરે છે ?” કહેતા કહેતાં કાન્તા ત્યાં આવી પહોંચી અને વિકાર ભરી આંખોમાંથી મદનનો રસ વરસાવતી વરસાવતી તે બહાણા રમાનાથની બહાલી અભિસારીકા તેના અંકમાં બેસી ગઈ.

રમાનાથે પ્રિયાના મુખ પર ચુંબન કર્યું. અને બહાલ ભર્યા વદનથી પોતાની પ્રાણાધિકા તરફ નિહાળી રહ્યો.

જુવો બહાલા આજે આપ ન આવ્યા હતા, તો આ ચંદ્ર મારી શું દશા કરત !”

“કાન્તા ! પ્રિયા કાન્તા ! તુંજ કહે. તારા મુખે શ્રવણ કરવા હું માગું છું.” કહી રમાનાથે ફરીથી પોતાના અંકમાં બેઠેલ પ્રિયાને અધરો પાન કરતાં કરતાં ગભરાવી નાખી.

“તમે શું નથી સમજતા ! મને શું કામ પુછો છો !”

“ત્યારે ! બોલો મારી મધુરી કાન્તા ! તમે શું નથી સમજતાં તે મને પણ કહો છો !”

“બહાલા ! તમે પણ કીક છો ! પણ આ ચંદ્ર આટલો બધો અનહદ શાથી ખીલ્યો ભાસતો હશે !

“કાન્તા ! ચંદાની સોળતથી”.

“તો આપની ચંદા ક્યાં છે ! મને જરા ખતાવશો !

“હા જો આ મૃગ નયન વાળી મારી ચંદાજ આવ્યા શબ્દો બોલે છે. તેને ઓળખતાં તને જરા પણ વખત નહિ લાગે.”

કાન્તાનું મુખ મલકાયું. પતિની સોડમાં તેણે તે મુખ છુપાવી દીધું. પતિને હવે શી રીતે વાર્તાલાપ કરાવી ચંદ્રનાં કીરણ સેવવાં તેજ તે કળી શકી નહિ.

રમાનાથે પ્રીયાના વદનને ઉંચું કર્યું. તે વદનમાં મરતી હતી. તેમાં કામદેવનાં પુષ્પ બાણો ફેંકતાં નયનો હતા. તેમાં શુક્રને લગ્ન-વનારી નાસિકા હતી અને તેમાં દંતકળીઓ દાડમના દાણાને પચી જરા વખત બૂલાવનારી હતી.

“ બહાલા આપણે વડોદરા જઈશું ત્યારે પણ આવી અગાસી રાખીશું હાં કે ! ”

“ જરૂર ! જરૂર ! કાન્તા તારા માટે હું ગમે તે કરીશ. તારાથી મને અન્ય કોઈ વસ્તુ જગતમાં બહાવી નથી. ”

અને આપે સારંગી માટે શું કર્યું ? બહુ આ જુની સારંગી તો હવે તો બે સુરી બની ગઈ છે

“ બહાલી મનમાં રહેજ પણ બોલું લગાડીશ મા અને તારા જેવી કામળ મારા મનને આનંદ આપનારી હતા સમાન સારંગી બેસુરી થશે ત્યારે શું કોઈ નવી સારંગી લાવી શકાશે ? ”

કાન્તા હતી. કંથને હૃદયદાન દેવા લાગી. ખીલતાં ખીલત સમાન સ્તન જ્યારે રમાનાથની કાયાને બેઠ્યા ત્યારે તે પોતે પણ ભાનં ભુલ્યો પ્રિયાને હસ્તથી ઉભી કરી ખુરસીપરથી પોતે ઉઠ્યા નજીકજ કરેલી શય્યામાં પોતે સુતો બહાલાની આંખોમાં રસના તેજને નાખતી કાન્તા રમાનાથના શીર નજીક પથારીમાં બેસી ગઈ રમાનાથે પેતાનું શીર તેના ખોળામાં મુક્યું ચંદ્રને લાગ્યું આ પ્રેમ આગળ પેતાનો પ્રેમ તુચ્છ ગણાશે જેથી પુણ્ય કળાએ ચંદ્ર સાથે વિહાર કરવા લાગ્યો.

“કાન્તા ! ત્યારે, પ્રેમ અનન્ય છે. ત્હા પ્રેમે હું દીવાને
ગાઓ છું તેં મને ઉન્માદ કર્યો છે.”

“પ્રભુ ! હું તો સૌંદર્યના સાગરમાં એક નાનું સરખું જવું
છું મારી આટલી પ્રશંસા શા માટે વહાલા ”

“ચંદ્ર કાન્તિ સમાન ત્હારા ચન્દ્રને નિહાળી હજારો વિચારો
હું વિસરી જાઉં છું. એવી તારા દેખાં શું ચીજ હશે જેણે હું
આટલો બધો આકર્ષિતો હમ્મશ ! બોલ પ્રિયા કાન્તા તુંજ બોલ ”
કહી રમાનાથે પ્રિયાનો હસ્ત પકડ્યો.

“અને શું મારા રમાનાથ મારી પર સૌંદર્ય માટેજ ઝુરી મરે
છે કે ? મ્હે બોળીએ તો તે આજેજ પારખ્યું, રમાનાથ તમે તો
મને છેતરી ” કહી કાન્તા મદમાતી કાન્તા હસવા લાગી.

“પ્રિયા તને સૌંદર્યથી હું આહું છું તેમ તો કદી નથી. તારા
પ્રેમ હું દીવાને છું તું મારા માટે જે પ્રેમ રાખે છે તે પ્રેમ અનન્ય
છે એમતો હું તને વારે વારે કહું છું તે શું મારી કાન્તા હર્ષના આવેશમાં
ભૂલી જાય છે કે ”

“અને ચંદ્ર સમાન મારા રમાનાથ પોતાની પ્રાણાધિકા ચંદ્ર
સમાન માનેલી કાન્તા માટે ક્યાં એ પ્રેમ દેવની ઉપાસનો નથી
કરતા ? એતો વહાલા પરસ્પર મૈત્રી છે. પ્રેમ એ સ્વર્ગમાં જવાનો
નિર્મળ રસ્તો છે. એ પ્રેમ હૃદયના ઉંડા ભાગનો હોવો જોઈએ.”

“હા કાન્તા બરોબર બોલ જીવંતમાં ત્યારી વહાલી વસ્તુ કઈ ”
કહી રમાનાથે કાન્તાના હસ્ત પર ચુંબન કર્યું.

પ્રેમ ઘેલી વનિતા પોતાના પતિને પ્રેમઘેલો જાણી તેની કદર

કરના સાથે તેને સહેજ ગભરાવવા માટે વિચાર કરી ત્રીચેનો શીતાનો શ્લોક બોલી.

“ માતા રામાં મત્પિતા રામચંદ્રઃ

સ્વામી રામોમત્સલા રામચંદ્રઃ ।

સર્વસ્વં મે રામચંદ્રો દયાલુ,

નન્નયં જાને નૈવ જાને ન જાને. ” ॥

“ માતા પિતા સ્વામી શ્રી, સહચરી એકજ રામ,

દયાળુ રઘુમતિના વિના, કશું ન અન્યતું નક્કું”

રમાનાથે સ્વપ્ને પણ આજા ઉતરતી આજ્ઞા રાખી નહિ હોવાથી તે ખીબવા જોવા લાગ્યો અને પત્નિને કપડાં ભર્યા સળદોએ કહેવા લાગ્યો.

“ કાન્તા ! જોયો તારો પ્રેમ ! જો ફરીથી આવો ઉતર આપીશ તો હું રીસાઈશ હાં ”

“ વાલા શું આ ઉતર આમને ન ગમ્યો ? તેમાં શું ખોટું છે મારા રામ સિવાય મને અન્ય વાલુ કાણ હોય !

રમાનાથ સહેજ પણ ખેલ્યો નહિ અને શાંત રીતે પત્નિના ખાળામાંથી માથું લઈ તેણે ઉસીકા પર મુક્યું.

કાન્તાએ જાણ્યું કે રમાનાથને આજા ઉતરથી રોષ થયો છે, જોયી “ ભલે તમોને ખોટું લાગે. મારે રામ સિવાય કાણ છે,” કહી ઉભી થઈ અમાસીની આરી તરફ ચાલી ગઈ રમાનાથ આ બધું

દેખી મુકે રહી નિહાળતો હતો.

મારી નજીક પહોંચતાં કાન્તા જીમ મારી પગ પકડી નીચે બેસી ગઇ.

‘ઓ મારા બાપ ? હાય હાય! અરરર ! મરીગઈ ! હાય હાય! મને આ વિંધુ કરડ્યો-બાપા!’

“હે શું થયું મારી વહાલી કાન્તા ! વિંધુ કરડ્યો ! કહેતો કહેતો રમાનાથ સફાળો ઉડી કાન્તા તરફ દોડી ગયો. પોતાનો નાથ આમ નજીક આવતાં કાન્તા ખડખડાટ હસી પડી

“જીવો રમાનાથ ! કોનું રીસાવું ખર પડ્યું ? વળી તમે જાણતા નથી કે સ રામો મે રમાનાથ (તે રામ મારા રમાનાથજ છે) આપની મુર્તિને દરરોજ સ્નાન કરી કોણુ પુજા કરી પુષ્પોના હાર ચડાવે છે તે જુલો ગયા ? મારા રામ મારા રમાનાથ અને રમાનાથની ગેરહાજરીમાં તેમના ફોટાની મુર્તિ કહી તે હસવા લાગી.

છેતરાયેલો નાથ રસધેત્રી સુશીક્ષીત કાન્તાને વળગી પડ્યો તેને શયનમાં ખેંચી ગયો. તેને જીવનમાં સપડાવી દઈ મધુરો કહેવાતો આનંદ અનુભવવા લાગ્યો.

વાંચક આ પ્રણયી દીવોને આવી સ્થિતિમાં ભેટવા દઈ આપણે હવે તેમની રહેજ ઓળખાણુ લઈએ તે વાસ્તવિક ગણાય

રમાનાથનાં માબાપ તેને ૧૦ વર્ષનાં મુકી જીવંત ગયાં હતાં તેના કાકા ગીરધરલાલે તેને પાળી પોષી મોટો કર્યો તથા સારી રીતે લણાવવાની ઉમેદથી તેને એલ. એલ. બી સુધીના અભ્યાસ કરવાની પણ જોડવાલુ કરી આપી રમાનાથ બી. એ માં પાસ

થયો તેજ વર્ષે ગીરધરલાલે તેને નડીઆદના એક આબરૂદાર પોતાની શાતિના વણીકની કન્યા કાન્તા સાથે પરણાવ્યો. તે વખતે રમાનાથની ઉંમર ૨૦ વર્ષની હતી. અને કન્યાની વય ૧૩ થી ૧૪ વરસની હતી. પોતે પરણીને વધુ અભ્યાસ કરવા મુંઝાઈ ગયો. જ્યારે કાન્તા નડીઆદની હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજી ભણવા લાગી. હોંશિયાર કન્યાએ આવી રીતે બે વરસ અંગ્રેજી અભ્યાસ કર્યો. પછીથી તો તેના પીતાને એક બે સગાંએ જરા ટપકા આપ્યાથી, તેની મરજી વિરુદ્ધ તેને નિશાળ છોડવી પડી. પોતે ઘેર રહીને પણ પિતા પાસેથી ગીતા વીગેરેનો અભ્યાસ કરતી હતી. આજ સમયમાં રમાનાથ પ્રભુ કૃપાએ એલ. એલ. બી. માં પાસ થઈ ગયો. સર્વત્ર આનંદ થયો. ગીરધરલાલના તથા રમાનાથના શ્વસુરના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ.

ક્રિન્તુ આ ભત્રિજા પાલક કાકાને લાંબા વખતથી પીડના દમના રોગે કાળનો કાળીઓ આ પછી બે ત્રણ માસમાં બનાવ્યા. ગીરધરલાલને સંતતિમાં દયાળભાઈ કરી એક પુત્ર હતો. તેતો પહેલેથીજ લગ્ન ગાંઠથી બંધાયેલો હોઈ લાંબું ભણી શક્યો નહતો. માંડમાંડ કોલેજનાં દ્વાર તેણે એક વરસ સેવ્યાં; પણ નાપાસ થવાથી પીતાના ધંધામાં જોડાઈ ગયો. ગીરધરલાલનો ધંધો કલકત્તા બાબુએ મારફતીઆનો હતો તથા એક બે સારી વિમા કંપનીના પણ પોતે એજન્ટ હતા. પિતાના અચાનક ગુજરી જવાથી દયાળભાઈને વિમાના રૂ. ૨૦૦૦૦ એકી રકમે મળ્યા. પોતે કલકત્તે વેપારની દેખરેખ રાખવા પતિન સહ ચાલ્યો ગયો.

અત્રે એલ. એલ. બી પાસ થઈને રમાનાથ વાસદમાં આવ્યો હતો.

તેના આવ્યા બાદ તુરતમાંજ તેનો પુત્ર્ય કાકા ગીરધરલાલ ગુજરી જવાથી પોતે ઘણો નિરાશ થયો, છતાં એક એ માસે ગીરધરલાલ વીસરાઈ ગયા. દયાળભાઈએ રમાનાથને મુંબાઈ જઈ કાંઈ સોલીસીટર પાસે રહેવા જણાવ્યું. અગર તો પોતાને હાલે તો વકીલાત કરવા પણ સૂચના કરી. છતાં રમાનાથને કંઈ સૂઝયું નહિ. એટલામાંજ કલકત્તાની પેઢીનાં મુનીમનો તાર આવવાથી દયાળભાઈ પતિની સાથે કલકત્તે જવા તૈયાર થયા. રમાકાન્તને ભાઈથી બુદ્ધિ પડ્યું ગમ્યું નહિ. દયાળભાઈની પતિની સરલાએ આ તકનો લાભ લઈ દયાળભાઈને સૂચના કરી કે નડીયાદથી હવે કાન્તાને અહિં તેડી લાવવી; જેથી રમાનાથ તેમના વિયોગનું દુઃખ ભૂલી જશે પતિની સૂચના યોગ્ય ધારી દયાળભાઈએ નડીયાદ તાર કર્યો અને માણસ તેડવા મોકલ્યું.

એ દિવસમાં નવી વહુ કાન્તા સાસરામાં આવી. પોતાની જોડાણી સરલાને પગે લાગી તેણે સખાબ્ધ નયનો સાથે આશીર્વાદ મેળવ્યા. વાસદન્તી તેમની નાતનાં માણસોને પણ કાન્તા કન્યા સારી રીતે ગમી અને વાતો થવા લાગી કે રમાનાથને સુપાત્ર કન્યા મળી. જ્યારે રમાનાથ મુંબાઈમાં હતો ત્યારે કાન્તા નડીયાદથી તેને પ્રેમ પત્રિકાઓ પાઠવતી હતી. અને તેના સ્નેહલય્યા જવાઓ પણ પ્રાપ્ત કરતી હતી.

દયાળભાઈ તથા સરલા, આ નવાં વર વધુ એક ખીજ સાથે હળી મળી ગયાં, ત્યારબાદજ કલકત્તાથી ઘણા તાર આવ્યા છતાં ગયાં. કાન્તાને માથે ધરનો ભાર વહન કરવાનો થયો. ધરમાં પોતે તથા રમાનાથ અન્નેજ હતાં. તે ઉપરાંત એક નોકર પણ

હતો. પતિ પતિની સંસાર આવી રીતે શરૂ થયો. વખતો વખત દયાળુભાઈ કલકતાથી વાસદ કામળ લખતા. અને બની ત્યાં તિડતા હતા, છતાં તેઓ ત્યાં ગયા નહિ. અને પત્ર દ્વારાજ ખબર આપતી રહી. નવ દ'પતિએ એ વર્ષ વાસદમાં ગાળ્યા. પીતાની મીલકતમાંથી ખર્ચ થતું હતું. વળી આવી રીતે ખર્ચ કરાંથી અતે ઘણું શોષવું પડશે, તે પણ કાન્તા રમાનાથને કહેતી. રમાનાથ સર્વ વાતો સમજતો હતો અને આખો દીવસ મન બાળ્યા કરતો.

ચતુર પતિ પતિના દુઃખે દુઃખી અને સુખે સુખી થતી. એકાદ એ વખત નડીયાદથી તેને તેડવા માણસો આવેલા પણ 'મારા રમાનાથની શું દશા થાય' તે વિચારે તે આદર્શ પતિ નડીયાદનાં તેડાને પણ પાછાં વાળતી હતી. પતિને રાજી કરતી હતી, અને પોતે રાજી થતી હતી. કોઈ કોઈ વખત પોતે સારંગી બજાવતી હોવાથી શોકીન રમાનાથને સારંગીના સૂરથી આનંદમય બનાવતી હતી. અને તેવા પ્રસંગે કદરદાન પતિ રમાનાથ પતિને આશ્વિંગન દેતો હતો. આવી રીતે તેમની સંસારની યાત્રા પેસાર થતી હતી.

એ વર્ષ આમ વીત્યાં તે દરમ્યાન કાન્તાના પિતા નડીયાદમાં ગુજરી ગયા. કાન્તાએ પિતાના મૃત્યુનાં સમાચાર સાંભળી ઘણું રૂદન કર્યું અને લગભગ ત્રણ દિન સુધી અનાજ સરખું પણ લીધું નહિ. પ્રેમધેસો પતિ પોતાની બહાલી પતિ પાછળ ઉપવાસ કરવા લાગ્યો. કાન્તાએ પતિને નાહક દમવાનું ત્યજી દીધું. તેના પ્રીયેરમાં તેના મોટાભાઈ ધીરજલાલ હતા. તેઓ વખતે વખતે વાસદ આવી બહેનની ખબર લઈ જતા. પિતા, ગુજરી જવાનો શોક મુકીથી કે તરતજ માતા ગુજરી ગઈ. આ વખતે તો કાન્તા

તદ્દન દીવાના જેવી થઇ ગઇ. જેથી તેના ના કહેવા છતાં રમાનાથે તેને નડીયાદ વિદાય કરી પોતે કલકત્તા તરફ એકાદ માસ ચાલ્યો ગયો. કલકત્તામાં દયાળભાઇની તબીયત સારી રહેતી નહિ હોવાથી તેઓ પણ પોતાનાં પત્નિ સરલા સાથે વાસદ આવ્યાં. રમાનાથના વાસદ આવવાના સમાચાર શ્રવણ કરતાંજ કાન્તા નડીયાદ છોડી મોટાભાઇની રજ મેળવી વાસદ આવી.

અહિં સરલાને ટુંકમાં એક પુત્રનો પ્રસવ થયો. દેરાણીએ જેઠાણીની સુવાવડ તનમનથી કરી. સુવાવડ પસાર થઇ. બાળકનું નામ રમણલાલ પાડવામાં આવ્યું. ૫—૭ માસ પછી દયાળભાઇની તબીયત સુધર્યાથી પોતે પરિવાર સાથે કલકત્તા ચાલ્યા ગયા. હવે આ દંપતિને પોતાના માટે વિચાર કરવાનો રહ્યો. દયાળભાઇએ રમાનાથને કહ્યું હતું કે જો તેમનો ઇશિદો હોય તો કલકત્તાની પેઢીમાં મેનેજર તરીકે કામ કરવા આવે. પણ સાથે કારણોસર રમાનાથે આ વાત ગ્રહણ કરી નહિ. આવી રીતે ત્રણ સાડા ત્રણ વરસ વહી ગયાં. પતિ પત્નિ સંસારનાં સુખ વગર વીધને ભોગવવા લાગ્યાં ફક્ત રમાનાથ પોતા માટે કંઇ ચોક્કસ વિચાર કરી શક્યા નહિ. કાન્તાને આ વાત મનમાં ઘણી ખુંચતી હતી, કિન્તુ પતિને આ વાત કહેવાથી તેઓ નાહક દીલગીર થાય છે, એ ભીતિથી તે કંઇ સંભાળતીજ નહિ.

આ અરસામાં રમાનાથના કહાને વાત આવી કે વડોદરામાં એક સખજડજની જગા પુરવા માટે એલ. એલ. બી. ની ખાસ જરૂર છે. પોતે કાન્તાને સર્વ બીના જથ્થાની અરજ તૈયાર કરી વડોદરા ગયો. પતિના પંથે ચાલનાર વસ્તિતા ને તો વડોદરાનાં

સ્વપ્નાં આવવા લાગ્યાં. આપણું બહુતર એવા પાયાપર રચાયું છે કે ગમે તે ડીથી મેળવીને માણસ પોતાના માટે કંઈપણ વિચાર કરી શકતો નથી. એ બહુતરે ભારતવાસીની દશા કેમ કરી શકે ? તે બહુતરજ આપણને હિમ્મત વિનાના કરી મુકે છે ? એક એલ. એલ. બી. થયેલ પુરૂષને પણ કેટલો બધો વખત વગર ધધે ગાળવો પડે છે, તેતો ઉપરના દાખલાથી, અને ચાલુ જમાનાના અનુભવેથી સમજવું મુશ્કેલ રહ્યું નથી. મશીન માફક બહુતર બણીને, મશીનની કળ સમાન થતા મનુષ્યને આખા યંત્રનો શો ખ્યાલ આવે ? તેને તો સહેજ ધસારો મળતાં પોતાનું કામ કરવાનું રહ્યું.

અને વ્હાલા વાંચક આટલો ડુંકો ઇતિહાસ જાણવા તને રોક્યા બાદ વડોદરાની શું બીના બની તેતો બધી આપણે પ્રકરણના મૂળમાં જાણી ચુક્યા છીએ.

રજની વીતિ ગઈ પ્રાતઃકાળ થઈ ગયો. વ્હાલા ભર્થાર રમા નાથની હુંદમાં, તેને વળગીને તેની પ્રિયા કાન્તા, આત્રવૃક્ષને વળગી રહેલી લતા માફક શય્યામાં મધુર સ્વપ્નોનો અનુભવ કરતી હતી. પ્રિયાની પાસમાં ગર્વધેલો રમાનાથ પ્રિયાના મુખ સામું નિરખતો નિરખતો આંખો સાફ કરતો હતો. પથારીમાંથી પ્રાતઃકાળ થવાના કારણે પોતે ઉઠશે, તો વ્હાલી લતા કાન્તા હેરાન થશે, એ વિચારે તે કાન્તાના પગની સ્નેહધેલી ચૂડ સાથે હસ્તબંધન ભોગવતો પડી રહ્યો. ગામમાં કલરવ થવા લાગ્યો. પ્રાચીદીશામાં રાતા રંગના અરણ્ય સારથીનાં પગલાં સંભળાવા લાગ્યાં. છતાંએ સંતોષી નારી કાન્તા નિદ્રાને સેવતી રહી. નોકરે નીચે આવી દ્વાર ખખડાવ્યું. રમાનાથે તે જણ્યું. પ્રિયાના ગાલપર ચુંબન કર્યું. ચુંબન થતામાંજ

વેલી જેવી પ્રિયાએ પોતાના નાથને આજસ મરડતાં હૃદયદાન દીધું. સદાળી હઠી ખેડી થઈ પતિ સામે નિહાળી હતી મડી.

“રમાનાથ બહાલ ! જય શ્રી કૃષ્ણ.”

“જય શ્રી કૃષ્ણ મારી દેરી” રમાનાથે જવાબ વાળ્યો.

“કાન્તા ! તારે નોકર આવી ગયો છે. જા જલદી જા.”

જતાં જતાંએ નાથને ત. તરછોડવાની ઇચ્છાથી કાન્તાએ ફરતે તેને વળગી હૃદયદાન દીધું. અને હસતાં જાણેએ કાન્તાના અધરાતું પાન પણ રમાનાથે કંપું.

એ અદાર વર્ષની નારી ચાલી ગઈ. સાથે પ્રિયતમનું દાસ લેલી ગઈ. આદર્શ આર્ય મહિલાઓ ‘સકલેષુ સ્મા’નો પાઠ આ ઉપરથી સારી રીતે સમજે. આ વહેવાર અતિ કામવૃત્તિ નથી બતાવતો, પણ તેમાંથી તો પ્રેમશીલા સ્નેહસરિતા ગંગા સરતી સરતી વહે છે; અને એ દીશ્વેને પુણ્યમય બનાવે છે, તે સહેજ કળી શકાય. જે દેશમાં, જે પ્રાંતમાં, જે સ્થળમાં અને જે મકાનમાં, આવી આદર્શ મહિલાઓ પોતાનાં પુનત પાદની કુમ કુમ છાપો પાડે છે; તે દેશ તે પ્રાંત, તે સ્થળ, અને તે મકાન ખરખર લાગ્યશાળી છે.

દિવસ થયો. અને દિવસના કાર્યક્રમોમાં પત્નિ પરવાઈ. સોમવારની રાહતો કાકના ડોળાથી અન્નેએ જોવા માંડી. જ્યાં કોઈ દીનની રાહ જોવાતી હોય ત્યારે એક પણ એક વર્ષ સમાન લાસે. આવી રીતે તેમને થયું.

સોમવાર આવ્યો. પતિ પત્નિની વિદાય લઈ શુકન સાથે વડોદરા જવા તૈયાર થયો. કાન્તાએ આશાવાળી કાન્તાએ પતિને વિદાય આપી. રમાકાન્ત વડોદરા જવા આતુર દીલે રેશને ચાલ્યો ગયો. અને તે આખો દિવસ કાન્તાએ આશામાં અને આનંદમાં ચીતાડ્યો. શી મીઠી સ્નેહ વાડી ! અને શાં મીઠાં તેનાં પુખ્તો સાથે વિહાર કરતો મધુર મધુકર !

મુકરણ ૪ થું

મોહમયી તરફ

૨ માનાથ વડોદરા નોકરીની આશાએ મોતાની પ્રિયતમા કાન્તાની વિનાય લઈ ગયો તે આપણે આગળ જાણી ગયા છીએ. પોતે સીધા સરકારી ઑફીસે ગયો. એક તરફ વેપરીંગ રમ હતી; ત્યાં તેની સાથે અરજ કરેલ સુરતના સભ્ય પણ હાજર થયા હતા. બંને એક બીજાને મળ્યા. અંતરમાં એક બીજા માટે શું થે હશે? પણ ઉપરથી અન્યોન્ય સારી રીતે વાતચીત કરવા લાગ્યા.

બરોબર ૧૨ વાગે યુરોપીયન ઑફીસર હાજર થયો. હમણાં આપણને બોલાવશે એ ઉમંગે બંનેનાં દીલ ઉંચાં થયાં. સાહેબને અન્ય કામ હોવાથી લગભગ બીજા એક કલાક ચાલ્યો ગયો. આશરે બે વાગ્યા પછી તેમને એક પછી એક અંદર બોલાવવામાં આવ્યા. રમાનાથ પોતે એલ. એલ. બી. થયેલ હતો, છતાં તે બીજા અનુભવી હોવાથી આખરે તેના પ્રતિસ્પર્ધાને નીમવા બાબત સાહેબે સાંજના સાડાચાર વાગે નિર્ણય કર્યો. એલ. એલ. બી. રમાનાથ હતા થયો. પોતાની પત્ની વાસદમાં કેવી આશાઓ બાંધતી હશે

તેની આ નિમણુંક સાંભળી શી સ્થિતિ બનશે ! વીગેરે વીચારાએ તે બીચારો નીરાશ થઈ ગયો.

સાહેબે સુરતી સભ્યની નિમણુંક કર્યા બાદ રમાનાથને હતાશ થતાં નિહાળ્યો હતો. પોતે કેવી આશાએ અહિં આવ્યો હશે અને કેવી નિરાશા પ્રાપ્ત કરતા કમનસીબ થયો છે તે વિચારે તે બીચારો આમ શોકાતુર દેખાય છે, તે પણ સાહેબની જાણમાં આવી ગયું. તેણે દયાળુ બાવે રમાનાથને પોતાની આશીસમાં બોલાવી તેને આશ્વાસન આપવા માંડ્યું. પોતે ઘણો દયાળુ હતો તેટલો તેની વાતચીત પરથીજ રમાનાથે જાણેલ હતું. જેથી કાન્તાને તેણે આશા-જનક વાત કરેલ હતી; તે આપણે જાણી ગયા છીએ.

“ Well Mr. Ramanath ! I am very sorry for you but we wanted an experinced man. ”

“ મી. રમાનાથ હું તમારા માટે ધણે દીલગીર છું. પણ અમારે અનુભવી માણસ જોઈતો હતો. ”

“ Oh no sir ! It is but Proper, and more over it is luck. ’

“અરે ના સાહેબ ! તે ઠીકજ થયું છે. વધારામાં તેમાં નસીબ છે. ”

“ I am Pleased with your knowledge and ideas, and so if you like, I may arrange for you in Bombay in a well known firm. Would you like Mr. Ramanath. ”

“ હું આપના જ્ઞાન અને વિચારોથી રાજી થયો છું. અને તેથી

ને આપને પસંદ હોય તો, હું મુંબાઈમાં એક જાણીતી પેઢીમાં તમારી જોડવણ કરી આપું. મીંચ રમાનાથ તમને પસંદ છે ?”

“Yes sir ! I will be Highly obliged”

“હા સાહેબ ! હું આપનો ધણો આભારી બનીશ.”

“Well then. I am giving you one letter jnst now. you shall have to start to day.”

“ઠીક તો હું તમને હમણાંજ એક કાગળ આપું છું. તમારે આજેજ ઉપડવું પડશે.”

રમાનાથે સંમતિ દર્શાવી એટલે સાહેબે તેને એક કાગળ લખી આપ્યો. થોમસ કુક એન્ડ સન્સ ઉપરનો તે શીફારસ કાગળ હતો. સાહેબનો ઉપકાર માની રમાનાથ ચાલ્યો ગયો.

પોતે સીધો વડોદરાના મશહૂર બાગમાં ગયો. ત્યાં જઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે મુંબાઈ જવું તે તો ખરું, પણ આજે બારેબાર ને જઈશ તો વાસદમાં કાન્તાની શી દશા થશે ? પણ ને છેવટ સુધી આમ કાન્તા કાન્તા કરીશ તો પછી નોકરી પણ નહિ મળે. એવા ધરાદાથી તેજ દીને મુંબાઈ ઉપડવાનો વિચાર કરી પોતે સાંજે વડોદરા સ્ટેશનેથી મુંબાઈ જતી ટ્રાસ્ટમાં ચઢી એડો ટ્રેનમાં પણ તેનું મન સ્થીર રહી શક્યું નહિ. જરા પણ તેને ચેન પડ્યું નહિ.

વિચારોની ગડમથલમાં ભર્ય પસાર થયું. નર્મદાનો ભવ્ય પૂલ વટાવી તેની શસ્ટ ચાલી ગઈ. ઉંઘનાં ઝોકાં આવવાથી પોતે પાટીયા પર આડો થઈ સુઈ ગયો. નિદ્રામાં પણ તેને કાન્તાનાં મીઠાં સ્વપ્ન આવવાં લાગ્યાં, વાસદમાં પ્રેમધેલી વતીતા એ અગાસીમાં સ્વપ્નાવશ દશામાં નિદ્રા લેતી હતી. જ્યારે તેના હૃદયનો આરામ

રમાનાથ પશુ દેનમાં એજ દસા ભોગવંતો હતો. એક બે જગાએ દેન થોડા બાદ સુરતનું સ્ટેશન આવ્યું. અહિં “મસાલેદાર બરફી પેંડા” તથા પેસેન્જરોના અવાજોથી તે ઓચીતો જગી ઉઠ્યો. પોતાનું આખું ખાનું વડોદરાથીજ માણસ સિવાયનું હતું. પશુ અહિં એક દંપતિ પોતાની ૪ કે ૫ માસની બાળકી સાથે અંદર દાખલ થયું. તેમના પોશાક તથા બોલીચાલી ઉપરથી તેઓ સુરત અથવા મુંબાઈનાં થાસી હશે તેમ રમાનાથે નજર પડ્યું.

દેન સુરત છોડી ગઇ. નવા આવનાર ગૃહસ્થે રમોડાન્તનો પરીચય પૂછ્યો. રમાનાથે પોતાની હકીકત તેને ટુંકમાં જણાવી. બંન્ને ત્યારબાદ મુંબાઈ બાજનમાં અન્ય વાતોમાં ગુંથાયા. આસપાસ ગૃહસ્થ પોતે મુગ સુરતના વતની હતા. પશુ હાલમાં મુંબાઈમાં તેઓ શેર દલાલોના ધંધે રોકેલા હતા. કમાણી મળવાથી ત્યાંજ રહી પોતાનો ધંધો ચલાવતા હતા. મુંબાઈના શેર દલાલોમાં આ ધેનાલાઇ દલાલ બહુ કામેલ ગણાતા હતા. તેમનાં પત્ની સરસ્વતી પણ પતિના ધંધાને આટલી પાપરી પર ગયેલો જોઇ પોતે મહામજેશ્વરી રોકરી સુધી ગર્વ અને શોખ મીજસગાં ગયાં હતાં. સરસ્વતી આત્યારે ૨૫ વર્ષની હતી જ્યારે ધેનાલાઇ લગભગ ૪૦ વર્ષની આબુખાબુના મનુષ્ય જણાતા હતા. જ્યારે રમાનાથ તથા ધેનાલાઇ અન્ય વાર્તાલાપમાં ગુંથાયા હતા, ત્યારે સરસ્વતી નવા મનુષ્ય રમાનાથની શુદ્ધ અને સરલ વાણી પર હસતી હસતી પોતાની બાળકી કુમુદને બોળામાં લઈ બેઠી હતી.

“વાર રમાનાથ તમરું મુંબાઈમાં કોઇ બોળખીતું છે કે નહિ? આપ ક્યાં ઉતરશો?”

“અરે! હજી આવા રમાનાથને જોવા એક વહીવટો આપણે ત્યાં હોતરવાનું. તેમાં વળી પુણ્યનું શું!” સરસ્વતીએ ઘેલાલાખના પ્રશ્નનો ઉત્તર રમાનાથના વત્તી આપી દીધો.

“મી. ઘેલાલાખ! ક્યાં ઉતરવું તેતો નક્કી નથી. પણ હું ધારું છું કે જો હોસ્ટેલમાં જરૂરશ તો કોઈ પણ ઓળખીતું મને મળશે, એટલે ત્યાંજ જવા વિચાર છે.”

“વાહ! આજકાલ મુંબઈ છોડ્યે આપને લગલગ ૩ થી ૪ વર્ષ વીત્યા, તો પછી ત્યાં હોસ્ટેલમાં જુના ચાકર નોકર સિવાય તમેને ઓળખનાર કોઈ જડશે નહિ એમ માઈ ધારવું છે.” ઘેલાલાખએ કહ્યું.

“ના ના રમાનાથલાખ! આપ અમારે ત્યાંજ આવજો. જુના તો ખરા મારા હાથનો કંસાર ખાઈ જશે કે તુરતજ સરસ જગા મળશે. માટે વહીવટ સાહેબ બીજો કંઈ જશે નહિ. કેમ શું કહો છો?” યુવતીએ છેલ્લું વાક્ય ઘેલાલાખને ઉદ્દેશીને ઉચ્ચાર્યું.

ઘેલાલાખએ ડોકું ધુણાતી સંગતિ દર્શાવી. રમાનાથ તો મનમાં એજ વિચાર કરતા લાગ્યો કે આ દંપતી કેવાં ભલાં છે! પોતાને એક કલાકની પીછાનમાંજ કોઈ જુના ઓળખીતા માફક પાત કરી આનંદ આપવાનો તેમનો કેવો સરસ આશય છે! મુંબઈના બધા ગૃહસ્થો આવા હોય તો કેવું સાઈં! મારી કાન્તાને આવી સહીયરનો સંગ થાય તો પણ આનંદ આવા વિચારોમાં તેણે પણ હા પાડી.

સરસ્વતી મજા થઈ. તેણે પોતાના બાળામાં નિદ્રાવશ થયેલ બાળકીને રમાનાથના પાડીયા પર સુવાડી. રમાનાથ પણ તેને સગવડ

કરી આપરા માટે ઘેલાભાઈ સાથે બેઠો. આથી સંસ્કૃતી પોતાની બાળકીને લઈ સામા પાડીયા પર સુઈ ગઈ. ગાડીના બડબડાટ અવાજો સાથે તેની આંખ નિદ્રાવશ થઈ ગઈ. રમાનાથ તથા ઘેલાભાઈ સામાસામી વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યા.

ઢાલા વાંચક આવી રીતે રમાનાથ મુંબાઈ તરફ જતો હતો, જ્યારે તેજ વખતે તેની પ્રેમદા કાન્તા વાસદમાં તેનાં સ્વપ્નમાં દર્શન કરી આનંદ માનતી માનતી કંઈ કંઈ લવી જતી હતી. તેની સ્થિતિ આપણે જાણી ગયા છીએ. હવે આપણે અહિં કાન્તિ-લાલની યશસ્વી કાર્કીદી જોઈએ.

સ્વપ્નમાંજ સુતેલી અસ્વસ્થ વેણી સમાન યુવતિ કાન્તાની નજીક આવી કાન્તિલાલ તેના મુખઅંદર ઉપર દીવાનો થતો હોતો હતો, તેજ વખતે પ્રભુ પ્રેરણાથી રમાનાથનો મકાનની પાછળના બાગની દીવાલમાં બાકું પાડી ત્રણ ચોરો તેના મકાનમાં દાખલ થયા. દરેક ચોર આંખુ બાંધી ચોર ફાનસ લઈ મુદ્દામાલ માટે તપાસ કરવા જે બાગમાં જવાય ત્યાં વીના સંકેતે ગયા. એક ચોર મેડાપર ગયો. તેણે ધીરજલાલને શાંત રીતે ઉંઘતો જોયો. પોતે લપાતો પથારી નજીક આવ્યો. શરૂઆતમાં કોઈ માણસ સારી રીતે તપાસ કર્યા બાદ ચોરી કરે તે ન્યાયે તેણે ધીરજલાલનો ચહેરો ફાનસના લાઈટથી તપસ્યો. તે ઉંઘતો હતો તેમ તો તેણે જાણ્યું. છતાં પોતાના ખીસ્સામાંથી તેણે એક શીશી કપાડી તે ધીરજલાલને સુંઘાડી દીધી પછી પોતે નીચે આવ્યો ગયો. પોતાના એક સોજતીને લઈ ફરીથી તે ઉપર આવ્યો. અત્રે કોઈ નહિ હોવાથી હવે બંને ચોરો નજીકમાંજ લટકતા કોટ તપાસવા લાગ્યા. ખીસ્સામાંથી જે કંઈ હતું તે

સર્વ તેમણે ખાલી કર્યું. આમાંનો એક ચોર ત્યાર બાદ ધીમે ધીમે અગાસીના દાદરનાં પગથીયાં ચઢવા લાગ્યો. અગાસી ઉપરની બારીએ જતાંજ તેણે એક મનુષ્યને આચીંતો. એક સ્ત્રી પર પડતો જોયો. પોતે ગભરાયો કે ધરમાંનું એક મનુષ્ય પોતાની સ્ત્રી સાથે અત્યારે વિષયભોગમાં મસ્ત બની આમ ચેષ્ટાઓ કરે છે પણ હવે અહિં રહેવું ઠીક નથી.

શંકીત દીલવાળો કાન્તિલાલ કાન્તાપર પોતાના ભૂતકાળના હક માની તુટી પડ્યો. સ્વપ્નમાં રમાનાથનાં દર્શન કરતી અબળાને લાગ્યું કે રમાનાથ પોતાને ભેટવા તલસી રહ્યો છે. આ આવ્યા. આ આવ્યા. તેટલામાં તો શયતાન કાન્તિલાલ તેની પર દીવાનો બની પોતાની જળ પાથરી રહ્યો હતો. સ્વપ્નમાંજ રમાનાથ માની કાન્તાએ પોતાના બે હસ્તો વડે ખૂબ જોસથી તેને દબાવ્યો. કાન્તિલાલ સમજ્યો કે કાન્તા જાગે છે. હજી તે મારાથી શરમાય છે. આજ કેટલાં વર્ષે પોતાનાં વચન તે પાળવા તૈયાર થઈ છે. આજ વિચારોમાં તેણે શંકિત દીલે એ મુખચંદ્ર ઉપર પાવાળાં જેવા અઘરનું પાન કરવા પોતાનું મુખ નીચે નમાવ્યું. એ મુખ નીચે નમાવતાં નમાવતાં તેના હર્ષને પાર નહતો.

થયું. એક પળમાં આ શીલવાળી યુવતિ હવે કલંકિત થઈ જવાની. નિર્દોષ રીતે નિદ્રાધીન બનેલ એ રમાનાથની પ્રેમદા આજે કલંકિત અબળપણે બનવાની પણ આવી. ચંદ્ર ઉપરથી વાદળો ખસી ગઈ. તેને તે વાદળો ખતાવવા લાગી કે જુલો તમે એ પ્રેમદા ઉપર શું મોહ પામો છો. તે તો બીજાને પોતાના હૈયા પર તમારા દેખતાંજ દાખી રહી છે. કળાબાજ ચંદ્રનાથી આજે એકાદ શબ્દો.

નહિ. કાન્તાના મુખ ઉપર મોહીત અનેક કાન્તિલાલે તેના કાંઈ અવ-
વ્ય ઉપર હજી સુધી તેને કલાંકિત બનાવે તેવું કર્મ કર્યું ન હતું.
મુખનું પાન કરવા જતાં પણ શંકીત ભાવે તેણે અગામીની બારી
તરફ જોયું.

એક બુકાની આંધેલ મનુષ્ય તેણે દીધું. ગભરાયો. નક્કીજ ધી-
જલાલ છે. હવે શું કરવું? એમ ધારી તેણે કાન્તાની ભરેલ બાથ
એકદમ છુટી કરી કુદકો માર્યો. નિદ્રાધીન અનેલ કાન્તા એકદમ
જાગી ઉઠી. હજી તેને બાન હતું નહિ. પોતાની નજીક એક મનુષ્યને
રમાનાથની ગેરહાજરીમાં જોઈ તે એકદમ લયભીત થઈ ગયો. હાય
હાય મારા અસ્વસ્થ હેલને તો તે અડ્યો નહિ હોય! આ લય તેને
થયો. એજ પ્રશ્નોમાં અત્રે એજ વિચારોમાં તેણે “ચોર ચોર ધીરજ-
લાલ મોટાભાઈ ચોર ચોર” ખૂમ પાડી. કાન્તિલાલ સડાક લઈને
નાચે ઉતરી ગયો તે પણ બધો મામલો સમજી ગયો. ધીરજલાલ
પથારીમાં હજી પડેલાજ હતા જેથી બારીમાં ડોકીયું કરનાર અન્ય
મનુષ્યધારી તે દોડતો દોડતો પાછો ઉપર ગયો. ધીરજલાલને તેણે
દોડતાં દોડતાં ખૂમ મારી પણ તે ઉઠ્યોજ નહિ.

“શું થયું? શું થયું? કાન્તા માસી! ચોર! ચોર! ક્યાં
છે! ક્યાં છે! અરે કાંઈ આવે! ચોર! ચોર! પકડો પકડો!
દોડો! દોડો!”

કાન્તિલાલે ખૂમરાણુ કરી દીધું. કાન્તાને પણ હવે સંપૂર્ણ
બાન આવ્યું. પોતાને જ્યાંયંથા કાન્તિલાલ આવ્યો છે તેમ પણ
જોઈ જોયું. બારીબારી જો ઉભી થઈ ખૂમ પાડવા લાગી કે

“ચોર નીચે ભાઓ છ. ચાલો ઉતારવા જાવો તે કંઈ લઈ જશે. હાય હાય હવે શું થશે?”

કાન્તિલાલ નીચે ઉતર્યો. તેની પાછળ કાન્તા પણ ગભરાતી ગભરાતી દોડી આવી. તેણે ધીરજલાલને જગાડવા પ્રયત્ન કર્યો પણ તે જાગ્યો નહિ.

આ અરસામાં કાન્તિલાલે જ્ઞાનસ ચેતાવી દીધું. શેરીમાં પણ અન્ય મનુષ્યો ટાળે મળ્યાં. તેમણે ખૂમરા શું કરવા માંડ્યું. આખા ગામમાં ‘ચોર ચોર’ થઈ રહ્યું. ચોરો તો કાન્તાની ખૂમ સાંભળી પાછલી ભાંતે પાડેલ બાકા દ્વારા પલાયન કરી ગયા હતા.

ધીરજલાલ જાગ્યો નહિ તેટલે કાન્તાએ એકદમ રડવા માંડ્યું. “હાય! હાય! હાય! મારા મોટા ભાઈને મારી નાખ્યો! બાપ આ શું થયું? ભાઈ આ ભાઈ!” કાન્તિલાલ પણ ગભરાઈ ગયો. ધીરજલાલ ખોલતા નથી તેમ જાણી તેનું હૃદય ફટકી મયું. શું ધીરજલાલ ઘડી ઉપરનો જનાવ જોઈ પોતાની જાહેનને બ્રષ્ટ આની સૂઈપણ તો નહિ બન્યા હોય? એવો પણ તર્ક તેના મનમાં થઈ ગયો.

મકાન નીચે ખૂમરાણ વધ્યું. કાન્તિલાલે નીચે જઈ દાર ખોલ્યું. ૨૫-૩૦ માણસો તથા બેરીઓ ઘરમાં દાખલ થયાં ખોળા-ખોળ થવા માંડી. આખરે ચોરોને નાસી જવાનો રસ્તો મળ્યો. કાન્તિલાલને આ બાબત જાણી જવ ઠેકાણે આવ્યો. પોતાનું કાર્ય ધીરજલાલે જાણ્યું નથી તે ગોઝસ છે. પણ કાન્તાએ પોતાની મરજથી જ મને ખોલાવેલ તે પણ ચોક્કસ છે, કારણકે તેણે પોતાના લાથે જ મને છાતી મારી દેવાળો હતો. પણ જ્યારે મેં કોઈ

બુકાની બાંધેલ માણસ જોયો ત્યારે તેણે પણ તેને જોયો હશે જોયો તે બુમ પાડી ઉડી. વીગેરે કલ્પના તેના મનમાં રમવા લાગી.

ત્યારબાદ અન્ય મનુષ્યો ચોર પગલાં શોધતા શોધતા ગયા. ફેટલાક ધીરજલાલની સારવારમાં પડ્યા. એક દેશી વૈદ્યને પણ રાત્રે ગામમાંથી તેડી આવ્યો. તેણે જણાવ્યું કે તેને બેભાન બનાવવાની દવા સુંઘાડવામાં ફક્ત આવી છે. માટે ફીકર જોગ નથી. પછી તેણે એક જાતનું ઔષધ ધીરજલાલના મુખમાં નાખ્યું. ધીરજલાલ ધીમે ધીમે ૧૦-૧૫ માનીટમાં જાગી ઉઠ્યો. તે બેઠો થઈ ગયો. ખૂંદન કાન્તા રાજ થઈ. પોતાની પાછળ આટલાં બધાં મનુષ્યો ભેગાં થયેલ જોઈ તે ગભરાઈ ગયો. “શું છે! શું થયું! કાન્તા! કાન્તિલાલ?”

સર્વ હકીકતથી તેને વાકેફ બનાવવામાં આવ્યો. “કંઈ ફીકર નહિ! ખૂંદન કાન્તા! ગભરાઈશ નહિ.” તેણે ખૂંદનને આશ્વાસન આપવા માંડ્યું.

ધીમે ધીમે ટાળે મળેલ લોક વીખરાઈ ગયા કાન્તા તથા ધીરજલાલ પણ નીચે ગયાં. કાન્તિલાલે ગૃહનું દાર વાસી દીધું. ભોંતમાં મોઢું બાકું પડેલું જોઈ કાન્તાના મનમાં તો હજી પણ શંકા હતી કે કદાચ ચોર ઘરમાં સંતાઈ ગયો હશે!

“શું શું થયું છે ખૂંદન? તપાસ કર તો.” “ધીરજભામા! માફ પાકીટ પણ થયું છે.”

“હે શું કહો છો? કાન્તિલાલ! પાકીટમાં કંઈ જોખમ હતું?”

“હા. રૂપિયા ૧૦૦ ની એક નોટ તથા ૧૦ રૂપિયાની આઠેસાં નોટ હતી. તે ઉપરાંત બીજી વસ્તુઓ હતી.”

કાન્તા સમજી ગઇ કે બીજું કશુંયે હતું તે અન્ય નહિ પણ પેલા પત્રોજ હશે. ચાલો ઠીક થયું. ચોરા તેને કામના નહિ ધારી ફાડી નાખશે, લપ ઓછી થઇ.

કાન્તાએ પછી ઓમતેમ ફરી ધીરજલાલને ખબર આપી કે પોતાની કેમ વસ્તુ ગઈ નથી. એટલામાંજ ધરનેા ચાકર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. વાત સાંભળી તે બીચારો દોડતો દોડતો ત્યાં આવ્યો હતો. તેને પાડી નાખેલ ભીંત આગળ ખેસાડી ધીરજલાલ મેડાપર ગયા. પોતાના ખીસ્સામાં હાથ નાખ્યો.

“અરે ! માફ ખીસ્સું પણ ખાલી છે ને ?” તેઓ નિરાશ થઇ બોલ્યા.

“કેમ ભાઇ ! અંદર કંઈ જોખમ હતું ?” કાન્તાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“હા બહેન ! તેમાં રૂ. ૫૦૦૦ ની એક એક ધી નેશનલ બેંક ઓફ ઇન્ડીયા પરની હતી. તેના પછસા ખમે તે લઇ જાય તેને મળે તેમ છે. વળી નાંખર પણ મને યાદ નથી.” કહી તેણે કપાળે હાથ મુક્યો.

“મી ધીરજલાલ ! અરે ધીરજભાભા ! ગલરાસો નહિ. આપણે મુંબઈ તાર કરી દઇએ જેથી બેંક કોઇને તે ચેકના પછસા આપશે નહિ. સમજ્યા ?” કાન્તિલાલે જણાવ્યું.

“હા ભાઇ ! બરાબર છે. તેમ કરો તો કંઈ વાંધો છે ?” કાન્તિલાલનેા ઉપકાર માનતી કાન્તાએ ભાઇને કહ્યું.

કાન્તિલાલ આ ઉપકારવશ આખોનો ભાવાર્થ એમ સમજ્યો કે પેલાની વાત કોઇએ જાણી નથી માટે કાન્તા માફી સામું જોઈ

નયનના ઈશારાથી પ્રભુનો ઉપહાર માનવા મને સુચના કરે છે જોયો હુઆનો સરદાર ? આવા શયતાનો જગતના ખુણે ખુણે ભરાયેલા હોય છે. પ્રભુએ આજરોજ પ્રભુથી કાન્તાને આવી વિલક્ષણ ઘટના પેદા કરી કલંકિત થતી બચાવી. અજાણપણે નિદ્રામાંજ આ યુવતિ આજે સદાને માટે કાળમુખી બની જાત. બાકી જે તે જાગતી હોત તો તો એનો ડંશ સર્પણી જેવો હતો; તેમાંથી આ શયતાન બચવા પામત નહિ. પ્રભુએ આવી ઘટનાથી પણ તેનું પતિવ્રત સાચવી દીધું. કાલે શુ થશે તેની કોને ખબર ?

સવાર થયું. રમાનાથ વડીલ પોતાના નવા ઓળખીતા સ્નેહી સાથે મુંબાઈ પહોંચ્યો. સરસ્વતીના આગ્રહથી પોતે તેમને ત્યાં ગયો. તેને ખીયારાને ક્યાં ખબર હતી કે પ્રભુએ કેવી કેવી રચનાઓ તેના મકાનમાં રચી દીધી હતી ! સવારની આણંદ તરફથી વડોદરા જતી ટ્રેનમાં કાન્તિલાલ તથા ધીરજલાલ અંન્ને વડોદરા ઉપડી ગયા. કાન્તાને પ્રાણલાલને ત્યાં રહેવા ધીરજલાલે અંદોજસ્ત કરી દીધો હતો. સવારમાં ભીંત તોડેલ જગા પૂરી દેવામાં પણ આવી. કાન્તિલાલે વડોદરા પોષ્ટ આશીસમાં જઈ એંકને તાર કપ્યો. બ્યારે વડોદરાથી ઉપડતા બપોરના ફાસ્ટમાં ધીરજલાલ મુંબાઈ ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૫ મું

“ આછી છાયા ”

સરસ્વતીના હસ્તે કરાયેલ કુકુંભસહ રમાનાથ ક્ષાત્રમાં
મેસર્સ થોમસ કુક ઓન્ડ સન્સની પેટીયે નોકરીના
માટે શીક્ષાર્થ પત્ર લખ મુંબાઇ ગયો તેજ દીને હાજર થયો. મેને-
જરને પત્ર આપ્યો. પત્રની અંદર વડોદરાના યુરોપીયન ગૃહસ્થે જે
ખીના લખી હતી તે ઉપરાંત વાતચીત ઉપરથી પણ પોતાને અત્યંત
સંતોષ થવાથી રમાનાથને તેજ દીને માસીક રૂપિયા ૧૦૦ ના
ખગારથી રોકવામાં આવ્યો. પોતાની પત્નીને મુંબાઇ લાવવા માટે
૪ દીનની રજા લઇ પોતે સાંજે પાંચ વાગે ઘેલાલાઇને ત્યાં હર્ષ-
ભેર ગયો. સરસ્વતીનાં જોટલાં થાય તેટલાં વખાણ હર્ષમાંજ મુક્ત
કંઠે તેણે કર્યાં. આ દંપતિને પણ રમાનાથની નીમણુંકથી ઘણો
સંતોષ થયો.

સાંજની ઉપડતી ક્ષાસ્ત્રમાં પોતે વાસદ આવવા કોલાળા સ્ટેશનથી
એસી ખીજે દીને સવારે વડોદરા સ્ટેશને ઉતર્યો. અહિંથી લોકલમાં
એસી તેને વાસદ જવાનું હતું. અને લોકલ ઉપડવાની રહેજ વાર
હોવાથી કાન્તા માટે રજાક્ષણાદિ લઈ બીજામાં જોડાડીમાં બેઠો.

વખત થતાં વાસદનું સ્ટેશન આવ્યું. પોતે હર્ષભેર ઘેર જવા ચાલ્યો. માર્ગમાંજ તેને ખબર મળી કે તેના મકાનમાં ચોરી થઇ છે. પોતે અધીરે બની ઉતાવળાં પગલાંએ ઘેર આવ્યો. ઘરને મોટું અલી-ગઢનું તાળુ વાસેલ હતું જેથી પાડોશીને પૂછી ખબર મેળવ્યા કે કાન્તા પ્રાણુલાલને ત્યાં છે. આ પ્રમાણે ખબર મેળવી પોતે પ્રાણુલાલને ત્યાં જવા ફરે છે તેટલામાંજ ખબર થવાથી આનંદ પામતી કાન્તા ત્યાં આવી પહોંચી. તાળું ખોલી તેણે મકાન ખુલ્લું કર્યું. આનંદભેર રમાનાથ ઘરમાં દાખલ થયો. પત્નિને સર્વ હકીકત જણાવી. ત્યાર બાદ ચોરી નિષે વાત કરતાં કાન્તાએ પોતાના મોટા ભાઈના રૂપિયા ૫૦૦૦ નો ચેક ચોરાયો હતો તથા સાથે સારું મંજળાના ચોરમાન દીકરા કાન્તિલાલ આવ્યા હતા તેમનો પણ કંઈક માલ ગયો છે તેમ જણાવ્યું. આ બધી વાતો કર્યા બાદ બોંચીંતાં કાન્તાના નયનોમાંથી અશ્રુ સરવા લાગ્યાં. રમાનાથે ધણુ પુછ્યું પણ પોતાની સ્નેહ પ્રતિમા પાસેથી કંઈ સંતોષકારક કારણ તે જણી શક્યો નહિ.

બીજેજ દીવસે પોતાના મકાનની દેખરેખ રાખવા પ્રાણુલાલને ભલામણ કરી પોતે પત્નીસહ મુંબાઇ ચાલ્યો ગયો. લાડુતી વીકટોરીઆ લઈ પોતે તુરત તો ઘેલાલાલને ત્યાંજ રહેવાને ઇરાદે તેમના મકાને ગયો. સરસ્વતીએ હોંશ સાથે કાન્તાને આદરમાન આપ્યું. ટુંકમાંજ તેઓ એકબીજા સાથે હળીમળી ગયાં.

રમાનાથ પોતાના કામે ચાલ્યો ગયો. અહિં આશરે તેણે ૧૫ દિન કામ કર્યા બાદ મેનેજરને ધણુ સંતોષ આપ્યાથી તેણે તેના ખમાર રૂ. ૧૨૫ કરી આપ્યો. કાન્તાના કહેવાથી તેણે અન્ય સ્થળે

સારા લતામાં એક મકાન પણ બાડે રાખ્યું. આવી રીતે પતિ-પત્નીનો વહેવાર આનંદમય બની ગયો.

રમાનાથને મું'આઈમાં નોકરી કર્યે એક વર્ષ પૂરું થયું તે દર-મ્યાન કંઈ અવનવું બન્યું જોઈ બન્યું નહિ. વર્ષ આખરે મેને-જરે તેના પર બહુ પ્રસન્ન થઈ તેના પગાર એકદમ રૂપિયા ૨૦૦ કરી આપ્યો, અને તેને આશીસમાં ઉંચી પાયરી પર રાખ્યો.

હર્ષદેવી કાન્તા પતિની ચઢતી જોઈ પોતે બહુ આનંદ પામતી હતી. રમાનાથ પણ પત્નીને જોઈ પોતાનાં સર્વ કંઈક કામથી થયેલ પરીતાપને વીસરી જતો, પોતે હવે સમાજમાં બળવા લાગ્યો. મોટી મોટી કલબોમાં પોતે જોડાયો. રવિવારની રજા મળતાં પોતે કાન્તાને લઈ મું'આઈમાં ફરવા નીકળતો જે સ્થળે મધ્યાનના વખતે કોઈ મનુષ્ય સરખું મળે નહિ તેજ સ્થળે સાંજ પડતાં હજારો દંપતિ આવતાં હતાં. આ સ્થળ ચોપાટી મું'આઈનું હવા ખાવાનું મુખ્ય સ્થળ છે. ચોપાટી પર સાધારણ રીતે ગુજરાતી દંપતી બહુ જીજ્ઞાસુ જોવામાં આવે છે. ઘણા ભાગ તો પારસી તથા યુરોપીયન જોડાંનો હોય છે. અહિં પણ કાન્તાને ફરવા માટે રવિવારે રમાનાથ લાવતો. કાન્તા પણ મું'આઈના વાતાવરણમાં સહેજ સહેજ સરી પડી હતી, જ્યારે રમાનાથ સાવ અંગ્રેજ જેવો લાગતો હતો.

તેમની આવી સ્થિતિમાં કાન્તાને ગર્ભનાં ચીન્હ જણાયાં. પતિ પત્નીએ પોતાની ફરજો પાળવા માંડી. ઘરમાં કામ કરવા એક દક્ષીણી બાઈ પણ કાન્તાના ના કહેવા છતાં રમાનાથે રાખી. દીવસે દીવસે કાન્તાનું શરીર ફીકું પડવા લાગ્યું તે રમાનાથથી સહી શકાતું નહિ. પણ તેનો કુદરતની શક્તિથી થયા કરતું હતું.

મુખાઈનાં વાતાવરણમાં બળેલ રમાનાથ થોડે થોડે કાન્તાને વીસરવા લાગ્યો. પોતાની સમાજોના બીજા સાહેલીઓ સાથે પોતે પહેલાં તો સહેજ સહેજ આંડી દારૂ વીગેરે લેવા લાગ્યો આ ઘટનાને બંને લગભગ બે માસ થઈ ગયા હતા, છતાં કાન્તાએ કંઈ પણ બળ્યું નહિ. પોતે મનમાં એમ સમજતી હતી કે પ્રેમાધીન પતિ પોતે ગર્ભવંતી થવાથી તેના વિયોગ સહી શકતો નથી. અને તેથી તે તેનાથી વીરકત રહેવા પ્રયત્ન કરેછે. પછીતો એવો વખત આવ્યો કે ફક્ત જમવા સિવાય રમાનાથ મકાનમાં આવતોજ નહિ. રાત્રે પણ મોડો આવવા લાગ્યો. કાન્તા તેને પૂછતી તો તે કિડકિડ જવાબ દેતો કે ઓશીસમાં ઘણું કામ હોવાના સમયે મોડું થાયછે. હવે કાન્તા પણ પતિની આવી વર્તણૂક પર વહેમાવા લાગી. છતાં પોતે ભૂલતી હશે એમ ધારી મન વાળી લેતી.

એક દીન રાત્રીના ૧૦ વાગ્યા છતાં રમાનાથ ઘેર આવ્યો નહતો. કાન્તાને મનમાં ચિંતા થવા લાગી. પોતાના મકાનમાંજ ટેલીફોન હતો ત્યાં જઈ કોઈ અન્ય મનુષ્ય સામે ટેલીફોન કરાવ્યો. થોમસ કુક એન્ડ સન્સની પેઢીમાં રાત્રિ માટે ટેલીફોન રીસીવર રહેતો હતો જવાબ આવ્યો કે રમાનાથતો પાંચ વાગે છુટા થઈ ગયા છે. કાન્તા ને ઘણી ચિંતા થઈ. પોતાની આવી દશામાં રમાનાથ તેને વીસરેછે તેથી તે ઘણી દીલગીર બની. તેને મુ'બાઈ અકાર' લાગ્યું. વાસદ સાર' હતું તેમ તેને આજે સમજાયું "હવે તેમની શી દશા થશે! રમાનાથ એવા ન બને." આમ વિચાર કરતાં કરતાં તેણે સારંગી લઈ રાત્રિ બિતાવવા માંડી મકાનની બારીમાં રહીને ચંદ્ર જણાતો હતો. તે ચંદ્રતરફ નહાળી રહી હતી. તેની નજીકજ થોડે દૂર નોકર રાખેલી

બાઈ નિદ્રાથી ન થઈ સુતેલ હતી. મૂળથી જ ચંદ્રમુખી કાન્તાનો સૂર ધણી મીઠો અને આલ્હાદ કર હતો. નાનપણમાં પોતે જ્યારે ૧૨ વર્ષની હતી ત્યારે તેના કાકાની દીકરી મંગળા સાથે પોતે ધણી વખત સારંગી લઈ વગાડતી હતી. તેના પિતાએ પણ તે બંને પીતરાઈ બહેનોને શીખવવા માટે એક માસ્તર પણ રાખ્યો હતો. તેની જેન મંગળા ૧૦ વર્ષની હતી જ્યારે તે ૧૨ વર્ષની હતી. મંગળા કાન્તાનો કરતાં ઘણું સરસ ગાતી હતી. રાત્રે રમાનાથની રાહ જોતી ચંદ્ર સામું નિહાળી સારંગી સાથે પોતાનો સૂર મેળવી કાન્તા ગાવા લાગી. તેના સ્વરે ચંદ્રપણ થઈ ગયો. ચંદ્ર પણ સહેજ સહેજ બાન વીસરી જઈ ચંદ્રથી વીખુટી બની ત્યાં દોડી આવી.

“ત્હારો શ્યામ જુરે ચંદા બ્યોમે પેલો શ્યામ જુરે.

બ્રમણ તજી તું શાને—શ્યામને ના મળેરે—ત્હારો નાજીક ધવલ ઉજવળી આળાનો કંથ એ તો, એકલપથે જતાં જતાં જુરતો દીઠો મેં તો રે—ત્હારો કાન્ત જુરશે રૂદન કરશે મુંઝાઈ મરશે, વદો પંડી એ ચંદા આળા, જીવ ઘેસો કયાં ઠરશેરે—ત્હારો લગની લગાડી ત્હારી ચાંદલીયા સાથે રે.

આગળની કડી ગવાયા તે પહેલાં જ પોતાની પાછળ દ્વારમાં કાન્તાએ સ્વર સાંભળ્યો. લથડતો અવાજ સાંભળતાં જ તેનો જીવ કપાઈ ગયો.

“મેં કેસે ખેલુંગી હોળી”
સાવરીયા કેસે ખેલુંગી હોળી”

આ કડી ખાન્ડીની ધુનમાં લવતો લવતો રમાનાથ ગૃહમાં દાખલ થયો. કાન્તાની સારંગી નીચે પડી ગઈ. તેનું મધુર મન એકદમ ખંધ થયું. પોતે આંખમાં આંસુ સાથે એકદમ લથડાતા પતિ તરફ દોડી તેને સાક્ષવી ધીમે ધીમે પલંગ પર બેસાડવાના ધરાદાથી તેનો હાથ પકડી દોરવા લાગી.

“કોણ મારા રમાનાથ હાય હાય ! પ્રભુ ! તમે આ શું કરી છો ;” તે લવી ગઈ.

“ચલાવ ચલાવ એ ગાન એક વખત ફરી ચલાવ રંગીલી લીલા ચલાવ એ કંચન દેવી મેં બેલુંગી હોળી ” કહેતો રમાનાથ દાશની ધુનમાં નીચે અફળામ પડ્યો. પતિને પકડી કાંતા : ચાલતી હતી તે પણ નીચે પડી ગઈ. પોતાના ભારે શરીરને સખત દુઃખ થયું છતાં અત્યારે તેની ગણતરી ક્યાં કરવાની હતી. ?

વળી રમાનાથ ઉભો થયો. તેણે સારંગી પકડી પોતાની આંગળીયો તેના પર ફેરવવા માંડી સારંગી બેસુરા અવાજે સુર કહાડવા લાગી અને તે શૂરમાં રમાનાથ લથડતો લથડતો એજ કડી ગાવા લાગ્યો.

કાન્તાએ કોઈ દીન રમાનાથને આવી સ્થિતિમાં બેચેલ ન હોવાથી તે ગભરાઈ ગઈ. ઉંઘતી ચાકરડી પણ જાગી ઉઠી.

“હાય એ વહાલા ! આપને આ શું સુઝયું ! પ્રભુ આપને આવી પ્રેરણા કોણે કરી ?” કાન્તાએ રૂદન સહ પતિને જવાબની આશાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ચલાવ ! ચલાવ ! દીક્ષાગ્નન કંચન ! ચલાવ આવ આવ લે ને આ રૂપિઆ સોની નોટ ! સાવરીયાં તું પે વારણારે.”

કાન્તાને જીવ ગલરાધ ગયો. તેણે રમાનાથને ચાકરડીની મદદથી પલંગમાં સુવાડ્યો. પછી તેણે ચાકરડીને ઘેલાભાઈને તેડવા વિદાય કરી દીધી.

પ્રભુ ! મારા રમાનાથની આ દશા ! ઓ પિતા વિભુ ! મારા દેવ જેવા સ્વામિનામાં આવી બુદ્ધિ શાથી ઉત્પન્ન થઈ ! હાય ! પ્રભુ ! અમારા સુખ ઉપર શું તંમોને અદેખાઈ આવી !” ગરીબ ગાલરી બનેલ કાન્તાએ ઉંચે જોઈ પ્રભુ તરફ પ્રાર્થના કરી. ખીચારી લલ્લનાને ક્યાં ખબર હતી કે લક્ષ્મીના મદે તેનો સ્વામિ આધળો બન્યો છે !

વળી રમાનાથ પલંગમાં ખેડો થયો. પાછો તેનું તેજ ગાન લવવા લાગ્યો. ખ્હીતી ખ્હીતી કાન્તા તેની નજીક જઈ તેને સુવાડવા પ્રયાસ કરવા લાગી. આ પ્રસંગે રમાનાથ લાલચોળ થઈ ગયો.

પલંગ પરથી છલંગ મારી તેણે કાન્તાને એક લાત લગાવી દીધી. “ઓ બાપ મરી ગઈ” બોલતી કાન્તા જમીન પર ઢળી પડી.

ગુસ્સે બનેલ બેભાન રમાનાથે વળી “ રાંડ ધુતારી ! મને હિરાન કરે છે” બોલતાં બોલતાં રડતી કાન્તાને બે ચાર લાત વધારે લગાવી.

પતિનો માર મુક ચહેરે આંસુ સાથે કાન્તાએ સહન કર્યો ચેતે બેઠી થઈ. ઊભી થઈ પતિ સામે દયાળુ ભાવે જોઈ રહી.

“ઠહાલા ! બાપ બને આવી શિક્ષા શા માટે કરો છો !”

“કાણુ કાન્તા ! આવ આવ ઠહાલી આવ જરા તો આવ !”

બેઠતો. રમાનાથ તેને વળગી પડ્યો અને દાદરી અસરથી પ્રતિ સાથે વળી નીચે ઢળી પડ્યો. પાછો તેનો પીત્તો ખસ્યો.

“લુચ્ચી બદમાશ ? વહાલા વહાલા કરી મને સૂલાવે છે ! ક્યા છે તારો વહાલો આતો કંચનનો પ્રાણ વલ્લભ છે.”

કહી મોતે કાન્તાને હાથવડે માર દેતો તેની અતીપર ચઢી બેઠો. અતીપર કાન્તા આ માર સહીશકી નહિ. “ઓ નાથ મને શું કામ અતીપર તાંખો છો ? મારા અણુ જરા તો દયા કરો.” પણ કોણ સાંભળે ?

ખીચારી નિર્દોષ ક્રતા સમાન લલનાને કંઈપણ ન સાંભળતાં તેણે પમ નીચે દબાવી સખત માર દેવા માંડ્યો. માર સહી ન શકવાથી કાન્તા બેભાન બની ચર્ધ છતાં પણ તેના શરીરપર મુકડી નો માર ચાલુજ રહ્યો.

દાદર ખખડ્યો. દ્વારમાં ઓથીલું એક મનુષ્ય દોડી આવ્યું.

“ખખરદાર મી. રમાનાથ હવે કાન્તા ઉપર હાથ ઉપાડ્યો તો !” કહેતાં ઘેલાભાઈ અંદર દોડી આવ્યા તેમણે રમાનાથને હથેલી કપ્રો અને કાન્તાના બેભાન દેહ ઉપરથી દૂર કર્યો.

“કોણ બદમાશ ઘેલાભાઈ ! હવે હાં સમજ્યો પાપી મારી જિજ્ઞાસુનીમાં મારા જીરમાં હું ભસ્યો છે કે ? જો સ્વાદ ચખાડું.” કહી રમાનાથ ઘેલાભાઈ તરફ મિસ્યો. અથા ઘેલાભાઈના કાનમાંથી તે કંઈકે તેમ નહવું. તેમણે તેને સખત પકડી પલંગમાં સુવાડી દીધી.

“અરે દલાલ સાહેબ ! મારાં કાનને બેભાન બની ગયાં છે.” માંકરડીએ ગભરાતા સ્વરે ખૂમ મારી.

“હું કું કું છું ! અહિં ટેલીફોન છે કે નહિ ! આજ નવલદી
મને ત્યાં લઈ જા. ”

સાકરની માળાના નીસલા મજલાએ ઘેલાભાઈ સાથે દોડી ચાલી.
ઘેલાભાઈએ ટેલીફોન કરી ડૉક્ટરને ઘરેલ જરીના કેરેજમાં આવવા
આમ્રહ કહ્યો.

અર્ધા કલાકમાં ઘેલાભાઈનો ઓળખીતો પારસી ડ્રાઈવર આવી
પહોંચ્યો. તેણે કાન્તાને તથાસી ઘેલાભાઈને નિરાશા સાથે જણાવ્યું
કે “ મીંઝ ઘેલાભાઈ ! આ સ્ત્રીને આવી સ્થિતિમાં સમજાવ માર
પડવાથી તે ખેલાન બની છે. ~~પણ~~ તેનું હૃદય પણ અભિમીલન
રીતે ચાલે છે માટે મને ~~પણ~~ દયાગતી નથી. હવે આમણે
ઉપચાર કરીયો. ”

ચોગ્ય દવા તથા સલાહ આપી ડૉક્ટર ચાલ્યો ગયો. સરસ્વતી
પણ પોતાની છોકરી સાથે ત્યાં આવી પહોંચી. માળામાં નીચે રહે-
નાર એક બે ગુજરાતી કુટુંબો પણ બેળાં થઈ ગયાં. આ કોમળ
ઠળી જેવી કાન્તાની દશા જોઈ અન્ય સ્ત્રીઓની આંખમાં આંસુ
આવ્યાં. આખી રાત્રિ સારવાર કરી પણ કાન્તા બોલીજ નહિ.
સરસ્વતીએ ફરીથી ડૉક્ટરને બોલાવવા ઘેલાભાઈને મુચના કરી અને
તે પ્રમાણે ડૉક્ટર પણ આવ્યો. આ વખતે પણ તેણે મીઝ આશા
આપી. બધા ખેલાઈ ગયાં. સવાર થઈ ગયું.

આંદીની ધૂન ઉતરી ગઈ હતી છતાં રાત્રિના ઉચ્ચમૂલ્યથી રમા-
નાથ મલગમાં ઘાળીતો પડ્યો હતો, તે એકાએક રહેનાર સ્વરથી
જાગી ઉઠ્યો.

“કાણ કાન્તા ! અરે તેને શું થયું ?” બોલતો આમીતો રમાનાથ પલંગપરથી કાન્તાના દેહ તરફ દોડી ગયો. ઘેલાભાઈએ બધી બીના તેને સમજવી અને તેને સખત ઠપકો આપ્યો. રમાનાથ પોતાની બૂલ સમજ્યો. આંડીની ધૂનમાં પોતાની પ્રિયતમા પન્તિ અરે જેને અતિસ્નેહથી લાડ લડાવ્યા હતાં તે પત્નિ કાન્તાની આ દશા પોતાનાજ હસ્તે થઈ, તે સખત કારી ધા તેના અણું અણુંમાં વ્યાપી ગયો. છુટે મુખે “પ્રિયા કાન્તા ! ! બોલ બોલ મને માફ કરવા તો બોલ !” કહેતો તે ભીંતમાં માથું અકાળવા લાગ્યો. ઘેલાભાઈ એ તેને ખાળ્યો. વળી ફરીથી ડોકર આવ્યો. તે વખતે પણ તેજ દશા.

આવી રીતે કાન્તાને બીજે દીવસે સાંજે બહુ બહુ નિરાશા સહ થયેલ ઉપચારોના અંતે કંઈક ભાન આવ્યું. તેનો પહેલોજ એ શબ્દ “બહાલા રમાનાથ”

“ગભરાઈશ નહિ ! બહાલી ! આજે તને આટલી દમી હું પાપ મરિતામાં સરતો સરતો ઈશ્વર સાક્ષીએ પાછો વળું છું. તારો વાસ-દનોજ રમાનાથ છું સુધ્ધ જ. આરામ લે.” કહેતાં કહેતાં રમાનાથ ગળગળો થઈ ગયો. ભાનમાં આવતી કાન્તાને આશ્વાસન મળ્યું.

વાંચક ઉપરોક્ત ઘટના બન્યા બાદ બહુ બહુ પ્રલોભનો અને મિત્રોના આગ્રહ થતાં પણ રમાનાથ કદી દારૂને અડ્યો. પણ નહિ. પોતાની પત્નિને ફેશનના ફાળકામાં ભળી જઈ કેટલું દુઃખ આપ્યું એ વિચારે તેનું દીલ બળતુંજ રહ્યું. અને તે હાય વળાવના પ્રભાવે તેણે દારૂ છોડી દીધો. આવી રીતે તેણે દારૂ તજ્યો પણ તે મુંબાઈની ચાલાક મોહક નારી કંચન નાચનારીને

ભૂલ્યો નહિ. તેને ત્યાં ૧૫ દીનમાં એક વખત તો તે જતોજ રહ્યો. કાન્તાપણ ગદ્ય મુજરી વીસરી ગઈ અને અપતિને સુધરી ગયા માનવા લાગી.

વખત થતાં કાન્તાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. રમાનાથની આકૃતિની બરાબર નકલ તે પુત્ર હતો. રમાનાથે પોતે પુત્રનું નામ શશી પાડ્યું. કાન્તાનાં દુઃખને ધીરજ સાથે સાંભળી તે તેને આશ્વાસન આપતો પુત્ર મોટો થતો ગયો.

શશીના જન્મ આઠ એ વર્ષ સુધી રમાનાથ અને કાન્તા અત્યંત આનંદસહ મુંબઈમાં રહ્યાં. રમાનાથને કોઈ કોઈ વખત પોતાની કરેલી ગેર વર્તણૂંક યાદ આવતી ત્યારે તે કાન્તાની ક્ષમા માગી આંસુ પાડતો. પ્રેમદા કાન્તા પતિને અન્ય વાતોમાં ગરકાવ કરી એ વાત વીસરાવી દેતી.

એક દીવસ કલકત્તાથી ઓચીત્તે તાર આવ્યો કે “ દયાળલાઈ ક્ષયની બીમારીમાં સપડાઈ મરણ પથારી પર છે માટે જલદી આ ” કાન્તાએ પણ કલકત્તા જવા પોતાની ઈચ્છા જણાવી, કાન્ટુ શશી હેરાન થશે એ આશયથી તેણે પોતાનો એ ધરાદો માંડી વાળ્યો. ઓરીસમાંથી ૧૫ દિનની રજા લઈ રમાનાથ પોતાની પ્રિયાને થેલાભાઈના મકાને મૂકી કલકત્તા આવ્યો ગયો. વહાલા વાંચક હવે પછી જે કંઈ થાય તે ધીરજ સહ જોઈશ તો ચાલુ જમાનાના અવનવા ઢંગ તારી દ્રષ્ટિ મર્યાદામાં આવી જશે. જરા રાહ જો.

પ્રેમાર્પિત નવી વહુની તમાસા.

“ નવી વહુની તમાસા ”

કાન્તિલાલના પિતા કપડવંજના રહીશ હોઈ મુંબાઈમાં વેપાર કરતા હતા. મુંબાઈના રોજે કાન્તિલાલ અયાનક તેમનાં ધર્મ પત્ની યુજરી જવાથી ૬૫ વર્ષની વયે પણ તેમણે નડીયાદમાં પોતાનાં લગ્ન ફરીથી કર્યા. પોતાની મીઠકતને વારસ કાન્તિલાલ હયાત હતો છતાં તેમણે શું પ્રયોજન થોડું આવા ઘડપણમાં ફરીથી લગ્ન કર્યાં તે કોઈ સમજી શક્યું નહિ. ચાલુ જમાનામાં આવા દાખલા ઘણા થઈ રહ્યા છે. અને તેનાં પરિણામે નાની નાની યુવતિઓ જીવન ભર રોદણાં રડે છે. અગરતો સ્વેચ્છાચારીથી સમાજને ભાર ૩૫ થઈ પડે છે, છતાં સમાજને તેની ક્યાં દરકાર છે ?

પ્રિય વાંચક ! જે બાળાનો હસ્ત કાન્તિલાલના વૃદ્ધ પિતા અડણ કરવા ભાગ્યશાળી થયા હતા તે બીજી કોઈ નહીં કાન્તાની પીતરાઈ ખૂદન મંગળાજી હતી તેમનો આપણે આગળ જાણી ગયા છીએ. મંગળા નાનપણથી ખુબ સ્વેચ્છાચારી બની હતી અને તેમાંય વૃદ્ધ પતિ મળ્યો જેથી તેને મનમાં જે કે દુઃખતો થયું પણ

પોતાપર અન્ન દાન રાખનાર ના રહ્યું તેથી એક સીને સંતોષી
 બની તે હૃદય પતિ તરફ સિરસ્કાર કરી રીતે વલિયું ક સમિપા ધાળી
 તેના પતિ મોહનલાલ પોતાની નવી જુવાન પત્નિ જાન્તાપર મહુજ
 હૈત રાખતા. તેને કંઈ પણ ખોટું લાગવાને પ્રસંગ તેઓ કાવતા
 જ નહિ. ફક્ત તે પાછી માએ હાજર કરતા આ બધી વ્યવસ્થા
 થતી પરંતુ આ પાત્રી યુક્તિને તેની કાલશા જોઈ હતી તેની
 આશાઓ તો ધુળમાં લળી જતી હતી પોતાના અંગે પ્રસરેલ
 મંદન દેવની પરિસ્થિતિ આ વૃદ્ધ પતિથી પૂરે થાય તેમ ન હતું,
 તેટલું તો નહિ પરંતુ તેનામાં બીચકુર રસ અનિ પ્રેમ રહેવા ન
 હતો. પતિની સેવા કરી સંતોષ માનવાનું તેને લાગત ન હતું, હંમેશા
 પોતાનાં વાલીઓને શ્રાપ વરસાવતાં વરસાવતાં તેણે આમ લગ્ન
 વીત્યા પછી લગલગ છ માસ વીનાવ્યા. ૧૬ વર્ષની મંગળાને ૬૫
 વર્ષનો પતિ એ વાક્યતો તેનું હંમેશા માટે ગાન બન્યું.

લગ્ન થયા પછી આખું વર્ષ મોહનલાલનો ધરિદો કપડવંજ
 માંજ નવ વધુ સાથે રહેવાનો હતો;

છતાં મંગળાની જાડુ હાથી તેઓ સાતમે માસે મુંબાઈ જવા
 સંમત થયા. મુંબાઈની બધી તૈયારીઓ તેઓ પ દીત રહ્યા એટલે
 કરવા લાગ્યાં કનિતલાલ પોતાના મિત્રોને મળી વિદાય પાટીઓ
 પિતાના પક્ષે આપવા લાગ્યો. મોહનલાલથી આ સહી સકાતું
 નહિ પરંતુ નવી વહુ લાવી મારા પિતા હવે મને કનડે છે. એમ
 બોલી થાય તે લયે તેઓ મૌનજ રહ્યા.

મંગળાને તો મુંબાઈનાં સ્વપ્નાં આવતાં જ્યાં જઈ આમ કરીશ,

આમ ફરીથી તથા ત્યાંના વાતાવરણમાં ભળી જઈશ' વીગેરે વિચારોથી તે તે દીન પર દીનની ગણતરી કરતી હતી.

ઘડાલા વાંચક ! આપણે કાન્તિલાલની કાકીદી જાણી ગયા છીએ અને તેનો સ્વભાવ તો આખા 'કપડવંજમાં' જાહેર હતો. પધસાની લાલચે તેણે કેટલીયે બાળાઓને ફસાવી હતી.

એક વણિકનો છોકરો કાન્તિલાલ હડહડતો શયતાન હતો. આ બધી વાતો મંગળાએ પણ ધીમે ધીમે જાણી હતી. પ્રસંગ મળતાં તે કાન્તિલાલની મીઠી મસ્કરી પણ કરી નાખતી, છતાં કાન્તિલાલ તેનો જવાબ હાસ્ય વગર બીજો આપતો નહિ હુચ્ચો સંદેહ હતો. જોઈ વિચારી હરકોઈ કાર્યમાં પણ ભરનાર તે હતો. મંગળાની વિષયી મદ ભરેલ અણીયારી આંખોના પ્રભાવને તેણે ક્યારનોયે પારખ્યો હતો, છતાં શાંતપણે સર્વ બીનાનેભ્રેયા કરવામાં તેણે બહુ ડહાપણ માન્યું.

એક દીવસ પ્રસંગ મળતાં મંગળાએ કાન્તિલાલને જાહેર કર્યો.

“અને કાન્તિલાલ ! તું મુંબઈ ગયો હતો ત્યારે તહે શું જોયું હતું બોલજો !”

“મહે ! અરે મહે તો ઘણુંયે જોયું છે ?” કહી તે હસ્યો.

“પણ શું જોયું છે ? તેતો કહે.” કહેતી કહેતી જાદુ કરતી મંગળા કાન્તિલાલના ખાટલાપર બેઠી. કાન્તિલાલ સર્વ બીના જાણી ગયો, તેણે ઢોંગ કરવામાં શ્રેય માન્યું.

“સારાં સારા મકાનો બંદર, કોલાબા તથા બોરીબંદર રે-શન, ચોપાટી, હેંગીંગ ગાર્ડન, નાટક સીનેમા, લવ્ય બેંકો. સ્ટ્રીમરો, જુદા જુદા લોકો અને બીજું પણ વધારે.”

“ અલ્યા ! બીજું શું ! ”

“ હવે તમે મુંબાઈ જવ ત્યારે જોજોને ! તમેને આપો આપ સમજવશે.”

“મને તો અલ્યા અહિં પણ સમજાયું છે” કહેતી મંગળા સ્હેજ કાન્તિલાલ નજીક ખસી.

“ શું મંગળા બા ! તમેને શું સમજાયું છે ! ”

“ બહુ કાન્તિ . મને તું બા કહે છે તે મને જરાયે ગમતું નથી ? મને મંગળાજ કહેજો ” કહી તેણે મ્હોં જરા કટાણું ક્યું ‘વાર શું તમે મ્હારાં ઓરમાન માતા નહિ ! ”

“ સમાજના બંધને તો ખરીજ, કાણુ ના પાડે છે ! ”

વળી પોતે આગળ ખસી.

મનનો મેલો અને ઉપરથી સફેત કાન્તિલાલ અનુસર્યો બની સર્વ બીના હૃદયમાં સમજી ત્યાંજ બેસી રહ્યો.

“ અલ્યા ! કાન્તિ ! એક વાત પુછું ! ”

“ હા બોલો શી વાત ” ?

“ કાલે રાત્રે પોસ્ટ ઓફીસ નજીક ત્યારે શું હતું ! મોઢી રાંડો વાત કરતી હતી. મને ત્હોં કેમ તરત ના જણાવ્યું. એ રાંડને ત્યાંને ત્યાંજ સીધી કરાવત. ત્યારા બાપ જાણે તો કેવું બોલું ! ”

ઓંચીતો કાન્તિલાલ ગભરાવા જેવો થયો, પણ પાછો હસી વાત ઉઘાવવા લાગ્યો.

“ જીવોને ! મારીપર નકામું તહોમત મુકી પધસાની લાલચે મને હેરાન કર્યો.”

“આ વાત ત્યારા સાસુએ પણ જાણી છે. અને તેઓ આજે આવ્યાં ત્યારે વિવાહ ફાક કરવા બાબત પણ કંઈક વાત આડકતરી રીતે કરતાં જ્યાં છે. એ ઈકસી કેમી સારી છે ! તે ખરાબ સોખતે તેને ગુમાવવાનો વખત આવ્યો.”

“આ બાબતમાં મહારા ખીલકુલ ક્ષેપ નથી. મારા સોખતીઓ ને પણ હું હવે ખરાબર ઓળખી ગયો છું. મારા પાછાં તેમણે લુચાઓએ અપમાનનાં કાર્ય કરી મને નાહક વગોઓ છે તેજ પરીખાનાં તે છે.”

“હા. હા. લુચો ? પાછો મારા આગળ રોક બને છે ”
કહી મંગળા તેની લગા લગા મૂક.

કાન્તિલાલ સહેજ આગળ જાણી જોઈ ખસી ગયો. છાટકી મંગળા આજ સુધી લાજ અને શરમ પાળી પણ આખરે કાન્તિલાલને પોતાની ઈચ્છા જણાવી તેના લાય પકડી ખેંચવા લાગી

“તમે મહારાં મા છો. હમણાં મને શું શીખામણ આપતાં હતાં ! ” કહી કાન્તિલાલ દુર ખસ્યો.

“બસ મહારી આગળ હવે એ બધી ચાનક બાજી જવાદે. હું ખરું કહું છું કાન્તિલાલ મા કોણ અને દીકરો કોણ ? પારકા ઘરમાં આથડી તું ગવાય છે તે કરતાં શું તને મારી માગણી ખોટી લાગે છે. ” કહી બળાતકારે લાજવગરની મા કાન્તિલાલને વળગી પડી. કાન્તિલાલે વળગી પડી. કાન્તિલાલે પણ બહુ આગ્રહ કર્યો નહિ. આજે તેઓ માતા પુત્ર મંડી કલકિત પ્રભુના પાને અંકાર્ધ ગયાં. સમાજની આ દશા માથે ત્યાં

તે શી રીતે મારી સ્થિતિએ આવે ? નાની જુવાન બાળાને માથે મરણના મુખમાં પહોંચેલ પતિ વળગે ત્યાં આ સિવાય શું પરિણામ હોય ?

અતઃ આવી તોએ ત્રણ મુંબાઈ જઈ મંગળાને સર્વ સ્થળ બતાવ્યાં પોતાનાં એક બે મુખ સ્થળ પણ બતાવ્યાં. મોહમયી મુખ્યાપુત્રિયાં ઘણા ગુમ સ્થળ હોય છે. ત્યાં આમળ બપોરના અમર તો પીંગા મુકરર કરેલ ઢાંઢમે અસંતોષી અમર તે વ્યભિચારી લે જાણ મરિદા મંગળ ભેગું મળે છે. આ બધી બીના જેના મકાનમાં થતી હોય તે સ્ત્રી દલાલ જાહેર રીતે જ હોય છે. તેના મકાનમાં સ્નેહીજનો ભેગાં થઈ પોતાનો વહેવાર પૂરો કરે તે બદલ વર અથવા તે કન્યા પક્ષ તરફથી તેને અમુક સંતોષકારક પારિતોષક પ્રાપ્ત થાય. આવી રીતે ઘણાંએ મુખસ્થળ મુંબાઈમાં છે. કાન્તિલાલે હાંકમાં મંગળાને સર્વ જોવા લાયક સ્થળો બતાવ્યાં. સાંજના વખતે પણ મા દીકરા ચોપાટી પર જઈ સ્નેહી જોડી તરીકેનો હક ભોગવતાં. કોઈને તેમાં શક પણ આવતો નહિ. વૃદ્ધ મોહનલાલ કંઈપણ જાણતા નહિ. અને આવી રીતે આ બંને આશક માથુક બન્યાં.

મુંબાઈમાં કોણ કયે સ્થળે રહે છે તે પણ જાણતું મુઠકેલ છે. સમાં સંગાઓ જુદા જુદા સ્થળે મુંબાઈમાં રહેતાં હોય તો તેમનો ભેટો થયે જ બપોર પડે. રમાનાથ તથા કાન્તા પોતાના પુત્ર સાર્થે મુંબાઈમાં જ રહેતાં હતાં છતાં કોઈ કોઈને આજ સુધી મળ્યું નહિ. કાન્તિલાલ ફક્ત જાણતો હતો કે તેઓ મુંબાઈમાં છે અને કોઈને જણાવ્યા સિવાય તે છાની તપાસ કરતો હતો. કાગડાને

સોનાનું પીન્જર ના ગમે. તેને ઘેર ઘેર ભટકવાનું ગમે. એ વર્ષ સુધી કાઢ કાઢીના પતો મળ્યો નહિ એટલે તેણે એમ ધાર્યું કે તેઓ અન્ય સ્થળે નોકરી માટે ચાલ્યાં ગયાં હશે.

એ વર્ષ વીત્યાં ત્યાંતો મંગળાને ગર્ભ રહ્યો. મોહનલાલના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. પોતે હવે દુનીયાના છેલ્લા કાંઠે પહોંચ્યા હતા તે વખતે પોતાની પ્રાણપ્રિય મંગળા કે જેના ઉપર પોતે સંપૂર્ણ રીતે વિશ્વાસ મુક્યો હતો તે મંગળાને આવી સ્થિતિએ જોઈ ડોસાના મનમાં હર્ષ થયો કે આ બીજી પતિને પણ જતાં જતાં તેઓ આરામનું રમકડું આપી જવા ભાગ્યશાળી થયા છે. ડોસાને ક્યાં ખબર હતી કે આ બધું શાનું પરિણામ છે તેમણે પોતે ખાનગી રીતે વીલ બનાવી પોતાની મીલકત અર્ધી મંગળાને તથા અર્ધીની અર્ધી એટલે એથા ભાગની મંગળાના ગર્ભના બાળકને અને બાકીની એથા ભાગની મીલકત કાન્તિલાલને આપી.

મંગળાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યાથી મોહનલાલ બહુજ હર્ષધ્રેલા બન્યા. કાન્તિલાલ પણ પોતાની બહાદુરી પર આવારી ગયો હતો. પુત્ર માટે દરેક જાતની સોઈ મોહનલાલે કરી દીધી. મંગળા પણ માંડ માંડ મરતી મરતી સુવાવડમાંથી બચી.

એક દિવસ જરા અવનવો પ્રસંગ બન્યો તેથી ડોસાનું દીલ પણ અવિશ્વાસુ બન્યું. પોતાની પતિ તથા પુત્ર ઉપર તેને તિરસ્કાર આવ્યો, પરંતુ તે લાંબો વખત ચાલવા ન પામ્યો, કારણ કે અપળ મંગળાએ ડોસાને નચાવવા માંડ્યો. ડોસો પણ સૌ ભૂલી ગયો.

બાબત એમ બની કે એક દીન ઓચીતો તાવ આવવાથી

મોહનલાલ ડોસા દુકાનેથી ઘેર આવી પહોંચ્યા. ઘરમાં વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે ધીમે દાદર ચઢતાં તેમણે નીચે પ્રમાણે વાર્તાલાપ સાંભળ્યો.

“ આ તમારો છોકરો. મુઓ બહુ તોફાની છે. તમારા જેવાજ છે. ”

“ અને તું ક્યારે ઓછી તોફાની છે ! હજી જરાયે મંદતો ઓછો થયો નથી, સુવાવડમાં તો મરવા પડી હતી. ”

બૂબ્બું તમે તો નઠારા છો. એવું શું બોલો છો. ! ચાલો. પછી ડોકરો આવશે. ”

“ ના આજે નહિ હવે જસ આપણે માતા પુત્ર ”

“ બહુ સાર ! જવાદો તમારી જીક; મોટા મુનિ છે તે. ”

દાદરમાં ઉભેલ મોહનલાલ બહેમાયા. પોતાના ગૃહમાં કોઈ અન્ય પુરૂષ કાન્તિલાલના સ્વરને મળતું છે તેમ તેમણે કળ કરી. ધીમે ધીમે પગલે તેઓ દાદર ચઢી ડોકીયુ કરવા લાગ્યા. ડોકીયું સહેજ ઉચું કરતાંજ તેમણે પોતાના વિશ્વાસુ માનેલા કાન્તિલાલ દીકરાને મંગળાના અધરોપર ચુંબન કરતો જોયો. આ પ્રસંગે પણ અચાનક મંગળાની કામેલ આંખોએ મોહનલાલનું શીર જોયું. વહેલી વહેલી બાળકને લઈ બીજા ઓરડામાં ચાલી ગઈ. કાન્તિલાલ પણ પેપર લઈ વાંચવા બેસી ગયો. આંખો કહાડતા ડોસા ઉપર આવી કંઈપણ બોલ્યા વગર પલંગમાં સુઈ ગયા. કાન્તિલાલ પણ કંઈ બોલ્યા વગર ત્યાંથી નીચે ઉતરી ચાલ્યો ગયો. તેના ગયા પછી મંગળા છોકરાને લઈ ત્યાં આવી ડોસાની ખબર પૂછવા લાગી,

“ રાંડ ! ત્હેં આ માંડયું છે શું. મહેને સમજાવું પડતી નથી

આ ફરજદ તમારાં પાપનું પરિણામ છે તેનું આજ્ઞા મહાશયો.
કમળપત્ત મારા પર મહાર નીકળે. ” એસો ત્રાસ પાલી બોલ્યો.

“ શા મહિં શી વાંક મરો થયે છે પ્રાણ પ્રજા ! ” કહી
ઢોંગી મંગળા રડવા લાગી.

મહેં મારા કાને સાંભળી તમારી વાતો, અને તપાસી મારી
આંખોએ એજ ચેષ્ટાઓ. હવે શા માટે પૂછતાર તું ધુન્ની કાણુ છે ? ”

“ નાથ ! આપ નકામા વહેમાવ છો. હું મારી મેળે
તમારા પ્રેમને સંભાળી એકલીજ મારી જાતે બેલી મારી
જાતે તમારા વતીના જવાબો આપતી હતી. તે અરસામાં
કાન્તિ અહિં આવ્યો તેને હું આ પુત્ર કેશવ આપતી હતી તેજખરી
ખાખત છે. ” કહી રડવા લાગી.

“ ના ના જરાય નહિ ! આજે હું ત્હાઈ જરાય સાચું નહિ
માનું. તું હડહડતી જુડી છે. ” કહી ડોસાએ તેને એક લાત મારી
લાત વાગે તે પહેલાંજ તે દૂર ખસી ગય.

વધારે ફદન કરી તેણે ઢોંગ સાથે બેલવા માંડ્યું. “ લો મારી
નાંખો. જઈશ તો તમારીજઈશ આ કેશવની જઈશ એમાં કાન્તિલાલ
ને શું લાગે વળગે ! મારી પર નકામા તમે શા માટે વહેમાવ છો. !
છોકરો સારો નહિ એટલે હું તેની સાથે વાત કરું તો પણ સાતા
ઉપર પુત્રના માટે આરોપ મુકી અને તમે શા માટે મારો છો. !
તમે એને હવે પરણાવો એટલે પછી પંચાત ટળી. અને માખાખ કહું
આમ પળવશો નહિ. તમારે પગે પડું. મારાં પીએરીયાં બેલુશો તો
મને મારી નાંખશે. ” એણે કહ્યું કેવળ મિત્રાનુલિ તપુતા પત્રાવલિ
તમારાં પીએરીયાંમાં કેવળુતારો આપ જીવો છે તે હવે તને

દાખવાનો હતો. ? અને રાંડ તને છાટકાને કોઈની ક્યાં પડી છે, મને પહેલાં જરા વહેમ આવેલ. પણ હશે કંઈ નહિ સમજી હું ચૂપ રહ્યો તો આ પરિણામ આવ્યું. રાંડ દોગ છોડી ભાગી પાત કર કે આ કામ કરી.

હાલ ! તમારો અને મારો. પછી પ્રભુનો ખાનગી કામ એ પુત્ર હોય. "કહી તે માથું કુટવા લાગી. આજે પોતે આમલ સપડાઈ સખત ન્યાયાધીશ આગળ હાજી છે તેમપણ તે સમજી નહ

"હા હા. ત્યારે અને પ્રભુનો તો ખરા; પણ મારો તો નહિજ કુમટા ! નરાધમ નારી ! તું આટલું કરે છે તો પછી કાલે લાલ-મથી મને શું ના કરે !"

મગળા માથું કુટતી કુટતી રડતી રડતી પતિપર ચુસે મર્દ ન ગઈ; છતાં પોતાનો દેખાતેલો ચાલુ રાખ્યો.

મામામાંથી અધ્યામક જરા લેરહી પણ પડ્યું મગળા તો મનમાંને મનમાં ડોસાને ગળ્યો ચમકાવવા લાગી. ડોસે સોહી રહ્યું ગલસયો. પોતાને કલય પદપણાને નીચે શ્રમ ચમેલ હશે એમ ધારી તાવથી પીગતો મોહનલાલ ડોસે પલમપરથી નીચે ઉતર્યો. તેણે પતિને પોતાના હાથે હાજી કરી તેનાં આંસુ લુછ્યાં. રડતા આળકને લીધો.

"મને શું કામ મારી નાખો છો !" કહેતી કહેતી રડતી ઢોંગી બાળીવારી લલના ડોસાને વળગી પડી. ડોસો પણ ધડપણ માં ભાન મુલ્યો. દાના પણ દીવાના થાય એ વિષય વિસયે. તો પછી માતો મોહનલાલ હતા.

*

*

+

x

સાંજે કાન્તિલાલે ઘેર આવી મનમાં શ્રીક સાથે પોતાના પિતાને

જથાબુંદ કે આજે તેને એક સોદામાં રૂ. ૫૦૦ મળ્યા છે. પાંચ નોટો ડોસાના હાથમાં પડી.

“ અહુ સારું પણ હવે ફરીથી સોદો કરીશ નહિ. ” ડોસાએ ટુંકમાં પતાવ્યું. ડોસાના લયને લીધે કાંતિલાલ ગૂપચૂપ પોતાના શયનગૃહ તરફ રવાના થઈ ગયો. પતિની પાસેજ પલંગ પર વચ્ચે પુત્ર કેશવને સુવાડી પત્નિદેવી ગૃહલક્ષ્મી સુતાં, ડોસો દિવસનો થાકેલ હતો. વળી મનની ચિંતાને લીધે મંગળાની ગોદના વિશ્વાસે નિદ્રાધીન થઈ ગયો. મંગળાની પણ આંખ જરા ધેરાતી હતી. છતાં આજના અતાવે તે ડોસા તરફ જોઈ ડોળા કહાડી ગુસ્સો અતાવતી અતાવતી દુઃખ થતા કપાળે હાથ દેતી હતી. એટલામાંજ પાછળથી કોઈકે તેનો હસ્ત દાબ્યો. તેણે ડોસાના લયે અને આશુવિશ્વાસે પાછળ જોયું. કાંતિલાલને જોયો.

હાથના ઈસારાથીજ ડોસાનું કારણ સમજાવી મંગળાએ ના પાડી દીધી. પરંતુ તેમ કંઈ આ શક્ય છેડે તેમ ન હતો. આખરે ડોસો જાગી ઉઠશે તો વળી પાછી પંચાત થશે. એમ ધારી તે હળવે રહી ડોસાની સોડમાંથી સરી પડી ત્યાંથી કાંતિલાલની પાછળ તેના શયન ગૃહમાં ચાલી ગઈ. બળતું ફાનસ હોલવી નાખવામાં આવ્યું, ચુંબન અને મદનની મારા મારીની રમતગમતના મેળા વડા વચ્ચે નીચેની વાત સંભળાઈ.

“ પ્રિયા ! ત્હેં માથું શા માટે કુટ્યું. તને દુઃખ થાય છે ”

“ ના ત્યારે જાનંદ થાય છે શુ ! અને તેમાંય વળી પડતી માં પડતી કરી તમો દુઃખ આપવા અત્યારે તૈયાર થયા છો. તમોને પગે લાગું મને હવે જવાદો. એ ડોસો જાગશે તો બને નો જીવ લેશે. ”

“ હવે તું જરાયે બલપ્રશિ મારી ડાસી જીવ લે તે પહેલાંજ ત્હારી ઉપર સીતમ ગુજરનાર એ ડાસાનો જીવ ખસ ચા કાંતિલાલ લેશે ત્યારેજ તેના વેરનો બદલો વળશે.”

“ના ! ના ! એવું ન થાય. ગુસ્સો ના કરશો. જગતને મુખે ઢાંકણું નથી. હવે મને જવા દોતો સારું.”

મદનો કસાઇ પોતાની પુખ્તી છરી લઇ :વરસાદ વરસાવતો હતો, તેવા વખતે કાંતિલાલ શું લલનાને રજા આપે તેને તો વરશે કે કપરશે ત્યાંજ રહેવું પડ્યું.

પ્રકરણ ૭ મું.

“ અદ્ભુત ભેદ ”

૫૫૫

***
 *** ટેવોનો વિનાશ કદી થાય નહિ, અને થાય તો
 *** તે થયો ન થયો સમજવો. પ્રકૃતિનાં બંધારણ
 *** જે પાયા ઉપર ચણાયાં તે પાયો સજ્જડ બન્યા
 પછી તેને ઉખેડી નાખવા હજારો પ્રયત્ન આદરીયે તે અકાશ કુસુ-
 મવત્ છે. લોક લાજે અથવા તો એકાદ સપાટે પણ પાકટ પ્રકૃતિ
 પડી ભાગે તોયે તેના સહેજ આણુંમાંથી બીજાં એનાં એજ તરવરે
 ફાલી નીકળે પોપટ જેવું પંખી પ્રતિના કારણે પીંજર ખુલ્લું
 રહેતોયે તે છોડી દોડી જાય નહિ, કીન્તું એકાદ કાગડાને પકડી
 એકી સાથે પાળી પોસીને દશવર્ષ સુધી પીંજરમાં રાખીયે તોયે તે
 પ્રસંગ મળતાં આવી. મોજમજા ત્યજી ઉડી જશે, એક રતલ હુંગરી
 ભેગી દશ મણુ કરતુરી નાખીશું તોયે તે પોતાની દુર્ગંધ ત્યજશે
 નહિ. એતો કાલસાને સાબુથી સફેત કરાય તોજ પ્રકૃતિના રંગ
 પણ બદલી શકાય. મનુષ્યોમાં જે ઘડાછ ગછ તે પ્રકૃતિ પાકટ થતાં
 સુખ કે દુઃખ ઉભય પ્રસંગે કદી ખસી શકેજ નહિ.

ઉપરની બીના મુજબ મંગળાનો સ્વભાવ બદલાયો નહિ.
 અને બદલાયે શાનો ! એ તો યુવાનિનાં ચદતાં પાણી હતાં. એ

પાણીનો વેગ મોહનલાલ જેવા ડોસાથી ક્યાં ખાળી ચકાય ! તેને તો તણાવેજ છૂટકો.

મંગળા તથા કાન્તિલાલનો સંબંધ આજ સુધી કોઈ જાણતું નહિ. પરંતુ જ્યારથી ડોસાને જીત બરાયું ત્યારથી તેની વર્તણૂક ઉપરથી એકાદ બે કાન્તિલાલના સમઆમૂલ્ય વાળા દોસ્તો જાણી ગયા. કાન્તિલાલ સાથે તેના મકાને જઈ તેઓ મંગળા સાથે છુટ લેવા લાગ્યા. છતાં મંગળા તેમનો લાવ જાણી ગયાથી તેમને લટ-કાવ્યાજ કરતી હતી.

મોહનલાલની ઉતાવળથી કાન્તિલાલના સસરાએ પોતાની કન્યાને પરણાવવાની તૈયારીઓ કાળજીપૂર્વક કરવા માંડી. અહિં મુંબાઈથી તેઓ પોતાના મિત્રો સાથે દીનમાં જવા માટે તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા. પોતાની પત્નિ માટે મંગળાના કહેવાથી તે લુચ્ચા કાન્તિલાલે સહુ ઘાટ ઘડી નાખ્યા હતા. મંગળા પોતાના ગૃહમાં પોતાનો કરેલ કાન્તિલાલ અન્યનો થાય તે કેમ સહી શકે ! તેણે આજી બરાબર રચી દીધી. વખત વીતી ગયો. લગ્ન થઈ ગયા અને ડોસાના મનમાં છોકરો સુધરશે એવી આશા બંધાઈ. નવવધુ મુંબાઈ રહેવા આવી તેણે ચાર પાંચ દિવસમાં સર્વ ખીના જાણી લીધી. પોતાના દેખતાં તેને પતિ મંગળા કે જે તેની માતા સમાન હતી તેની સાથે ઇશક દરીયામાં કુદી પડતો હતો તે પણ તેણે મુંબાઈ સ્વભાવે જોયું. એકલી પડતાં તે રડી રડી દીનો રીતાવવા લાગી. પોતે અંગ્રેજ ચાર ચેપડીઓ લાણી હતી જેથી ઘણો વખત વાંચવામાં વિતવવા લાગી. રાત્રે પથારીમાંથી કાન્તિલાલ હળવે રહી નીચે ઉતરી પોતાની મંગળા સાસુના ઓરડામાં જતો પણ તે જોતી હતી.

કાન્તિલાલ પણ તેની પરવા કર્યા સિવાય બીજો વહેવાર ચલાવતો હતો. છાટકી મંગળાને તો સ્વમજ ન હતી.

એક દિન એકાંતમાં નવ વધુ કમળાએ કાન્તિલાલને આ બાબત માટે જરા સરમાવ્યો. બીચારીની તેજ વખતે બુદ્ધિ સારવાર થઈ ગઈ.

મંગળા પણ ગાળો બાંડવા લાગી કે " રાંડ ચીખાવણી મારા છોકરા સાથે શું હું વાતોયે ના કરું ? "

માર બાધો હતો છતાં કમળાએ સાસુને માન આવે તો સાર એવા આશયથી જવાબ આપ્યો.

" સાસુજી ! આપનું શરીર કેટલાં વર્ષ માટે ટકશે ! વળી પાપને પુણ્ય સિવાય તમારી સ્થિતિ શું આવશે ? મારો ભવ બગાડવો તમે ધાર્યો હતો તો મને અહિં કસાઈ વાડે શું કામ તેડી ! "

" હા ? હા ! રાંડ હુન્ની ! મને શીખામણ આપનારી ? તારી જીભજ ખેંચી નાખીશ " મંગળા ગુસ્સે થઈ ગઈ.

" તમારે પાલવે પડી છું. તો જીભ ખેંચશો અને જીવ પણ ખેંચશો. સાસુજી, તમારો હક છે તે કાંઈ માથ્યા કરનાર છે. ! કહી મંગળાને છોડી કમળા વહુ અન્ય ઓરડામાં ચાલી ગઈ.

આવો પ્રસંગ બન્યાથી કાન્તિલાલને ઉરકેરી મંગળાએ કમળા પર અમાનુષી અત્યાચાર કરાવવા માંડ્યા વળી તે કાંઈ સાથે તેમ કરે છે તેમ પણ તેને અવળું સમજાવ્યું કાન્તિલાલના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ, તેણે તેજ રાતરે તે બીચારી કમળાના હાથપગ બાંધી તેને સખત મારી ડોસાના જાણવામાં આ વાત આવી, પરંતુ મંગળાએ ડોસાના કાનમાં પણ ઝેર રેડી દીધું. ડોસો પહેલેથી

મંગળા તથા કાન્તિલાલને ઓળખતો હતો એટલે તે કંઈ બોલ્યો નહિ અને મૌન સાધી તાત્પર્ય શોધી કહાડવાના નિશ્ચય પર આવ્યો.

મંગળાએ પાલનું બીડું ઝડપું અને ડોસાને વચન આપ્યું કે વખત મળતાં તે બધો બેઠ બતાવશે. આ પ્રમાણે તેણે કામ માથે લીધું પરંતુ તે પાર કેવી રીતે પાસવું તેના વિચારમાં હતી તેટલાજ વખતમાં એકદિન જોને આવસર મળ્યો. તેના જાણ તે ન ચુકી.

કમળાની માસીની દીકરી મુંબાઈમાં રહેતી હતી તેને ત્યાં તે ઘણા વખત જતી આવતી. પતિની સાજાં ઘરે તે કારણે પતિને ચોતાની સહીયર વચની બહેનને કંઈપણ વાત કરી નહી, એક દિવસ તેમી બહેનને ત્યાંથી તેડવા માટે માણસ આવ્યું તેની સાથે તે ચાલી ગઈ. તિરસ્કાર ભરી આખો એ સરોમાં ડોકીયું કરી સરોધામ રસ્તા પર મંગળા તાકી રહી હતી. આજે એકાઃ ફર્લાંગ છેટે કમળા ગઈ હશે તેટલામાં તેના પિતાનો કાંઈ ઓળખીતો તેને રસ્તામાં મળ્યો. કમળાએ તેને જોયો નહિ. પથુ તે મનુષ્યે તેને જોઈ ઓળખી. તેને બોલાવી પુછવા લાગ્યો કે અહિં શા માટે આવવું થયું છે. બહેનના સારા બાવે ઉદ્દેશીને બોલાવેલ કમળા શરમાઈ ગઈ. તેણે ટુંકમાં તે મનુષ્યને સર્વ હકીકત કહી સમજાવી.

આ તકનો આબાદ લાભ લઈ મંગળાએ મોહનલાલ ડોસાને પરાણે બારીએ તેડી લાવી આ દૃશ્ય બતાવ્યું. ડોસો તાકી તાકી ડોળા કહાડતો કહાડતો તાકી રહ્યો. વળી મંગળાએ મકાનના ઉપલા માળે જઈ કાન્તિલાલને પથુ એક પળમાં આ તમાસો બતાવ્યો. કાન્તિલાલની આંખમાંથી આંસુ વરસવા લાગ્યા.

કમળા સાથે જે મનુષ્ય વાત કરતો હતો તે તેના પિતાનો જુનો ઓળખીતો હોવાથી તેના પિતાએ વીસરી નહીં કમળાના લગ્ન અવસરે તેને તેડેલ નહિ, જેથી તે દીલગીર બન્યો. અને કમળાના હાથમાં તેણે પરાણે પરાણે રૂ. ૧૦ ની એક નોટ મુકી. આ દરમિયાન ઘેરનાં ત્રણે જણ અન્યથા થયાં.

આજ વખતે ઓચીંદી કમળાની નજર પોતાના ગૃહ તરફ મઠ, અમાસીપર કાન્તિલાલ અને સાસુ સસરા તેના તરફ તાકી ઉભાં હતાં તેથી પોતાના પિતા વતી તે માથુંસને આભાર માની રજા લઈ પોતાનું ગૃહ આંખળી વતી પતાવી તે ચાલી મઠ. કાન્તિલાલ કાકના ડોળે કમળાને આવવાની રાહ જોતો વખત વિતાવવા લાગ્યો. ડોસાના મનમાં પણ કંઈ કંઈ વહેમનું બીજ લગાયું મંગળા હસી રાજ મઠ.

આજે સાંજે શ્રી લક્ષ્મીકાન્ત નાટક સમાજમાં વીર કુણાલનો ખેલ પડનાર હતો, તેમાં જવા માટે મંગળાએ મોહનલાલને આગ્રહ કર્યો. પરંતુ ડોસાએ ટુંકમાં પતાવ્યું કે તમે વહુ સાસુ જોને માઈ દીલ સાઈ નથી. લગલગ સાંજ પડવા આવી છતાં કમળા ઘેર આવી નહિ જેથી વધારે વહેમ ઘરમાં લગાઈ બેઠો. ડોસા ચોપાટી પર પોતાના પુત્રને લઈ ફરવા ગયા જ્યારે આ માતા પુત્ર આશક માથુક ખની લયલી મજનુનાં નાટક લજવવા મંડી પડ્યાં. ચોપાટી પર ડોસાને કમળાની વહેનના પતિ મળ્યા. તેમણે ડોસાને જણાવ્યું કે આજે સાંજે તેમને ત્યાં જામણ હોવાથી કમળાને રોકી છે. વળી રાત્રે વીર કુણાલનો ખેલ જોવા પણ તેને તેડી જવાની છે. તેઓ તેમને ઘેર કહેવા ગયેલ પરંતુ ઘરને તાળું વાસેલ હતું જેથી

પાછા ફરતાં જત્રે તેમને બેઠાં થતાં તેમનેજ કહેવું ઉચીત ધારી ખેતે કહેવા આવેલ છે. તે સૌ બીના જણાવી પોતે આવ્યો ગયો.

ડોસાનાં પેટમાં શણ પડી મંગળા ફરવા જવાનું ના કહેતી હતી છતાં ત્યાં માટે આજે આમ ખરને તાળું વસાવેલ છે તે તે સમજી શક્યા નહિ એકદમ ભાડે વીક્ટોરીયા કરી ઘેર ગયા તો મંગળા ખરમાંજ હતી. તેના શરીર પર બહાર ફરવા જવાનાં વસ્ત્રા-લંકાર હતા. તેથી ડોસાને પણ બહેમ પડ્યો. મંગળાને પણ બહેમ પડ્યો કે ડોસા કંઈ કારણસર આજે બહેલા આવ્યા છે. તેથી કારણ જણવાના ધરાદે તેણે ડોસા સાથે વાત કરી.

“ કેમ ! કેશવ પજવતો હતો ? ”

“ ના તેને તો ફરીયો જોવો ધણો ગમે છે. ”

“ તો આજે બહેલા કેમ ? ” મંગળાએ હસતાં જણાવ્યું.

ધરડા ડોસાએ હાવકા મુખે જવાબ આપ્યો કે “ પહેલાં તમારી મરજી ફરવા જવાની ના હતી, પણ ત્યાં બેઠાં બેઠાંજ તમારા પતિવ્રતના પ્રભાવે મહેં જણ્યું કે તમે ફરવા તૈયાર થયાં છો, એટલે તમારો દાસ તમોને તેડવા આવ્યો છે. બહાર ગાડી થેલે છે.

મંગળા સર્વ બીના કળી ગઈ. છતાં જાણે કંઈ સમજી ન હોય તેમ તેણે વાત ઉડારી અન્ય દીશા તરફ વાત ચલાવી, ડોસાને જરા રાજી કર્યો. જે રાંડ જેટલી વધારે લુચ્ચી તેટલીજ વધારે તે કાબેલ બાકી આમેય દેખીતી રીતે ક્ષીનો સ્વભાવ તથા ગુસ્સા-કર્ષણ શક્તિ એવાં છે કે પુરૂષને ગુલામ બનાવે. તાબેદાર બનીને તરૂણી પુરૂષને તાબેદાર બનાવે છે તે ખ્યાલ મનુષ્યને ભાગ્યેજ

આને છે. મોઢાં રાજ્ય પાપમાલ શા માટે થયાં ? સ્ત્રીઓની તામે-
દારી અગર તો મોહમમી યુરવાકર્ષણ શકિતથી તે તો મતિહાસજીવ
આપણે જાણીએ છીએ.

અપેક્ષાની ખે ટીકીટો નાટક માટે સીઝર્ન કરાવી હતી તેમાં
કમળા નહિ આવવાથી એસાના કહેવાથી મંચમાં તથા કાન્તિલાલ
વર વડુ બન્ની નાટક નિહાળી પોતાનું નાટક બજાવવા આલ્યાં મયાં.
એસે પશુ મંચજાની મોહમમે કમળા વડુ નાટક એવા બારેબાર
તેમમાં જ્હેન સહ આપણી તે કહેવાનું બુઝી ગયો. પહેલ પહેલો
એલ હતો નરનારિની સંખ્યા સારા પ્રમાણમાં બરાએલ હતી.
બરાબર ૯-૩૦ વાગે નાટક શરૂ થયું.

વીર કુણાલ રાજકુંવરની અપરમાતા તેના પર મુગ્ધ બની
પ્રેમ આમના કરવા આવી તે વખતે આરવેશ્ટાની ખુરસીમાં પહેલી
હારમાં હારમોનીયમ માસ્તર પાછળ ખેડેલ એક જોડાએ અરસપરસ
એક બીજાને મસ્તીના જોરમાં અડપલાં કર્યાં તે ટોપ પ્રેક્ષકે જોયાં
નહિ પરંતુ જોલેરીમાં પોતાની જ્હેન તથા બનેલી સાથે ખેડેલ કમળા
એ તે દશ્ય નિહાળી આંખમાં આંસુ આણ્યાં. તેની જ્હેને તે વાત
જાણી; તેને આમ કરવાનું પ્રયોજન પુછ્યું.

“ કંઈ નહિ રહેજ જ્હેન ! બહુનું નાટક મને ગમતુંજ
નથી. જીવેને આતા બની પુત્ર પાસે પ્રેમ યાચતા કરે છે ? ”
કહી તેની નજર પાછી પેલા જોડા તરફ ગઈ.

તેની જ્હેને પશુ ત્યાં જોયું. કાન્તિલાલને તેણે ઓળખ્યો.
પોતે આતાના ગળે હાથ નાખી નિર્લજ્જ બની ખુરસીમાં પડ્યો
પડ્યો નાટક નિહાળતો હતો તથા કમળાની આંખમાં જાણ આજ્યાં

તે પણ તે સમજી ગઈ. કમળાને કેટલું દુઃખ પડતું હતું તેના ખ્યાલ તેમને આવવા લાગ્યો.

પછી તો માતાના બંભેળવાથી કુણાલ તથા તેનાં પત્નિને પિતાની આજ્ઞાથી પરદેશ જવાનું ટાણું આવ્યું. કુણાલની આંખો ફેડવાની પણ આજ્ઞા થઈ. તે વખતનું દૃશ્ય બહા બહાને ડોલાવતું હતું.

“ અમારા દેશને છોડી અમે થાનાર પરદેશી ” એ મંજલ પર ૧૦—૧૦ વખત વન્સમોર થયા. આખરે લોકના ગડમડતા નાદ સાથે પણ ગાયનનો એકે વન્સમોર વધારે મળ્યો નહિ, એ ધાંધલમાં મંગળાની નજર ગેલેરીમાં જતાં તેણે કમળાને જોઈ. કાન્તિલાલના ગળે નાખેલ હાથ લઈ લીધો અને તેને આડું સમજાવવા લાગી.

“ જુવો ગેલેરીમાં કેણુ છે ? હું ખોડું કહેતી હતી.” કાન્તિલાલે પાછું વાળી-જોયું, તેની આંખો લાલચોળ અને ગમ્મતમગ્મત તથા તેની પહેને તે જોયું.

“ જહાલી કમુ ! મને માફ કરીશ ? કમળાની ઓરડીમાં જતાં જતાં કાન્તિલાલે પ્રશ્ન કર્યો.

“ ધન ભાગ્ય આજે આટલે દિને આપે મને જહાલી કહી ઉઠેથી. આવો નાથ ! માફી શા માટે ? ”

“ તારા જેવી પત્નિ પાછી હું એનો એજ રહ્યો. અને આખરે તેમ કંટક પણ જોયા. ”

“ કાંદાવાળું શુભાશ મધુર તો છેને નાથ ! આપ તો માફ-ચંપા તરસ્યા છો.”

“ તો મારી કમુ ક્યાં મધુરી નથી ? તેનામાં આજે હું નંદનવનનાં ગુલાબોજ દેખું છું. ”

“ પણ કાંટાનું શું ? ” કમુ હર્ષમાં આવી લવી ગઇ.

“ વહાલી મને દુઃખીને હવે ન સતાવ. મને માફ કર. ”

“ પ્રભુ આપને માફ કરે. પ્રભુ પ્રેરણા એજ મુખ્ય સાધન શ્રેય છે. ”

પરજ્યા બાદ પહેલ વહેલોજ આજે કાન્તિલાલ પોતાની સ્ત્રી કમળાને પ્રેમ બતાવવા લાગ્યો. પરજીને આવીને ખીલતી નવ વધુએ પતિ પાસે કદી સંસાર માંડ્યો નથી. પતિએજ તે સંસાર મંગળાના કહેવાથી ન માંડ્યો, અને કમળાએ પતિ પ્રભુ માની સહર્ષ સંસારની લાલસાઓ ત્યજ દીધી. તેને આજ છ માસ વીતિ ગયા હતા તે અરસામાં કાન્તિલાલ આમ અચાનક પોતા પર પશ્ચાતાપ કરી મારી માગી પ્રેમ યાચના કરે છે તે વિચારે કમળાના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. પતિની ઇચ્છાને આધીન આ ભોળી યુવતિ બની ગઇ. આજે તેને સોનાનો સૂર્ય હજ્યો. તેનું દીલ માર એછો થવાથી હલકુ બની પુલ સમાન થઇ આકાશમાં વિચરવા લાગ્યું. તેની મુખાકૃતિ આનંદમય બની ગઇ.

તેજ સાંજે વળી તેણે પતિને મંગળા સાથે હાસ્ય લહરીમાં ન્મેયો. રાત્રે પતિને ઠપકો આપ્યો અને તે કાન્તિલાલે અવશ્ય પણ કર્યો. આવી રીતે થોડા વખતમાં કાન્તિલાલ સુધરી જશે એમ ધારી કમળાએ મન વાળવા માંડ્યું. મારો પતિ ભોળો છે અને રાંડ સાસુ વિચિત્ર છે તેમ તેણે અનુમાન બાંધ્યું. નીરાંતે આજે ઘણા દીને પતિની ગોઠ મીઠી માની તે યુવતિ નિદ્રાધીન બની ગઇ. રાત્રિના

રાત્રીમાં તેણે અચાનક જાગી ઉઠતાં પોતાની ઝોરડીમાં બે પુરૂષો અને એક સ્ત્રી જોયાં. સોને તે તુરત ઝોળખી ગઇ. મંગળા આજે પરાય પુરૂષો સાથે પોતાની ઝોરડીમાં સ્થાયી બાવી કાળજી જોવી રાત્રે આવે છે તે તે સમજી શકી નહિ. કાન્તિલાલ તેની મોઢમાંજ હતો.

“ જુવો છો શું ! આ બાવલાને આજેને આજે ઉપાડી સસુદ્રમાં ફેંકી દો. મેં એને બે દિન પહેલાં જે કામ સોંપેલ તે આ રાંડની મોહનજાથી ક્યું નથી, માટે આજેજ તેને ફેંકી દો. પછી એ અલેલ ટપુ ડોસાને પણ આજેજ એ રસ્તે પહોંચાડો. તેના બદલામાં તમોને આ મફલયુ જોખન અને સાથે સાથે એ પલંગ પર પોઢેલી કમળાનું પણ જોખન પ્રાપ્ત થશે. ચાલો જલદી કરો. ” મંગળાએ પોતાના હાથમાંથી એક શીશી આગળ લાંબાવી કાન્તિલાલની નાસીકા આગળ ધરવા એક કહમ લયું.

“ ખબરદાર સાસુજી ! એક ડગ આગળ લયું તો ! આમાં તમારી લાજ ધટે છે હેં કે ! ”

ચુપા ચુપ ત્રણે આકૃત્તીઓ ગૂમ થઇ ગઇ. કમળા પોતાના પલંગમાં બેઠી થઇ . કાન્તિલાલે તેને સ્વપ્નું સમજાવી જ્ઞાત કરી. બીજે દિને સવારે મંગળાએ પણ કમળા સાથે સારી રીતે વાત કરવા માંડી આમ અચાનક ફેર પડવાનું કારણ પોતે દીલ સાથે સમજતી હતી, છતાં કમળાના મનમાં ભ્રમ રહ્યો કે તે સ્વપ્ન હશે કે સાચી વાત !

આજેજ રવિવારને અમાસનો દિન છે કમળાને લઈ કાન્તિલાલ દરીયે ફરવા ગયો. પાછળથી પોતાના પુત્રને મકાનમાં ઉંઘતો રાખી મંગળા તથા મોહનલાલ ડોસા પણ ફરવા માટે ચોપાટી પર ગયાં. તેઓ બ્યારે ચોપાટીપર પહોંચ્યાં ત્યારે કાન્તિલાલે એક મોટરબોટ લાડે રાખી કમળા સાથે દરીયામાં સહેલ કરવાનો બંદોબસ્ત કરતો

હતો. ડોસાએ વાત જણી. દરીયામાં જાવા તોશનમાં રડવા જવા સાથે ના પાડી, પરંતુ તેનું કહ્યું સાચું નહિ. ખીયારી કમળા પણ ના મરણને પતિને ભરે-મળાયેલા પતિને-રાજ કરવા મોટર બોટમાં બેઠી.

એ મધ્ય એ મધ. એમ મંચળા તથા મોહનલાલ વાતો કરવા લાગ્યાં. દુષ્ટિ મંચાલની પણ અહાર મોટર બોટ ચાલી અમ્મ મોહનલાલ મંચાલના લાગ્યા. મંચળા પણ કાન્તીલાલને માથો દેવા લાગી.

“ હાય ! હાય ! આ તોશનમાં રડ્યો એ તો ખીયારી નહિ, પણ આપ મારી કોમળ દેહની કમળા તો ભય પામી મરી જશે. મુઓ ઔકરી ધાંધળાઓ છે. ”

“ એ બધાં ત્હારાં બહાનાં, તેંજ એને ફગાવી મુક્યો છે. ” કહી ડોસો લાંબી લાંબી નજરે દરીયામાં જોવા લાગ્યા પણ, શું જણાય ! ત્યાં તો સામા સામા અથડાઇને ઉત્પન્ન થતાં મોજામાંથી પેદા થતું ઘોળું બરફ જેવું ફીણું. ડોસો નિસાસો નાખવા લાગ્યો મંગળા પણ ડોસા સામુ જોઇ શીકા મહેરે બેસી રહી.

પતિની સાથે દરીયામાં બહુ આગ્રહના કારણે ગયેલ કમળાએ ચોપાટી પરનાં મનુષ્યો પણ દેખી ન શક્યાં ત્યાં સુધી ધીરજ સહન કરી. પછી તો દરીયામાં હોડી ગઇ અને વળાંતેમાં ફક્ત ત્રણ મનુષ્યો હતાં, એટલે તે આમથી તેમ ઉછળવા લાગી. કમળા ધ્રુજ ગઇ, તેણે કાન્તિલાલને કાલાવાલા કર્યા કે હોડી પાછી લે. પણ તેની મરજી સાંભળવાને આ વખત ન હતો. કાન્તિલાલ પણ એકદમ તેના તરફ ફાટી આંખે જોતો હતો જેથી કમળા વધારે બેસી શકી નહિ.

“ જોને માદ રાખજે ચાર । તહારા ભરોસે આ કામ કરું છું.
શે આ રા. ખસોની વીટી. ”

“ ગલસવો નહિ; મી. કાન્તિલાલ એવાં ઘણાં કાર્યો હાંદગી
ભર કરતા આવ્યા છીએ. ” કહેતો કહેતો ખોટ મેન હસવા લાગ્યો.

કમળાએ જાણ્યું કે ફરીયાના તોફાનથી કાન્તિલાલ ખરાબ થયો
છે. માટે હોડી વાળાને સાચવીને ચલાવી પાછી લઈ જવા બદલ તેને
રત્ન જડીત વોટી ભેટ આપી. કાન્તિલાલ તરફ તેણે આખમાં અશ્રુ
આવ્યાં, તેની ધીરજ ખુટી હતી.

“ મી. કાન્તિલાલ ચલાવો તમારું કામ. ”

“ ચાર માદ રાખજે હાં ” કહેતો કાન્તિલાલ હોડી ડાલતો
હોવાથી અરબડીયાં ખાતો ખાતો કમળાની નજીક સુકાન છોડી
આવ્યો. તેનું શરીર ધ્રુજતું હતું.

કમળા પણ બીકને લીધે કાન્તિલાલને વળગી પડી. તેને શ્વાસ
ચડતો હતો.

તેને તરછોડી એકદમ ગુસ્સો કરી કાન્તિલાલે દયાહીણ સ્વભાવે
કહ્યું.

“ રંડા ? હાંમ કરી આજ સુધી મને છેતર્યો છે તેનો બદલો
આજે તને આપી માઈ વેર વાળું છું. માટે સાવધાન થા. તહારાં
સમાં જાણાંને સંભાળ. ”

“ નાથ આપ મારી પર કોઈના ભરમાવવાથી આરોપ મુકી
વહેમાવ છો. તે વાત પ્રસંગે સગાં જાણાં જે મળ્યું તે મારે મનતો
તમેજ છો. ”

“ ના જોતો તારો બનેવી. ” કહી કાન્તિલાલે ત્યાં જિયાળ ને પકડે તેમ થયેલી કમળાને ઉંચકી.

“ પ્રભુ મને આમ શું કરો છો. નાથ જમણ તો આપની જમણ મને ના મારી નાખો. પરમેશ્વર તમારું બધું નહિ કરે. તમે ને પરશુ છ. માત્ર દરમ્યાન આજસુધી મેં કોઈ તરફ ખરાબ આવ જણાવ્યો નથી. ”

“ ખસ બંધ કર તારી લવારી. ” કહી રડતી કકળતી એ લાચાર નિર્દોષ કમળાને તેના સ્વછંદી અને વિશયના કીડા પતિ કાન્તિલાલે વહેમાઈ હળાહળ મંગળાના ઝેરથીજ વહેમાઈ તેની ઉરકેરણીથી આજે આ યુવાન કમળાને કાળી રાત્રિની શરૂઆતમાં પુર જોસે ઉછળતા સમુદ્રના ઉદરમાં ધોલેલી દીધી

“ નાથ બચાવો. હું નિર્દોષ છું. ” કહેતી કમળા જળની સપાટીમાં સમાઈ ગઈ.

ભય અને બીકથી થયેલા કાન્તિલાલે આંખમાં અશ્રુ વગર હોડી વાળાને જરા વધુ સમજાવી હોડી પાછી હંકારી કીનારા પર ફક્ત દીવા જણાતા હતા. કોલાખાની લાઇટ હાલિસ ડોડીયાં કરી કરી આ બનાવ જોતી હતી. બોટ પૂર વેગે પાછી ચાલી કોઈ યુરોપીયન દંપતિ તેમના જેવીજ બોટમાં ફરવા જતાં તેમને સામાં મધ્યાં એક બીજની બોટ પણ દેખાતી બંધ થઈ. કીનારો તદ્દન નજીક આવ્યો તે વખતે એકદમ હોડીમાંનું પેટ્રોલ હોડીવાળાએ આખી હોડીમાં છાંટી દીધું. દીવાસળી પણ ચોંપી સમુદ્રની સપાટી પર બંને કાળાં કાળજી ના પુરે પો કુદી પડ્યા

બળતી હોડી દેખીને મદદ કરવા કીનારેથી એક ખોટા છુટી. તેણે ખંને તરતા મનુષ્યોને લઇ લીધાં, કાન્તિલાલે બચ સાથે હોડી-વાળાને આજીજી કરી કે એક યુવતિ કે જે તેની સ્ત્રી હતી તે પણ અહિંજ કૂદી પડી છે. ઘણી તપાસ કરી છતાં પત્નો ન લાગવાથી હોડી પાછી વળી.

કીનારા પર રાહ જોઇ એકેલ મંગળા તથા મોહનલાલ બળતી હોડી દેખી કદાચ મોતાના પુત્રની હોડી હશે એ ધરાશાયી રૂદન કરવા લાગ્યાં. ઘણાં મનુષ્યો તેમના તરફ વીંટાઇ વળ્યાં.

ઝાંચીતી શુભ આવી કે એક છોકરો આશરે ૨૦ કે ૨૨ વર્ષની ઉંમરનો છે તે હોડીમાં બેભાન થઇ પડ્યો છે. મોહનલાલ ત્યાં દોડ્યા, પુત્રને ઓળખ્યો. કપાળ કુટવા લાગ્યા.

“દુહાય મારી વહુ ગઇ રે.”, કહી મંગળા પણ રૂદન કરવા લાગી

કાન્તિલાલને દવાખાને લઇ જવામાં આવ્યો. ત્યાં બચથી મુર્છાવશ થયો છે એવું ડોક્ટરે કહી તેને મકાને લઇ જવાની સલાહ આપી. ઢોંગ કરતા કાન્તિલાલને લઇ જવામાં આવ્યો. મકાને પહોંચતાં ખચર પડી કે નાનો પુત્ર કેશવ ઘેર નથી. આવી વિલક્ષણ અદ્ભુત ઘટનાના ભેદથી મંગળા તથા મોહનલાલ તેજ વખતે મુર્છા વશ થયાં.

મકરણ ૮

"અચાનક મેળાપ."

(૦)

અતઃ મકરણમાં વધુ વેલી ધટનાને આજે એ માસ વીતિ ગયા છે. કમળાનો શોક અને વધારામાં કેશવ ગૂમ થયો. તેથી મોહનલાલ ડોસા માંડા જેવા થઈ ગયા. કેશવ અસોપ જવાથી મંગળાને પણ અનહદ દુઃખ થતું હતું.

તેના આત્મા તેને ડાખતો હતો કે પાપ કરતાં પાપનો બદલો તેને વધારે મળ્યો છે. પોતાની આંખનું નુર કેશવ જવાથી તેણે મધ્ય કાન્તિલાલ સાથેનો સંબંધ ત્રાડી નાખ્યો હતો. કાન્તિલાલ પ્રતિનિધાતક કાન્તિલાલ મંગળાને મન ભરવા ધણું કથન કરતો, પણ પત્થર પર પાણી સમાન તેના બોલની દશા અંકાતી હતી. જેના માટે કમળાને દરીયામાં ધકેલી દીધી તે બ્યારે પોતા તરફ આવી વર્તણૂંક અલાવતી ત્યારે તેને સહજ ગુસ્સો થતો, ફીન્ટું પોતાના હૃદયમાં તે સમાવી દેતો હતો. તેને ક્યાં બબર હતી કે માતાનો પ્રેમ પુત્ર માટે કેવો હોય છે ! કંગાલ અમર ધનવાન, સુશીલ દુષ્ટા એ દરેકને પુત્રતો બહાણો હોયજ મંગળા ફક્ત પુત્રના શોકથીજ કાન્તિલાલ સહ બહુ પંચાત કરતી નહિ. બાકી તેને ડોસાની અગર કમળાની યા એકંદરતો કાન્તિલાલની પણ ઓછી પરવા હતી. આ બધી ધટના અત્યારે તો અણઉઠેલ રાખીશું.

કારણ તમામ જાવતાં તેના ભેદ અને સત્યતા સ્પષ્ટ આપો
આપ નીતરી આરશે.

મોહનલાલે મુંબઈના જંગ મહાલ અને કામેલ સી. આઈ. ડી.
ખાતાનો પોતાનો લાડકવણો પુનઃ ભુગ-ચયાના ખખર આખા હતા.
હિંદુસ્તાનમાં મુંબઈની પોલીસ અને સી. આઈ. ડી. ખાતું એ બન્ને
બહુ બાહોશ મનાય છે. છતાં આજ કાલ થયાં બે માસ વીતી જવા
આવ્યા તો પણ કેશવનો કંઈ ખતો લાગ્યો નહિ તેથી સી. આઈ. ડી.
ખાતાના વડા અધિકારીને પણ મુંઝવણ થવા લાગી કે મુંબઈમાં
આવી રીતે તેમની જાણ બહાર ફેટલાઈએ કાંઈ થતાં હશે. સી. આઈ.
ડી. ખાતાનો અમલદાર ધીરજલાલ બહુ બહુ પ્રયત્ન કરી ચુક્યો પણ
તેને કંઈ ખાતમી મળી નહીં આખરે ધીરજલાલે મન સાથે નિર્ણય કર્યો
કે એકજ દીને બે કોરસા થાય છે' તો તેમાં કંઈ ભેદ પણ હોય,
માટે આ બાબત માટે ધરના માણસોનીજ બરાબર તપાસ કરવાની
જરૂર છે. વેશ બદલવામાં ધીરજલાલ જેવો કોઈ ઉસ્તાદ લાગ્યેજ
મળી આવે તેમ હતું. એક દીને તેણે અસલ મુસલમાની પોશાક
પહેરી મોહનલાલની શેરીની રાહતના રસ્તે ટેલ મારવી શરૂ કરી.
આજ વખતે કાન્તીલાલ મંગળાની આશાઓ વ્યર્થ જવાથી હતાશ
બની ગુસ્સા ભેર આવ્યો જતો તેના જોવામાં આવ્યો પોતે ઝટપટ
જઈ કાન્તીલાલ ભેળો પણ થઈ ગયો. જાણે કાન્તીલાલને બહુજ
જમાનાથી જાણખતો હોય તેવો ડાળ કરી તેણે તેની સાથે વાત
કરવા માંડી.

“ઓહો કાન્તીલાલ રોહ! કંઈ બાબતે પધારો છો?” કેમ
બજારમાં જરા કામ માટે.”

“ભલા કેશવ બાપુનો કંઈ પત્તો મળ્યો કે નહિ” કેશવના ગુમ થયાના પોતા ઉપર અણધાર્યું વાદળ મંગળા દ્વારા ઉતરી પડ્યું હતું જેથી આ વખતે પણ મીનસ ખોઈ તેણે જવાબ આપ્યો કે કોણ જાણે એ કેશવનું ક્યાંયે છટકી ગયું! કંઈ પત્તો નહિ. ધીરજલાલ જેવો બાહોશ હીટકટીવ પણ આમાં કંઈ શોધ કરી શક્યો નહિ. સાળા અમરયાજ પગારો ખાય છે.

“વાડ ! સાહેબજી કાન્તીલાલ.”

કહી ધીરજલાલ નજીક ઉભેલી એક ટ્રામમાં ચઢી બેઠો કાન્તીલાલ પોતાના મનમાં દળરો વિચારો સાથે ગડમથલ કરતો કરતો મુબછતી વાંકી ચુંકી શેરીઓમાં ગુમ થયો અર્ધો કલાક ચાલી તે એક ભવ્ય મકાન નજીક આવી પહોંચ્યો.

કોણ વ્હાલા આવો પધારો ધનભાગ્ય કે અત્યારે ત્રીજા માળની અટ્ટારીમાંથી મોહક રૂપાની ઘંટડી સમાન સુર સાંભળતાં કાન્તિલાલ એકદમ ઉપર ચાલ્યો ગયો.

આશરે ૨૦થી ૨૫ વર્ષની અંદર ઢીચોળા ખાતી એક રસામયી નવયૌવના ત્રીજે માળે દિંચોળા ઉપર બેઠી હતી. વાંચક આજ સલના એ કાન્તિલાલને નોતર્યો હતો. તે ઉપરથી તને સમજાયું હશે કે તે એક વેશ્યા હતી. મુબછમાં આજકાલ આ નવ યૌવનાનો દમામ ઠીક હતો તેણે ભલભલા ખાતદાન તથા તેમના ગમાર ફરજદોને હાથ ધસતા બનાવ્યા હતા. કાન્તિલાલ અત્યારે તેનો શિકાર હતો. મોહ નલાલ ડોસા જાણે નહિ તેવી રીતે સેજલેજ હિસાબો કરી તેણે આ ખુબસુરત બાળરૂને પ્રેમની મુર્તિ સમજી હજારો રૂપિયા દાનમાં આપ્યા.

હતા, વેશ્યાઓ પોતાની મોહ જાળ નાખી મુંબઈ અગર અન્ય સ્થળોએ આ પ્રમાણે કેટલાએ નવ યુવાનોનાં ગળાં રેસતી હશે મડી ભરનો નિશો સમાવવા પુરેષો પણ પોતાને ત્યાં ઉર્વશી જેવી લલનાઓ ત્યજી આ અંગ્રેજી પાવડર ધસી વાંકાં પટીયાં પાડેલી કાતિલ બ્રમરવાળી હસમુખી પાતરોના પાશમાં સપડાઈ જતાં જરાયે આચકો ખાતા નથી એ કેટલી બધી અધમતા !

ઉપરોક્ત વેશ્યા કે જેનું નામ કંચન હતું તેણે કાન્તિલાલને ઉભા થઈ આદરમાન આપી પોતાની સાથે ભાડુતી માણસ સમાન ખેસાડયા ખરેખર વેશ્યાને ઘેર ભાડુતીજ માણસો. જર બલાસ એટલે તો કાતિલ નયનોનું નુર પણ ખજાના જેવું હતું તો જીતીયાનો માર. કાન્તિલાલ તરફ હાસ્ય વદને ડોળ કરી કહે જતાવતી એ વેશ્યાએ નાજુક શરીર પર બારીક વસ્ત્રો પરીધાન કરેલાં હોવાથી વળી વૃક્ષ સ્થળનો નીચલો અર્ધો ભાગ જાણી કરી ઉઘડો રાખવાથી તેના મદે કાન્તિલાલ સહેજ તેના તરફ તાકી રહ્યો નાજુક સાડીમાંથી તેનો ચણીઓ રંગ એ રંગી નીતરતો જણાતો હતો તેટલુંજ નહીં પણ સાડીની આરપાર ચણીયાનું નાકુ પણ તાતણે તાતણાં જોઈ શકાતું હતું તેથી એ વધારેતો એ નાડાની ગાંઠ નજીક શરીરનો ઓછો સહેજ પટો આભાસમાં આવતો. તેની અંદર શું એ નુર બધું હશે કે આ રસનો કીડો ત્યાંજ એકીટશે તાકી રહ્યો હતો.

“ ભેટ છો કે શું કાન્તિલાલ ! શું જીવો છો ! ”

“ ના ! બહાલી કંચન ! જરા આજનો તહારો દેખાવજ એવો છે. તને પોતાને મોહ લાગે એવી આજની ત્હારી દેહલતાને જોઈ હું કેમ ના તેમાં જરા મશગુલ બનું પ્રિયે કંચન ! ”

“એમાં શું છે કે તમે તાકીજ રહ્યા છો ! દીવાના છો !”

“દીવાનો તો તું કલકત્તમી મુ'બાહ આવી ત્યારનો કે જ્ઞાનનો ?”

“કીન્તુ ! જાણે તો અનહદ” કહી કંચન ભાડુતી કંચન જરા આધી ખસી.

“આમ રીસાવાનું કે પ્રિયા ! તારા વગર મારે ખુદ આ સંસાર સાગરમાં કોણ છે !”

“અને ત્યારે મારે કોણ છે ! શું તહમે મારીપર વહેમાવો છો !” તેણે એક આંખના ઈશારાએ પોતાની દાસીઓને વિદાય કરી દીધી, કારણ કે તે સમજી ગઈ કે કીડો હવે વધુ સહનશીલતા નહિ રાખે.

“કોણ હું ! છટ છટ ! કંચન ઉપર !”

“ના ! કંચન ઉપર નહિ મારી પર ! તેમાંજ પેલો હીરાનો હાર લાપતા હશેને !”

“સે દેખ આ તારો હાર” કહી કાન્તિલાલે કંચનને તેના ગળામાં હાર પહેરાવ્યો.

“બસ હવે તો ખુશી થઈને ! બોલ હવે શો હુકમ !”

“આ હિરાનો આંખા જણાય છે ! ક્યાંથીએ પથ્થર બેગા કરી લાવ્યા છો. વા પેલા પાંચસો રૂપીઆ હજી મને આપતા નથી તે ભુલી ગયા !”

“કંચન ! એ પાંચસો લીધા પછીતો મેં તને લગભગ

“કી હ હજારની રકમ આપી હશે. છતાં ત્હેમાં ત્હારો જીવ હજી
લેરવેલ છે !”

“પણ એતો હકકના હતાને ! ત્હમો મારા પછસા આમ
હડાવી જશો તો હું સંધિ રસ્તો પકડીશ !”

“કલે જરૂર આપીશ હોકે ! ગલરાઇશ નહિ” કહેતો
કાન્તિલાલ યુવતિ નહિ પણ બનાવટી માયાં ઠરતી વેશ્યા યુવતિને
ગળે વળગી પડ્યો.

આણી તરફ આજ વખતે પથારી વશ બનેલ મોહનલાલ
મંગળા સાથે વાર્તાલાપ કરતા હતા, તે તરફ આપણે જરા જઇએ.
વૃદ્ધાવસ્થા અને તેમાં વળી આ અચાનક બે ઘટનાથી મોહન-
લાલની તબીયત બગડી ગઇ હોવાથી તેઓ હવે પથારીવશ હતા,
બ્યારે કાન્તિલાલ બજારનું કાર્ય કરતો હતો. પુત્રવધુનો દરીયે ભોગ
લીધા બાદ બે માસ વીતી ગયા છતાં કોઇ તેનો અન્ય વખત વિવાહ
કરવા સાર ના પાડે છે, તે પણ ત્રીજું દુઃખ પુત્રનાં લક્ષણથી
ડોસાને સાલતું હતું. દરરોજ શરીરનું કૌવત તથા મનોબળ નરમ
થતાં હતાં. ડોસાનો પોતાને કાળ નજીક દોડતો જણાતો હતો,
કાન્તિલાલને તેઓ પથારીમાંજ નજીક બેસાડી શીખ દેતા પરંતુ
તેનો અમલ કેવો થતો તેતો આપણી જાણ બહાર નથી. આ
દુઃખોમાં ડોસાની જીવવાની આશા સૌએ લજી દીધી.

“આજે કાન્તિલાલ મનરમો એક બે દિવાદાર થનાર સાહુકારોને
ત્યાં પછસાની ઉધરાણી કરવા ગયો ત્યારબાદ ડોસાએ પથારી નજીક
બેસાડી પોતાનાં દુઃખ રડવા લાગ્યાં.

“મંગળા ! હવે હું બહુ તો ૧૫ દિનનો ત્હારો મહેમાન છું,

તે દરમ્યાન મેં તને ઘણી બાબતો કહેવા માટે સંમતી છે. પદસાના મદમાં કાન્તિલાલ જકી ગયો છે, અને મારી હયાતી બાદ ત્હારે માથે પણ રોડડાં આવે એવી સ્થિતિ હોવાથી મ્હેં ગદ કાલેજ વીલ કરાવ્યું છે; તેમાં તને પોણા ભાગની મીલકત મળશે અને કાન્તિલાલને ચોથા ભાગની મળશે એ પ્રમાણે મોલીસીટરે કોર્ટની પરવાનગી પણ મેળવી લીધી છે. વીલ આજે કે કાલે તને મળશે; કીન્તુ મને વ્હેમ એટલો રહે છે કે તું તેની જાણમાં કદાચ ફસાઇ પડે એવી ભોળા છે, આજ સુધી તમે જે કંઈ કાર્યો કર્યાં છે તે સહુ મને ધીરજલાલ ડીટેક્ટીવે જોકે પાકે પાચે ખાત્રી કરી અને એ દીન પહેલાં કહેલ જતાં હું તને ખરા દીલથી તે માટે માશી આપું છું. અને ભવિષ્યમાં એક નેક અને ટેકથી પ્રભુમય જીવન ગાળવા તને જતાં જતાં પણ શીખામણ આપું છું તેનો તું ગેરઉપયોગ કરીશ તો મારો આત્મા સ્વર્ગમાં પણ કકળી ઉઠશે. મ્હેં સંસારમાં મોહી માયાને વશ થઇ ત્હારી જીંદગી ધૂળધાણી કરી છે, તથા તેના પરિણામે તને સંસાર અસારનાં કંઈ સંતોષકારક સુખ આપી શક્યો નથી તો તે માટે તારી માશી માગી લઉં છું. લાચાર છીયે કે આપણા સમાજના ચીલાઓ સાંકડા છે, એટલે તને અન્ય તો હું ન કહું જતાં જો કેશવ ન જડે તો પછી ધીરજલાલ ડીટેક્ટીવ પાસેથી પાકે પાચે ખબર મેળવી કેશવને ભૂલી જઇ અન્ય સ્થળે જો ત્હારા નાશીપાસ થયેલા દીલને પ્રભુમય જીવન ગાળતાં કબજે ન રખાય તો ત્હારી મરજી મુજબ પણ ખૂબ વિચાર કરી સો વખત પરિક્ષા કરી જોડાત્ર જવા તને સાફ દીલથી હું છુટ આપું છું. ત્હારાથી અ.વી. યુવાનિમાં પાપી કાર્યો સધાતાં જોવા કરતાં આ પરિણામથી મને આશું દુઃખ થશે. ધીરજલાલનું કથન એમ છે કે જો કેશવ હયાત

હશે તો તો ગમે તે રસ્તે તેને શોધી કહાડ્યા વગર રહેશે નહિ; કીન્તુ જો શણગાર અને અલંકારથી લોભાઇ કોઈ બહુમાણાએ તેનું ખૂન કર્યું હશે તો તો પછી હેનું મુખ તું જોઈ શકીશ નહિ. જો પ્રભુ કૃપાએ પુત્ર મળે તો ધીરજલાલની યોગ્ય કદર કરજે. બૂલી જઇશ નહિ એ કોઇ દીન કામનો છે. હજી પ્રભુ જાણે કે મારા મૃત્યુ બાદ આ વીલને કાન્તિલાલ ફેરી રીતે તને પચવા દેશે. જો કંઈ એવો પ્રસંગ થાય તો તું પોલિસની મદદ પણ લેજે. સોલીસીટરની પણ ખાસ સલાહ લીધા બાદ તેઓ કહે તેમ કરજે. મંગળા હવે આ વીલ બાબત મારી એકજ વાત છે. કાન્તિલાલને હું અન્યાય કરતો નથી, તે મારો પુત્ર છે કીન્તુ કુલદીપક નહિ પણ હડહડતો કુલાંગાર છે. રત્નજેરી મારી પુત્ર વધુ કમળાવહુને કોણ જાણે મને તો શંકા થાય છે કે તેણે જાણીજોઈ દરીઆમાં મ્હોંતના હાથમાં સપડાવી હોડી ખાળી નાખી છે. છતાં હવે તે વાતને સંભાળવી શા કામની ? છતાં જો કદાચ પ્રભુ ઇચ્છાએ કમળા પાછી આવે તો તારી કે કરોડની મીલકતમાંથી ૩ કરોડ તેને વિના સંકોચે તું આપજે. સોલીસીટરે વીલમાં પણ એ વાત લખીજ છે. વાતતો એમ છે કે દરીયાના ઉદ્ધરમાંથી તે જીવી શકે નહિ છતાં પ્રભુ કરે ને એમ થાય. અરે થયું હોય પણ ખરું. જો થયું હોય તો પછી તે અહિં પાછી પણ આવ્યા વગર રહેજ નહિ. પરંતુ અહિં કોઈ આવ્યું નથી એટલે તો તે મરીજ ગઇ છે.

આટલું કહી ડોસાએ થાક ખાવા માંડ્યો. તેની આંખમાં અશ્રુઓ ભરાઇ આવ્યાં હતાં. મંગળાનો આંખો પણ પોતાનો વૃદ્ધ પતિ તેના પર ફેટલું બધું હેત રાખે છે તે ભાવે ભીન થઈ હતી.

તેને પણ પશ્ચાતાપ થતો હતો કે આવા વૃદ્ધ પતિને તે એક બેવડા સ્ત્રી બની અધાર અક્ષમનીય પાપીણી બની છે. પતિની માફી માગવાનું તેનું મન થયું, કીન્તુ તેમ કરવાથી તેઓ સત્ય ઘટના જાણી વધારે દુઃખી બને એ ભયથી તે ચૂકજ રહી. આ યુવતિના દીલનો ચંચળ પશ્ચાતાપ જ્ઞાત્રા વાંચક સદા માટે ટકશે કે નહિ તે આપણે આગળ ઉપર આપોઆપ નીહાળીશું. ડોસાએ વળી ઉભરો કહાડ્યો.

“ મંગળા ! આટલા પરિણામના પણ અંતે દેહ અને વાતા વચ્ચે તને અન્ય વખત વિવાહ કરા કરજ પાડે તો તું તેમ ખુશીથી કરજે, પણ કલંકીત ન બનીશ. સમાજની પરવા કરીશ નહિ, કારણ સમાજજન તને દુઃખી કરી છે. જો તું પુનર્વિવાહ કરે તો આ બધી તને સોંપાયેલા મીઠકત ધાર્મિક કાર્યમાં અર્પણ કરી તેમ કરજે. યાદ રાખજે આ વાત કદી બુલીશ નહિ. બોલ હવે કંઈ કહેવાનું બાકી હોય તો મને કહે આથી વધારે મારે તને જતાં જતાં પાપના ભારનીયે દયાયેના મોહનનાલને શું કહેવાનું હોય ? ” કહી ડોસા રડવા લાગ્યા.

મંગળા પણ ધુસકે ધુસકે રડવા લાગી. તેણે પતિની છાતીપર માથું નાખી દીધું રડાય તેટલું રહી. ડોસાએ પણ પતિના એ પશ્ચાતાપ કરતા શીરને જ્ઞાત્રથી છાતીની ગોદમાં રૂદન કરવા દીધું.

“ જ્ઞાત્રા ? ડાકટરે કહ્યું છે કે તમે જરૂર સાજા થવાના છો. આમ કહી મને નિરાશ ના કરશો.

“ મંગળા ! મને પોતાને મરેલાતો અનંતમ આવેલ સંભળાય છે, ત્યાં પ્રણી ડાકટર શું કરવાનો હતો. એ તો એની દીની તથા

તેનાં સગાં બહાલા પ્રાચેની ધરજ છે કે મુલુ નહીં મહોંનેલા આશ્રમી
માટે સક્ષએ આશ્રમીના મરો. ”

“ શું કશું નહિ જડે ! એ નહિ જડે તો પછી આશ્રમી
અમરતો મુલુ પામીનેજ હું સમારી પાસે આવીશ તે ચોક્કસ
માનજો નાથ ” કહી તે વધુ રોવા લાગી.

બહાલા વાંચક હવે આપણે કંચન તથા કાંતીલાલ તરફ જઈએ
ત્યાં તો બાહુતી રસની જમાવટના યુવારો ઉડેછે ઈસ્ટી બની ઉભય
જણ એક ખીજમે આશીંગન દેતા દેતા હજારો ખતની એટાઓ મવાઈ
મવાઈ ભરી કરતાં હતાં; તે સાથે આશ્રમી કાંતીલાલને જરા પણ
ભાન ન હતું કે આ લલના તેના ખીરસા સાફ કરે છે. વેશ્માનો
ધંધો પ્રમોદ નથી, એતો પછસા લઇ, અરે છીનવી લઇ, જીતી
આંખે વગર ધુલ નાખ્યે દેખતાંજ એ પછસા લઇ, તેનાં મહલામાં
ધડીભર પાપના ખાડામાં ગરકાવ કરી ઇશ્ટી બંદાને સ્ત્રીઓ બનાવવાની
એ દુકાન છે. અધરોનું પાન ભાન બુલ્લી કાન્તિલાલ કરતો હતો
તેટલામાંજ તેના કાને કેાઇ રમણીનો સ્વર સંભળાયો.

“ જો જો કાન્તા ! આજ પેલી રાંડ કંચનનું ઘર ! જેના નસિબે ત્હારે
તે દીન માર ખાવો પડ્યો હતો. ”

કંચનને કાને આવી ઘણી વાતો અચ્છાદ્ય હતી. તેની એને ક્યાં
પરવા હતી. પરંતુ કાન્તીલાલ કંચનને તણ એકદમ ખારીએ જઇ
હોતો. નીચે દ્રષ્ટી નાખતાંજ તેણે વિકટોરીઆમાં બે સ્ત્રીઓને પસાર
કરતાં જોઇ. બંને સ્ત્રીઓ ઉચ્ચ નિહાળતી હતી.

“ હાય હાય ! સરસ્વતી બહેન આતો કાંતીલાલ. ” કહી કાન્તા
બલરાવો જોવી થઇ ગઇ. ગાડી પણ ચાલી ગઇ.

કાન્તિલાભે કાન્તાને ઓળખી. નડિઆદ તથા વાસદ સાંભર્યું. કાન્તાને વાસદમાં તે દીને રાત્રે બેઠયો તે વાત યાદ આવી. આજ સુધી તેને વીસરી જઇ આ પ્રમાણે મુંબાઇ રહ્યા છતાં પણ પોતાને એકે વખત કાન્તિલાભ મળવા આવેલ નથી. એ ઈરાદાથીજ કાન્તાએ પોતાની નજીકની સ્ત્રીને આવા ઉદ્ધાર ગભરામણમાંજ કહી નાખ્યા, તેવો તર્ક કરી એકદમ ત્યાંથી દોડ્યો. કંચને રોક્યો પણ હવે શાનો રોકાય? આતો ગુલાબનું ધુલ હવું. તે મુખાને ક્યાં ખબર હતી કે આ ગુલાબ પાછળ તો શીલ રૂપી કંટક હતા. કંચને તેને આયમાં સપડાવ્યો પણ જરાએ તે થોડ્યો નહિ. નીચે ઉતરી એક વિકટોરીયા ભાડે કરી આગળ દોડી જતી વિકટોરીયા પાછળ તેને થોડે થોડે અંતરે જવા સુચના પણ કરી દીધી.

આ સર્વ કંચન તથા તેની દાસીઓ જોતી હતી. સૌ માંહેમાંહે હસવા લાગી.

“અલી માધુરી જોયો આ હેવાન !”

“હા કંચન ખ્હેન ! મુઓ સાવ આંધળોજ છે જોને કોઇ ખીજ એની મા પાછળ દોડ્યો.”

“પણ ખીસ્સુ બધુ અહિંજ ખાલી થયું છે. જો દેખ આ રૂપીઆ ૭૦૦ ની નોટો. એની જીંદગી તો એમાંજ જવાની.”

“મુઓ છટકી જશે તો !” ખીજ દાસીએ પ્રશ્ન કર્યો. “અરે નારે ! મારા આગળ તેને નમ્યા વગર છુટકોજ નથી. હું એનો એવો ભેદ જાણું છું કે તેની પાસે ગમે ત્યારે ગમે તે રકમ માગું તો પણ તેને હાજર કર્યા વગર છુટકોજ નથી. પછી આપણે શી પંચાત

આપણે તો દામ સાથે કામ” પીટ્યાને ક્યાં ખબર છે કે પદસા ગુલ થયે કંચન પણ ગુલ થશે. આતો કાષ જળડજ વાંદર છે.

“અલી માધુરી! આ તો ગમ કાલે તારી પશુ વાત કરતો હતો હોં કે? મહેં કહ્યું હતું માધુરીને યોવન ખીલવાની વાર છે. કહી કંચને માધુરીને ગાલ પર ચીમરી ભરી.

“પછી શું થયું કહોને! માધુરીના માન ત્યારે વધશે?” ત્રીજાએ કહ્યું

“ગમાર મને કાલા વાલા કરવા લાગ્યો કે એ ખીલતી કળીને ખસ મહારેજ પહેલવેલી સુંઘવી છે. ત્હને ક્યાં ખબર છે કે એ પણ કંચન જેવીજ છે. દરરોજ ખીલે છે, અને હંમેશ સુંઘાય છે તેનું તે હેવાનને ક્યાંથી લાન હોય! કેમ માધુરી! ખીલતી કળી?”

“બાપ! એવો શેડીયો તો મને મુંઝાવી મારે” “અલી તું તો જળરી, કળીનો પાઠ તો હજારોને મુંઝાવી ખાસા ઘોળા મુળા જવા કરી સરસ ભજવે છે તો! પછી મહેં રૂપિઆ ૧૫૦૦ની માગણી એક રાત્રિ આ માધુરી ખીલતી કળી માટે કરી છે. ત્હેણે પણ ચાર પાંચ દીવસમાં આ ખીલતી અરે હજાર વખત ખીલી કરમાયેલી કળી માધુરીને સુંઘવા મરજી બતાવી છે. જે જે માધુરી બરાબર ખીલતી કળીનોજ પાઠ ભજવજે હોં કે.” કહેતી કંચન માધુરીને ભેટી પડી. બીજી દાસીઓ હસવા લાગી.

માધુરીએ તો ઠંડા પેટે જવાબ આપ્યો કે ત્હેમાં કહેવાનું હોયજ નહિ. ઘણા આગળ ખીલતી થઇ તો આની આગળ એક વખત વધુ ચાળા કરીશ એટલે પત્યું મુઓ એમજ સમજે કે

તેના આલ્લોગનથી બહુજ હેરાન થઈ ત્યારેજ હું ખીલતી કળી ”
કહી હસવા લાગી.

આ વેશ્યાઓની વાતો ત્યજ વાંચક આપણે હવે ખીજી તરફ જઈએ. કાન્તા તથા સરસ્વતિની વિકટોરીઆ ખેતીવાડી ગરીબોમાં જરીના કોટેજ નજીક ઉભી રહી. બન્ને મુવતિઓ કોટેજમાં ચાલી ગઈ. કાન્તિલાલે આ બંન્ને બીલ્ડીંગ જોઈ મન સાથે નકકી કયું કે અહિંજ કાન્તા તેના ધણી સાથે રહેતી હશે હશે પછીથી ખબર કહાડીશ એમધારી પોતે ચાલ્યો ગયો.

તેજ સાંજે તેણે જરીના કોટેજમાં જઈ નીચે રહેતા એક હારમોનીયમ માસ્તરને પુછ્યું કે અહિં કોઈ રમાનાથ કરી રહે છે કે કેમ !

જવાબ મળ્યો કે અહિં છેક ઉપલે માળે રમાનાથ કરી વાસદના એક ગૃહસ્થ પતિન પુત્ર સાથે રહે છે; પરંતુ કલકત્તાથી તાર આવવાના ક્ષીધે તેઓ ચારેક દીવસથી ત્યાં ગયેલ છે. જેથી તેમનાં પતિન પોતાના પુત્ર સાથે કોઈ ઓળખીતાને ત્યાં રહે છે.”

તુરંતજ ત્યાંથી ખારોખાર આ શયતાન કંચનના મકાને ગયો. ત્યાં જઈ રહેણે આ વેશ્યા સાથે સૌ વાત કરી પોતે એક બે દીવસમાં એક ખેરીને અહિં લાવશે તેના બહલામાં તેને સાંઝે ધનામ આપશે કહી હાલમાં તો તેનું મન રંજન કરવા રૂમિયા ૧૦૦ આપી વિદાય માગવા લાગ્યો. જતાં જતાં વળી પાછા ફરી તેણે કંચનને સમજાવ્યું કે આ કોઈ ખાનદાનનું ગૃહ હોય તેવો ડોળ તે કાન્તા સાથે કરવો. તદુપરાંત આધુરી આશ્રમમાં પ્રવેશ

અરજ કાલાવાલા કરવા લાવ્યો. કંચને ઉડાડિ જવાબ આપ્યો કે
“ માધુરીએ હજી પ્રભુતામાં પગલાં ભર્યાં નથી એટલે તેને એકદમ
શરમ તથા ખીકપણુ લાગે છે, જેથી તે માનતી નથી. ”

“ પણ ત્હારે મનાવવીજ પડશે, નહિ ચાલે ” કહી કાન્તિલાલે
કંચનને સુખન પણ ક્યું.

“ ત્હમે તો કોઈ વિચિત્રજ લાગો છો ? શું હું કંઈ ઓછી
છું ? વળી કોઈ કાન્તુડી અને આ મારી દાસી સરખી ઉપર પણ
આમ આવી રીતે વરસી પડે છે તો હું પછી શું કરવાની ?
મ્હારે કોણુ પછી આધાર ? તે દીવસે તો કમળાને દરીઆમાં ડુબાવી
દઇ કહેતા હતા કે મારી સાથે લગ્ન કરીશ; તે આવાં લમ કરશે
કે ? ” કહેતી વેશ્યા તેને વધુ લલચાવવા વળગી પડી.

“ હવે સમજ્યો; એમજ કહેને કે ત્હેં માધુરીને વાતજ અદે-
ખાઇથી નથી કરી. ”

“ ના આપના પગલાંના સમ. મ્હેં વાત કરી છે પણ તે
ત્હમારું નામ સાંભળી હચકે છે. વળી તેમ તો ખરંજને કે આ
ખીલતીને સુંથી પછી મ્હારો ભાવ કોણુ પૂછે.

“ અરે જા જા ગાંડી તને બુલામ ” કહેતો કાન્તિલાલ ત્યાંજ
લટુખની કંચનનો ભોગ બન્યો,

રાત્રે નવ વાગે ઘેર જતી વખતે દાદરમાંજ સંકેત પ્રમાણે ઠાઠ
માઠ વાળી માધુરી તેને એકલીજ સામી મળી માધુરીનીદેહલતા જોઇ
તે અંજલ્યો ત્હેને ક્યાં ખચર હતી કે આ પણ કંચનના જેવીજ
ખીજ હતી. તેતો એમજ સમજતો હતો કે હજી કળી ખીલશે અને
પુષ્પ થશે ત્યારેજ કંચન બનશે.

માધુરીના હાથ પકડી તેણે ચુંબન કર્યું. માધુરી બધી જાઠવણુ પ્રમાણે આનાકાની કરવા લાગી.

બળ્યું મારાં બાઈ જણુશે તો સાઈં નહી, જવ મ્હારં નામ ના બેશો. નહિ

ત્હારાં બાઈને મ્હેં વાત કરી છે ગલરાધશ નિહ આવતી કાલે તારે માટે ઉદાર રકમ આપીશ હોંકે ?

“મ્હારે કાઈનું સાંભળવું નથી અને એવી ઉદાર રકમ પણ જોઈતી નથી ખાપ” કહેતી કહેતી અંગનો મરોડ કરી નાણુક છાતી ખતાવતી અને વસ્ત્ર સમારવાના મીષે સહેજ વખત ઢીચણુ ઉપરનો પણ લાગ ખતાવતી એ ચક્રોર બાઈની ચક્રોર દાસી મધુરિ વિજળી વેગે દાદર ચઢી ગઈ અને આ ગુલામ મસ્ત બની ત્યાંજ જરા થોભી ચાલ્યો ગયો. તેની પાછળ એક છુરખાવાળી આકૃતિ પણ ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૯ મું

“ પતિ પ્રભાવ ”

પથારી વશ અનેલ મોહનલાલ સમક્ષ મંગળા શોકીત દીલે ખેસી આશ્વાસન તથા ધીરજનું શ્રવણ કરતી હતી. સંધ્યાનાં પગલાં દૂર દૂરથી નજીક આવતાં હતાં. મંગળા સજળ નયને પતિ તરફ નિહાળી સર્વ શીખામણો વશે કે કવશે માંભળી રહી હતી; અને મોહનલાલ પણ તેનાપર ભાવિ દુઃખ કહી મનમાં દુઃખી થઈ કેશવ માટે શોક ન કરવા તેને શીખવતો હતો. તેટલામાંજ ધીરલાલ ઓંચીતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેની આંખમાં જીતનાં ચિહ્ન જણાતાં જોઈ મોહનલાલ ડોસા અશકત હતા છતાં એકદમ પથારીમાં ખેડા થયા, મંગળાને શરમ આવી, પણ હવે મરતા પતિ પાસે અન્યની શરમ શી ! એ ધરાદે તે ત્યાંજ ખેસી રહી.

“ કેમ ! મોહનલાલ શોક ? આપની તબીયત કેમ છે ! નજીકની એક ખુરસી પર ખેસતાં ધીરજલાલે પ્રશ્ન કર્યો.

“ આવો ભાઈ ! હવે હું થોડા દીનનો મહેમાન હોઈ અને

પુલ જેવી પતિને અશ્વાસન આપું છું. હેમ, બાઈ ! કાંઈ ખબર અંતર મેળવ્યા ! ”

“ શેઠ ! આપને મારે ખાનગીમાં એક વાત પુછવી છે, તો મહેરબાની કરી મંગળા જ્ઞેનને જરા વખત જવાની રજા આપો તો હીક. ”

“ અરે ! નારે ના ! બલે તે રહે તેનાથી કંઈ છુપું ઓછું છે. ”

“ નહિ ? અમારો ડીટેક્ટીવોનો ધંધો એવોજ છે; મારે આપને આ પ્રમાણે ક્યેંજ છુટકો છે. નહિતર મારી બધી યુક્તિ ઓમાં ધુળ બલે. ”

“ આખરે મંગળાને બહાર જવું પડ્યું. ઝોરડીનું બારણું બરાબર બંધ કરી નિરાંતે ધીમા સ્વરે ધીરજલાલે મોહનલાલ સહ વાત શરૂ કરી. ”

“ અત્યારે મારે જરૂરનું કાર્ય છે, એટલે ટુંકમાંજ આપને પુછું છું કે અહિં મુંબાઈમાં તમારે નડીયાદ તરફ અગર એ બાળુ ચરોતરનું કોઈ નજીકનું સગું છે કે નહિ ! ”

“ મને બરાબર યાદ નથી, છતાં એક વખત સાંભળે છે કે ખબર આવ્યા હતા કે મારી મંબી પતિની કોઈ નજીકની જ્ઞેન તથા બનેવી અહિંજ છે. બીજું કંઈ કોઈ જગામાં મારી જાણમાં નથી. ”

“ તો એ તમારાં પતિની જ્ઞેન ક્યાં આગળ કહે છે ! ”

“ સાહેબ ! ખબર હોય તો હું ભાવ્ય કહાડ્યા સિવાય રહું ! ”

“ પણ મારે આસાં કાર્ય છે, નહિતર આ બધો ભેદ ધુળમાં

જ દટાયેલાં રહેવા સંભવ છે. મને લાગે છે કે આ બધી થટના
ઓમાં તેની કાંઈ ગોઠવણ પણ હોય ! ”

“ હે શું કહો છો ! ધીરજલાલ ! જો કદાચ મંગળાને ખબર
હોય તો હું પુછી ખાત્રી તમારી રખાઈને કરું. ”

“ ના આજે બહિં મારી રખાઈ નહિ. અન્ય વખત આજે
મારી ગેરહાજરીમાં પુછી તપાસ કરજો. ”

“ કાગણ ! શું તમારી સમક્ષ મંગળા જુદું બોલશે ! ”

“ શેઠ બહુ કહેવામાં સાર નથી; અમારી જાણ બધાર કંઈ
વસ્તુ રહેવા પામે નહિ હોં કે .’, કહેતો ધીરજલાલ ખારણું ઉભાડી
ચાલતો થયો. મંગળા દ્વાર વાસી દાખલ થઈ.

“ શું હતું ! કેશવના ખબર મળ્યા ! ” તેણે નીચે બેસતાં
પ્રશ્ન કર્યો.

“ ના ના એ વાતજ નહતી, આતો દુકાન બાબત સહેજ
કાર્ય હતું. ”

“ હા હું સમજી ગઈ. દુકાનમાંથી પણ ગોટાળો કરી કાનિત
લાલ રૂપિયા છાના માના લઈ પેત્રી રાંડ કંચનને આપે છે તેજ
હશે નહિ ! ”

“ તું શું કહે છે મંગળા ! મુંબાઈગિરાઓને મોહમાં ફસાવ
નારી કલકત્તાની રાંડ કંચને કાનિતલાલને વશ કર્યો ! રે રામ !
આથી વધુ શું અધોગતિ ! હાય ! મારી પાછળ ત્હારી શી દશા ! ”

“ પ્રભુ કરે તે ખરું હવે શેઠ શા કામનો ! આપ હવે એ
બધી માયા ત્યજ નિરાંતે આરામ લ્યો. ”

“ હવે મને તકલી કમી થિવાતી જરા પણ આરામ નહિ મળે; બોલ મંગળા અહિં મુંબાઈમાં લોકો હિત ભળવે એવું કાંઈ છે ? ”

“ ના મને ખબર નથી, પણ કદાચ મારા બહેની રમણલાલ વડીલ હોય તેવો સંભવ છે, કારણ કે આપણે કપડાં જ હતાં ત્યારે ખબર આવ્યા હતા કે રમાનાથ તથા કાન્તા બહેન મુંબાઈ તરફ નોકરી અર્થે ગયાં છે, તથા ત્યાં સારી જગા પ્રાપ્ત પણ કરવા સમર્થ બન્યાં છે. મેં પણ આજ સુધી એ માટે તપાસ કરી નથી. ”

“ તો હવે એમનો પ-નો શો ? જરૂર જો મળે તો તેમને અત્રે તેડી મંગાવવામાં તારું હિત છે. ”

એચીતો ખડખડ દાદરનો અવાજ કરતો કાન્તિલાલ ત્યાં આવ્યો. મોહનલાલે તેને બેસાડી દુકાન બાજત પ્રશ્નો પુછ્યા તો જરાય શંકા ન પડે તેવી રીતે તેણે સર્વ સમાધાન બર્યા જવાબો આપ્યા. ડોક્ટરને બોલાવવાનું કહી મંગળા તરફ ડોળા કહાડતો કાન્તિલાલ ટુંક સમયમાં ચાલ્યો ગયો. બંનેને વહેમ પડ્યો કે જરૂર કાન્તિલાલ સર્વ વાતો સાંભળી ગયો હશે, જેથી એક બીજા તરફ તેઓ તાકીજ રહ્યાં. તેટલામાં જ ત્યાં ધીરજલાલ દોડી આવ્યો. મંગળા તરફ જોઈ તેણે ઉતાવળમાં પ્રશ્ન કર્યો,

“ અને શેઠાણી ! તમારાં બહેનની કંઈ ઓળખાણ આપશે કે ? ” આ જલદી પુછાયેલા સવાલથી ડોસો તથા મંગળા તો અવાક બની ગયાં. ડોસાએ ધીરા સાદે કહ્યું.

“ ધીરજલાલ ! શામાશ ! હીરેકીવનો પાઠ તો અરજી

બજવો છો ! આવી રીતે પતિ પતિની વાતો પણ સમજાવતાં
અચકાસા નથી ! ”

“ અને શરમ લાવી જો બેસી રહીયે તો અમારો ધધિજ
ન ચાલે બોલો મંગળા બહેન શું કહો છો ! ”

“ હા મારી પાસે એક ફોટો પેટીમાં પડ્યો છે. પરંતુ અમો
નહાનાં હતાં ત્યારે તડીયાદમાં પડાવેલ તે ફોટો છે; તેમાંને અત્યારની
આ તિમાં ઘણો તફાવત થઇ ગયો હશે, ”

“ એ બધું અમારે જોવાનું છે. જાપ જલદી ફોટો લાવો, ”

ફોટો દેખતાં જ ધીરજલાલના મુખપર ઓંચીતું હાસ્ય જવાઇ
ગયું. સહેજ પણ વિલંબ કર્યા પછી તે ત્યાંથી રજા લઇ ફોટો
સહિત ચાલ્યો ગયો. આ બધું જોઈને એક ધારી બંને
પતિ પતિ શાંતજ રહ્યાં.

જ્ઞાત્રા વાંચક ! આવી રીતે મોહનલાલ મૃત્યુ શય્યાપર છે.
જતાં દાનિલાલ પરના સિવાય પોતાના સ્વજનોમાં મશગુલજ રહ્યો.
છે તે તો આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ મંગળાને કેશવ ગૂમ
થયાથી કંઈ લાત લાગી છે જેથી તે પણ પાપનો પશ્ચાતાપ કરે
છે. ડીટેક્ટીવ ધીરજલાલ ન સમજાય તેવી અગમ્ય રીતોથી પોતાનું
કાર્ય કર્યો કરે છે, તો હવે મુખ્યાઇ તજ આપણે રમાનાથ પછ-
વાડે કલકત્તાની સહેલ કરવા જઈએ.

+

+

+

+

દયાળાઓએ વાસદ છોડી પતિ પુત્ર સહ કલકત્તા જઈ પોતાના
પિતાનો ધધો ઉપાડી લીધો. શરૂઆતમાં દયાળાઓએ પેટીમાંથી
સર્વ લુચ્ચા તથા બદમાશ નોકરોને વિદાય કર્યા, તથા તેમની જગ્યા

એ બીજા નવા કરકુના તથા મહત્તરો રોક્યા અટકે પહેલાં તો નવા મનુષ્યો સાથે કામ લેવાં અને તેમને કુશળ બનાવતાં તેને ઘણી અંડચણી પડી. છતાં, તેણે હંક સમયમાં બધી વ્યવસ્થા બરાબર કરી. દીધી, પહેલાંના કેટલાક જુના નોકરો પણ આડો અવજો પધસો ખાવાનું વિસરી ગયા. આવી રીતે એક બે વર્ષ તો વહી ગયાં તે દરમ્યાનમાં દયાળભાઈએ પિતાનો પધસો વધારી લગલગ દોઢી રકમ કરી. કલકતામાં પણ પ્રતિષ્ઠિત શેડીયા તરીકે તે અંકાવા લાગ્યો. આજુબાજુ જાત્રાનાં ધાર્મિકો જઈ પણ પધસો ઠીક વાપરતો હતો. પુત્ર રમણલાલની વર્ષગાંઠ એક સાલ તો બહુજ ઠાંઠામઠથી ઉજવવામાં આવી. દયાળભાઈને પસંદ ન હતું. છતાં એક બે ઓળખીતાના આગ્રહથી સરલાપતિની હઠ વિરૂદ્ધ જઈ તેણે પોતાને આંગણે કલકતાની જગમશહુર નાયનારી ગૌહરજનને પણ નચાવી ગૌહરજનનો ખીલત્સ નાચ જેવા હગ્નરો લોકો ટોળે મળી દયાળભાઈની વાહવાહ કરવા લાગ્યા. આમ પોતાનો યશ પ્રસારતો દેખી દયાળભાઈ પણ લાનભૂલી ગૌહરજનની યોગ્ય કદર કરવા ચૂક્યો નહિ. સરલાએ ગૃહમાં કંકાશ કર્યો પણ તે સહુ વ્યર્થ જવાથી પતિપરાયણા ધર્મપતિએ બહુ વખત એ અણબનાવ નાંભાવ્યો નહિ.

અન્યતર વખત દયાળભાઈને એકી રકમે રૂ. ૨૫૦૦૦ નો હાથદો થયો; તે નીમીત્તે ધામધુમ અને મીજલસ માટે ગોઠવણ તથા નિમંત્રણ પણ તૈયાર કરવામાં આવ્યાં. આ વખતે તો ગૌહરજન સાથે બીજી બે કલા અને મુન્ના નામની નાયકણે પણ નોતરવામાં આવી હતી. ગૌહરજન નાચ કરવામાંજ પોતનું ધ્યેય માનનરી યંક્તિમાંની હતી; જ્યારે કલા તથા તેની સાથી મુન્ના બંને ચાલુ-

જમાનાની પકિતમાં ભારે શિકાર મળે તો બુળી જતી. કલકત્તામાં
એવી સ્થિતી છે કે ૧૦ મનુષ્યે એક આવી સ્ત્રીની ગણતરી કરી
શકાય. આવા વાતાવરણમાં નયન મીચી સોયમાં દોરે પરેવેવો,
અને અહિં પવિત્રપણે શુદ્ધ મનથી જીવન ગાળવું એ બંને સમતોલ
મનાય છે. ત્યાં જઈ અનુભવ મેળવ્યે આ ચિતારનો ખ્યાલ આપે-
હુબ આપણા મગજમાં ઉતરી જાય તેમ છે. જ્યાં જુવો ત્યાં કાંઈ
નાચનારી અગર તો વેશ્યાનીજ પૈસા કમાવા માટેની દુકાનો નજરે
પડે. સ્ટેજ અટારીમાં ઉંચું જોયું તો તો હજારો નર્તનો આપણી
તરફ તક્તસી રહી રતિ દલ્લલ કામદેવનાં પુષ્પબાણોથી વિધવા પ્રયત્ન
કરતાં જણાશે. કાચા દીલના ખેંચાઈ પણ જાય છે. પાકટ દીલના
આદમીઓ મનમાં તો કંઈ કંઈ ઘાટ ઘડતા હશે; કીન્તુ લોકલાજ
થી જો ડગ આગળ ભરતા તેઓ પાછા પડેલા સમાન દંશા ભોગવે
છે. નાચતો ગમે ત્યાં ગમે તેવા પ્રસંગે હોયજ. તેમાં કેટલીયે
મહેનતે પેદા કરેલ લક્ષ્મીદેવીના સહેજમાં ધુમાડાના ગોટેગોટા
થઈ જાય છે.

આજે દયાળભાઈ શેઠને ત્યાં ત્રણ પ્રખ્યાત નાચનારીઓનો
નાચ જોવા વીના આમંત્રેલાય હજારો મનુષ્યો ટોળે મળ્યા હતા.
ચોગાનમાં મોટે મંડપ કરેલ હતો; તેની વચ્ચેવચ્ચ નાચનારીઓ
માટે ગોળ ફરતી જગા રાખવામાં આવી હતી. આજુબાજુ પુરૂષો
મોટે સીટો ગોઠવેલી હતી. સ્ત્રીઓને પણ અલાયદી જગા મુકરર કરી
આપેલ હોવાથી સિમ્ની પણ ઠીક હાજરી થઈ હતી. પોતાના બાળક
પુત્રને લઈ મોટા મોટા દબદબાવાળા શેઠ શાહુકારોની વચ્ચે દયાળભાઈ
વર્તાવજરી ચલાવતો બેઠો હતો. નવયુવાન જેવા શેઠ આજે પોતાને

નાચ કરવા ખેલાવે છે; તો કાલે એજ માયાના બળથી આપણી પાસે રૂમકડું થઈ નાચશે; એ તરંગે કલા તથા મુંના પણ પૂર લાવે હાલલાવ રસ તથા ધૂન તાલ સાથે પ્રેક્ષકોનાં મનરંજન કરી લેખને કોલાત્રતી હતી. આ બધું સરલ દીલની સરલા સજ્જન નયને જોયા કરી; પોતાનું દીલ બાળી રહી હતી; કીન્તુ અત્યારે તેની વાત સાંભળનાર કોણ નવરં હોય ? જાણના બરોબર બે વાગે નાચ ખલાસ થયો. આખી સભા વિસજ્જન થઈ ગઈ.

દમાળભાઈ મૂળથી સ્વભાવે શાંત તથા હિંચ આશ્ચર્યો ધરાવનાર હોય; એટલે આવાં વાતાવરણોમાં પણ તે એછા કે વધારે દબાણ થયા છતાં કદી કુમાર્ગે ચડ્યો નહિ, કીન્તુ નાચનો કીડો તેને વખતે વખતે પરાજીત કરી નાચનારીઓને ત્યાં ઘસડી જતો. ત્યાં નાચ જોઈ જાનંદ મળી ચોખ્ખું ઇનામ આપી પોતે ચાલ્યો જતો. કોઈ જગ્યાએ તેને જણાય કે નાચ સાથે પોતાના દીલને વશ કરવા યુક્તિ થાય છે, તો તે સ્થળે અન્ય વખત ભૂલ્યે ચૂક્યે જતોજ નહિ. મતલબ કે તેને નાચનો નિશો અડ્યો.

આવા નાચો પાછળ માસીક ઓછામાં ઓછા તે આશરે પ કે ૭ હજારની રાખ કરવા લાગ્યો. કેટલાક માસ સુધી તો આ વાત છાનીજ રહી; પણ આખરે નોકરો ચાકરો મારશતે આ વાત સરલાના જણવામાં આવ્યાથી તેણે દયાળભાઈને ઘણી સીતે સમજાવ્યો; છતાં પતિને આડું અવળું સમજાવી તે નાચતો નિહાળવાજ લાગ્યો. આ અરસામાં પુત્ર રમણલાલ અચાનક ઈન્દુલ્યએન્દના આવતા રોગમાં સપડાઈ ગયો. સરલા મનમાં મુંઝાવા લાગી; કારણ તે સમજતી હતી કે દયાળભાઈ પગલે પગલે એક એક પગથીયું

વધારે થકી આખરે અધેઝતિના દારિ જો કદાચ ન કરે નાસવડુંને
જાય તો પછી તેનો આધાર ફક્ત પુત્ર રમણજ હતો. દયાળભાઈનું
દીલ સારું હતું તે ભોજો હતો; તથા સાથે સાથે કામોદ પણ હતો.
કોઈ વેશ્યાના માસમાં સમકાય તેવી તે માતા ન હતી. પુત્રની
માંદગીમાં તેણે પણ દયસ્યેર પણી કરી; છતાં દેવવશાત એક સઠ-
વાડીયું માંદગી ભોજવી તે પરલોક સીધાવી ગયો. સરલાના દીલપર
સખત આઘાત થયો. સાથે સાથે દમાળભાઈ પણ એકદમ આમ
થયાથી અત્યંત શોકાતુર બન્યો. તેણે રમણના મૃત્યુબાદ લગભગ
૬ માસ સુધી કશામાં દીલ પરોવ્યું નહિ. નાચનારીઓ પણ તેની
આશા છોડી અન્ય શેઠ શાહુકારો પાસે ભવાઈના રાગડા ખેંચવા
લાગી. સરલાએ પતિની વર્નાશુંક જોઈ પુત્ર શોકમાં પણ દીલથી
આનંદ માન્યો.

એક દીવસ સંધ્યા વખતે દયાળભાઈ એકલાજ કલકતાના
મ્યુનીસીપલ ગાર્ડનમાં ફરવા માટે ગયા. આ ગાર્ડન ઘણો લગ્ય તેમજ
વિશાળ હતો. અહિં લાલ લલનાઓ તેમજ વિષયના કીડાઓ, અને
કાતિલ નયનોથી શીકાર કરનારી વેરયાઓ તથા ગુણિકાઓ દરેરાજ
પોતાના કાર્યો અર્થે આવતી જ્યાં અને ત્યાં હસાહસ અને ખુમા-
ખુમ એ તો આ ગાર્ડનમાં મુખ્ય એક સાધન હતું. દયાળભાઈ
મ્યુનીસીપલ ખેંડ વાગતાં હતાં તે સ્થળે જઈ પહોંચ્યા. અહિં પણ
હજારો સ્ત્રી પુરુષોની ઠીક-મેદની હતી. પોતે પણ સરલાને જો અહિં
તેડી બાંધ્યો હતો કેવું સાંઈ? એવા વિચારોમાં આમથી આમ તે
ફરતો હતો; તેટલામાં પાછળથી મધુર સ્વરે તેને શોક્યો.

“કયા દયાળચંદ શેઠજી? આજ તુમ અર્ધ તરફ ખુસનુમા

પવનકે લીધે આયા હય ? સલામ ! સલામ ! મહેરમાન સાહેબા ! સલામ !

દયાળભાઈએ પાણુ. નિહાળ્યું. પોતા તરફ અજાણ્ય વસ્ત્રો પરિધાન કરેલી મુંના ઉપરોક્ત શબ્દ બોલતી બોલતી આવે છે. તેમ તે સમજ્યો. ત્યાંજ ઉભો રહી તેનો ઉપકાર માનવા લાગ્યો.

“ હા આજે સડેજ આ તરફ આવવું થયું છે. તમે તો દરરોજ અહિં આવતાં હશો કેમ નહિ ! ”

“ હા ! શેઠજી ! તુમારે લીધે તો સારે સારે રાત દિવસ મેં ધધિર શીરતી હય, લેકીન તુમારી દર્શનકી તો કયામતજ નહિ. નાચ દેખનેકું આપ આ લોંડીપર મહેરમાની કીજીયે. મહેં તો હરગીશ આપ શેઠ-લોકોઠી રાહ જોઈ દીન ગુજરતી હું; મગર આપતો વોધ બચન પણ છોડ કર અમ સાથ નક્કી કરેલ પગારખી નહિ દેતા હે; એ આપ આદમી લોકોઠી અવકૂપા હે શેઠજી, રહેમ કરના હાં કે.”

ઉપરોક્ત લટકા મટકા કરતી મુંના ત્યાં આવી પહોંચી. નજીક પડેલા એક બાંકડા પર બેસી તેણે નજીક ઉભેલ દયાળભાઈને ત્યાં સામે પડેલા એક બાંકડા પર બેસવા નીશાની કરી. જોયું કલકત્તાનું દ્રશ્ય ! હજારે હજારે દેશને લલચાવનાર શાહુકાર વેપારીઓ આવી રીતે કલકત્તામાં લલચાઈ મરે છે. અરે પાયમાલ પણ બને છે. દયાળભાઈને આ બધું ટાયલું પસંદ નહતું; એટલે તેણેતો એને શુંય મુંઝવું કે આને નાચ માટે તેના મકાને તેજ વખતે જવા તાકીદ આપી. મુંના પોતાની દાસીઓ સાથે ચાલી ગઈ. દયાળભાઈ પણ દોરવાઈને તેના બંગલે ગયો. આજ ધણા દીને દયાળભાઈ આવેલા

હોવાથી, અને વળી હવે દરરોજ અહિંમાં આગ્રી પેતાને પદસા આપે તે ધરદે-મુંત્રાએ દાસીઓને બરાબર ચેતાવી હતી; એટલે તેઓ તો જ્યારે દયાળભાઈ આજના અલૌકિક નાચથી ડોલવા લાગ્યા ત્યારે ચુપા ચુપ ખસી ગઈ. મુંત્રાએ કામદેવને સતેજ કર્યો; તથા પુષ્પ શેરો પણ તેની મદદથી મારવાં શરૂ કર્યાં.

જ્યારે અહિં આ પ્રમાણે ઘટના થતી હતી તેજ દયાળભાઈની પેઢીમાં મહેતાઓ આડાઅવળા હિસાબો છેલ્લા છ માસમાં કરી રહ્યા હતા; તે દરેકનો બરાબર હિસાબ સરલા પોતે સંભાળતી હતી તે બીચારીને ક્યાં લાન હતું કે તેનો પતિ અંબાણ પછે આધિજો બની થોડા વખતમાં તેને બેવડા બનવાની તૈયારીમાં છે. પેઢીપર આ પ્રમાણે થતું હતું, તેટલામાંજ જે ગાડીમાં દયાળભાઈ શરવા ગયા હોતો તે પોતાની ગાડી પાછી આવી. સરલા નોકરોની ગેર વર્તણૂકથી કંટાળી ગુસ્સે થઈ હતી; તેટલા વખતમાં ગાડી એકલી આવવાથી તેણે ગાડીવાનને ધમકાવી પ્રશ્ન કર્યો કે શેઠ ક્યાં !

ગાડીવાન સમજી માથુંસ હતો; જેથી તેણે નીચે ઉતરી સરલાના કાનમાં કંઈક વાત કરી. સરલાનું મુખ એકદમ શોકીત બની ગયું તેણે તેજ વખતે મુનીમને બરાબર હિસાબ કરી બીજે દીને ચોપડા ખૂંકે પોતા પાસે લાવવા જણાવ્યું. કેવી બાહોશ સ્ત્રી ? પતિ પાશેથીજ હિસાબ રાખવા બાબત બંધી કળા તે કલકતામાં શીખી હતી; અને પહેલે સપાટે તેણે નોકરોની ભૂલો કહાડી ! ગાડીમાં બેસી પોતે તુરતજ ચાલી ગઈ. મુનીમો તથા નોકરો માંહે માંહે વાતો કરતા ત્યાંજ રહ્યા.

સરલાની ગાડી મુંત્રાના મકાન નજીક આવી પહોંચી. ગાડીવાનને થોડે દૂરથી સમજાવી દીધું કે ગાડી આટલીજ જગ્યામાં ઉભી રાખી

તેણે રાહ જોવી ધીમે રહી તે મુંજાનો દાદર પણ ચઢી. પ્રભુ છત્તાએ સર્વ દાસીઓ આ વખતે અસ્માનક ઉપલા માળે બેસેલ હોવાથી તેને ખાળનાર કંઈ હતું નહિ. તબક્કાથી તથા સારંગીવાળા મીમાં પણ અન્ય દાસીઓ સાથે ગેલ મગ્ગનમાં દાદરી ધૂનમાં લાયરીમાં ખાતા હતા. આ બધી બટનાનો સરસ દાવ સલાને પ્રાપ્ત થયો. દાદરમાં ધીમે ધીમે ચઢી તેણે દયાળભાઈની પરીક્ષા કરવાના ઇરાદાથી ત્યાંજ ઉભું રહેવું ઉચિત ધાર્યું.

“વાહ વાહ મુંન્નાગાઈ વાહ વાહ આજ તો હદ કરી”
આવા હિમારો દયાળભાઈના મુખમાંથી વખતો વખત સરતા જોઈ તેનું દીલ કપાઈ જતું હતું.

દયાળભાઈને ધૂનમાં આવેલ જોઈ મુંન્નાએ શરીર પરથી એકે એકે વસ્ત્ર આડા અવળા કરવા માંડ્યાં. સરલા સહેજ ડોકું કરી ઉપર જોવા લાગી તો તેણે મુંન્નાને ઉઘાડી છાતીપર બીજવ જોવાં સ્તન નચાવતી તથા શરીરપરથી સાડી ધીમે ધીમે દૂર કરતી જોઈ. દયાળભાઈ પણ અત્યાર સુધી આ બધું દ્રશ્ય મુગા મુખે નિહાળતો તેના તરફ તાકી રહ્યો હતો. એક નિશ્વાસ સુકી સરલાએ ડોકું નીચું નમાવી લીધું.

આટલું કર્યા છતાં દયાળભાઈ તેના તરફ તાકીજ રહ્યો હતો. તેથી મુંન્નાને પણ વહેમ આવ્યો કે આપો આપ તે લલચાશે નહિ, એટલે એકદમ ગેલ કરતાં કરતાં તે દયાળભાઈ નજીક જઈ પહોંચી. દયાળુ દીલના બહુ ઉદાર બની નાચ પાછળ ફક્ત ઘેલા થયેલા દયાળભાઈએ તેને પોતાના હાથેથી રુત જડીત વીંટી કઢાડી આપી. પોતે ઉભો પણ થઈ ગયો.

“ અસ મુન્ના બાધ ! હવે હદ થાય છે. મહેરબાની કરી આપનાં વચ્ચે ઠીક કરો. જા તો ખાદુ દેખાય. ”

સરસાની આંખમાં હર્ષમાં આસુ આવ્યાં. દયાળુબાધનું દીલ જરા તેણે નિહાળ્યું શાળુ થઈ અને તેના મુખપર હાસ્ય ફરક્યું.

“ ક્યા દિલદાર ! તુમારે લીયે તો મહેં લીસની મની હું આજ સારી રાત્ર લો બેરી સાથ ધરક રંગમેં. હુમનેકે સિયા મેં રંગ નહિ દેલંગા મેરે મદનકા ખાર. ” કહી મુન્ના એ દયાળુબાધને હાથ પકડ્યો.

“ હેં ! મુન્નાબાધ ! મહેરબાની કરી અને અહિંથી જવા દો. તમારે શું જોઈએ છે ? જે માગો તે આપજી કયુલ. થુ થુ થુ થુ અરેરે છોડો મારો હાથ ” કહી દયાળુબાધ તેને તરછોડી દૂર ખસવા લાગ્યો.

“ નહિજી યાર ! મહેં કુછ નહિ મંગતી. મહેં તો તુમારા પર ઝોવારી ગઇ હે, તો અસ મેરી સાથ રંગ ખેલનેકું મહેં મંગતા મેરા દીલદાર ” કહેતી નગન મુન્નાએ દયાળુબાધનને કોટે વળગી તેને અંદરના ઝોરડામાં ખેંચી જવાનો પ્રયત્ન આદર્યો.

“ છોડ. બદમાસ ! છોડ લુચ્ચી હરામ જાદી અને શું લોહર ધારે છે ? ”

“ અસ કરો હેવાન ! તુમ ધધર આગયા એ ખાતજ સામીત કરતા હે કે તુમ લોહર નહિ મંગર લોહરકા સરદાર આસો નહિ તર મહેં તુમારી આખરકા કાંકરા કર દેતી હું. ”

“ નહિ ચાલીજ રંગા. બદમાસ ” કહી તેના પંજમાંથી

છટકી દયાળભાઈ દાદર ઉતરે તે પહેલાં તો મુન્નાની દાસીઓ તેની આજુબાજુ ફરી વળી મુન્નાએ વસ્ત્રો પરિધાન કરી દીધાં.

“ જવા દો મને અહિંથી રડાઓ તમે બધી મામા કલકતાની રાંડો વેચાઓજ છો મને જવા દો. રોકવામાં માર નથી.”

એક હિન્દુ જેવી દાસીએ તરતજ જવાબ આપ્યો કે-

“ દયાળભાઈ ! હવે ક્યાં જવ તેમ છો ! મુકે રૂ. ૧૦૦૦૦ પછી જવો તમારી ધણીમાણી પાસે સમજ્યા.”

“ લે રાંડ લે ! ૧૦૦૦૦ હજારને બદલે ૧૫૦૦૦ એક શેઠીયા ગૃહસ્થની આખરમાં પુજો મુકતાં તમે જરા શરમાતી નથી એ તો મહેં આજેજ ઓ પાપીણીઓ બણ્યું, જીવતાં કીડા પડશે. કહી ચોમેરથી ઘેરાયેલા દયાળભાઈએ પોતાની એક બહાર કહાડી.

તેજ પળે ધમાધમ દાદરનાં પગથીયાં ખખડવા લાગ્યાં. ઓંચીતા ચાર પાંચ પોલીસના મનુષ્યો સરલાની આગેવાની નીચે ત્યાં દોડી આવ્યા. દાસીઓ તથા મુન્ના તો છક બની ગયાં.

“ કાણુ મારી દેવી સરલા ! ” કહે તો દયાળભાઈ સજળ નેત્રે સરલાને ભેટી પડ્યો. પોલીસની મદદ લાવનારી સ્ત્રી દયાળભાઈ ની પત્નિ છે એમ બણી સર્વ બલાઓ ચુપાચુપ લાગી ગઇ. તેજ પળે સરલા તથા દયાળભાઈ ત્યાંથી નીચે ઉતરી પડ્યાં.

ઉપરોક્ત ઘટના બન્યાપછી દયાળભાઈ નાચ જોવાનો નિશો વિસરી ગયો. જે નાયનારીઓને પોતે હજારો રૂપિયા સરલાનું કહેલ તરછોડી નાહકના આપી દીધા, તેજ નાયનારીઓ તેની શરમ રાખ્યા સિવાય આવો વહેવાર ચલાવવા લાગી તે વિચારે તે શરમાઇ ગયો.

પતિનો ઉપકાર વશ બની ગયો, સરલાની મદદથી બધા હિસાબ બરાબર મેળવી દયાભાઈએ વપારમાં પોતાનું ચીત્ત પરોવ્યું,

આજ અરસામાં સરલાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ વખતે ઘણા મિત્રોએ દામ કર્યો પણ દયાભાઈએ પોતાના આંગણે મરત નાચતારીને પણ મદમ દીધી નહિ. પોતે પુત્ર પ્રસવન નિમિત્તે કલકત્તાની અંદર ચાલતી ગૌશાલામાં રૂપિયા ૫૦૦૦ આપી આનંદ માન્યો.

પુત્રને જોઈ તેને રમાડતાં રમાડતાં સરલાની આંખમાંથી આંસુ વહેતાં; તેથી દયાભાઈ ઘણા વખત પૂછતો કે આનંદને જલ્દે તે શોકીત કેમ થાય છે; તેનો જવાબ સરલા કંઈ આપતી નહિ. અને એતો સહેજ કહિ પતીનું મન વાળતી.

દુકમાંજ દયાભાઈની તબીયત બગડી; તથા ડોક્ટરોએ પણ સલાહ આપી કે “ હવે કલકત્તા તજી દેશમાં જવામાં ફાયદો છે. કારણકે તેને ક્ષયનો અસાધ્ય રોગ લાગુ પડ્યો છે. ” સલાહ આવાત સાંભળી ગાંડાતુર બની ગઈ. તુરતજ તેણે રમાનાથને મુંબાઈ તાર કરી બોલાવ્યો.

જાલા વાંચક લગલગ એકજ અરસામાં બંને પીતરાઈ બંધુઓ રમાનાથ તથા દયાભાઈ સહેજ વાતાવરણોમાં બળી ગયા, તે તો આપણે હવે સમજ્યા; તથા પતિ પરામણ્યા પતિઓના પ્રતાપે તેઓ ખાડામાં પડતા પણ બચ્યા તે સર્વ ઘટના આપણે તપાસી. જે સર્વ જગતમાં થાય છે, તે બધું પ્રભુ ઇચ્છાથી બને છે. પ્રભુ કામ ચલાવનાર એજીનીઅર છે જ્યારે મનુષ્યો બધા તેનાં યંત્ર છે; તે બધાં યંત્રો પ્રભુને ગમે તેવા ઘાટ ઘડ્યા કરે છે.

રમાનાથ પોતાની પતિને તથા મુન્નારના વધાયાધના આગ્રહ રાખી કલકતા આવી પહોંચ્યા. ભાઈ દયાલાલાનું સરીર જોઈ તેની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. સરલા પણ દોષેરને જોઈ રડન કરવા લાગી. રમાનાથ પોતાના ભત્રિજાને જોઈતો સમય પ્રશ્ન ધમ્મજો સૌ સાફ થશે એમ બંનેને જાણાસન આપવા લાગ્યા. ડોક્ટરની સલાહને અનુસરી તેણે બે દિવસમાં વાસદ જવા માટે બંદોબસ્ત કર્યો, કારણ મુંબાઈ જવા માટે સાફ મનાઈ તેમણે કરી હતી.

વાસદમાં ભાઈ ભોજન તથા ભત્રિજાને મુકી પોતે ફરી કલકતા નોંખ્યા. વેપાર બંધ કરવાના ઇરાદાથી હિસાબની સેવડ દેવડમાં ખુટતી તથા વધારે પડતી રકમો સેવા દેવા કલકતા પાછો આવ્યો. અહિં તેને સમજાયું કે આશરે લગભગ એક માસ વિતી જશે, જેથી તેણે મુંબાઈ પોતાના મેનેજરને વધુ રજા માટે અરજ કરી, તથા કાન્તાને શીશી સાથે વાસદ જવા માટે પત્ર લખ્યો. પ્રિય વાંચક હવે આ પત્રોની શી અસર થાય છે, તે સર્વ બીના નજીકના પ્રકરણો તને પુસ્તકાર કરી બતાવશે. આ આમું કુટુંબ અત્યારે તો મુંબાઈ કલકતા, તથા વાસદ એ ત્રણ સ્થળોમાં વહેંચાઈ ગયું છે. માણસોનું માર્ગ બનતું હોય તો પ્રશ્નને કાણુ સંભાળે?

પ્રકરણ ૧૪ મું

“શયતાનના પાશમાં”

(૧)

‘મનુષ્ય જન્મે હું કદી, મનમાં બહુ હરખાયાં’
 ‘હાઈ’ ધાધું શું બને, ધરણીધરનું થાય.

પ્રા. નટરોડના સ્ટેશને મુજરાતના પ્રેસેન્સની ધમાધમી થઈ રહી છે, ‘આવજો’, ‘સંભાળજો’ ‘પત્ર લખજો.’ વગેરે શબ્દો ત્યાંને ત્યાં ફર્ણગોચર થાય છે; તેજ અરસામાં રાત્રિના સાત્રાજ્યની શરૂઆતમાં કોલાબાથી ઉપડી બધા લાઇટહાઉસ તથા દૂર દૂરની લાઇટ હાઉસ બતાવતી ફાસ્ટ સ્ટેશને આવી પહોંચી. ‘વહેલો તે પહેલો’ એ સૂત્રને અનુસરી લોકોએ દોડાદોડ કરી પોતાની જગાઓ લઇ લીધી. સ્નેહ તથા માયાવાળાં મનુષ્યો અરસપરસ છુટા થવાને કારણે સજ્જ નયનોએ એક બીજા સાથે વાતો કરવા લાગ્યાં. ‘હલવો માહીમનો’ ‘સોડ લેમન’ વીગેરે ખુમે તથા મજુરોની પદસા માટે થતી આનાકાતી સિવાય સર્વત્ર ગંભીરતા સ્થપાઇ હતી.

“શું કહું નવનીતલાલ ! હમે ત્યાં કિતરિજ જ્યો. બધા

નહિ. તમેને વિશ્વાસ તમારું આજ સુધી તો પડોશીના સહવાસથી આ કાર્ય જાતે કરવાની બલામણુ છે; જતાં સોંપું છું. માટે મહે-રખાની કરી જરા તસ્દી તો પડશે પણ સાચવીને લઈ જાજો. આજે તાર તો ક્યો છે, જેથી વાસદ સ્ટેશને કાલે સવારે સામું માણસ પણ આવશે. ”

“ બે શીકર રહો. મી. ઘેલાભાઈ ! જ્હેન તથા પુત્ર બંનેને ઠેઠ પહોંચાડીશ. તેમની જરા શીકર રાખશે નહિ. ”

“ જ્હેન કાન્તા ! શશીને સંભાળજો અને કાગળ લખજો, બુલી ના જમણ હોં કે ” આંસુ સારતી સરસ્વતિએ કાન્તાને બલામણુ કરી.

“ જ્હેન તું પણ કુમુદને સંભાળજો; અને કાગળ લખજો. પ્રભુદાસજીએ આપણે દુકં સમયમાં ભેગાં થઈશું. ઘેલાભાઈ ! હવે ગાડી ઉપડવાનો વખત થયો છે, માટે તમે પાછા જાવ. ”

“ પણ કાન્તા બે શું કહ્યું છે ? સાચવીને જાજો અને શશીને મારા સમ જરાય રડાવીશ નહિ. ”

“ જ્હેન આટલી બધી નિરાશ શું થાય છે ? આપણે ક્યાં ફરી ભેળાં થાનાં નથી ? ”

“ અને જેઠ જેઠાણીની સારવાર કરજો; તથા તેમને બે તો અહિંજ તેડી લાવજો લે આ વીશલ થઈ. જ્હેન સાચાને હાં, કાગળ લખજો ભૂલીશ નહિ. શશી ! ભાઈ ! આવજો બા. ”

“ મી. નવનાતલાઈ ! ઠીક ત્યારે સાહેબજી. સંભળીને જાજો કાન્તાજ્હેન તમે પણ સાચવીને જાજો. ” ઘેલાભાઈએ આટલી સુખના કરતામાં તો દ્રેન ઉપડી.

ફરીથી વળી હો હો ! આવજો ! કાગળ લખજો ! ખબર પૂછજો. વીગેરે શબ્દો સહેજ વખત સંભળાયા. સ્નેહીજનોને વળાવવા આવેલ મનુષ્યો વિખરાઈ ગયાં; અને ટ્રેન પણ દોડી ગઈ. બહાલા વાંચક ! આપણે હવે ટ્રેનમાં જવાનું છે; માટે જરાય ઉધીશ નહિ હોં કે ?

વસાઈનો પૂલ છોડી ફાસ્ટ આગળ ચાલી; ત્યાં સુધી કાન્તા મુંબાઈનાં સ્મરણોમાંજ શાંત રીતે શશીને ખોળામાં ખેસાડી રહી પોતે પાટીયા પર ખેસી રહી હતી. કાલે સવારે વડોદરાથી ગાડી બદલી વાસદ પહોંચીશ, અને જેઠ જેઠાણીને મળી મુંબાઈ કલકત્તાની વાતોની ભેવડ દેવડ કરી આનંદ પામીશું; એ વિચારે હવે તેને ઘેરી. પરંતુ વાસદ જ્યારે તેને સાંભળ્યું; ત્યારે કાન્તિલાલનું તોફાન પણ યાદ આવ્યું તે દીવસની ચોરી પણ યાદ આવી. પોતાને વાસદ જતાં લય થયો. તેના મોટાભાઈનો ચેક ગૂમ થયો હતો તેના પછસા પણ બદમાશોએ મુંબાઈમાં લઈ લીધા હતા; તે બધો હેવાત તેના મનમાં તરવરવા લાગ્યો. એટલામાંજ નવનીતલાલે તેનું લક્ષ ખેંચ્યું.

નવનીતલાલની દુકાન ઘેલાભાઈની પેઢી નજીકજ એક દીવાલે હતી; પોતે સોનીનો ધંધો કરતો હતો, જેથી ઘેલાભાઈ તથા રમાનાયે પણ તેમના કહેવાથી તેની પાસેથી વિશ્વાસથી કાન્તા તથા સરસ્વતિ માટે કેટલાંક ધરણાં ખરીદેલાં હતાં. ઘેલાભાઈ સાથે જરા વધારે પરિચય થતાથી તે તેમને ત્યાં મીઠાણાની તથા અન્ય પ્રસંગોપાત જતો આવતો હતો. છેલ્લા ૫ કે સાત દીનથી કાન્તા ઘેલાભાઈને ત્યાં રહેતી હતી તેથી કાન્તાએ પણ તેને ઓળખેલ; કીન્તુ તેમનો સહવાસ શકત બહુ પ્રમાણમાં તો ટુંકજ ગણાવ. ઘેલાભાઈએ

વિચાર લાવી તેની સાથે પોતાને મોકલી; તથા તે પણ પોતાને જાણી જાના માટે ખુશીથી જાનાકાની કર્યા વગર તૈયાર થયો. એથી કાન્તા તેનો આચાર મનમાં માનતી હતી, જ્યારે રમાનાથનો પત્ર ઘેલાભાઈને મળ્યો ત્યારે નવનીતલાલ તેમની રમણ હતો. ઘેલાભાઈએ પણ વાંચી જણાવ્યું કે “મારે હાલમાં તો ધણુ અમલનું કામ હોવાથી હું જઈ શકીશ નહિ; પરંતુ કુમુદ તથા તેની મા અને કાન્તા શશી વીગેરે સાથે લલે જાય.”

સરસ્વતિએ પણ પોતાની સંમતિ દર્શાવી; પરંતુ નવનીતલાલે વધુ વાત આગળ ન જતાં જણાવ્યું કે પોતે તેજ દીને અમદાવાદ તરફ ઉધરાણી માટે જનાર હતો; તેથી ખુશીથી તેમને લઈ જશે.

ઘેલાભાઈએ સહર્ષ સરસ્વતિ તથા કુમુદને મોકલવાનું માંડી વાળી તેજ દીને કાન્તા તથા શશીને નવનીતલાલ સોની સહ રવાના કર્યા.

હવે આ તરફ કાન્તા વિચારમાં ગ્રંથાઘ હતી; તેટલામાંજ પોતાના સાથી નવનીતલાલે તેને સૂચના કરી કે—

“કાન્તાજીને તમે તથા શશી નીરાંને આ તરફ પાટીઆપર સુધે જવું હું જાગતોજ છું, માટે વાઘો નથી. જુવોને શશી હેરાન થશે.”

ખાગકના સુખે કાન્તા વિચાર છોડી પાટીઆપર ખીઓ છોડી આડી થઈ, લગભગ પાલગઢ સુધી તો તે જાગતીજ રહી; પરંતુ ત્યારપછી તેની આંખ મીચાઈ ગઈ. વખતો વખત તે જાગી ઉઠતી હતી. આ પ્રમાણે એક કલાક વીતી ગયા બાદ જ્યારે કાન્તા ખરે-ખર ઉઠી ગઈ; ત્યારે તેના ખાતાના અન્ય ત્રણ પુરખો સાથે નવ-

નીતલાલ હસવા લાગ્યો. જે ખાનામાં તેઓ બેઠાં હતાં તે એકલું હતું. તેની સાથે જગામાં જવા માટે એક દાર હતું તે બંધ કરેલું હતું. પોતાના ખીખ સાથે દરેક સાથે નવનીતલાલે હાડકા કરી પોટેટો માંથી એક શીશી કહાડી કાઢતાની નાસિકા નજીક હતી. પછી શક્તિની પણ તેજ હાલત કરવામાં આવી. સામાસામી આ બધા બદમાશો એક બીજાને તાળી આપી આનંદમાં મરકાવેલા, વચક હવે તને સમજાયું હશે કે નવનીતલાલ એક સફેદ ડાંગ હતા; અને તેણે ઘેલાબાઈ તથા સરસ્વતીની આખમાં ધૂળ નાખી કાઢતાને ફસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. મુખ્યાલ્લીજ બરોબર ગોઠવણ કરી પોતાના ઓળખીતા ગોઠીયાઓને કોઈના રેશને ફક્ત એકલું જ ખાતું હોય તે રોકવા તેણે મોકલેલા હતા, તે મુજબ સહુ પ્રપચ કરી કાઢતાને તેણે શક્તિ સાથે બેલાને કરી દીધી. મોહમમી મુખ્યાલ નમ્રીસાં આવા હજારો ફિરસાઓ બનતા ઘેલાબાઈએ સાંભળેલ, છતાં તેઓ પણ આ બદમાશની ચાલકીમાં સપડાઈ ગયા જેના પરિણામે કાઢતાને માથે આફતનાં વાદળ ચઢી આવ્યાં.

રાત્રિ અંધારી ઘેર હોવાથી ટ્રેન બહાર કંઈ જણાતું નહિ ફક્ત ખડખડ કટકટ કટ કટ પાટા પર ચતા અવાજ અને એજીનના શોર સિવાય કંઈપણ અવાજ સંભળા. નહિ સૂમસૂમ કરતી કાળજી જેવી કાળી રાત્રિમાં કેટલાયે નિશાબાને નિશા કર્મ આ વખતે કરતા હશે; તેમાં આ નવનીતલાલે એક પ્રકારે પૈદાનો વધારો કર્યો. આશરે અર્ધો કલાક વીત્યા બાદ તેના એ સાથીએ ટ્રેનની સાંકળ ખેંચી. એ ત્રણ વાર ખુબ જોર કરી સાંકળ ખેંચી કે ૧૫ થી ૨૦ સેકન્ડમાં ટ્રેન એકાએક વગર સ્ટેશન કે સીગ્નલ વગર થોભી

ગઈ. ઉંઘતા મનુષ્યો ઉંઘતાજ રહ્યા જાગતાઓ એકદમ બારીઓમાં ડોકાં કરી જોવા લાગ્યાં. કેટલાક નીચે પણ અધારામાં ઉતર્યા. બધે હાહાકાર થઈ ગયો. ‘શું થયું. શું થયું’ વીગેરેના શોરબકારથી ઉંઘતા લોક પણ જાગી ઉઠ્યા. ગાડ નીચે ઉતરી એંજીન તરફ રેડ સીમલ સીવાય ટ્રેન ઉભી રહી તેથી જવા લાગ્યો. એંજીન ડાહ્યર પણ નીચે ઉતરી ગાડ તરફ ફાનસ લઈ આવતો હતો. પેસેન્જરોમાંથી કેટલાક તો પોતાનો સામાન સંભાળી જેમને તેમ ખેંસી રહ્યા. કનાય રસ્તાના બદમાશ લુટારૂ લોકોએ પણ આ કીસ્સો ક્યો હોય તેવી ધાસ્તીથી ધણા આમ કરવા લાગ્યા.

ઓળીંતી ખૂમ પડી કે ‘પેલો દોડે’ ‘પકડો’ ‘પકડો.’ કોણ પકડવા જાય? કોઈક મનુષ્યે કંઈક ઓળો દેખી એ પ્રમાણે ખૂમ મારી પણ કોણ સાંભળે? અગર તો કોણ પાછળ પણ જાય?

તપાસ કરી ગાડે નવનીતનો ડબો શોધી તેની ઉપર ચઢી સાંકળ ખેંચાયલી એક જગા પણ શોધી કહાડી. “આ ડબામાં કોણે સાંકળ ખેંચી છે” એવો કંડક તેનો અવાજ સાંભળી સૌ શીકા થઈ ગયા.

તેટલામાંજ ખૂમ પાડતો ભયભીત ચહેરે નવનીતલાલ આવી કહેવા લાગ્યો કે “સાહેબ! મહારી સાથે એક બહેન તથા તેમનો પુત્ર હતો તે એકદમ ગુમ થયાં છે. હું આ તરફ તેમને ઉંઘતાં રાખી આવ્યો તેટલામાં ગૂમ થયાં છે. મહેરબાની કરી આપ તપાસ કરો; કારણ મારે માથે શીરજેરી આવવા સંભવ છે.”

ગાડે તેને કંઈપણ જવાબ આપ્યો નહિ; પરંતુ તે તો

સાંકળ ખેંચનાર ગુન્હેગારને શોધી કઢાડવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. નવનીતે પોલીસી વાપરી બધા બીજા લોકોના ધાંધળોના લાભ લઈ તેનાં ડબ્બામાં બીજા જગાએ સાંકળ ખેંચેલી હોવાથી તેના ખાનમાં કંઈપણ રહ્યું નહિ અને સૌ ગુન્હે બીજા મનુષ્યો ઉપર આવ્યો. સફેત ઠગો આથીયે પણ કામેલ હોય છે. સૌની આંખમાં ધૂળ નાંખી તેણે કેવી યુક્તિ વાપરી ! ગાર્ડ સર્વ બીતાની નોંધ લીધા બાદ ટ્રેન ઉપડી ગઈ. થોડા વખતમાં વલ્લસાડનું સ્ટેશન આવ્યું; ત્યાંથી નવનીતલાલ આગળ જવાનો ધરદો હવે માંડી વાળી ત્યાંજ ઉતરી પડ્યો. અભારે તો આ બદમાશનો સાથી કંઈપણ જાય ત્યાં ભડે જાય; આપણે બેભાન કાન્તા તથા શશી તરફ જઈએ.

નવનીતલાલના સાથીદારો ગાડી ઉભી રહી કે તુરંતજ બેભાન કાન્તા તથા શશીને લઈ રાત્રિના અંધકારમાં ગૂમ થઈ ગયા. નવનીતલાલે પોતાનો સાધુ તથા શયતાનનો પાક બરાબર ભજવી દીધો; એટલે તેના બાબત કંઈ વધારે ચર્ચા થઈ નહિ. ત્રણે મનુષ્યો આખી રાત્રિ જોટલા ઉતાવળા જવાય તેટલા દૂર લાગી ગયા. થેલાભાઈ તથા સરસ્વતિ જાણે છે કે કાન્તા વાસદ તરફ ગઈ છે; બીચારો રમાનાથ કલકત્તામાં સમજે છે કે પોતાની શુશીલ ધર્મદારા એક બે દિનમાં વાસદ જશે; જ્યારે આ બેભાન અજ્ઞાને તેના બાળક સાથે આ બદમાશોએ બે દિવસ સુધી ચોરીચપકાથી રસ્તા વટાવી આખરે ભયંકર જંગલમાં એક ઝુંપડીમાં આણી.

થોડાજ વખતમાં તેને એક શીશી સુંઘાડમાં આવી; તેની અસરથી તે ધીમે ધીમે ભાનમાં આવવા લાગી. જાણે ઉંઘમાંથી જાગતી હોય તેમ બે દિનથી ભૂખના લીધે તે ખેડી થઈ; તો તેને

મમત્વ કે પોતે એક ઝુપડામાં ત્રણ મનુષ્યો સાથે આવી પડી છે. યોગ્ય સમયે શક્તિની પશુ કેહ ઉતારવામાં આવ્યાથી બાળક હાલવા આલવા લાગ્યો. કાન્તાને સમજાઇ ગયું હતું કે તેને તેની સાથે મુસાફરી કરનાર લોકોએ અહિં આવી હતી. વળી નવનીતલાલ અહિં ન હતા; જોથી તેણે મનમાં ધારણા કરી કે નવનીતલાલને કોતરી અગર તો હેરાન કરી તે લોકો તેને અહિં ઉપાડી લાગ્યા છે. તેણે સૂકો રોક્યો. ખાવા માટે આપણામાં આવ્યો તે તેણે ખાધો. અહિં પરંતુ ભૂખ્યા બાળક તે રોટલાને બચકાં ભરી આનંદ માનવા લાગ્યો. આવી દશામાં તે આખો દીન વહી ગયો. બીજે દીને કાન્તાએ ત્રણે જણને કાલાવાલા કર્યા પરંતુ કોઈ તેની સાથે લાંબી વાત કરતુંજ નહિ. ખાઈ જાય તેવું સાગતું જંગલ પોતાની ચોમેર છે તેમ તો તેણે પહેલાંજ જાણેલ હાવાથી અહિં તેને મદદ કરવા કોઈ આવી શકે તેની પણ આંખીજ આશા હતી. આખરે તેણે ત્રણે બદમાશોને ધણા કાલાવાલા કર્યા ત્યારે એક જણે ઘોટા પાડી તેની પાસે ખરાબ વાસના તૃપ્ત કરવાની માગણી કરી.

આ હડહડતું અપમાન સાંભળી કાન્તાના જીવમાં તરવારનો ધા થયો, પણ અહિં પોતે સિંહના હાથમાં શિયાળ સમાન હતી જોથી તેણે તેના કંઈ પણ જવાબ આપ્યા વગર શાંતજ રહેવું યોગ્ય ધાર્યું. તેજ રત્રિ તે ઝુપડીમાંથી નાંસી જવા માટે તેણે ઇરાદો કરી આખી રાત જાગતા રહેવા વિચાર કર્યો.

રાત્રિના ત્રણભગ બાર વાગે ત્રણ પૈડામાંનો એક મનુષ્ય તેની નજીક ચોરી ચુપકીથી આવી તેને જગાડવા લાગ્યો. પોતે જાગતીતો હતી તેથી એકદમ બેડી થઇ ગઇ. શક્તિ વગર બધે માતાના ગોદમાં આનંદ સાથે નીરાંતે ઈંધતો હતો.

“બાપુ જો હારી જીવંતું હોય તો એમ રસો હો, એમ કહો.”

“બાપુ આપના દોલમાં મનુષ્ય પરના લાંગે છે. મનુષ્યના મનમાં જીવંત હોય. મનુષ્ય હું જુઓ આપનો કપડો નહિ જીવંત મન મદદ કરી અહિંથી છોડાવી લાવજો તો હું તમને કહ્યું કમ આશીર્વાદ કરગરી છીમા સારું ખાનગી ઉઠવાના કાચે તેણે જવાબ આપ્યો.”

“તો માલ તૈયાર થા” કહી તેણે કાન્તાનો હસ્ત પકડ્યો. કાન્તાએ એ હસ્ત મહા મનમાં ચતી વેઠના સાથે ધીરે ધીરે છીનવી લઈ શરીરને જાગે નહિ તેમ ઉપાડ્યો. મનુષ્ય આગળ અને તે પાછળ એમ તેઓ ઝાડીમાં સમજાવે એક માધ્યમ દૂર નીકળી ગયાં આ વખતે શરીર જાગી ઉઠ્યો હતો, અંધારામાં આમતેમ ટીચાતી માતાની ટોકરોને લીધે તે રૂદન કરતો હતો, પરંતુ તેને શાંત કરવાનો આ વખત ન હતો.

અહિં પેલો મનુષ્ય થોભ્યો તેણે ઝાચીતો કાન્તાનો હાથ પકડી ઉતાવળમાં ચુબન કરવા તે ઉઠ્યો કર્યો.

કાન્તા સમજી ગઈ એકદમ હાથ તરછોડી નાખ્યો. તેનામાં આ વખતે તો એક પુરુષને પહોંચી વળવાની હિંમત હતી. એટલે નીડર પછે તેણે આમ ક્યું.

“હાથને અડ્યા તો તમારી વાતે તમે જાણ્યા. આવો રી ટીક ન ગણાય ભાઈ.”

“એનો જવાબથી તને અહિં આણી છે બહાલી .....

“બહાલી તારી જાહેન. હજુ હું તને કરગળીને કહું છું કે તો

મને-સત્તબ્યા વગર જો ખરા રસ્તે પહોંચાડીશ તો તને હું જરૂર ઇનામ અપાવીશ. ” કાન્તાએ ગુસ્સા સહ જણાવ્યું.

આજે હવે એ બધાં ટાપલાં જવા ક્ષત્રણ દીન સુધી તર-સાવી મારીને હું તને છોડનાર નથી. તે શ્રાદ્ધ રાખજો કાન્તા.”

પોતાનું નામ આ અગ્નિમાં લોકો જાણે છે તેથી કાન્તાને વહેમ આવ્યો કે પોતાને ફસાવવાની તો પહેલેથીજ બાજુરચાઇ હશે.

અહિં આ પ્રમાણે રકજક ચાલતી હતી ત્યારે વાંચક ! રમાનાથ કલકત્તામાં અત્યારે પણ જાગતોજ હતો. ભાઈનો હિસાબ વહેલો પતાવવા તે રાત્રિને રાત્રિઓ જાગી કહાડતો હતો તેને ક્યાંથી ખબર હોય કે કાન્તા કયા જંગલમાં રખડે છે, !

જ્યારે કાન્તાએ જાણ્યું કે ગમે તે ઉપાયે આજીવી માણસ પોતાની હઠ છોડશે નહિ ત્યારે તેણે બાળક શશીને હળવે રહી એક જખરી ચુંટી લીધી. બાળક તો મોઢે સાદે ખુમો પાડવા લાગ્યો.

પણ અહિં કાણુ હોયતે આ બાળકની ચીસ સાંભળી તેની મદદે દોડી આવે ! આખરે તે શયતાને કાન્તાને પોતાના હાથવઢે ખેંચી કાન્તા હાથમાંથી શશીને નીચે મુકી તેની સામે વીકળાયેલી વાઘણુ માફક ઝુટી પડી, અને જણુ સામાસામી મારામારી કરવા લાગ્યાં. શશી તો રૂદ્ધનજ કરતો હતો. કાન્તા તથા શયતાનની આ ભાંજગડમાં પુરૂષનો પગ શશીને વાગવાથી તે નીચે ઢળી ખુમો મારવા લાગ્યો. સાગના એક કાપેલ થડમાં તેનું માથું અકાળામ્ જવાથી તેમાંથી લોહી નીકળતું. પણ કાન્તાને તેની શ્રી ખબર અને ખબર થાય તો પણ શું કરે !

આખરે સ્ત્રીનું બળ ક્યાં સુધી ચાલે ! આ શયતાને તેને પોતાના પગનીચે ઢાળવી પીચાશ કર્મ કરવાની શરૂઆત કરવા માટે બળ કયું પણ તે વ્યર્થ ગયું. આખરે તેણે મોટે સાદે ખુમ મારી.

“ પ્રભુ હવે તો તુંજ મારી રક્ષા કર. રમાનાથ આવો.”

આ ખુમ પડતામાં તો પાછળથી એક વિકાળ વાઘ આ શયતાન પર ત્રુટી પડ્યો. તેણે તેની ગળચી પકડી નિરાધાર અબળા ઉપરથી દુર ક્યો આળકને લઇ ત્યાંથી કાન્ટા જ્યાં નસાય ત્યાં નાસવા લાગી. ઘડી ઘડી સાગનાં થડોમાં તેનું માથું અફળાતું હોવાથી રક્ત નીકળતું હતું છતાં તે જ્યાં જવાય ત્યાં ખરે એમ ધારી દોડવાનું લાગી.

સંકેત મુજબ આડા અવળી રસ્તા વટાવી શયતાન નવનીત લાલ આજે પોતાની નિમંત્રીત જગાએ જવા માટે આ તરફ નીકળી ચુક્યો હતો તેના હાથમાં ભરેલી પોસ્તોલ લઇ તે મનમાં હબરે તર્ક કરતો કરતો વિના અંચે આ તરફ જું ડી બાજુ જતો હતો કાન્ટાને ઉપકારવશ કરી તેનો પ્રેમ છતી કલકત્તા અગર રંગુન તરફ આ નંદતવનની પરીને ઉપાડી જઈ ત્યાં સુખી જીંદગી ગાળીશ એ ધારણાઓમાં તેણે આળકની ચીસો સાંભળી

આ કુતુહલ હશે કે કોઇ આટલામાં રહેતું હશે એમ પ્રથમ તો હેણે ધાર્યું; પરંતુ આ જગામાં કોઇનો વાસો તેની ઝુંપડી વગર હતો નહિ, ત્હેની તેને ખાત્રી હોવાથી તે વિચારે તેણે કાઢી નાખ્યા. પોતાની ઝુંપડીમાં આ શયતાને મુંબાઈ, અમદાવાદ, સુરત, વડોદરા વીગેરે નામચીન શહેરોમાંથી ઘણી જાતના વેપાર કરી ઘણી

પુનર્તિથિ તથા પુનર્તિથિના હરણ ક્રમ અર્થે જાણી લાગ્યો.
 એમ સી મનુજીને લોકના હાથમાં હરી સિંહને મોઢી મોટી
 રૂઢિને કહેતા જોવા મળેલાં જાણનાં ત્યાં જઈ ગયા હતા.
 આવી જગતમાં હું હું આવી નિશ્ચયમાં વળી જોવું હોય તેમાં શી
 નવાઈ !

બાળકના આવનાર રૂઢિના અમાજ તારૂં તે અમાજ લાગ્યો.
 ત્યાં પહેલેમાં તેની અગમગમી માથે લેને ચોર રાજસના અગમગમે
 સમજાયું કે જેને એકવા અગમ તે જતો હશે તેજ રમણી આમ
 ભોલી સેવાણુ થઈ જમીનપ. એમન કથમાં પડી હતી. તેની નજીક
 રાશી બાળક રડતો હતો. તેના માથામાંથી પણ ભોલી વહેતું હતું.
 કંઈ પણ વિદ્યં ક્યાં સિવાય તેણે કાન્તાને પોતાના ખભે લઈ
 લીધી; તથા બાળકને બીજા હાથમાં લઈ લેવાનો પ્રયત્ન કરતાં નહિ
 ફાવવાથી ત્યાંજ આ રાક્ષસી દીક્ષના મનુષ્ય રાક્ષસે રૂઢ કરતું રહેવા
 દીધું 'રે નરાધમ' તારી પાપ વાસના સંપૂર્ણ કરતાં આ બાળક
 તને શું અંતરાય આવનાર હતો કે ત્હને ત્યાં આ ભયાનક અર-
 ણ્યમાં રાખી તું આમ તેની માતાને ઉપાડી ચાલ્યો જાય છે !
 પ્રભુના દરબારમાં આ અધાર પાપની શિક્ષા તારા હિસાબના પાને
 લખાઈ ગઈ તેનું ત્હને હાલ ક્યાં લાગે છે ? ને ઘેલાભાઈએ ખરે-
 ખર જે ત્હારામાં વિશ્વાસ મૂકી ત્હને આ માતા પુત્ર સોંપ્યા હતાં;
 તેમને આમ જીવલેણ રીતે છુટાં પાડતાં તારું હૈયું કેમ કબૂલ કરે
 છે ? બાળકનું રૂઢન બંધ થયું અને આ શયતાન પણ ઝાડીમાં
 ગૂંચ થઈ ગયો.

મુંબાઈથી રમનાથના મિત્રને તાર આવ્યા છતાં કાન્તા તથા

શરી વાસદ નહિ આવ્યાથી સરલા તથા દયાળભાઈનાં દોલ ઉંચાં થવા લાગ્યાં હશે આવતી કાલે કદાચ આવશે એમ મારી તેમણે રાહ જોઈ. બીજે દીને કોઈ જણાયું નહિ. એટલે તો આ બંને પતિપતિના મનમાં રાજ પડી. અસહ્ય દયાળભાઈએ પોતાના નજીકના પોતપોતા પ્રાણુલાલને વડલિયા મોકલી મુંબાઈ તાર કરાવ્યા. તેજ દીને બેલાભાઈની પતિન સસ્પતિનો કામજ પણ વાસદમાં આવ્યાથી સરલા તથા દયાળભાઈ સમગ્ર અવાજે કાન્તા તથા શરૂા મુંબાઈથી ઉપડ્યાં તો છેજ, પરંતુ રસ્તામાં શું થયું તેની ખબર તેઓ મેળવી શક્યાં નહિ. એકદમ કલકતાથી રમાનાથને પણ તાર કરી વાસદ તેડાવ્યે; પ્રાણુલાલે તાર કર્યો ત્યાર બાદ અર કલાકમાં તો વાસદમાં મુંબાઈથી બેલાભાઈનો તાર આવ્યો કે બંને રવાના બે દિન પહેલાં થયાં છે.

પોતાની સારવાર કરવા આવતાં નાનાભાઈ રમાનાથની પતિન તથા પુત્રનું શું થયું હશે એ વિચારે દયાળભાઈ રડવા જેવો થઈ ગયો. 'હાય હાય મારી પ્રુલ જેવી દેરાણી' એમ કહી સરલા પણ આંસુ સારતી હતી. નડીઆદથી કાન્તાના મોટાભાઈ ધીરજલાલ પણ આવી પહોંચ્યા. તેઓ તેજ રાત્રે મુંબાઈ જવા ઉપડી ગયા. ટ્રેનની અંદર કોઈ ગૃહસ્થ સાથે વાત નીકળતાં તેને ખબર મળી કે તે કાઠીયાવાડી ગૃહસ્થ બે ત્રણ દિનમાં આવીને પાછા મુંબાઈ જાય છે. તેથી તેણે લેને ગાડીને કંઈ અકસ્માત બન્યો હતો કે નહિ વીજેરે બાજતો પૂછી.

આ વાત ઉપરથી તેને જવાબ મળ્યો કે કોઈ નવનીતલાલ નામનો મનુષ્ય ગાડીને રાત્રે વલસાડની પેલી બાજુએ કોઈ બદમા-

શાએ ગાડી ઘેભાવી ત્યારે અરજ કરતો હતો કે તેને સોંપેલ એક આઈ તથા તેના પુત્રને તેની ગેરહાજરીમાં ઉંઘતી દસામાં બદમાશો ઉપાડી ગયા છે.

આ સાંભળતાંજ ધીરજલાલનું હૃદય કપાઈ ગયું. તેની આંખમાંથી અશ્રુ પડ્યાં, ગૃહસ્થે તેની પાસેથી સૌ વાત જાણી તેને પ્રભુ-ધર્યાએ સારું થશે એમ આશ્વાસન આપ્યું. આખરે ખૂબ વિચાર કરી ધીરજલાલ વલસાડના સ્ટેશને ઉતરી પડ્યો.

આ તરફ ધીરજલાલ બહેનની શોધ માટે આમ વલસાડ ઉતર્યો, તેજ વખતે ઘેલાભાઈ તથા સરસ્વતિ વાસદ તરફ જતાં હતાં. ઘેલાભાઈએ પોતાને જરૂર પડ્યે મુંબાઈને આહોશ હીટેક્ટીવ ધીરજલાલ પણ સાથે લીધો હતો. ટ્રેન વલસાડ ઉભી રહી ત્યારે સ્ટેશનથી તેણે છુપી રીતે આતમી મેળવી કે એ ત્રણ દિન પહેલાં અહિંથી ૪ કે ૫ માર્ગે દૂર તોશન જેવું કંઈક થયું હતું; અને એક સ્ત્રી તથા બાળકને બદમાસો ઉપાડી ગયા છે. આ વાત સાંભળતાંજ ધીરજલાલ હીટેક્ટીવ રાજ થયો; તેણે ઘેલાભાઈને વાસદ જવા દઈ ત્યાંજ ઉતરી પડવું ઠીક માન્યું. અંતે ફાસ્ટો જુદી જુદી દીશાએ ચાલી ગઈ. કોઈ દુઃખી દીલના અને ખાનદાન જણાતા પુરૂષને જોઈ હીટેક્ટીવે તેની તપાસ કરવાના ધરાદાથી તેની પાસે જઈ પરિચય જાણવા વાર્તા શરૂ કરી.

ધીરજલાલને સમજાયું કે પોતાનાજ નામનો કાન્તાનો ભાઈ તેની શોધ કરવા માટે અત્રે તુરંતજ ઉતર્યો છે. એટલે મુંબાઈના મોહનલાલ સેઠના પુત્ર કેશવના ગૂમ થયામાં કાન્તાના સ્થળની

માફીતિ મેળવવામાં તથા તેનો સ્વભાવ પણ જાણવામાં પોતાને હીક દાવ મળ્યો ધારી તેણે ધીરજલાલને પોતાનો પરિચય આપ્યો નહિ. અને તેમનાં જ્ઞેન ખોવાઈ જવા માટે દીલગીરિ ખતાવી.

સૌ વાત કર્યાબાદ હીટેક્ટીવને સમજાયું કે આ મનુષ્ય જે વાત કરે છે તે ઉપરથી તે કાન્તા એક સુશિક્ષિત તથા ઘ્યાણ સ્ત્રી છે; એટલે આ કાર્યમાં કંઈ હાથ રાખે નહિ. પરંતુ તેણી આમ અચાનક ગૂમ થઈ ગઈ તેમાં પણ કંઈક ભેદ તો છેજ; એમ ધારી તેણે પોતાનો ખીત્રકુલ પરિચય આપ્યોજ નહિ. આશરે કલાક સુધી વાતો કરી તેઓ વિખુટા પડ્યા.

કાન્તાના ભાઈ ધીરજલાલ વલસાડમાં પોતાના એક ઝોળખીતાને લાં ગયો. ત્હેની સાથે સૌ વાતચીત પણ કરી. બાહોશ તથા પગલે પગલે ધૂળમાંથી સોનું કહાડનાર ચાલાક હીટેક્ટીવ તેનો જડતીજ લેતો હતો; તેને આ વખતે સાર દીલે સમજાયું કે કાન્તા નિર્દોષજ છે, કેશવ ગૂમ થયો છે તેમાં તેણી કંઈ જાણતીજ નથી. એટલે તે હવે તેને શોધવાની પ્રવૃત્તિમાં રોકાયો.

કાન્તાના ભાઈનો ઝોળખીતો બધી વાતે પાકો હતો; તથા ધીરજલાલ જેવા હીટેક્ટીવોનો પણ ગુરૂ થાય તેમ હોવાથી તેણે કાન્તાની શોધ માટે મદદ કરવા ખીજેજ દીવસે જવા પોતાની ઇચ્છા દર્શાવી; તેઓ બંને ત્યાંથી ઉપડ્યા; જ્યારે ધીરજલાલ હીટેક્ટીવ પણ પોતાની યુક્તિઓના બળે એક પછી એક એમ કાન્તાની ભાળ મેળવતો વિજયનો આશાએ પોતાના કાર્યમાં લાગી ગયો.

વાસદમાં ઘેલાભાઈ તથા સરસ્વતી આવી પહોંચ્યાં. તેમણે કાન્તા

તથા સીમીને શ્રમ થયા બાબત પહેલેથી જાણ્યું હતું, છતાં જાહેર આપણા તેમની બન્નેને રક્ષા આપ્યું. મોતાની એક રહેજી ભુલે મરી જાય જેવી અભાજા કાલ્તા તથા અનાથ બાળકનો આમ અચાનક વિયોગ થયો તેથી ઘેલાલાલને મનમાં ધણું આવ્યું.

સરસ્વતી તો સગી પહેલે માફક કાન્તાને સંભાળી આપ્યો દીન રહી બીજા બે જિવસો થયા છતાં કંઈ પત્નો નહિ લાગવાથી સૌએ તેમની આશ્વા માટે શંકા કરવા માંડી. તેજ રાતે રમાનાથ તાર મળવાથી વાસદ આવી પહોંચ્યો. રસ્તામાંથી ખબર મળતાંજ તેણે હૈયું મલિન પુત્ર માટે બરાબ આવ્યું. ઘેલાલાલને વાસદમાં જોતાં તેણે અશ્રુસાથે એજ પ્રશ્ન કર્યો કે “લાઇ ત્હમે આખરે આમ છેતરાઇ ગયા ?” વધારે બોલે તે પહેલાંતો તેની જીભ બધ થઇ ગઇ, પતિ પરાયણા મલિન માટે તેનો વિયોગ થવાથી રમાનાથ બેભાન થઇ જમીન પર ઢળી પડ્યો. ક્વો અલૌકીક પ્રેમ ! આ જમાનામાં અત્યારે એક પતિ જતાં અન્ય પતિઓ મેળવવાની ધુનમાંના બે હા બાદમીઓ આવું એાણું જ કરે છે ! હોય તે પણ સોમાં કે હજારોમાં ગણ્યા ગાંઠયાજ.

વાંચક ! બન્ને ધીરજલાલ તરફ આપણે જઇશું તો કંઈક ચોરી પકડવાની વિદ્યા સમજીશું. માટે ત્યાંજ આપણે તા જવું ઉચિત છે કાન્તા માટે તને દયાને લાગણી થાય છે ? ત્યારે શશા માટે શું ?

મકરણ ૧૧ પુ.

સામાયિકા મત્ર

(૧)

જે સમગ્ર નિર્માયું હશે, ત્યાં દોરે કાળ કરાળ;

આમુખ્ય દોરી મુદતાં, ભરતો નિર્ધય કાળ.

ધી

રજલાલનો સોબતી નરેન્દ્ર પહેલાંતો તેને લઈ
 સુરત તરફ નીકળ્યો. બહેનની ભાળ કહાડવા
 નીકળેલ ભાઈને નરેન્દ્ર ઉપર આ પરથી અવિશ્વાસ આવતો કે
 આટલે દૂર બદમાસો આવેલાજ નહિ હોય; તેઓ તો વલસાડની
 આબુઆબુ કંઈક નાનાં ગામ અથવા તો જંગલમાં ભરાઈ ગયા
 હશે પરંતુ સરકારી સી. આઈ. ડી ખાતું હોવા છતાં સુરતમાં નરેન્દ્ર
 એક બે છુપાં કાર્યોનો મહાનભેદ શોધી કહાડ્યો હતો; તે વાત તેની
 જાણ બહાર નહિ હોવાથી પોતે શાંતિથી તેની સામે જવું જોઈત
 ધારી તે જે અમાણી કહે તે મુજબ વર્તવા આપ્યો. સુરતમાંથી કેટ-
 લીક પીએ લઈ તેઓ ટાપ્ટી વેલી રેલવેમાં મુસાફરી કરવા માટે
 રવાના થઈ ગયા. નરેન્દ્રને આવી કોઈ બદમાસ ટાળીને પસો હશે.

તેમ ધારી ધીરજલાલ શાંતિથી પ્રભુ ઈચ્છા બલવાન એ ન્યાયે દોરાતો હતો.

અને તેજ વખતે આપણો ઠીટેકડીવ ધીરજલાલ પણ વલસાડ આણ્ણબાણ્ણ બારીક તપાસ ચલાવતો હતો. પોતે પહેલાંતો જ્યાં આગળ ટ્રેન થોભી હતી ત્યાં જઈ તપાસ કરી. પરંતુ ત્યાંથી તેને કંઈ આશાનું ચીહન જણાયું નહિ જેથી વલસાડ આવી આખી રાત્રિ વિચાર કર્યા બાદ બીજેજ દિને તે બીજાં ગામો તરફ રવાના થઈ ગયો. આવી રીતે આ ઉભય તપાસ કરનારમાંથી કોની ફતેહ થાય છે; તે જોવા માટે આપણે પણ તેમની પાછળ પાછળ ચાલ્યા જઈએ. નિર્જન વન તથા નદીઓનાં નાળા અને ખીણોમા અગર તો વસ્તીવાળાં ગામોમાં મગશે; એ સર્વતો બન્નેની કશ્પનાજ હતી. દુનીયામાં બાહોશ મનુષ્યો હોય છે; તે સારા સ્વભાવના હોય તો પૃથ્વીપર નંદનવન વસી રહે; પરંતુ બદમાસ શઠ લોકો નેકવાળા બાહોશ પુરુષોને પણ રમાડે તેવા બાણખોર હોય છે; જેના પ્રતાપે જગતમાં હરરોજ હઝરો ભાતભાતના કિસ્સાઓ ઉપસ્થીત થતા હશે. મનુષ્ય મનુષ્યમાં મહાન પ્રભુ જગનિયંતા એ સરખી કરામતો ઘડી હોય તો પછી આજકાલ બનતા આટલા બધા કાવાદાવા બનેજ નહિ.

ઠીટેકડીવ ધીરજલાલે એ ત્રણ દિનમાંતો વલસાડથી મુંબઈ તરફ પારડી, ઉદવાડા, દમણરોડ, બીલાડ, સંજણ તથા સુરત બાણ્ણ ડુંગરી, બીલીખોરા, અમલસાડ વેડછા, નવસારી, મરોલી, સચીન ઘઉંના વીંગેરે સ્થળોમાં પાકે પાયે ખજાર મેળવવા પ્રયત્નો કર્યા;

પરંતુ તેમાં સહેજ પણ આશાનાં ચિન્ન નહિ જણાવાથી તે સુરતમાં આવ્યો. સુરતના રેશને પણ પોલીસેને છેલ્લા એ ત્રણ દિનમાં બનવા જોગ અગર તો આખ એએ એવો બનાવ બન્યા બાબત તેણે પૂછ પરછ કરી. કીન્તુ ત્યાંથી તેને નરેન્દ્રના ઉપડયા સિવાયની અન્ય ખબર મળી નહિ. નરેન્દ્રનું નામ ધીરજલાલે સાગી રીતે સાંભળ્યું હતું; વળી એક એ વખતે તેના યુરોપીયન અધિકારી અમલદારે નરેન્દ્રને મુબઈ નોકરી અર્થે આવવા ખાસ લખેલ; છતાં તે આવેલ નહિ તે પણ ધીરજલાલથી અબજ નહતું.

કાન્તાના મોટાભાઈ ધીરજલાલ જ્યારે વલસાડમાં પોતાનાં ઓળખીતા નરેન્દ્ર સાથે કાન્તા બાબત વાતોમાં ગુંથાયા હતાં; તે વખતે જો કે આ બાહોશ ડીટેક્ટીવ ધીરજલાલ છુપી રીતે સર્વ ખીનાતું શ્રવણ કરી ન્હો; છતાં એ પુરૂષનું નામ નરેન્દ્ર છે, એમ તો તે સમજી શકેલ નહિ; જેથી જ્યારે સુરતમાં નરેન્દ્રના ખાસ કોઈ યુવતિને ખોળવા બાબત જવાના સમાચાર તેણે છુપી પોલીસ દ્વારા મેળવ્યા; ત્યારે તેના મનમાં સહેજ વહેમ અવ્યો કે જે બદ-માસો કાન્તાનું હરણ કરી ગયા છે તેમાં કદાચ નરેન્દ્ર પણ સામેલ હોય અને આવાં કારણોથી નરેન્દ્ર સરકારી નોકરીને સાંડ વિભાજિત થઈ ગયો. આવો વહેમ લાવી પોતે સુરતથી એક એ સાથી લઈ કામ્પીવેલી રેલ્વે મારફતે રવાના થઈ ગયો.

અને તેજ દિને મુબઈમાં વર્તમાપત્રો દ્વારા કાન્તાના અચાનક ગૂમ થવાના સમાચાર કાન્તિલાલે પણ વાંચ્યા. મંગળા તથા પિતાને તેણે તુરંતજ સર્વ ખીના પેપરની સાખીતિ સાથે નીવેદન કરી. મંગળાને જીતકાળની મહોટી ખેડેન કાન્તા સાંભળી આવ્યાથી અત્યંત

આપણાં; તથા મોહનલાલ મજુબો કાન્તિલાલને વાસદ જ્યાં આપણાં
 મન આપણાં પણ ચુરતી હતું. કાન્તિલાલને તો ઠીક વખત મળ્યો.
 તેની અંદર ત્રાસ કરી સહેજ ધીમાની હિમ્મતમાંથી એકને પણ ક્યાં
 મારાર હતી? અત્ર કાન્તિલાલ રવાના થવા માટે તૈયાર થયો; ત્યારે
 મંચળાએ તેના હસ્તમાં એક પત્ર રમાતાયતે આપણાં માટે મોકલ્યો
 પત્ર આપણાં આપણાં કાન્તિલાલ સાથે પણ હુતકાળમાં માંડેલ
 સુદ સંસાર સાંભળી આવવાથી તેણે શોક, નિશ્વાસ, તથા સહેજ
 મલકાતા આતંદ સાથે તેની સામે મીટ માંડી. જરાક દસી પણ
 જવાયું. કાન્તિલાલને પાછી સ્વર્ગીય ગંગા દોડતી આવતી જણવા
 લાગી. પિતાની તર્જીયત જળવવા માટે મોહનલાલના સાંભળતાં
 કાન્તિલાલ મંચળાને સહેજ ધીરારો કરી તેજ વખતે વાસદ જવા
 માટે જોગતો અર્થ લઈ ચાલી નીકળ્યો.

ગતા જતાં પણ કંચનતા પ્રાશમાં સપડાયેલ જીવ તેને ત્યાં
 જપાતું ન ચૂક્યો. રાત્રિના સમયે પણ મુંબઈમાં તો દિવસના કરતાંયે
 વધારે ધમાલ નજરે પડે છે. નિશાબાજો રાત્રે પોતાનાં કાર્ય કરવા
 આવી ધમાલમાં બહાર પડે ત્યાં આગળ ગમે તેટલું બાહોશ સી.
 આઈ ડી ખાતું હોય; છતાં તે શું કરી શકે? કંચનતા મકાન
 નજીક આવતાં તેણે ગાયન તથા નાયતા પડધા વાજીંચો સંહિત
 સાંભળ્યા. એકદમ પોતે ધીમે ધીમે કાદર ચઢી હિપર જવા લાગ્યો.
 દાદરમાંજ તે સમજી ગયો હતો કે મકાનમાં બીજાં મનુષ્યોનો પણ
 કંઈક જરાબર જામી ગયેલ હતો. આ બધી ધમાલ જોઈ કાન્તિલાલ
 પહેલાંતો ગુસ્સાવેશ થયો. જે કંચને પોતાના નામ પરજ દક્ષા આજ
 સંધી જુઠ્ઠા સોગન બાઈ તેને છેતર્યો તે કંચનપર તેને ગુસ્સો કેમ

વ આપ ૩ પરંતુ તેની વ્યાખ્યા બહાર લેવા તથા આપ ૩ માંથી
 જે આ મુદ્દામાં આવ્યો હતો; તદ્વિતર એવો એવો એવો એવો
 માત્રી મન જાનાવ્યેજ છુટ્યો. જ્યારે તે કંચનની પાસે આવી જાય
 તેથી હાલભાવ કરી તેને એમજ સમજવણી કે કંચન કાનિલાલ
 એકલાજ પર તેથી મોહ રાખે છે. અન્ય સામું તેજોથી પણ કંચન
 આવા વિશ્વાસથી કાનિલાલ તેના તેજમાં અંગવ્યો હશે; તેની
 આંખના પડદા આજ ખુલ્લા બન્યા. 'આવિંદ' અગર તે 'સાવરી'નું
 એ પ્રમાણે ઉદ્દેશી કંચન પોતાનાજ આમળ ગાયન કરતી હતી; તે
 બ્રમણ હવે તેના મગજમાંથી ખસી ગઇ. પછસાને નેણી આંવિંદ
 અમર તો સર્વ દુનિયા માંજ છે તે તે સમજ ગયો. અત્યાજ્ઞ
 જુદ સર્વા દેખતાં તેને જે આજ લાત મારવાનું મન થઇ આવ્યું
 પરંતુ કદાચ તોફાન વધુ થાય; અગરતો રાંડ પોતાના સ્વભાવ પર
 જાય તે બીકે તે શાંત રહ્યો. સ્ત્રીનો વિશ્વાસ શો હેય ? મંગળ
 તેના પર અનહદ પ્રમ રાખતી હતી; તે અન્યની થઇ મઇ, નો
 પછી આતો બાજનર પાતર હતી.

દાદરમાં ઉભાં ઉભાં તે આ પ્રમાણે વિચારો કરતો હતો; તેટલા-
 માંજ તેની નજર પોતાની સામે બીતની જળીમાં ગઇ. તેના ચહેરા
 પર નવાઈનાં ચિહ્ન તરવરી ગયાં. દાંત પીસી તે પોતાનો હાથ ઉઘો
 કરી એ જળી તરજજ તાકી રહ્યો. જે માધુરીના સૌંદર્ય પર મોહી
 તેને ખીલતી કળી માની તેણે આગળે દીને રૂ. ૧૫૦૦ કંચનના હાથમાં
 મુક્યા હતા; તે માધુરી અત્યારે અન્ય પુરૂષ સાથે વિહાર કરી રહી
 હતી. આ બધા બેદ તેના સમજવામાં આવ્યા નહિ. જ્યારે તેણે
 માગણી કરી ત્યારે માધુરી લયથી આનોકાની કરવાનો ડોળ કરતી

હતી; અને સંસારના અંજલિ હોવાનાં જ્ઞાન બતાવતી હતી; પરંતુ આ વખતે તેણી સંસારની જાણકાર બનીને અન્યને ચુસતી હતી. આ બધાં તરકડોથી કાન્તિલાલ હવે હદપર આવ્યો નીચે ઉતરી માધુરી જે સ્થળે બેસી હતી ત્યાં જવાના ધરાદાથી તેણે દ્વાર ઉપર ગુસ્સામાં જ લાત મારી. દેવચોગે અંદરની સાંકળ વાસેલ નહિ હોવાથી દ્વાર એકદમ ખુલ્લા થઈ ગયા. દીવાનો કાન્તિલાલ ગુસ્સામાં જ અંદર દોડી ગયો જે પુરૂષ સાથે માધુરી ગેલ ગમ્મત કરતી હતી તે એકદમ આ બનાવથી બચીત બની સદાજો સદાજો વસ્ત્ર સંભાળી ત્યાંથી પલાયન કરવાની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યો. કાન્તિલાલની નજર તેના ઉપર બહુનહિ હોવાથી લાગ જોઈ તે તો છટકી જ ગયો. કીન્તુ તેના કોટ ત્યાં જ રહ્યો. માધુરી પહેલાંતો જરા ગભરાઈ ગઈ હતી; પરંતુ એક ચાલાક વેશ્યાને આવાં તો ઘણાંએ દ્રશ્યો જોવાં પડતા હશે. તેણીએ ગુસ્સામાં આવેલ કાન્તિલાલને ગુસ્સામાં ધીક્કારવા માંડ્યો.

“બાપલા શરમાતો નથી? અહિં થું તારી માનું ધર હતું તે ધુવડ માફક અધિકાર બતાવતો અંદર ધુસી આવ્યો.?”

અઅન્દાર? માધુરી સહેજ પણ જીભ આગળ ચલાવીતો? આજે તારાં તથા કંચનનાં કાવેત્રા મારી જાણમાં આવી ગયાં છે.”

“અને એ અચ્ચર તેં આજ સુધી તે જોયાં પ્રશ્ન નહિ. તેટલો બધો તું હેવાન બન્યો છે. તારું થું કાલુ મુખ લઈ આવિષમાંધ મારી સામે તારી રહ્યો છે.?”

“હુચ્ચી? હાવ મારા ૧૫૦૦; નહિતો આ વખતેજ હું તારું ખુન કરીશ. જે દેખ ઉપર તારી બધી સગી માતાઓ માનતાનમાં બનેલ હોવાથી કોઈ તને મદદ કરશે નહિ આલ ઉતાર તારા દાગીના”

“જા જા! લડવા! દુર થા! તારા જેવા તો મારા આગળ હજારો નાથી ગયા? ખબર છે? મારું ખુન કરતા પહેલાં આ માધુરીથી જરા સાવચેત રહેજો.” કહી તેણીએ પત્રંગ નીચેથી પિસ્તોલ હાથમાં લીધી.

“શું તું મને પિસ્તોલનો ડર ખતાવે છે? એ જે તારે તો તારા કર્મનું ફળ.” કહેતા કહેતા માધુરી તેના તરફ પિસ્તોલ ધરે તે પહેલાં તો કાન્તીલાલે પોતાના ખીસ્સામાંથી પીરોલ કાઢી એકજ પળમાં માધુરીને વીધી નાખી.

એક ચીસ પાડી માધુરી જમીન પર ઢળી પડી. કાન્તિલાલ રહેજ પણ ગભરાટ સિવાય તેની નજીક પડેલો કાટ ઉપાડી ત્યાંથી પલાયન થઇ ગયો. પિસ્તોલનો અવાજ સાંભળી નાયગાન બંધ થઇ ગયું. દોડા દોડ કરતી દાસીઓ તથા કંચન ત્યાં દોડી આવ્યાં. આ વખતે માધુરીનો જીવ પરલોક પાપના કર્મ ભોગવવા ઉપડી ગયેલ હોવાથી કાન્તિલાલનું કાર્ય અન્નણ્યું રહ્યું પોલીસને તુરતજ ખબર આપી કંચને તે દિને આવેલ સર્વ ગૃહસ્થોને વિદાય કરી દીધા. જ્યારે ખુની કાન્તિલાલ આન્ટરેડ રોડનેથી ઉપડવાની તૈયારીમાં હતો માધુરીએ પોતાનો જીવ ખોયો તેની કંઈ પણ પરવા કર્યા સિવાય કંચનને તો કમાણીની ખોટ માટે શોક થયો.

આન્ટરેડથી ઉપડી ચુકેલ કાન્તિલાલે વલસાડ સુધી ઘડીમાં કાન્તા તથા ઘડીમાં માધુરિના ખુન માટેની જવાબદારીના વિચારમાં વખત પસાર કર્યો. પોતાના પર છાનો પ્રેમ નિરાપનાર હવે પોતાની બાલસખી કાન્તા સિવાય આ જગતમાં અન્ય નથી તે વિચારે તેનું દીલ હરખાતું હતું; છતાં આ વખતે તેણી અચાનક

જૂથ લાગ્યા તે સહેજ ચિંતાતુર પણ બન્યો હતો. આખરે તે પ્રથમ સરસી બેસી પછી મુઠી સુશતા રોશનિ ઉતરી પડ્યો. પોતે પેસા આપી ખાનગી તપાસ કરાવવાના ઇરાદાથી સુરતમાં પેલીમ દ્વારા તપાસ કરાવવી ફીક માની જેયું કુદરતનું કામ ! એક અબળાને શોધવા માટે આ ત્રિપુટી બંધાઈ વહાલા વાંચક ત્રણેની આ મહેનતમાં યુધ્ધારણાઓ હતી તે તો આખરે જાણીયે છીયે પહેલાંને ખેનની લાગણી સ્વાભાવિક હતી, ખીજને કેસેવ ખાખત કંઈ બાતમી મળે તેમ ધારણા હતી; જ્યારે આ ત્રીજા ઉમેદવારને આશુક માશુકના પાઈ ભાજવવા હતા. હવે આપણે તપાસીયે કે કુદરત કોનો પાસો જીતે પર રમવા દે છે.

લોકો ! યાદ હવે આપણે આ ત્રણ જણને તપાસ કરવા હજી બાળક સંસ્થામાં બપોર કહાડીયે નિર્દય દીલનો નવનીતલાલ ખેલાન કાન્તાને બંધારી રાત્રે લઈ ચાલ્યો; તથા પ્રભુની સ્થાપનામાં રહેલ સંસ્થા લાંબ રહ્યો તે આપણે અંગણ જોઈ ગયા છીયે. આખી રાત્રિ સંસ્થા અર્ધનિદ્રીત અવસ્થામાં સાગનાં જંગલમાં માની ગોઠ સંભાળતો પડી રહ્યો. ખીજે દીને સવારમાં કાન્તા તથા પોતાના ત્રીજા સોબતીને શોધવા નીકળેલ બાકીના બે બદમાસોના હાથમાં સંસ્થા સંપડાઈ ગયો. તેઓ બાળકને પોતાની કુંપડીએ લઈ ગયા. જતાં જતાં રસ્તામાં તેમને કોઈનાં ચુંથાયેલાં હાડકાં માંસ પડેલાં માલમ પેડવાથી તેઓએ ધારણા બાંધી કે કદાચ કાન્તાને કોઈ જંગલી પ્રાણીએ મારી નાખી હશે. વાલ અથવા વડ ગમે તેણે તેના શરીરને અંદર સુધી ધસડી લાવી ફાડી ખાધું છે એવો વિચાર કરી તેઓએ તેની શોધ તો તેટલેજ ઠેકાણેથી બંધ કરી. હવે ત્રીજો મનુષ્ય

પોતાની ટીંગાનો રહેા; તેની તપાસ કર્યા તેજી જન્મે આ માં
વીની ઝુરતી બાળકને ઝુપડીમાં રાખી, ઝુપડી બરાબર બંધ કરી
બહાર ચાલ્યા ગયો. બાળક એસા પાડતોજ રહેા.

આ જંગલના એક ભાગ પર ડોહારીયા ગામ આવતીયો તેને
ડોહારીયાનું જંગલ પણ અલખુ દોહા કહેતા હતા. ત્યાંથી રેલવેમાં
જવા માટે નજીકમાં નજીક સોનગઢ સ્ટેશન હતું. તાપી નદી આહિ-
થી જરા દૂરથી વહેતી નીકળે છે. આજે સૂર્ય પ્રભુએ જગતને અધ-
કારમાંથી દૂર કરી પ્રકાશમય બનાવ્યું તેજ વખતે એક યુવાન
યોગિની આ નદીમાં સ્નાન કરી તેજ જંગલમાં પોતાની ઝુપડી
તરફ ચાલી જતી હતી. આવી યુવાન યુવતિને આ દુઃખોથી યોગિની
થવું પડ્યું હશે; તે કદપણ ઘણું મુશ્કેલ હતું. વળી આની બુવાની-
માં યોગત્વના કડીન પાઠ તેણી જેવી રીતેપાળામે દેહ તથા વાસના
દમન કરતી હશે; તેનો ખ્યાલ સરખોજ તેના સૌન્દર્ય તરફ નીલા-
ળતાં આવશે મુશ્કેલ હતો. કયા સ્થળની અંતે શા માટે તે યુવતિ
આમ યોગિની બની હશે એ બધા તરંગો તેના જોયા માદ આવ્યા
સિવાય રહે તેમ સહેજ પણ હતું નહિ. વિકટ સાગના જંગલમાં
હાથમાં કમંડળ તથા માળા અને શરીર પર લગણું કંથાવસ્ત્ર ધારણ
કરી પસાર થતા તેના હૃદયને સહેજ પણ ભય થતો જણાતો નહિ.
“ ॥ તત્સત્ ॥ ” એજ ઉચ્ચાર તેના મુખમાંથી જાપ માકક સંભ-
ળાતો હતો. નહિ જરાય ફિકર ચારે દિશાના સુસવાતા ભયની કે
નહિ જરાય ચિંતા માનસિક દુઃખની એતો તેનો મહેરોજ આરસી-
રૂપે સાક્ષી પૂરતો હતો.

યોગિની ડોહારીયાના જંગલમાં થઇ પોતાની ઝુપડી તરફ ચાલી

જતી હતી; ત્યાં રસ્તામાંજ તેના કાને કોઇ બાળકના જેવો આક્ર-
 દીત કરણ સ્વર સંભળાયો. સહેજ પથુ વિલંબ સિવાય તેણે તે
 તરફ જવા માંડ્યું. જે ઝુંપડીમાંથી બાળકનું રૂદન સંભળાતું હતું ત્યાં
 જતાં તેણે જરાયે લય ધર્યો નહિ. ઝુંપડીનું દાર તેણે વગર સંકોચે
 ખુલ્લુ કર્યું. અંદર પેસતાંજ તેના મુખમાંથી ‘ હાય પ્રભુ ’ એવા
 શબ્દો સરી પડ્યા. વહાલા વાંચક ! શાથી આમ બન્યું હશે !
 કારણ એજ કે બાળક નીચે જમીનપર રડતો પડ્યો હતો. અને
 તેના શરીર ચોમેર એક જેરી સર્પ ફરી વળી ટુંકવાડા મારતો હતો.
 યુવાન યોગિનીથી આ કેમ સહેવાય ? પોતાના દેખતાં જેરી સર્પથી
 એક બાળકનો ઘાત થાય તે તેનાથી કેમ સહેવાય ! સર્પની ગમ્મ-
 તથી ગભરાયેલો બાળક ખૂબો પાડતો હતો. આવી વિકટ ઘડીએ શું
 રસ્તો શોધવો તેની તેને જરાયે ખચર પડી નહિ. પોતે ત્યાં સહેજ
 વખત થોભી પ્રભુએ આ યોગિનીમાં શુંએ દેવી બળ મુક્યું હશે કે
 આ જેરી સર્પ તેના સામું એક બે મીનિટ નિહાળી ત્યાંથી ચૂપા-
 ચુપ ખસી જઇ ક્યાંયે ઝુંપડીમાં આડો અવળો ભરાઇ ગયો. દેહ-
 હમનના પરિણામે આ પ્રાપ્ત થયેલ પ્રભાવની શક્તિનું પરિણામ તો
 આવી પળે સમજાય. સર્પના દૂર થતાં યોગિનીએ વિના વિલંબે
 બાળકને અંદર દોડી જઇ સહર્ષ ઉપાડી લીધો. ઝુંપડીમાં આશુ-
 બાળુ તપાસ કરતાં સ્ત્રીનાં વસ્ત્ર અગર તો બીજી કંઈ ચીજ ન
 જણાયાથી આ બાળકને અહિં રાખવો અનુચિત ધારી તેણી તુર-
 તજ તેને છાતે રાખી પોતાની સાથે લઇ ચાલતી થઇ. સંસાર
 લાગીને પણ પ્રભુ આમ કરાવે છે તે પણ તેની અકળાત કળાનો
 નમુનો છે. વાંચક ! ત્હારી જાણમાં આવી ગયેલ હશે કાબળતે

અન્ય કોઈ નહિ પરંતુ કાન્તાનો પુત્ર શશીજ હતો. પ્રભુપાએ તેનું પણ યોગ્ય રીતે રક્ષણ થયું. પ્રભુ દરેક સ્થળે પોતાની સુષ્ટિ ઉપર અદશ્ય રીતે ગયબી મદદ મોકલે છે; તે આપરથી આપણે સહેજ સમજી શકીશું; કારણ કે સર્પની જાળમાંથી તેનું રક્ષણ કરનાર કીરતાર સિવાય અન્ય કોણ હતું ? આ તરફ નરેન્દ્ર તથા ધીરજલાલ બંને કાન્તાની શોધ કરતાં કરતાં મહા મહેનતે આખરે કોઠારીયાના જંગલમાં પણ આવ્યા હતા. ધીરજલાલે તો બહેનની આશા ત્યજી દીધી હતી; છતાં નરેન્દ્ર પોતાનું કાર્ય આશા સહિત કર્યા કરતો હતો. સોનગઢના સ્ટેશનેથી ઉતરી તેમણે એક ભોમીયો પણ સાથે રાખેલ હતો.

તપાસ દરમ્યાન તેમના પણ જોયામાં જે દિન પહેલાંજ ચુંથાઈ ગયેલું એક શબ આવ્યું. નરેન્દ્ર એકદમ તે સ્થળે થોભી ગયો. તેણે આખરે ધ્રુજતા ધીરજલાલને સખેદ જણાવ્યું કે કદાચ આ શબ કાન્તાનું પણ હોય. બદમાસ લોકો તેને અત્રે લાવ્યા હશે. હવે કાન્તા લાગ જોઈ નાસી જતાં દૈવ ઇચ્છાથી કદાચ કોઈ પ્રાણીના પંજમાં સપડાઈ પણ હોય. બાગત એટલીજ કે શશી બાળક મારે કોઈ ચીહન જણાવું નથી.

આ પ્રમાણે નિવેદન સાંભળતાંજ ધીરજલાલની આંખમાંથી અશ્રુઓ પડવા લાગ્યાં. તેમણે મોટા સાદે રૂદન કરી બહેનને સંભાળવા માંડી. શશીને સંભાળી તેઓ સાગતાં થડોમાં માથું કુટવા લાગ્યા. નરેન્દ્ર ધીરજલાલને આશ્વાસન આપી થાક્યો; કીન્તુ તેની સહેજેય અસર ન થઈ. પોતાની બહાલસોઈ નાની બહેનની આ દશા જોતાં ધીરજલાલ જોવાનું હૃદય કપાઈ જાય તેમાં સહેજેય શંકા પણ શી હોઈ શકે !

નરેન્દ્રે બરાબર તપાસ કરી ધીરજલાલને આખરે ચેતવણી આપી કે આ સ્થળે કાંઈ પુરુષનું જણાયું છે; કારણ તેના માથાપરના કેશજ કહી બતાવતા હતા. પેતાની આવી ગંભીર બૂલ માટે નરેન્દ્ર ને પણ મનમાં સહેજ પશ્ચાત્તાપ તો થયો. અત્યાર સુધી કાન્તાની બાબત મળી ન હતી જેથી તે પણ મનમાં સહેજ સહેજ શંકા તો લાવતોજ હતો. નરેન્દ્રનું કહેવું ધીરજલાલને વ્યાજબી જણાયાથી તેણે આમ સાર કરી દબાલાવ ચાલતા જેના દીન વદને બોમીયાને કિંદ્રી પૂછ્યું.

“ ભાઈ ! હવે કાંઈ સ્થળ બરાબર તપાસ્યા સિવાયનું હોય તો ત્યાં જલદી જમને લઈ જા મારી ધીરજ હવે ખુરી ગઈ છે. ”

“ શેઠ સાહેબ ! હવે તો જે રસ્તે આવ્યા તેજ રસ્તે પાછા જવા સિવાય અન્ય હિપાય રહ્યા નથી ” બોમીયે શાંત રીતે જવાબ આપ્યો.

તુરતજ પેતાના ખીસ્તામાંથી ચાર બંગડી કહાડી નરેન્દ્રે આ પુરુષના શબના હાથપર ચઢાવી દીધી. વળી તેના માથા ઉપરના વાળ માટે પણ તેણે લુગડાનો કકડો માથે વીટાની દીધો; જેથી જોનારને તે બાળુ તપાસવાનો સહેજ પણ વખત મળે નહિ. અન્ય સર્વ શરીર પરનો ફક્ત હાડકાંજ હતાં; જેથી તે વર્તાઈ શકે તેમ હતુંજ નહિ, ધીરજલાલ આ બધાનો મર્મ સહેજ સમજ્યો નહિ અને તેણે કંઈ મર્મ પૂછ્યો પણ નહિ. તેઓ તુરતજ ત્યાંથી અન્ય દીશા તરફ ચાલ્યા ગયા. રસ્તામાં બદમાસોની ઝુંપડી પણ તેમણે જોઈ. ત્યાં તપાસ કરતાં તેમાં કાંઈ મનુષ્ય જણાયું નહિ. નરેન્દ્ર આગળ વધી અંદર પડેલાં પગલાંપરથી અનુમાન કર્યું કે અહિં

મનુષ્યેનો પગરવ હોવોજ જોઈએ કારણ કે પૂગલાં મળ્યાંજ તાજાં હતાં વળી વધુ તપાસ કરતાં તેના હાથમાં એક સોનાડી બંગડી પણ આવી. બંગડી તપાસતાં તેના હૃદયનો પાર રહ્યો નહિ. ધીવજ લાલે બંગડી જોઈ વિસ્મયતા પામતા નરેન્દ્ર પાસે ઝટ હિતાવળમાં બંગડી લઈ લીધી.

નરેન્દ્ર ! જો દેખ આ બંગડીતો કાન્તાનીજ છે; મહેં તેને બે વર્ષ પહેલાંજ આ બંગડી તે નહીયાદ આવી હતી ત્યારે બેટમાં આપી હતી. જો દેખ આ રહ્યું કાન્તાનું નામ. ”

“ હા મહેં પણ તે પહેલેજ સપાટે તપાસી લીધું છે; હવે તો ચોકકસ દીવા જેવી વાત છે કે કાન્તા આજ જગલમાં હોવી જોઈએ માટે હજી બરાબર તપાસ કરી આપણે સોનગઢ તરફ રવાના થઈને જો બદમાસે આ કાચું કચું હશે; તે પણ આપણા જેવોજ શયતાનનો સાથી હશે. આપણે સારા રસ્તે બુદ્ધિ વાપરી તેનો સદુપયોગ કરીયે છીયે, જ્યારે શયતાનો બુદ્ધિનો દુરુપયોગ કરી પોતાના હાથેજ પોતાના પાંચપર કુહાડો મારી નાશવંત બની ન્ય છે. ”

આ પ્રમાણે આશાનાં ચીજો જણાયાથી ત્રણે જણે તે આખો દીન સર્વત્ર તપાસ કરી. આગળ જણાવી ગયેલ યોગિનીની ઝુંપડી પણ તેમણે તપાસી ત્યાંથી તેમને પૂછતાં તેણે કંઈ સંતાપ કારક જવાબ આપ્યો નહિ. જો કે શરીરને બચાવનાર તેણીજ હતી; છતાં કદાચ આ લોકો બદમાસ હોય તેમ ધારી તેણે વાત છુપાવીજ રાખી સંસારનાં કડવાં ફળ આપેલને સંસારીપર વિશ્વાસ કરી રીતે થોડા પ્રતિજ્ઞથી બંધાય ! વખત આવે પોતાની મદદ જોઈએ તો યોગિની એ તે માગવા માટે તેમને જણાવ્યું. અહિંથી પણ યોગ્ય બબર

નહિ મળવાથી તેઓ આગળ આજ્ઞા ગયા. યોગિની જે કે લવ્ય રીતે બોલતી હતી; છતાં નરેન્દ્રને તેના કથનપર વહેમ આવ્યાં સિવાય રહ્યાં નહિ જેથી તેણે એક બે દાનમાં ગુપ્ત ચર્ચાં જેવાં માટે નિશ્ચય કરી આખરે સોનગઢ તરફ જવા ભોમીયને કહી દીધું. બીજા દીને તેઓ સોનગઢ આવી પહોંચ્યા.

આ ગામ તાપી નદી પર લગભગ આવેલ છે અહિં નદીનું મુળ હોઇ કુદરતી દેખાવ ધણેજ રમણીય લાગે છે. ગામમાં પોતાનું કાંઈ ઓળખીતું નહિ હોવાથી જુની જીર્ણ બનેલ ધર્મ-શાળામાં તેઓ આજ્ઞા ગયા. ભોમીયો પોતાને ત્યાં જઈ તેમને આરામ લેવા સુચવવા લાગ્યો; પરંતુ શાયે કારણથી નરેન્દ્રે તે વાત માનીજ નહિ; આથી તેમની વિદાય લઈ ભોમીયો પોતાને ત્યાં ઇનામ સહ આનંદ માની આજ્ઞો ગયો. જરૂર પડતાં પાસે આવી મદદ આપવા તેણે વચન આપ્યું.

ઉપરોક્ત બનાવને બીજેજ દીને ધીરજલાલ તથા નરેન્દ્ર બંને તાપી નદીના મૂળ તરફ સ્નાન માટે જતા હતા; ત્યાં રસ્તામાં તેમણે પેલી લવ્ય યોગિનીને જોઈ નરેન્દ્રે તુરંતજ ખ્યાલ કર્યો કે આટલે દૂર આવવામાં કદાચ આ યોગિનીનો કંઈક આશય તો હશેજ. જરૂર તે એક ભગવાં વસ્ત્ર નીચે રહેલ કપડી સ્ત્રી હશે. કાન્ટાની ખખર તે બરાબર જાણતીજ હશે; જેથી અહિં પોતાની ચર્ચાં જેવા તેણી આ પ્રમાણે કરતી હશે; એ વાત તેના સમજવામાં સહેજ આવી. ધીરજલાલને તેણે ટુંકમાં સર્વ બીના જણાવી દઈ યોગિની ક્યાં જાય છે તે બરાબર નિરીક્ષણ કરવાના ઇરાદાથી તેની પાછળ ક્રુપી રીતે જવું ઉચીત ધાર્યું. જતાં જતાં તેણે ધીરજલાલને ચેતા-

ઓ કે અહિં પણ તેઓ પોતે સલામત નથી; માટે પોતે પાછો ફરે ત્યાં સુધી બરાબર સાવચેત રહેવું. સહેજ વારમાં ત્યારપછી બન્ને મિત્રો છુટા પડ્યા.

આ તરફ ધીરજલાલ બહેનના વિચારો કરતો કરતો પોતાને ઉતારે ચાલ્યો ગયો. ત્યાં જઈ ગામમાં તપાસ કરી તેણે વાસદ રમાનાથના નામે એક પત્ર સર્વ ખીના નોંધી લખી દીધો; તથા બને તો પોલીસની મદદ લઈ ત્યાં જવા માટે પણ જણાવ્યું. પત્ર બરાબર બંધ કરી તેણે ટપાલમાં નાખી દીધા બાદ ગામમાં બજારમાં જઈ પૂછપૂછ કરવાના ઇરાદાથી બજાર તરફ જવા માડ્યું. રસ્તામાં જ તેમનો સોબતી ભોમીયો તેને ઉતાવળે શ્વાસે આવતો જણાયો.

“લાઈ! ગામમાં વાત થાય છે કે તાપીનાં મૂળ આગળ ભૂતીયા મકાનમાં કોઈ પુરુષ તથા સ્ત્રી આવ્યાં છે; ત્યાં ભૂતનો ભય હોવાથી કોઈ જતું નથી; પણ દૂરથી જતાં મારા એક ઓળખીતાએ માથે પાગા બાંધેલ એક સ્ત્રીને ત્યાં બારીમાં જોઈ હતી. તે સ્ત્રી પોતાની નજીક ઉભેલા પુરુષના તરફ હાથ જોડી કાલાવાલા કરતી જણાતી હતી. પરંતુ કદાચ આ ભૂત હશે એમ ધારી ત્યારપછી તે માણસ વધારે ત્યાં રોકાયો નથી. માટે ચાલો તમારી મરજી થતી હોય તો આપણે બન્ને ત્યાં જઈ તપાસ કરીએ.”

ધીરજલાલ તુરંતજ તૈયાર થયો. તેઓ ગામની બહાર પણ આવ્યાં. અહિંથી દૂર ઝાડીમાં જણાતું મકાન ભોમીયાએ ધીરજલાલને બતાવ્યું. નદીની સામી તરફ જવાનું હતું જેથી એક તરાપો કરી બન્ને સામી બાજુએ પણ ચાલ્યા ગયા. આ જગાએ નદી સહેજ ઉંડી હોવાથી તેમને આમ કરવાની ફરજ પડી હતી. તરાપાને

પાંધવાનું કંઈ અન્ય સાધન નોવા પાસે નહિ હોવાથી ભોમીયો તેને પકડી ત્યાંજ રહ્યો; જ્યારે જ્ઞેન યોગવવાની આશા વાળો ધીરજલાલ હાથમાં ખીસ્તોલ લઈ ઉતાવળાં મમલાંએ મકાન તરફ ચાલી નીકળ્યો. જરૂર પડ્યે મદદ માટે જૂમ મારવા ભોમીયાએ ચેતાવી દીધી.

મનુષ્ય કંઈક ધારે જ્યારે કુદરત અન્ય ઘાટ ધડે છે. ભોમીયો નદી તરફ તરાપો સાચવી બેસી રહ્યો હતો; તેટલામાંજ તેના માથામાં ઓચીતી કોઇએ લાંગ મારવાથી તેના હાથમાંથી તરાપો છુટી ગયો. પોતે પાછો વાળી જોના જાય છે તેટલામાંતો ખીજો ફટકો તેના માથાપર પડ્યાથી તે બેભાન બની ત્યાંજ નદીના વહેતા પાણીના તીરે ગબડી પડ્યો.

ધીરજલાલ પકેલા તો બરાબર હિમ્મત રાખી ચાલ્યો જતો હતો. પરંતુ જ્યારે મકાન નજીક તે પહોંચવા આવ્યો ત્યારે તેને પણ મનમાં નો લય હતો. મકાન તેનાથી એક ફર્લાંગ દૂર હશે ત્યારે એક સાધુ તેના હાથમાં ઉતાવળમાં એક ચીક્રી આપી ચાલ્યો ગયો. ચીક્રી ખોલી ધીરજલાલ વાંચવા લાગ્યો.

‘એ મકાન તરફ જતાં સાવચેત રહેજો. ત્યાં એકલા જતાં તમારી જીંદગી જોખમમાં આવશે. તમારી જ્ઞેન ત્યાંજ છે. લી. ‘યોગિની.’

‘કાન્તા ત્યાં છે તો પછી શીકર શી’ એ વિચારની ઘુનમાં ધીરજલાલ ઓચીતો મકાન તરફ દોડ્યો ગયો.

પ્રથમ ભાગ

પ્રથમ ભાગ.

ફગલે ફગલે જલમાં, નાખે લીજા કાળ.

માયા લીના પાસમાં સહુ સખામાં બાળ.

અંધારી રાત્રિમાં શયતાન નવનીતલાલ શક્તિને
ગંગામાં મુકી કાગવાતા અચેતન દેહને આનંદ
સહ ઉપાડી આધ્યો ગયો તે આપણે આગળ
જાણી ગયા છીએ. શક્તિની ત્યારબાદ પ્રભુ ઈચ્છાથી કેવી હાલત
થઈ તે પણ વાંચકવૃંદથી અજાણ રહ્યું તથી. તે હવે કાન્તાનો
હાલત માટે આપણે તજવીજ કરવી રહી.

જ્યારે કાન્તાને લાન આવ્યું હતું તેથી એક બુના જણાતા
પલંગ પર પડેલી હતી. તેની તજવીજ નવનીતલાલ તથા તેના
બીજા કેટલાક સાથીઓ ખેડેલજ હતા. કાન્તાને લાન આવ્યાથી
સર્વ સારવાર કન્નારને આનંદ થયો. ધીરેધીરે કાન્તાને પણ જાત-
કાળ સાંભળતાં શક્તિનું સ્મરણ થયું. તેણે નવનીતલાલને પ્રશ્ન કર્યો

“જાણ નવનીતલાલ ! આમ જાણી દશા શાથી થઈ ! આપણે
તો દેનમાં હતાં ”

“ હા કાન્તા બહેન ! સર્વ ધૃતિહીન હું આપને ટુંકમાં જણાવીશ; તમારી તબીયત ઠીક થવા દે. પ્રભુ કૃપાએ તમારો વાંકો વાળ હવે થશે નહિ. કીસ્તારની કૃપા કે ખાખરે આપણે ભેગાં થયાં.”

“ પણ બાઈ ! મારો શશી ક્યાં ? અને મને અહીં કોણ લાવ્યું ? ” ગળગળા સાદે કાન્તાએ સવાલ કર્યો.

“ બહેન આપને જંગલમાં અનાયાસે મળે આણ્યાં છે. ટ્રેનમાંથી બદમાશો તોફાન કરી આપને લઇ ગયા; તેજ વખતે હું જરા ધાયલ થવાથી ભાન વગરનો હતો; જેથી આપને ક્યાં લઇ ગયા તેની મને ખબર નથી, કીંતુ ઘેલાબાઈ તથા સરસ્વતિ બહેને તમારી સુપ્રત મને કરી તો પછી તમારી લાગ કહાડવા માટે મારે મારાં હજારો કામો દૂર કરવાં એ મારો ધન છે, એમ સમજી હું ભાન આવ્યે તુરતજ સુરતના રેલ્વેને ઉતરી પડ્યો ત્યાર બાદ પ્રભુની પ્રેરણાથીજ આ તરફ આવતાં અંધારી રાત્રે આપ મને અચાનક જંગલમાં મળી આવ્યાં. જે ચાર બદમાશો તમેને અચેતન દેહમાં ઉપાડી જતા હતા; તેમની સામે વિકટ કાર્ય એટી હું સામો થઇને આપને છુટાં કરવા ગઈ કાલે ભાગ્યશાળી થયો તે માટે આપણે પ્રભુનો જેટલો ઉપકાર માનીયે તેટલો એકાં બહેન હવે શ્રમ લ્યો. આપ હેરાન થશો. માથામાં અચાનક વેદના શરૂ થશે; માટે હવે ક્ષાંતિથી પ્રીતર વગર આરામ લ્યો. એક બે દિનમાં આપણે વાસદ આલ્યાં જઈશું. ”

“ પથ મારા શશીનું શું થયું હશે ” કહેતાં કાન્તા રડવા લાગી.

“ કાન્તા બહેન જરાપણુ મલારાશો નહિ. દેવ ઇચ્છાએ ખૂબ તપાસ કરતાં જંગલમાંથી બદમાસો પાસેથી તેનો પણ પત્તો મળ્યો

છે. મરંતુ વાસદ સર્વ જોડોમી મિત્રતા થાય. જેથી જલે આરોગ્યાર વાસદ જોડલેલ છે. જ્યાં ત્યાં તારથી પણ ખખર આપી છે. એકલે વાંધો નથી. ”

“ પણ ભાઈ ! ત્યારે તો મને પણ મહેરબાની કરી વાંસદ લઈ જવાનો મદોખસ્ત કરો. મારો જીવ ગભરાય છે. ”

“કાન્તાજીને ! એ સૌ આપને આરામ થયે તુરંતજ કરીશું;

“ ભાઈ ! મને માથામાં વેદના થાય છે. એટલે હવે તો નહિ જોડું. છતાં આપનો જેટલો આભાર માનું તેટલો થોડો છે. મારા માટે તમેએ તમારાં કાર્યને વિદાય આપી તેવું કાર્ય આ જમાનામાં કોણ કરે ? ” કહી કાન્તા શાન્ત થઈ ગઈ.

ત્યારબાદ નવનીતલાલનું મંડળ પણ વિખરાઈ ગયું. બહાલા વાંચક ! આવી રીતે નવનીતલાલે પોતાની કરામતનો પાસો સીધો ફેંકી દીધો, પરંતુ તેનાં ધૂળ કેવાં આવે છે તે તો જોવાને આપણે થોડા દિન વિતવવા પડશે. બીજેજ દીને નવનીતલાલ એક પત્ર લઈ કાન્તા પાસે આવ્યો. કાન્તા પત્રની બીના પુછે તે પહેલાંજ નવનીતલાલે તે પત્ર તેના જોળામાં મૂક્યો. પત્ર ઉપર પોતાનું નામ જોતાંજ કાન્તાએ તે ફેંડ્યો. તેની અંદર એક પરબીડીયું નવનીતલાલના શીરનામાં વાળું પણ હોવાથી કાન્તાએ તુરંતજ હર્ષસહ તે નવનીતલાલને સોંપી પોતાનો કાગળ વાંચવાનું શરૂ કર્યું.

વાસદ ત્ય - - -

બહાલી કાન્તા !

આ પત્ર તને મળતાં જેટલો આનંદ થશે તેથી હજારો

વાર વંધારે આનંદ મને લાધ નવનીતલાલનો તાર મળતાં થયો છે. મહારાષ્ટ્ર નહિ. તારથી જાણ્યું છે કે તારા માયામાં જન્મ થયેલ છે; તે હાલ ત્યાંજ રોકાજે હું તથા કુટુમ્બનાં સર્વ મનુષ્યો ત્યાંજ આવીએ છીએ. શશી કદાચ આજ સાંજે આવી જશે એવો તાર ખીજો મળ્યાથી સૌને બહુજ આનંદ થયો છે. મનમાં જરાય રીકર કરીશ નહિ. પ્રભુ ઇચ્છાએ તારો પત્તો મળ્યાથી હું નવી જીંદગી ગુજારું છું. વધુ વાત રૂબરૂમાં કરીશું દુઃખનો પડ્યું હશે કીન્તુ પ્રભુને એ બનાવ થવો યોગ્ય લાગ્યાથી તેમાં તારું અંગર નવનીતલાલનું ધાયું કેવી રીતે બની શકે ! નવનીતલાલનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો થોડો દયાળુલાઈ તથા સરલા ભાભી વીગેરેએ તને ખબર પુછ્યા છે, એજ ”

લી૦

તારો ‘ રમાનાથ ’

પત્ર વાંચતાં કાન્તાનો ચહેરો હાસ્યથી છલકાઈ જવા લાગ્યો નવનીતલાલ બધા હાવભાવ મૂક રીતે જોઈ મનમાંજ આનંદ માનતો હતો. કપડાંએ કારરથાન કરી બરાબર જળ પાથરી છે. હવે શું બનશે તે જોવાનું વાંચકને છે. ત્યારબાદ નવનીતલાલે પોતાનો પત્ર વાંચી લીધાથી તે પણ કાન્તાના હસ્તમાં આપ્યો. કાન્ત એ તે પત્ર વાંચ્યા સિવાયજ નવનીતલાલને આભારની લાગણીથી પાછો આપી દીધો હવે વાત ચલાવવાના ઉદ્દેશથી નવનીતલાલે વાત કપાડવાનું યોગ્ય ધાયું.

“ કાન્તા જ્ઞેન જીવોને રમાનાથલાઈ મ્હને પણ બહુજ

આભારની લાગણીએ પત્ર લખે છે. મ્હેં તેમાં શું વધારે કર્યું છે ! મ્હેંતો મારી ફરજ અદા કરી છે.”

“ હા ભાઈ ! આપનો જેટલો ઉપકાર માનીયે તેટલો થોડોજ છે. ઉપકાર કરનાર માનની લાગણીથી કદી ઉપકાર કરતા નથી પરંતુ ફરજ માટે ઉપકાર કરે છે; તેવા પુરૂષો તો હાલમાં ગણ્યા ગાંઠ્યાજ”

“ મારા ધારવા પ્રમાણે તો એ ત્રણ દીનમાં અહિં રમાનાથ આવી પહોંચશે, એટલે સૌને આનંદ થશે; અને હું માફ ધન ભાગ્ય માનું છું કે મારા જેવા એક પામરથી માતા પુત્રનું રક્ષણ પ્રભુ કૃપાએ થયું છે. ચાલો હવે તમે થોડાંક ફળ ભાઈ લો ” કહી નવનીતલાલે કાન્તાની પથારીમાં ફેટલાંક ફળ મુક્યાં.

“ નવનીતલાલભાઈ ! આ જગાંએ નદી ઉપરજ મકાન હોવાથી બહુજ રીતે મન પ્રદુઃલીત અને તેમ છે. પરંતુ અહિં એકાંતમાં આમ રહેવું તમે શા માટેપસંદ કર્યું હશે ! ”

“ આપની તખીયત નદીની હવાથી વહેલી સુધરે; તે ધરાદાથી મ્હેં અહિં આપને લાવવાં ઉચીત ધાર્યાં છે. જુવો બારીપર ખેસીને મકાનની દીવાલને અથડાઈ વહી જતું નીર જોઈ આપને કેટલો આનંદ થતો હશે ! હું તો માનું છું કે અહીં રહેવાથી આપની તખીયત એકદમ સુધરે છે ”

“ હા એ વાત બરાબર છે. પણ નદી તાપી અહિં પણ લાગે છે. આ જગાંએ તેમાં પાણી વધારે ભાસે છે. કેમ નહિ નવનીતલાલભાઈ ? ” કહેતાં કાન્તાએ ફળ ખાવાનું શરૂ કર્યું તેની નજર તો રમાનાથના પત્રપરજ હતી

નવનીતલાલ કંઈપણ જવાબ આપે તેટલામાં તેના બેભાન સાથીઓ ત્યાં ઉતાવળમાં આવી તેના કાનમાં કંઈક કહી વિદાય થઈ ગયા; અને તેજ સાથે નવનીતલાલ પણ ચાલ્યો ગયો. કાન્તા આ સર્વ સમજી; પણ તેમાં મોરે શું. કહી ફળ ખાવા લાગી.

અતિ શ્રમ તથા છેલ્લા કેટલાક દિનની મુસીબતોથી તેનું અશક્ત શરીર જરા સુકાયેલું લાગતું હતું; છતાં તેની સૌંદર્યતાને તો નાશ નહોતો. એકલી પડવાથી બારી પર આનંદ પામવા ધીમે ધીમે ત્યાં જઈ બેસી તાપી નદીની સમીરોને સ્વાદ લેવા લાગી. આ બરમાયેલ વનિતા કાન્તા ને ક્યાં બગર હતી કે પોતે સખત જાલમાં માછલાની માફક સપડાઈ ગઈ છે નવનીતલાલને પણ પોતાની જાળમાં સુવર્ણ મત્સ્ય આવ્યાથી અનહદ આનંદ થતો હતો તે સર્વ આપણે અજાણ્યા કેવી રીતે સમજી શકીયે?

ખાજ કાલ કરતાં સુધરતી કાન્તાએ રમાનાથને આવ્યાની ત્યાર બાદ ત્રણ દિન સુધી રાહ લેખ. આજ આવશે કાલે આવશે. સાંજે આવશે સવારે આવશે. તેજ તેના મનનું ધ્યેય થઈ રહ્યું હતું વળી ઘડીકમાં નિરાશ બના રામ સીતનું દ્રવ્ય પણ સંભાળી મનમાં શોકીત થઈ જતી. નવનીતલાલ પણ તેને બરાબર આસ્વાસન આપતો; તથા કોઈ કામસર સહેજ મોડા આવશે એમ પણ સમજાવી તેને આનંદ આપવા પ્રયત્ન કરતો પરંતુ આ બદમાસને સાચા મીઝોની દશાનાં જરાએ જાન દેતાં હતાં. ? એતો અજ વિલાપ અને ઉર્વશી પુરરવા તથા રતિ વિલાપ એવાં કાવ્યોથી અજાણ હતો. બાકી દમયંતી સતિની શું દશા થતી ? તેની માસીની દોકરીના આગળ પણ ‘હા નાથ’ એવા ઉચ્ચારો તે લુલમાં કરતી હતી. એ સૌ પ્રેમ નહિ પણ દિવ્યજ્યોત

વાળા પ્રેમને લીધે બનતું. દિવ્ય આત્મ સિવાયના ચર્મ ચક્ષુઓ વાળા મનુષ્યે ને સાચો પ્રેમ એટલે તો ભોગવિલાસ એજ લાગે છે; છતાં એ પ્રેમી મનુષ્યો પ્રેમને દેવી બનાવે છે.

એક બીજો દીન પશુ વૃત્તિ ગયો; છતાં કાન્તાનો નાથ રમાનાથ રાહ જોતી પ્રિયાને ભેટવા ન આવ્યાથી કાન્તાના મનને હવે દુઃખ થવા લાગ્યું પોતાના મનમાં ખારીપર તાપીના નીર તરફ જોઈ બેસતાં બેસતાં તેણી રમાનાથનાજ વિચારો કરતી.

શું રમાનાથ મારો ત્યાગ કરશે ? ના ના એમની મતી એવીતો નથીજ. ત્યારે તેઓ કાગળ લખી કેમ આવતા નથી ? વળી મ્હને અહિં રોકાવાનું શામાટે લખતા હશે ? હવા પાણી માટે ? પ્રભુ જેવાને સીતા માટે શંકા આવ્યાથી નહિ. પણ લોકલાજે તેમને જંગલમાં ભારે વયમાં પણ ત્યજવાં પડ્યાં, તો મારા રમાનાથ તો મનુષ્ય છે. હાય ! પ્રભુ ! રમાનાથ ! શું તમો એટલા બધા નઠોર બનશો ? આપણો ભૂતકાળ સહજમાં વિસરી જશો ? આપ મારી જે પ્રતિતિ માટે પરિક્ષા કરો તે માટે હું તૈયાર છું તમોને મારી જરાયે દયા નહિ આવે શું ? વાસદતો સ્નેહ ભૂલી ગયા ? ના ના મારા રમાનાથ મને કદી ભૂલેજ નહિ. મારું દીલજ શંકિત છે જેથી અન્યને શંકિત જેવાની મારી ટેવ છે. દુર્ગોધનને પ્રશ્ન પૂછતાં તેણે સર્વ આલમને આપ સરખી જણાવી; જ્યારે યુધિષ્ઠિરે સર્વ જગતને પોતાના જેવું જણાવ્યું. એજ ભાવના આ જગતના સર્વ મનુષ્યોની. ”

પ્રિય વાંચક વૃંદ આ રમણી આ પ્રમાણે વિચારગ્રસ્ત બની ખારી પર બેસી બલે તાપીના નીરની લહરીઓથી થતો ડંડો સમીર

ભોગવે. આપણે હવે તેજ વખતે બનતા અન્ય બનાવ તરફ જરા દૃષ્ટિપાત નાખીએ.

કાન્તા જે વખતે આમ વિચારમાળાઓ ચુંથતી હતી; તેજ વખતે કોઠારીયાના જંગલમાં આપણો બાહોશ ડીટેક્ટીવ ધીરજલાલ કાન્તાની તપાસ કરતો કરતો આવી પહોંચેલ હતો. જે શખને કાન્તાના વડીલ બંધુ ધીરજલાલ ~~સાથે~~ લેખા સોબતી નરેન્દ્રે જોયું હતું; તેજ શખ તેણે પણ દીડું. પહેલાં તો મનમાં વિચાર કર્યો કે આ કોઈ સ્ત્રીનું શખ છે, તેમ તો તેના હાથની બંગડી પરથી સમજાય છે. હવે આ કાન્તાનુંજ શખ હશે કે અન્યનું તે જાણવું મુશ્કેલ છે. કાન્તાનો ફોટો પોતે જ્યારે નાની હતી તે વખતે મંગળા સાથે નડીઆદમાં પડાવેલ હતો તેનો ખ્યાલ તેના મનમાં હતો; પણ અહિં ચુંથાઈ ગયેલ શરીર તથા આકૃતિ પરથી કેવી રીતે સમજી શકાય ? શરીર પર તો ફક્ત હાડકાનોજ માળો હતો. આખરે તે તથા તેના સોબતીઓ આમાં કંઈ સમજી શક્યાજ નહિ. પોતે નિરાશ થવા જેવો જણાયો. તેજ વખતે તેણે ડાયરી કહાડી અંદર નોંધ લેવા માંડી.

આ પ્રમાણે તે કાર્યમાં મચ્યો હતો તેજ વખતે કોઈ એક ભવ્ય આકૃતિવાળો સાધુ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે કંઈ પણ લક્ષ આપ્યા સિવાય ધીરજલાલ પાસે જઈ તેની ડાયરી લઈ લીધી. પહેલાં તો ધીરજલાલ ગભરાયો. પરંતુ પોતાની રીવોલ્વર કહાડી તેણે મોટા સાદથી સાધુને ધમકી આપવી શરૂ કરી. છતાંયે આવનાર વ્યક્તિ તો વગર ભયે હાસ્યજ કરતી હતી.

“ ધીરજલાલ ડીટેક્ટીવ સાહેબ ! આપે કોને શોધો છો ?

કેશવને ? ચાલો હું તમોને તેડવા આવ્યો છું. મરજી થતી હોય તો કેશવ પાસે લઈ જાઉં. ” સાધુએ ધીરજલાલને નમ્ર રીતે આટલું કહ્યું.

એક અજણ્યા સાધુના મુખે મુંઝાણમાં ગુમ અનેક મોહનલાલ ના દીકરા કેશવલાલનું નામ સાંભળતાં ધીરજલાલ તો અચાંક બની ગયો, આ બધી ઘટના કેવી અને છે તે તેનાથી કેમે સમજી શકાયું નહિ. છતાં છુપી પોલીસને શોભે તેવા અવાજે તેણે હવે સાધુ સાથે વાત કરવા માંડી.

“ કેશવ કોણ ! કયા ગામનો ! કોનો દીકરો ! ”

“ કેશવ એક બાળક છે, મુંઝાણનો છે, નગરશેઠ મોહનલાલ તથા મંગળાનો દીકરો છે. બસ તમો હવે સમજ્યા ? ” કહી મોટા સાદે સાધુ હસ્યો.

“ પણ તેમાં મારે શું બહે. તે ગમે તે હોય. ”

“ કેમ ! તે ગૂમ થયો છે. અને તમે તેને આજકાલથી બે અઢી માસથી બરાબર શોધો છો તેજ તમારે તેનું કામ. ”

“ હું ધીરજલાલ છું તથા તેને શોધું છું તેમ તમે કેવી રીતે જાણ્યું. ”

“ આ ડાયરી પર તમારું નામ છે; તથા તેના સત્તરમાપાના પર કેશવ ગુમ થયા ના બખર છે તેથી. ”

“ તમે શાથી ધાયું ? કે એ કેશવ તમે કહો છો તેજ છે ! ”

“ એ તો આ ડાયરીનું છેલ્લું પાનુંજ સાબીતિ રૂપ છે. ”

“ વાહ તમો કોઈ સાધુ નહિ પણ દેવ છો. શું તમો મને બરેબર કેશવ સોંપવાજ આવ્યા છો ! ”

“હા ! જરાયે શંકા વખર તેમજ ચાલો મરજી હોય તે માંસી સાથે એક પંથે દો કાજ તમે સાધી શકશો. આ દેહ કોનો છે તે પણ તમે પારખતા નથી. જીવો આ કોણ હશે ?” પુછતાં તે સાધુએ તેના માથાપરનું લુગડું કહાડી નાંખ્યું.

ડીટેક્ટીવ એકદમ સમજ્યો કે તે શખ પુરૂષનું છે છતાં ઘણી તેના હાથપર અંગડી કેમ હોઈ શકે ! તેથી તે શંકિતજ રહ્યો.

તુરંતજ તેની શંકા સમજી સાધુએ હસી તેનો અંત આણ્યો.

“જીવો ધીરજલાલ ! તમે આ અંગડીપર તર્ક કરતા હો તો હું તમોને પ્રશ્ન કરું છું કે જે હાથપરથી હિંસક પશુઓએ માંસ તોડી ભક્ષણ કર્યું તે હાથપર કદી આવી કાયની નાજુક અંગડી સાજી રહે કે ! આ તો કોઈ તમારા જેવાનું તર્કટ છે મહારા મહેરબાન ! ચાલો મારી સાથે.” કહી સાધુ આગળ ચાલ્યો. જંગલના આડા અવળા રસ્તા વટાવી તેઓ આગળ ચાલવા લાગ્યા. કદાચ આ સાધુ શયતાનનો સાથી પણ હોય તેથી ધીરજલાલે માર્ગ માંજ પોતાના મોખતીઓને ચેતાવી દીધા.

આ પ્રમાણે અહિં ડીટેક્ટીવ ધીરજલાલ પોતાના કાર્યની ક્ષતેહ દેખતો હતો, તેજ વખતે જહાલા વાંચક ! કાન્તાનો મોટોભાઈ ધીરજલાલ વાસદ કાગળ લખતો હતો. કાગળ લખવા બાબત તો આપણે સર્વ ખીના ગત પ્રકરણમાં જાણી ગયા છીએ ત્યારબાદ થું ખીના ખતી તે પણ આપણે જાણીએ છીએ, હવે આપણે કાન્તા તરફ વળીએ. અત્રે વાંચકને જણાવવું ઉચિત છે કે જે બોમ્બીયાની ખખટ હતી તે સર્વ ખરેખરી ખીના હતી. અને તેજ મકનમાં કાન્તાને નવનીતલાલે પોતાની ધારણા સફળ કરવા આણી હતી.

કાંઈ દરેતે જતા મનુષ્યે કાન્તાને તેની સામે ઉભેલ । પુછ્યને હાથ જોડી વીનવતી દીઠેલ એ જાણી જાણતા તો વગર પાપે વામણીને કિમ-સ્થિત કરેલી છતાં તેણે કાન્તાને તે મહાનની ખારીએથી જોયેલ તે તો વ્યાજખીજ વાત હતી.

કાન્તા પોતાના મનમાં તકો કરતી હતી; તેઢલામાંજ પુર આનંદ સહ ડોલતો ડોલતો નવનીતલાલ ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

“ કેમ કાન્તા ભાભી તખીયત હવે કેમ છે ! ” પાપીએ હવે વધુ વિલંબ કરવો ઉચિત નહિ ધાર્યાથી આજે આ પાર કે પેલીપાર એ વિચારે કાન્તાને ભાભી કહી ઉઠેસી.

“ કાણુ ! નવનીતલાલભાઈ ! આજે શું તમે ભાન વગરના છો ! કાંઈની સોળત થઈ કે શું ? મ્હને કાંઈ દીન નહી ને આજે ભાભી કહી-

“ હા પ્રિયા કાન્તા આજે જાણી જોઈનેજ હું તને એમ કહી જોલાવું છું. તારા દીલની વાતતો હું ક્યારનોયપહેલા મેળાપેજ સમજી ગયો છું, અને તે માટેજ આટલાં બધાં સાહસ મ્હેં કર્યા છે. માટે હવે તો વાસદ વીસરી જા. રમાનાથને તાર કર્યો તથા બે તાર પછીથી કર્યા છતાં જો હવે તો તારીપર શંકા લાવી અહિં આવતો નથી. તો પછી તારું સુખ જોવા માટે હું તૈયારજ છું.”

આ સર્વ વચનો સાંભળતાંજ કાન્તાએ પોતાના હાથ કાન પર ધરી દીધા. તેના દીલમાં ભાવિ ભય જાણાવા લાગ્યો.

“ ભાઈ મ્હને તો લાગે છે કે આજે તમે નિશા કરી અહિં આવ્યા છો હું તો આપની ધર્મની ખેંદન.”

“કાન્તા ! મ્હેં નીશો નથી કર્યો, પણ ખરેખર ત્હેં મને પ્રેમ નીશો કરાવ્યો છે. બાકી તો હું સર્વ બાનમાં છું. ”

“ અને બાકી ? જે ખરેખર એમજ હોય તો પછી ત્હમે મારામાં શું એટલું અજબ તુર દીધું છે કે જેથી આમ ઉપકાર વશ બનેલ અબળાને આવાં અણછાજતાં વચન બાણ મારો છો ! તમને મોહ શાનાપર થયો ! ”

“ કાન્તા ઉપકારનો ખદ્દો આવી રીતે વાળે છે ! ”

“ હજી કહું છું કે બાકી ! નવનીતલાલ ! અને એ ઉપકારને લીધેજ હું આ સર્વ બોલ ગળી જઈ છું.” કાન્તાએ પોતાનો સ્વર ખદ્દ્યો,

“ તો જ્યારે એ બોલ ગળી જવા તૈયાર થાય છે. તો જરા વધારે બે ડગલાં આગળ ભર. ”

“ શા માટે ! નવનીતલાલ ! મ્હને સમજવશો ? ”

“ હા ત્હારા પર હું દિવાના બન્યો છું તેટલા માટેજ ખદ્દ-માસો પાસેથી મ્હેં તને છોડાવી એટલે શું મારો હકક તારીપર મ્હેજે પણ નહિ ! ”

“ આ શરીરમાં આપે શું બેયું ! આ ચોટલો ધુળ થશે, આ લાથ ધુળ થશે આખરે આ દેહપણ ધુળ થશે; તેનો ખ્યાલ કરો તો તમો કદી આવા વિચારો કરોજ નહિ. ”

“ એ સૌ થતાં થશે; પરંતુ અત્યારે તો તેમાં જાદુ વસે છે તેનું શું ! ”

“ આ નર્ક તથા મળ મુત્રથી ભળેલ દેહ તો ચામડીને લીધે

સૌન્દર્યવાન લાગે છે. છતાં તમે કહો તે ભાગ આપના ઉપકારના બદલામાં હું તમોને આપના તૈયાર છું. ”

“ બસ તો મારી ઇચ્છાને : આધીન થઇ હવે રમાનાથને બુલીજી. એજ મારી ઉપકારની બદલા માટેની માગણી. ”

“ નવનીતલાલ આ સૌ હવે જવાદો. આપને હું કરગરી કહું છું છતાં તમે સમજતા નથી તો પછી મારે તમોને કંઈ કહેવું પડશે. ”

“ બેલ તું શું કહીશ ! તું મારા હાથમાં અત્યારે કેદી છે. તારો રમાનાથ અત્યારે તો મહી નદીનાં કાંતરોમાં મરણુવશ થઇ મડતો હશે. તારો બાળક અત્યારે વાધ વડના બક્ષ થઇ પડ્યો જ હશે. તેવા વખતે પણ તું સમજતી નથી તો કાન્તા ! હવે હું તને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહું છું કે તને અહિં લાવનાર હું પોતેજ છું. ચાલ મારી ઇચ્છાને તાબેદાર બન ” કરાવતા અવાજે નવનીતલાલે પોત પ્રકાશ્યું.

હવે કાન્તા સમજી ગઇ કે પોતે ફસાઈ છે. ઘેલાબાઇને વિશ્વાસ કરી જે મનુષ્ય મારફતે તેને મોકલી હતી, તેજ મનુષ્યે વિશ્વાસઘાત કર્યો છે તે સમજતાં તેને વાર લાગી નહિ, જેથી તેણીના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ; છતાં એક વખત તેનો છુટકારો કરવા તેણીએ આજીજી ભર્યા શબ્દોએ નવનીતલાલને કાલાવાલા કરવા માંડ્યા.

“ ભાઈ દયા લાવી મને અહિંથી જવા દો હું તમારું શું બલુ કરું ! ”

“ કાન્તા ! સૌ ટાયલાં જવાદે ચાલ વહાલી ! આજે

મહેને ભેટી મુંબાઈમાં તને જોતાં મારા દેહમાં સળગેલી આગને
 છુલ્લવ. નહિ માને તો મારે ચમત્કાર બતાવી, બળાત્કર કરવો પડશે
 આ મકાન ચોરેર મારા માણસો ચોરી કરતા હોવાથી; તથા
 મકાન દૂર ઝાડીમાં હોવાથી તારી મદદે કોઈ આવનાર નથા મારે
 અનિચ્છાએ સ્વાધીન થઈ દુઃખ સહન કરવું તેના કરતાં ઇચ્છાથી
 સ્વાધીન બનીજી.”

“કુતરા ! શયતાન ! શરમા ! પ્રભુ સૌ જગાએ વાસ કરી
 રહેલ છે; તે ભુલી ગયો ! અત્યાર સુધી મહેં તને :ભાઈ ! ભાઈ’
 કહી કાલાવાલા કર્યાં તેનું આ પરિણામ !.”

“હવે હું જોઉં છું કે કુતરો હું કે તું કુતરી ! યાદ રાખ
 તારા આવા બોલ પર તને કલકત્તામાં વેશ્યા બનાવી કુતરીનું ઉપ
 નામ શોભાવું ત્યારેજ આ બંદા નવનીતલાલ નહિ પણ સુ-

આગળ એકપણ અક્ષર બોલાય તેટલામાંજ એક માણસ
 ઓચોતો ત્યાં આવી સમાચાર આપવા લાગ્યો.

“સેક્રજી ! શશી તથા રમાનાથ બંનેને કાપી તેમના ટુકડા
 તાપીમાં નાખી દીધા છે.” આમ કહેતાં તેણે કંઈક ઇશારો
 નવનીતલાલને કર્યો. નવનીતલાલે પણ હસતા વદને ઇશારાનો જવાબ
 ઇશારાથી આપ્યો. આવનાર મનુષ્ય વગર દયાએ ચાલ્યો ગયો. રમા-
 નાથ તથા શશીના કમોતે થયેલ હાલથી કાન્તાને આખું ધર ફરતું
 જણાયું તેની આંખમાંથી અનુઓ સરી પડવા લાગ્યાં.

દેખ જો કુતરી ત્હારા બાળક તથા પતિની દશા હવે તો
 સમજ.”

“બસ કર હેવાન. તારી જીભ અટકાવ. મને દુઃખીને વધુ

ન સતાવ. તારું જાણું નિશ્ચય કર્મ પ્રાપ્તને પણ ખુશ્યું હશે તે યાદ રાખજો. મને અહિં સંતાપતાં યાદ રાખજો કે રાવણની શું દશા થઇ ! કળી કાળની દશા પણ જોજો. સ્ત્રીને તું અબજા નામ પ્રમાણે માનતો હોય તો તેમાં તારી ભુલ છે. જીવપર આવતાં સ્ત્રી તારા જેવા હજારોને ભારે તે પણ યાદ રાખજો. ”

“ તો ચાલ થા તૈયાર ” કહેતો ક્રોધીત નવનીતલાલ તેના તરફ ધસી ગયો.

કાન્તાએ પહેલાં તો દોડી આવતા નવનીતલાલની છાતીમાં ઉગ્ર સ્વરૂપે લાત માર્યાથી તે પાછો હટ્યો. પરંતુ ખીજ વખત તેણે પાછળથી કાન્તાની પુંઠ પકડી લીધાથી અબજા પોતાની મુક્તિ માં ન દાવી. બદમાશના હાથપર પોતાના મુખવડે દાંત બેસાડી તેણી છુટી થઇ આરણ તરફ નાસવા ગઇ, તો જણાયું કે આરણ બહારથી બંધ હતું વિચાર કરવાનો સમય હતો નહિ સહેજવાર થાય તો તેણે દેહ અપવિત્ર અને તેના કરતાં મરણ ઉત્તમ છે એમ ધારી સામે દોડી આવતા નવનીતલાલની નજર ચુકાવી આ બહાદુર અબજા સતી આરીયેથી તાપીના અગાધ ઉછળતા જળમાં કુદી પડી ધન્ય છે તારા પવિત્રપણાને એ કાન્તા ગૃહ દેવી ! પડતાં પડતાં પ્રભુ તથા શશી હું આવું છું ” એવા શબ્દો તેના મુખમાંથી સરતા બદમાસે સાંભળ્યા.

અચાનક બહારથી બંધ કરેલ દાર ખુલ્લું થયું; ઓગીતો ધીરજલાલ કાન્તાનો ભાઈ ત્યાં દોડી આવ્યો.

“ અત્યવ મારી બહેન શમતાત ! તું કાણુ-સુ-

“ હા ધીરજલાલ હું પોતેજ ચાલ તમી બહેન પાછળ તૈયાર થા ” કહેતાંજ બદમાસે પીસ્તોલ ફોડી ધીરજલાલની છાતી વીધી.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

મધુર મીલન.

—(૦)—

સુખદુખ તરફે ઢાંચડો કુદરતના સૌ ખેલ.
સસારીઓ જીવડા, હુપડ છોડી મેલ.

જો લા અજણ્યા સાધુએ ધીચ જંગલ વટાવી આખરે
ડીટેક્ટીવ ધીરજલાલને એક મકાન નજીક આણ્યો.
તેના ખંને સાથીદારોને બહાર થોભવા માટે સુચન કરી સાધુ તેને
વિના સંકોચે મકાનમાં લઇ ગયો. આવા અજણ્યા રસ્તામાં તથા
જંગલમાં આમ મકાન બાંધવાનો શુ હેતુ હશે; તથા અહિં રહે-
વાનો હેતુ પણ શો હશે, તે ધીરજલાલ સહેજે પણ કળી શક્યો
નહિ. આર મજલાતું ઉંચું મકાન સાગના ઝાડની ઉપર પોતાની
સત્તા ભોગવતું અહિં નિર્જન પ્રદેશમાં ભગ્ય દીસતું હતું. પહેલાં તો
તેઓ આરોઆર ત્રિજો ગજલે ગયા. ત્યાંની બારીઓમાં નજર નાખ-
તાં ધીરજલાલને દૂર દૂર સુધી લાંબુ વન તથા એક બાજુ એક
ગામ સરખું જણાયું. પછી તેઓ ચોથે માળે અગાસીમાં ગયા.

મકાનમાં આરે દિશાયે બારીક તપાસ કરતો કરતો ધીરજલાલ
સાથે જતો હતો; પરંતુ અહિં તેને ભગવાં વસ્ત્ર સિવાય કંઈ

માણુમ પડ્યું નહિ. જો કે કોઇ આખરદારને શોભે તેવું મકાન હતું, છતાં તેમાં માળા અગર તુંખી પાત્ર સિવાય અન્ય સામાન્ય જથ્થા-તો નહિ. આવા મકાનમાં ફકીરી ધારણ સાધુ રહે તેનો ઉદ્દેશ પણ ધીરજલાલ સમજી ન શક્યો. તેણે તો વિના ભયે સાધુ પાછળ ચાલ્યાજ કહ્યું. જરૂર પડતા ચેતાવેલા સોખતીઓ નીચે હતા, તેથી તેના મનમાં સહેજ પણ ભયનો ઉદભવ થયો નહિ.

ચોથા માળની અગાસીમાં જતાંજ આગુઆગુના લવ્ય દેખાવો, તથા ધીમ્મ જાડીમાં થઇને પસાર થતી તાપી સરીતાનો પંથ, એ સર્વ જોઇ ધીરજલાલનો અનહદ આનંદ પ્રાપ્ત થયો. ત્રિજે મજલેથી જે ગામનો આભાસ થતો હતો; તે સર્વ ગામ અહિંથી જોઇ શકાતું હતું. સાગનાં વૃક્ષો પોતાનાં ઉંચાં છત્રી જેવાં ઝુંડને ધરી પૃથ્વીને જાણે ખમ્મા અર્પતાં હોય તેમ તેનો દેખાવ પણ રમ્ય લાગતો. તાપી નદીનો રમ્ય દેખાવ પણ આંખને આકર્ષી આનંદમાં વૃદ્ધિ કરતો, એક બાજુ આ આખું વન સાગનાં પ્રતિહારી સહિત રાજદંડ ધારણ કરી રાજા પ્રજાનો મર્મ આખા જગતને સમ-જાવતું; જ્યારે બીજી બાજુ એક ખુણા તરફ જે માઈલ દૂર સુધીમાં જથ્થાતું ગામ તે આ જાડીમાં લશ્કર નાખી પડેલ સેનાપતિ નો આભાસ કરતું. અને નજીકમાંજ સર્પાકારે વહેતી, બાળપણથી તે છેક વૃદ્ધાવસ્થા સુધીના અવનવા પાડોનું શિક્ષણ આપતી શિક્ષિકા સમાન સરિતા તાપી, એ સહુ નજર જેંચનાર દેખાવ ધીરજલાલ પહેલાં તો નિહાળીજ રહ્યો. પરંતુ પોતે શ્રી ઉદ્દેશથી અહિં આવ્યો છે, તે ભાન થતાં તેને સાફ જણાયું કે કેશવને મેળવવામાં અહિં અગાસી પર તેને લાવવામાં કંઈ મર્મ સમાયેલો હશે જેથી તેણે આતુર ચહેરે સાધુને પ્રશ્ન કર્યો ?

“ અહિં અગાસીમાં કેશવ ક્યાં છે ? મારે તેનો ખાસ જરૂર છે.

“ ધીરજલાલ ! હવે જ્યારે સાહસ કરી અહિં સુધી વિશ્વાસે આવ્યા છો, સહેજ વિશ્વાસ સહન કરશો તો મો ખીના તમારી રૂબરૂ જામશે. ” સાધુએ પરવા સિવાય જવાબ આપ્યો.

“ હા, બેશક નિઃસંદેહ ! પરંતુ અહિં જરાબર અગાસીમાં આવવાથી શું કેશવ એરોપ્લેન રસ્તે ઉતરવાનો હતો ? મહેરબાની કરી જલદીથી મારું કાર્ય પતાવો ” શંકિત ચહેરે ધીરજલાલને સહેજ માર્મિક લાપાનો ઉપયોગ કર્યો.

“ મહેરબાન સાહેબ ! જુવો આ ગામ અને પેલી તરફ અન્ય આવુજ વન ! તાપીનદીના તટેજ આવેલું પેલું દૂર જણાતું મકાન તેજ કાન્તાનો વાસ છે; માટે જઈ કાન્તાને બચાવો ! એટલે અમે રાજ પુશીથી કેશવ તમને સોંપીશું. તમે વિશ્વાસપાત્ર માણસ છો કે નહિ; તથા તમારી કાર્ય દક્ષતા એ સૌ આ બાબતપર અવલંબે છે, તેનો ખ્યાલ કરી જે કાર્ય કરો તે બુદ્ધિનો ખૂબ ઉપયોગ કરી કરશો, તો જરૂર તમે ફતેકમંદ થંશો એમાં જરાપણ સંદેહ નથીજ યાદ રાખજો કે જો કાન્તા તમારાથી નહિ બચે તો તમે કેશવ પણ મેળવી શકશો નહિ. ”

“ હા ! પરંતુ કેશવને તથા કાન્તાને આ બાબતમાં શું સંબંધ છે ? ચાલો મને તો કેશવનુંજ કામ છે માટે તેને જલદી હાજર કરો; નહિ તો મારે મારી સત્તાનો ઉપયોગ કરવો પડશે સમજ્યા ? કડક અવાજે ડીટેક્ટીવે ચાલક બતાવવી.

સાધુના મનપર આ કચવાશની સહેજ પણ અસર થઈ નહિ તેથી ધીરજલાલને પણ મનમાં સંદેહ થયો કે કદાચ અત્રે કાંઈ

પ્રપંચ પણ હોય. કેશવ તથા કાન્તા બાબત આ સાધુ બંધે છે તે વાતનો નિસદ્દેહ છે; પરંતુ આ સાધુ સારા રસ્તે જનાર હતો કે બદમાસોનો સોબતી છે, એ સૌ બાબતો તેને ઝાઝો વિચાર કરતાં ગોટાળા ભરેલી જણાઈ. તેથી અગાસીમાં ઉભા ઉભા નીચે પોતાનાં મનુષ્યો હતાં ત્યાં ચુપકીથી નજર કરી ત્યાં જોતાંજ તેની આંખ ઝાંખી બની ગઈ. તેના સોબતીઓ ત્યાં હતા નહિ. ત્યારે હવે તેઓ આમ સહેજમાં ક્યાં ગયા તે તે પોતે સહેજ પણ સમજી શક્યો નહિ. તેને હવે ખુદ્દે ખુદ્દું તર્કટ સમજાયું. પરંતુ સહેજ પણ આગળ વાત ઉપાડે તે પહેલાંજ સાધુએ (ધીરજલાલ બંધુતો હતો કે પોતે ખાનગી રીતે આમ તપાસ કરી છે, છતાં) તેના તરફ હસતાં હસતાં કહ્યું !

“ ધીરજલાલ ! ગભરાશો નહિ. તમારા માણસોની સેવા ચાકરી ઠીક થાય છે તમે અમારા મહેમાન છો. ”

“ શી સેવા ચાકરી સાધુ મહારાજ ! મને તો લાગે છે કે તમે ભરમાઈ જાય છો મારા માણસોની સેવા શી ? ”

“ વગર ભાડા કે પધસા સિવાય અહિં ખાવાપીવાનું તથા અમારી દેખરેખ નીચે રહી સુખી જીવન ગાળવાનું તેમના ભાગ્યમાં ક્યારનુંયે નિર્માણ થઈ ગયું છે; તેથી મારા અન્ય સાધુ મિત્રોએ તેમને માટે તમે છુટા પડતાંજ સર્વ અદોષસ્ત યથા ગોઠવણ પ્રમાણે કરી દીધો હશે, તેમાં તમે સહેજેય ગભરાશો નહિ. જુવો ધીરજલાલ નદીતી પાર પેલો કોઈ મનુષ્ય નગર ભાનેજ દોડતો કાન્તાના રહેઠાણ તરફ જાય છે; તે મ્હોંતના જડખામાં સપડાવા માટેજ જાય

હે, મારે જલદી કરો અને તમારું સી. આ.પી. હી ખાતાનું કાર્ય ચલાવિ આનાવો.”

“હા, કોઈ ભમ છે તે તમારે ચેકસ બેંક પરતુ તેને કોઈ તમારા જેવોજ સાધુ કંઈ આપી ગયો તે શું.”

“મહેતમાંથી ઉગરવાની હવા તેણે આપી. હવે તે હવા વાપરતાં આવડશે તો તે અવશ્યે, નહિ તો રામશરણે તો ખસેજ.” કહી સાધુ નીચે ઉતરવા લાગ્યો.

તેની પાછળ પાછળ ધીરજલાલ પણ ઉતરી પડ્યા બીજા માર્ગે જઈ સાધુ ધીરજલાલ સામે જોઈ ચાર વખત તાળી પાટી કે તુરતજ ધીરજલાલ ઉતરતો હતો તે આખો દાદર તેની સાથે નીચે જમીનમાં ઉતરી પડ્યો.

ધીરજલાલ જેવો મુંઝાઈમાં પ્રખ્યાત થયેલ રીટકરીવ આજે સાધુના ભરમાવવાથી આમ ભોંયરામાં સપડાઈ ગયો. સાધુ ઘડી પહેલાં જે માર્મિક ભાષા બોલતો હતો તે બધાનો ભાવાર્થ હવે તે બરાબર સમજી ગયો. જો કે તે ભોંયરામાં સપડાયો હતો છતાં તેમાં હવા તથા અજવાળું બદારના જેવુંજ હતું. એ અજવાળું ક્યાંથી આરતું હતું તે સમજવું ઘણું મુશ્કેલ હતું. આવા જંગલમાં આ ભવ્ય મકાન તે અજાણ્યા ભૂલા પડેલા સોકોને ભરમાવી સપડાવવાનું સ્થળ છે તેમ હવે તે બરાબર ધારવા લાગ્યો. ચાર દિશાએ ભોંયરામાં ચાર બાજુ કરેલાં દાર હતાં તે બોલવા તેણે પ્રયત્ન કર્યો, પણ સૌ પ્રયત્ન બ્યર્થ ગયો. પૂર્વ દિશાના દાર તરફથી કંઈક અવાજ આવતો હતો તે સ્પષ્ટ સંભળાતો હતો. આથી તે દાર બોલવા પ્રયત્ન નહિ કરતાં તે અવાજ તેણે સાંભળવા માંડ્યો.

“વાસતી ! ધીરજલાલ ડીટકટીવને આખાકારની નેમવાણ પૂર્યો છે. હવે આપણે આગળ શું કરીશું ? આ આગકને કેમ છે ? કેમ પણ હવે મર ભૂલી મમે છે તેમાં શંકા નથી. આ ધીરજલાલ બુઝ્યાનો સરદારજી લાગે છે. માટે કેશવને સમજાવતાં પહેલાં તેજ સપડાયો તે વાત ઘણી સારી છે કેમ નહિ ? ”

“હા પરંતુ અત્યારેજ નરેન્દ્રને મારી પાછળ ચાલી આવતો મેં જોયો છે. તેને વહેમ બહુ પડ્યો છે. તે લોકોનાં વાત ઉપરથી મને જણાય છે કે નરેન્દ્ર તથા અન્ય ધીરજલાલ તે બંને ખરેખર કાન્તાને શોધવાજી આજી છે. ધીરજલાલને એકસો તે બૂલીયા મકાને નહિ જવા માટે કોઈ કામ લખી મોકલ્યો હતો. પણ તેનો કાળ ખુટવાથી ચાલ્યો ગયો છે. માટે આપણે જલદી ત્યાં જઈ તેમને પ્રભુ ઇચ્છા હોય તો અચ્ચાવીએ તો ઘણું સાફ. ત્યાર પછી આપણે પૂર્ણ ખાત્રી કરી આ આગક પણ જે તમમરી સંમતિ હશે તે તેમને સોંપીશું. કેમ ગુરૂજી તમારો શો અભિપ્રાય છે ? વળી તાપીમાં દૂરથી એક હોડી આ તરફ આવતી પણ મ્હં જોઈ છે. ”

“ ઠીક હવે પછી આપણે સૌ વિચાર-કરીશું. હાલ તો જીતિ મકાને જઈ નિરાધાર અબજાને અચ્ચાવીએ. જય શ્રી કૃષ્ણ પ્રભુ સહાય કરજે. ”

જરા ખડખડ અવાજ થયો અને ચોતરફ શાંતિ ફેલાઈ ગઈ. ધીરજલાલ સમજ્યો કે જે સાધુ તેને સમજાવી ગયો છે તેની કોઈ શિષ્ય પણ આ કાયમાં બહુ ઇતેજારી લેશે. પાક લગવે છે. છતાં એટલી વાત ચોક્કસ છે કે તેઓ શયતાન નથી. કિન્તુ ધાર્મિક લાગણી વાળો છે, પરંતુ આ જગ્યાએથી તેમને છુટવું મુશ્કેલ

હતું; કારણ હજારો વાતો કરતાં તેની પર તેમને વિશ્વાસ આવવો કઠિન હતો. તેવો સાર લેમની સૌ વાતોમાંથી તેણે ખેંચ્યો.

આ પ્રમાણે આશરે ૧૫ મિનિટ થોભી, આમથી તેમ ભોંય-રાક્ષાં આંટા મારી તેણે દ્વાર ખોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો છતાં પુનઃ કંઈ દ્વાર ખુલ્લું થયું નહિ. પૂર્વ દિશાના દ્વાર તરફ ઉંચે નજર કરતાં તેને કંઈ બટન જેવું જણાયાથી તેનો ઉપયોગ કરી જોવાનો ઇશ્તિદો થયો. તેમ કરતાંજ ભારે અન્યયળી વચ્ચે અચાનક ચારે દિશાનાં દ્વાર ખુલ્લાં થઈ ગયાં.

વિના સંકોચે કે ભય સિવાય ધીરજલાલ પોતાની પીસ્તોલ બરાબર સંભાળી પૂર્વ તરફ ચાલ્યો. અહિંયાંથી જવાને હવે માર્ગ નહિ હોવાથી તેણે નજીકનો એક ચોરડો સાંકળ ખોલી ચુપકીથી ખુલ્લો કર્યો, તેમ જતાં તેની અન્યયળીનો પાર રહ્યો નહિ.

કારણ કે તેણે ત્યાં મોજવિલાસનાં સર્વ સાધનો જોયાં. આટલાં સાધનોતો તેને પોતાને ત્યાં મુઆઇમાં પણ નહિ હોય. જુદી જુદી તરેહની છત્તીઓ; ચાર બાજુ ચાર પક્ષગ રાજકુટુંબને શોભે તેવા, તથા ટેબલ, ખુશી, કબાટ વિગેરેના દમામ જોઈ ધી-જલાલ તો દીંગમૂઠ થઈ ગયો. ચોરડાની વચ્ચે એક પારણું હતું; તેમાં જોતાં તેણે એક સુકુમાર ખુબસુરત નિર્દોષ ભાવનાવાળું બાળક દીઠું. કુદરતે સહેજ થોભી ઘણા વિચારોને અંતે આ બાળકને ઘડ્યું હશે તેવો તેનો રમણિય ચહેરો હતો.

અચાનક ધીરજલાલે પોતાના ખીરસામાંથી એક ફોટો કહાડ્યો. ફોટો તથા આ બાળક બંને સરખાં જણાવાથી તેના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. એકદમ હસતાં બાળકને તેણે ઉપાડી લઈ ત્યાંથી નાશી

હુટવા માટે રસ્તો તપાસ્યો, ત્યાં દાદર હતો, કિન્તુ દાદરનું દારૂ વાસેલું હતું જેથી તે ખોલવું મુશ્કેલ હતું. છતાં તેણે આ ભવ્ય ઓરડાને છેલ્લી સલામ કરી દરેક સ્થળે પડેલાં વ્યાગ્ર ચર્મ નિહાળી દાદરો ચઢવો શરૂ કર્યો. પોતાનાથી કેમે કરી દાદરનું ઢાંકણ ખુલ્લું નહિ થવાથી તેના મનને પરિતાપ થયો. નીચે ઉતરી કંઈ કળ હોય તો તપાસું એ ધરાદે તે નીચે ઉતરવા લાગ્યો. લગભગ ત્રણ પગ-થીયાં નીચે ઉતર્યો કે તુરતજ દાદરનું ઢાંકણ ખુલ્લું થયું. પોતે સહર્ષ બાળક સાથે ચારે ગમ નિહાળતો ખહાર નીકળી આવ્યો. મકાનની ખહાર કેટલાક સાધુઓ વાતો કરતા ઉભેલા હોવાથી શું કરવું તે સમજ નહિ શકાવાથી તેણે ત્યાંજ ઉભા રહી આખરે બીજો માળે જઈ પાછળના દારૂથી નજીકના ઝાડની ડાળી પકડી નીચે જવાનું ઉચિત ધાર્યું.

બીજો માળે જઈ પછીતની બાજીએ ઉભા રહી તેણે મકાનના પાછળના ભાગને અડી ઉભેલા પીપળાના ઝાડની ડાળી પણ પકડી પરંતુ તે ભાગી જવાના ભયે તેણે આ સાહસ કરવું ઠીક ધાર્યું નહિ. કારણ કે તેની સાથે બાળકનું પણ રક્ષણ કરવાનું હતું તેથી પોતે ત્રિજો માળે ચાલ્યો ગયો. અહિંની બારીમાંથી નજીકના એક ભાગના ઝાડ સુધી એક આંધેલું દોરડું તેણે દીઠાથી તેના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. બાળકને પોતાની પીઠે બરાબર માંધી, દોરડું એ ચાર વખત ખેંચી વિશ્વાસ લાવી તેણે તે પકડી ઝાડ સુધી સરી જવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તે અર્ધો માર્ગ ચાલ્યો ગયો હશે, તેટલામાંજ અચાનક દોરડું સરી જવાથી બાળક સાથે તે નીચે લથડી પડ્યો પડતાં પડતાં પણ તેણે પીપળાની એક ડાળી પકડી

કાંથી. હવે તેને આ બધું કાર્ય ખુલ્લે ખુલ્લું સી. આમ. હી. નું મન
સી. આમ. હી. ખાતું કરતું હોય તેમ જણાયું.

મીઠે બંધિલા બાળકને સંભાળવાનું કામ અમી તેની સાથે આમ
જવનું કામ બંને એકી સાથે કરવા મુશ્કેલ તો જણાયાં, પરંતુ તેમ ક્યાં
સિવાય એકે ક્યાય નહિ હોવાથી તેણે ધીરધીરે કાળ પકડીને
આગળ જવા માંડ્યું. કર્મવશાત અમી બાળક પણ આ બધા
ફુલુલલથી રડવા લાગ્યું જેથી પોતે પાછો પકડાશે તે લય તેને
લાગ્યો પરંતુ તે વખતે જોઇ લેવાશે એવા ધરાદે તેણે તે તરફ
લક્ષ આપ્યું નહિ.

રડતું બાળક અણધાર્યું પીઠપરનો બંધ શિથિલ થવાથી છુટ
થઈ જમીન પર પડ્યું, પરંતુ પ્રભુએ તેને માટે બેઠી મદદગાર
હાજરજ ગણ્યો હતો. એક મનુષ્ય નીચે ઉભેલો હતો તેણે બાળકને
પક્ષાંજ પોતાના હાથમાં યુક્તિસર અદ્ધર ઝીલી લીધું. ઘડીપણ
વિચાર સિવાય ત્યાંથી તે પલાયન થઇ ગયો ધીરજલાલે બાળકને
લઇ જતા મનુષ્યને જંગલ તરફ જતાં જોયો, જેથી તેણે ત્વરીત
ગતિથી નીચે ઉતરવા માંડ્યું.

બાળકના રૂદનનો સ્વર શ્રવણ કરી બે સાધુઓ લાંબી ડાંગ
નહિ મિન્ટુ મોટા ચીપીયા લઇ ત્યાં ધસી આવ્યા. ડીટેકટીવ નાસ
વાની તૈયારીમાં હતો તેટલામાંજ બંને સાધુએ તેને ઘેરી લીધો.
એક જણે પોતાનો સાંકેતિક સૂર કર્યાંથી આખા જંગલમાંથી જાણે
એવા પડખા થતા હોય તેમ સર્વત્ર દિશામાંથી સૂર સંભળાવા
લાગ્યા. મહાનતી બહારની બાજુના સાધુઓ પણ દોડી આવ્યા.
ધીરજલાલે હવે પોતાની યુક્તિ અજમાવવા માંડી.

“લેખો સહુ આમ કરી કયા મનુષ્યના કાર્યમાં વિશેષ નાખી
છો તે બલ્લો છો ? ”

“હા ! હા !” એમે સૌ મુખામુખી બાહોશ ડીટેક્ટીવને વધારે
યુક્તિઓ રાખવી તેને હોંશિયાર બનાવી લેખિય માટે આગ્રહ માઠ
પઢાવીએ છીએ ” આગળ પડી એક સાધુએ જરાબ આપ્યો.

ધીરજલાલ સમજ્યો કે પોતાને ઝોળખવા છતાં આ સર્વ
સાધુના મનમાં તેના માટે વિપરીત શંકા રહે છે, તેથી તેણે વધુ
વિલંબ નહિ કરતાં પોતા ખીસ્સામાંથી એક જોળો એકદમ બહાર
કઢાડી જમીનપર પછાડ્યો. મોટા અવાજ સાથે ચારે દિશામાં
ધુમાડાના ગોટેગોટ હિલરાઈ ગયા. સાધુઓ પણ સ્તબ્ધ બની પોતા-
ની આંખો તપાસવા લાગ્યા. ધીરજલાલ ત્યાંથી ખારોખાર હવે છુટો
થઈ બાળક લઈ જનાર વ્યક્તિના રથ પાસે દોડી ગયો. દોડનાર
વ્યક્તિ જંગલમાં અદૃશ્ય થવાથી તે જહુ આગળ જતાં તેના માર્ગ
જૂલી જવાથી નદી નજીક આવી પહોંચ્યો.

નદિને કિનારે કિનારે જતાં તેણે દૂરથી એક હોડી પોતાના
તરફ આવતી જોઈ. તેના તરફ મીટ માંડી તપાસ કરતાં તેને તેમાં
ત્રણ માણસો જણાયાં, પોતાના દુસ્ખીનની મદદથી ખારિક નીરીક્ષણ
કરતાં અંદરનાં ત્રણમાંથી તેણે એક મનુષ્યને ઝોળખ્યો. હર્ષસહ તે
તેજ જગાએ ચારે દિશાથી કઢાય સાધુઓ આવે તે તપાસતો ઉભો
રહ્યો. હોડી નદીના વચલા પટમાં તેની રહામે આસી પહોંચી. આજ
વખતે તેણે પોતાના સામે કિનારે તેને પકડી જનાર સધુ તથા
તેની સાથે એક યુવાન યોગિની બંને હોડી તરફ તાકી રહેતાં જોયાં
હોડીની અંદર બેઠેલ એક યુવકે અચાનક હોડી ફેરવવા

ખલાસીઓને સુચના કરી. એજ પળમાં તેણે ઉભા થઈ પાણીમાં તણાઈ આવતી કોઈ વ્યક્તિ જોયાથી આ પ્રમાણે સમયસુચકતા વાપરી હતી. પ્રભુ મચ્છાએ ત્રણે પક્ષોએ હવે તણાઈ આવતી વ્યક્તિ બરાબર જોઈ હતી. સામે કિનારે ઉભેલ સાધુ યોગિનીની સાથે એક પણ શબ્દ બોલ્યા વગર જળમાં કુદી પડ્યો. તેજ વખતે ધીરજલાલ પણ વગર ખીકે જળમાં કુદી પડી હોડી તરફ તરવા લાગ્યો. આ સૌ બનાવ કિનારે ઉભેલી યોગિની જોતી હતી.

હોડીવાળા યુવકે ખલાસીની મદદથી તણાઈ આવતી કોઈ સ્ત્રીને હોડીમાં લઈ લીધી. સ્ત્રીને જોતાંજ તેના હૃદયનો પાર રહ્યો નહિ. હોડી એકદમ નદીના વહેણમાં પાછી વળી પાણીના જોરથી ક્રેતાવળી પાછી ચાલી. ધીરજલાલે અંદરના યુવકને તરતાં તરતાં ખૂમ મારી.

“જરા થોભો મી કાન્તિલાલ મુંગધવાળા ? આપણે અહિં ક્ષણ કાર્ય કરવાનાં છે.”

આ પહોડીસર સાંભળતાંજ સામે કિનારે ઉભેલ યોગિનીયે પોતાના કપાળપર હાથ મુકી આંખમાંથી જે અશ્રુઓ સારી પાડ્યા. સાધુ પણ સમજ્યો કે પોતે પકડેલ ધીરજલાલ છુટો થઈ ગયો છે. જેથી તેણે સાંકેતિક સૂર જળમાંજ કર્યો. તેની મદદે ખીજા અનુયાયિઓ આવી પહોંચે તે પહેલાં તો ધીરજલાલ હોડીએ પહોંચી જઈ તેમાં ચઢી ગયો હોવાથી હવે કંઈ બને તેમ નહતું, જેથી સાધુ પોતે પાછો ફરી ગયો. બહાલા વાંચક ! હોડી સહેજ વખતમાં તો નદીના વાંક સાથે અદૃશ્ય થઈ ગઈ. જે સ્ત્રીનું શબ્દ હતું તે સમજતાં તને વખત નહિ લાગે. આપણી પૂર્વ પરિચીત જળ જંપાપાત કરનારી કાન્તાનો મૂર્છિત દેહ તેજ તે તણાઈ આવેલ

ચીજ હતી. સરતના રોશને ઉતરી ધણી પધસા ખર્ચી કાન્તિલાલ પણ પ્રભુ ઇચ્છાએ આ તરફ નહિ ભાગે આવી પહેંચો હતો, અને પોતાના પ્રયત્નમાં સરળ પણ થયો તે સૌ હવે આપણે જાણ્યું. હોડીમાં કાન્તિલાલે ધીરજલાલને કાન્તા બાબતની સૌ ઓળખાણ આપી જેથી ડીટેક્ટીવ પણ રાજ થયો. આ અરસામાં નજીકનું બીજું ગામ આવવાથી પોતાનું બીજું કેશવ બાબતનું કામ સાધીનેજ પાછા જવાને ઇરાદે આવેલો. ધીરજલાલ કાન્તિલાલને ટુંકમાં સહુ બીના જણાવી સાવચેત રહેવાનું સુચવી ત્યાં ઉતરી પડ્યો. તેને ખરેખર ખાત્રી થઇ હતી કે સાધુ તથા પેલી યોગિનીને ખરેખર પીછો લેવામાં જરૂર શશી તથા કેશવ પ્રાપ્ત થશે. પરંતુ શશી તો ગુમાવ્યો હતો. કારણ કે કોઇ વ્યક્તિ તેને ઉપાડી ચાલી ગઇ હતી.

નદિની ઠંઠી લહરીઓથી તથા કાન્તિલાલના ઉપચારોથી કાન્તાને સહેજ ભાન આવતું. ખલાસીઓ પોતાના કામે ધનામની લાલચે ખૂબ ધ્યાન આપી કાર્યમાં પરોવાયા હતા, જ્યારે કાન્તાના અચેતન દેહ પાસે ખેસી કાન્તિલાલ હજારો તર્કમાળાઓ ગુથતો હતો તથા તોડી નાખતો હતો. તેના મનમાં અત્યારે બારે કુટુંબલ જાગ્યું હતું.

પોતે ધારતો હતો કે આ વખતે તો આભાર નીચે દબાયેલ કાન્તા પ્રણયની અંજલી અર્પણમાં નહિ ચૂકે, જેથી તે ધૂનમાંજ તેણે કાન્તાની સારવાર કરતાં કરતાં સ્વર્ગનાં સ્વપ્નામાં મીઠા

જોખવતાં જોખવતાં કંઈ કંઈ લાગતું માંડ્યું. તેના મનની હબરી
ખીજો તહિ પથ નીચે પ્રસાદે હતો.

“ખડાખાખા કિશુપથુમાં, હૃદયનો રસ અમી પીધો;
અમી પુજા મોહવાડીતો, યુવાની દલાવ ના દીધો.
નજરનું સ્નેહનુર ખેંચી, રીખાવે છે દમ નીશો;
પિના કંઈ દોષ અમીદિશી, પૂછે ક્યાં શું હવે પાશો ?

દિને પર દીન વહી જતાં, થતા જોનાર મદમાતા,
દરદ દીલનાં દુભીદુજે, કદર ક્યાંએ કરે કાન્તા ”

આજે આભાર નીચે આવેલ કાન્તાને આરોખાર વાસદ લઈ
જવી કે મુંખાઈ, તેપણુ એક પ્રશ્ન હતો મુંખાઈ લઈ જવામાં પણ
એક જાતનું સાહસ તો ખરુંજ, પણ તેમ કરવામાં કાન્તા પાસે
પોતે જે ચાહશે તે કરાવી શકશે એવી આશા હતી છતાં એક
માખત હતી કે જો ધીરજલાલે તેને જોયો નહત તો મુંખાઈ જવું
હિચિત હતું, જેથી વાસદ જઈ સૌ જોવાશે; એવો નિશ્ચય કરી તે
કાન્તાની સારવાર કરતો હતો. ખલાસી લોકોએ છાતીએ ધસવાની
દવા આપ્યાથી તે દવા ધસતાં ધસતાં આ જાન સિવાયનાં આજસખી
ઉપર ખરેખર કાન્તિલાલ ખીભત્ત એષ્ટાઓ કરવામાં પણ ન ચૂક્યો.
એક પંથે દો કાજ સારતાં તેને ઠીક મઝા પડી. ખીચારી ખેલાન
કાન્તાને ક્યાં ખચર હતી કે અજાણપણમાં તેણી કલકિત ખનતી
હતી. ખરુંજ કહ્યું છે કે સિંહ જેવા પ્રાણીની મુંઝ, સ.પનો મણિ
કુખનુધન, સતિનારી, તથા શુરવીર ક્ષત્રિયની તરવાર આટલી
વસ્તુઓ જીવજતાં ખીજને હસ્ત સ્વાધીન થાય પરંતુ આ વખતે

કાન્તા મેલાન હતી જેથી તેને આવી એટલાનું બાન ક્યાંથી હોય? અને તેમ છતાંયે આભારનો અદ્ભુત કેવી યુક્તિથી અમરતો. દવાધીન બની તેણી આપણી તેતો આપણી કષ્ટનાજ ગણાય. હા! એ વાત ચોક્કસ હતી કે કાન્તિલાલ સ્વર્ગમાં મહાસતો હતો. આશંકા અધું જોખમ ખેડી પોતે બાળસપ્તીને બચાવી છે, તો જરૂર તેનો અદ્ભુત પ્રભુ તે પ્રભુ ઓછોજ ગણાય, તેવી તેની ભાવનાઓ હતી.

વાસઘમાં રમાનાથ પત્નિના ગૂમ થયાથી શોકાતુર બની અનવાધી ત્યજ ઉપાસો કરતો હતો. ઘેલાબાઈ તથા સરસ્વતી જે બિચારા તો શરમીકાં બની ગયાં હતાં. દયાળુબાઈ તથા સરલા પણ આ દુઃખથી અંસુ પ્રાડતાં. જે જણ દિવસ સુધી ક્યાંકોએ તેમની ખમર તકિ આવકાથી તેમના દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ. તેટલામાં અણુધાર્યો ડીટેક્ટીવ ધીરજલાલ તરફથી તાર આવ્યો કે 'કાન્તાને લઈ કાન્તિલાલ આવે છે, જ્યારે પોતે શશી તથા કેશવ ત્યાંજ હોવાથી તેમની તપાસ ચલાવે છે! તાર વાંચી સૌને આનંદ થયો. હવે કાન્તાની વાત વિસરાવા જેવી થઈ અને શશીનાં રોદણાં ચાલુ થયાં. 'આવો સરખ બાળક હતો.' 'તેનું હાર્યથી ભરપૂર વદન હતું.' એવી એવી ઉપમાઓ હવે બાળકને અપાવા લાગી.

ધીરજલાલ ડીટેક્ટીવનો તાર આવ્યા બાદ ચાર કલાક પછી કોઈ નરેન્દ્ર નામના મનુષ્યનો તાર મળ્યો. તેમાંની વિગત એવી હતી કે 'શશી મળ્યો છે. કાન્તા નથી, અને ધીરજલાલનું પ્રુન થયું છે.' આ સૌ એક બીજીથી વિરૂદ્ધ વિગતના તાર પ્રાંચવાથી સૌનાં મન ઢિયાં થયાં. એક કહે છે કે કાન્તા છે અને શશી નથી; જ્યારે બીજા કહે છે કે શશી છે અને કાન્તા નથી. આમાં ખરું

શું ? વળી 'ધીરજલાલનું' ખૂન ! તે કયા 'ધીરજલાલનું' ? અને આ નરેન્દ્ર કેણુ ? આવી ઘટનાથી સૌનાં મન વ્યાકુળ બન્યાં. પોલીસની મદદ લઈ સુરત તરફ જવાનો ધરાદો પણ તેમણે કર્યો. બીજે દિવસે સવારમાં ઉપડવાની તૈયારીઓ પણ થઈ ગઈ અને પોલીસ અમલદારે પણ મદદ આપવા વચન આપ્યું.

વહાલા વાંચક ! આમ વાસદેવો દેખાવ આપણે જોયો; હવે ચાલ કાન્તાની તપાસ કરીએ. કાન્તિલાલના ખલાસીઓ હોડીને નદિના વહેણમાં પૂર વેગે હાંકતા હતા; અને કાન્તિલાલ કાન્તાના દેહમે ખલાસીની પણ પરવા કર્યા સિવાય ચેષ્ટાથી કલંકિત બનાવતો હતો. આખરે કંઈક ભાન આવવાથી તેણે એક ખલાસીની પાસેથી તેનું વસ્ત્ર વધારાનું હતું તે લઈ કાન્તાને પહેરાવવાનો વિચાર કર્યો; કારણ કે તેનું બીનું વસ્ત્ર ઠંડીમાં વધારો કરતું હતું.

પ્રિય વાંચક ! હવે ચાલ જરા આપણે સોનગઢ પાછા જઈએ. કાન્તિલાલ ભલે મનથી માનેલ પ્રણય સખીને વસ્ત્ર અદલાવે. અને એ કહેવું ઉચિત જણાશે કે જે વ્યક્તિ ધીરજલાલ ડીટેક્ટીવના પાસેથી શશી બાળકને લઈ ગઈ તે અન્ય નહિ પણ નરેન્દ્ર પોતેજ હતો. કાન્તાના ભાઈ ધીરજલાલથી છુટા પડી તેણે યોગિની પાછળ જંગલમાં આવવા માંડ્યું. આ સૌ વાત યોગિની જાણી ગઈ હતી તે તો આપણે જોઈ ગયા છીએ. જ્યારે યોગિની તથા સાધુ બંને ગામ તરફ ચાલ્યાં જતાં હતાં, ત્યારે તેણે મકાને જઈ તપાસ કરી તો તેને જણાયું કે આગળના ભાગ સાથે કામ લેવું મુશ્કેલ હતું; કારણ કે ત્યાં મનુષ્યો હતાં. જેથી નજીકના કુવા પર પડેલ દોરકું લઈ તે પાછળ ચાલ્યો ગયો. અને સાગના ઝાડ પર ચઢી પોતાના

ખીસ્તામાંથી ઘેા કહાડી તેણે મકાનની ખારીમાં દોરકું ખરાબર ભેરવ્યું. ને તે દોરડાનો ઉપયોગ કરી પોતે મકાનની અંદર જવા તૈયાર થયો તેટલામાં તો ડીટકટીવ ધીરજલાલ તેનો ઉપયોગ કરી નાંસવા લાગ્યો. નરેન્દ્રને ખબર નહોતી કે આ ધીરજલાલ છે. કારણ કે તે તેને ઓળખતોજ નહોતો. તેણે તો ધાર્યું કે “સાધુની ટાળીનો કાંઈ મનુષ્ય આ નથી એવો ચોક્કસ છે; કારણ કે તે આમ જાય નહિ. જેથી આ ક્રોધ બદમાશ હશે.” આમ વિચારી તેણે સાગના ઝાડે બાંધેલ લાગ એકદમ છુટો કર્યો. ત્યારપછી પોતે હવે શું કર્યું તે આપણે તપાસી ગયા છીએ.

શશીને લઈ તે બહારે બહાર સોનગઢમાં ગયો, પણ ત્યાં ધીરજલાલ ન હોવાથી તે ગભરાયો. જેથી ભોમિયાને ત્યાં તપાસ કરતાં માલુમ પડ્યું કે તેઓ નદિ પાર ગયા છે. તુરતજ શશીને ભોમિયાની સ્ત્રીને સોંપી પોતે નદી તરફ ચાલ્યો ગયો. આ વખતે બેલાન બનેલ ભોમિયો પણ ભાનમાં આવવાથી નરેન્દ્રને સામે કીનારે લઈ ગયો. ત્યાંથી મકાનમાં જતાં કાન્તા જણાઈ નહિ, પરંતુ ધીરજલાલનું શય હાથ આવ્યું. નીચે જમીનપર એક પીસ્ટોલ પડી હતી. તે ઉપાડી લેતાં તેના પર ડીટકટીવ ધીરજલાલ એવું નામ જણાયું. શું ધીરજલાલ ડીટકટીવે પોતાના સોજતીનું ખૂન કર્યું? આનો બદલો તેને ખરાબર આપવો. એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી કાન્તાનાં ત્યાં પડેલ વસ્ત્રો સાથે તેણે ધીરજલાલના શયને યોગ્ય સંસ્કાર કર્યા. પછી ભોમિયાને ત્યાં જઈ વાસદ તાર કર્યો.

કાન્તિલાલની હોડીમાંથી ઉતરી ડીટકટીવે પણ નજીકના ગામથી તાર કર્યો તે આપણે જાણે ગયા છીએ. ત્યારબાદ પોતે અન્ય વેશમાં

ન્યાયી આર્યો હતાં તે તરફ એકસોજ ચાલ્યો ગયો. આટલા નજીવો વખતમાં મકાને જતાં તેને જણાયું કે મકાનમાં કોઈ મનુષ્ય અગર તો પહોંચીને કોઈ ચીજ ત્યાં હતીજ નહિ. હવે આ લોકો અહિંથી છટકી બીજે સ્થળે ચાલ્યા ગયા છે એમ ધારી પોતે નિરાશ બન્યો; છતાં કેટલાક દિવસ તપાસ કરવી ઊચિત જણાયાથી તેણે પાછા જવાનું માંડી વાળ્યું.

આજ વખતે તામીના પુણ્યમસા જલ ઉપર વહન કરતી હોડીમાં કાન્તિલાલ ધીરે ધીરે ભાનમાં આવતી કાન્તાના દેહને નવું સફેત વસ્ત્ર પહેરાવતો હતો. છાતીનું પોશકું તેણે કહાડી નાખ્યું હતું તે હોડીમાં સુકવી સાદ્દો કહાડી ધીરેધીરે નવું વસ્ત્ર ખલાસીની મર્યાદા જળવી પહેરાવતો હતો. આવાં સુંદર બાંધાનાં પોતાનાં પ્રણય સખીનાં ગાત્રો આગળ મુંબાઈની કંચન જેવી બાહોશ પાતર પણ પાણી ભરે એ વિચાર તેના મનમાં આવ્યા સિવાય રહ્યો નહિ, દવાની અસરથી આજ વખતે ન્યારે કાન્તિલાલ નમ્ર છાતીવાળી કાન્તાને શરીરપરની સાડી બદલાવી જેમ તેમ સફેત લુગડુ વીંટતો હતો, તેજ વખતે એકદમ કાન્તાએ પોતાનાં નયન ખોલી “ભાઈ મને બચાવો આ નવનીત શયતાનથી” એ અવાજ સાથે બીકથી કાન્તિલાલને પોતાની છાતીએ દબાવ તોટસો દાખ્યો. અને આ યુવતિ તેવીજ સજ્જડ ભુજઓ રાખી પાછી બેભાન બની ગઈ. કાન્તિલાલ દબાવેલોજ રહ્યો. આથી વધારે કાન્તિલાલને મધુર મીલન શું હોય !

આવા મધુર રમ્મ વખતે મુંઝાદ તરફથી અમદાવાદ જતી ફાસ્ટમાં કાન્તિલાલ કાન્તાને લંઘ વાસેદ તરફ જતો હતો. કાન્તાને સારી રીતે જ્ઞાન આવ્યું હતું. બાળ સ્નેહિ કાન્તિલાલે આજ તેને આવી અણુધારી રીતે અચાવવાથી તેણી તેના આભાર નીચે દબાઈ ગઈ હતી. બાળક શશી સાંભળતાં આંખમાંથી અશ્રુ સારતી હતી. રમાનાથ કુશળ છે તેમ તો કાન્તિલાલે તેને સુરતના સ્ટેશને ટ્રેનમાં બેસતાં જ જણાવ્યું હતું. સવારના વખતમાં ટ્રેન મીયા ગામના સ્ટેશનને વટાવી વડોદરા તરફ દોડતી હતી ત્યારે કાન્તાના મનમાં હજારો તર્કો થતા હતા કે રમાનાથ શશીને નહિ જીવે ત્યારે તેમની શી દશા થશે ! કાન્તિલાલ પણ ઉપકાર વંશ બનેલ અબળા માટે કંઈ કંઈ તર્ક ઘડ્યા કરતો હતો.

વડોદરાના ભવ્ય સ્ટેશનમાં ટ્રેન દાખલ થઈ તે સાથે જ કાન્તાનું હૈયું પણ હર્ષ શોકમાં ગરકાવ થઈ ગયું. ટ્રેન થોભી તેજ વખતે કાન્તાએ પ્લેટ ફોર્મ પર અશક્ત બનેલ દયાળુભાઈને દીકરા રમાનાથ તેમની સાથે હતા નહિ. કાન્તિલાલને ઉતરતા ઉતરતા તેણે દયાળુભાઈની ઓળખાણ આપી; જેથી તુરંત જ કાન્તિલાલે દયાળુભાઈને સંબોધિ તેમનું ધ્યાન તેમના તરફ ખેંચ્યું. દયાળુભાઈના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ.

પુત્રને લઈ નજીકમાં ઉભેલ સરલા પણ વહેલી વહેલી દેરાણીને ભેટી પડી.

કાન્તાએ સજળ નયને લત્રિબને લઈ લીધી. સ્ટેશનમાં રમાનાથ ! રમાનાથ ! ! ના નામની ખૂબો દયાળુભાઈ પાડેલા લાગ્યા. મુંઝાઈની સખી સરસ્વતિ પણ કાન્તાને અશ્રુસહ ભેટી પડી.

તરતજ ગાંડા જેવો બનેલ રમાનાથ દોડતો આવ્યો. તેની પાછળ હાથમાં શશીને લઇને ઘેલાલાઇ દલાલ પણ નરેન્દ્ર સાથે આવી પહોંચ્યા. આનંદમય વાતાવરણ સહેજમાં થઇ ગયું. કાન્તાના મોટાભાઇ ધીરજલાલ કાળનો ડાળીઓ બન્યા, એ વાત સંભળી સૌનાં મન ઉદાસ બન્યાં પણ આ પ્રસંગે આઘાત કાન્તા સિવાય અન્યને થોડો લાગ્યો. વડોદરાથી ઉપડતી લોકલમાં બેસી સૌ મંડળ વાસદ તરફ રવાના થઇ ગયું.

જે ટ્રેનમાં કાન્તિલાલ તથા કાન્તા હતાં તેજ ટ્રેનમાં નરેન્દ્ર પણ શશીને લઇને આવ્યો હતો. સુરતથી તેણે વાસદ તાર કરવાથી આવી વિલક્ષણ રીતે તેઓ સહુ વડોદરા એકબીજાને મળ્યાં.

આજે વાસદ ગામમાં બધે કાન્તાનીજ વાતો ચર્ચાતી હતી. ધીરજલાલ જેવા બંધુઓનાં પણ ક્રુતિ શ્રવણ મુક્ત કંઠે સવત્ર સંભળાતાં હતાં. કાન્તિલાલ તથા નરેન્દ્રની પણ અવરનવર વાતો દભરાતી હતી, કાંણુ એકે કાન્તાને શોધી તો બીજાએ શશીને શોધ્યો હતો. આ બન્નેને સૌ બદલો આપવો તેનો ખ્યાલ રમાનાથ આનંદ સાગરમાં ડુબી શાંત રીતે કર્યા કરતો હતો. અને આનંદનો દિન તો ટુંકો થઇ જાય; જ્યારે દુઃખ તથા શોકનો દિન લાંબાતો દિસે. તેવુંજ અહિં પણ થયું. નિશા દેવીએ પોતાની અચળ પાંખો પાથરવી શરૂ કરવા માંડી.

અંતે તેજ સાંજે પતિ પત્નિએ પ્રભુનો આહાર માની એક બીજાને રસસુધાનાં પાન કર્યાં કરાવ્યાં. શશી બાળકને સરલા સહેજ પણ અળગો કરતી નહિ. પતિએ પત્નિને આશ્વાસન આપ્યાં, તથા બીજે દિને સર્વની રજા લઇ પોતે કસકતા તરફ રવાના થયો.

ઘેલાભાઈ તથા સરસ્વતિ પણ મુંબાઈના પંથે પળા ગયાં. કાન્તિલાલ વાસદમાંજ પિતાને વિસારી રહ્યો.

હાહા વાંચક ! હવે આપણે મુંબાઈનો તમાસો જોવા માટે જઈએ પિતાને કહી કાન્તિલાલ કેવું પરાક્રમ કરી રવાના થયો તે સૌ આપણે જાણી ગયા છીએ. કંચન નાયકણની સોજતીનો નાશ થવાથી તેણી પ્રથમ તો મનમાં દુઃખી થઈ. કિન્તુ વખત જતાં એટલે કે લગભગ ૨૪ કલાકની સેંકડોના લાંબા વખત બાદ તેની બાલ સખી તથા સહચારી સહઆચરણીયા વેશ્યાને તે લુલ્લી જવા લાગી. જ્યારે કાન્તિલાલ ગ્રાન્ડરોડ થઈ આજ્યો ગયો ત્યારે તેને ભાગ્યેજ ખ્યાલ હતો કે કાન્તિલાલે પસાના હકે તેને ખરીદેલી માની તેનું ખુન કર્યું હતું.

એ દિન બાદ કંચને ધીમે ધીમે કાન્તિલાલની ભાળ કહાડવી શરૂ કરી, કારણકે ગત બનાવથી કોઈ શિકાર તેને ત્યાં જવા માટે મરદ બની હિંમતવાન થતો નહિ. તપાસ કરતાં ખબર મળી કે કાન્તિલાલ દેશ તરફ ગયેલ છે, જેથી તેણે જે તે એકલીજ તેને ત્યાં જઈ મંગળાને મળી તથા રૂ. ૫૦૦) ખાત પછુ વાત તેણે મંગલાને ખાનગીમાં કહી. હાહા વાંચક ! આ રૂપીઆ ૫૦૦) તે અન્ય નહિં પરંતુ કાન્તિલાલે પોતાના પિતાને નફાનું જીરુ બાનુ બતાવી માગી આણેલ હતા. રાંડ વેશ્યાનો વિશ્વાસ શો ? તેની પ્રિતી તે આશક પ્રતગીઆ પર નથી પરંતુ પછસાના બળ વિપર હોય છે તે તો આ આક્ષમને હવે ક્યાં સમજાવવું પડે તેમ છે !

મંગળાને કંચનને માટે ઘણોજ સારો અભિપ્રાય પહેલીજ તકે બંધાઈ ગયો. તે સમજી કે આ કોઈ સહાયરણી નાયકણ સ્ત્રી હોઈ

પવિત્ર રીતે પોતાના હૃદય નિર્વાહ માટે આ ધંધો કરતી હશે; જેથી તેને અન્ય વખતે ખાસ બાર દહાડા આવવાનું સુચવી વારં વાર આગ્રહ કરી ખુબ ભલામણ કરવા તે લુક્ષી નહિં. કંચનને તો આ બનાવ બહુજ ગમી ગયો. તેને તો જોઇતું હતું અને વળી આ ધર્મીંગ મળી ગયું, જેથી એક પંથ ચોર દો કાળ, એવી ચાનક પ્રાપ્ત થઇ ગઇ આ સોમત ક્યાં સુધી ટકે છે, અને જો ટકીને તેનાં પરિણામ સારાં અગર નરસાં કેવાં ફળે છે તે જોના માટે ધીરજ એજ ઉત્તમ સાધન છે.

બિલાડીના પેટમાં સારું ~~ખોરાક~~ રહે તોજ ગમે તેવી મનાયેલી સ્ત્રીના પેટમાં વાત ટકે ~~જોઈએ~~ આખર ચાર કે પાંચ કલાક બાદ ડોસા મોહનલાલને આ સર્વ ~~જેવું~~ જણાવી દીધો; અને સાથે સાથે ડોસાના મનમાં એમ પણ ઠસાયું કે કંચન એક પવિત્ર આચરણ પાળતી નાયનારીજ છે પુત્ર આવા લક્ષણથી મરણ શેષામં પડેલ પિતાને સખત આધાત થયો; પણ હવે તેને માટે કંઈ ઉપાય યોજાય તેમ હતું નહિં. પેતે પોતાના હાથેજ પૂત્રનું ચારીત્ર દુપીત બનવા દઇ તેને પાપ પંકજમા ખસેડી મુક્યો હતો તે સૌ આ મૃત જેવા ડોસાને સાંભળ્યું તેજ દિને તેણે સોલીસીટરને બોલાવી વીલ બાબત પુછ પરછ કરી તો જવાબ મળ્યો કે બે દિનમાં હજી વીલ તૈયાર થશે કારણ કે કોર્ટમાં રજાઓ હતી. કોર્ટમાં વીલ નોંધાઈ ગયું હતું, પરંતુ તેના ઉપર મોટા ઓશીસરની સહિજ બાકી હતી જેથી તે માટે શીકર કરવા નું હતું નહીં.

ડીટેક્ટીવે ધીરજલાલ નિરાશ બની બારેબાર મુખાર્જ આવી ગયા હતા. તેનો ઓશીસર પણ આમ આજે ધીરજલાલ જેનો માથુરા

અશક્ત બનવાથી અન્યથા બન્યો. વળી કોઈ યુવાન યોગિની તથા તથા તેના સાથીઓ સહેજ વખતમાં કઈ દિશામાં અલોપ થઈ ચાલ્યાં ગયાં તે સૌ તેના મનમાં તે આશ્ચર્યજનક કૃત્ય જણાવા લાગ્યું પરંતુ સી. આઈ. ડી. ખાંતુંયે પણ આખા આડા કાન કરવામાં બાકી આછુંજ રાખે છે? આટલેથી આ તપાસ ચાલુ રહી. બીજેજ દિને ઘેલાલાઈ મારફતે ખબર મળ્યા કે બંને બચી ગયા છે. ફક્ત કાન્તાના મોટાલાઈ જુ. પૂ. તેટલેજ કરપીણ બનાવ બનવા પામ્યો છે.

રમાનાથ પણ પાંચ સાત દિવસના કલકત્તાનો સર્વ વહેવાર પતાવી ઘર તરફ આવવા તૈયાર થયો. છેલ્લી ઘડીએ મીસ મુન્નાએ દયાળલાઈ પાસે માગતા રૂ. ૫૦૦૦ ની માગણી કરી. તે માગણી ને કે અયોગ્ય તથા જુદી હતી; છતાં બળતા દીલે રમાનાથે લાઈની આગર માટે તેના પછસા વગર, શબ્દે આપી દઈ કલકત્તાને કાન્તાના વિચારોમાં સલામ કરી વિદાય દીધી. વાસદ આવી કેટલાક પડોદરા જેવા પ્રખ્યાત ડોક્ટરોની સલાહ લઈ આખરે દરિયાની હવાથી દયાળલાઈના થતા વ્યાધિ પર સારી અસર થશે એ નિશ્ચયે આવી સૌએ મુંબાઈની તૈયારી કરી. યોગ્ય સમયે સર્વ મંડળ મુંબાઈ આવી પહોંચ્યું. મુંબાઈ આવ્યો તેજ દિને રમાનાથે પોતાની અફિસનો ચાર્જ સંભાળી લીધો.

આ તરફ કાન્તાને ઉપકાર વશ બનાવી શબ્દની જાળમાં તેને ફસાવી કાન્તિલાલે પણ મુંબાઈ જઈ અવનવા તરંગો કરવા વિચાર કર્યો હતો, તેને મક્કા જતાંજ ખબર મળ્યા કે મોહનલાલ વધારે જિમાર હતા તથા રૂ. ૫૦૦ ની વાત પણ મરતો ડોસાના કાને

આવી હતી. આ વાતથી કાન્તિલાલ અન્યથા થયો. આવી બાબત ડોસાના જાણ્યામાં આવી છે જેથી ગરતા મરતાં પોતાના વિરુદ્ધ થયેલ મંગળાને મિલકતમાંથી વધારે દિસે ડોસો આપી પણ દે તેવો ખ્યાલ આ બાહોશ મગજમાં ઉતર્યા સિવાય રહ્યો નહિ. આરોગ્યાર ઘેર જવાનું માંડી વાળી તેણે અન્ય સ્થળે લટકી તે આખો દિન વિતાવ્યો.

તેજ સાંજે ધીરજલાલે આગ્રી ખખર આપ્યા કે કેશવ હયાન છે તે વાત ચોક્કસ છે; પરંતુ અચાનક તેને કોઈ ખીજ જગાએ જવું પડ્યાથી હવે તેની તપાસ કરવી વ્યર્થ જેવીજ હતી. વખત જતાં કોઈ દિન જરૂર તેને ઉપાડી જનાર અગર તો તેનું રક્ષણ કરનાર સાધુ મંડળ મુંબાઈમાં પહોંચતો કરવા જેટલી દયા કરશે. ત્યાર બાદ કાન્તિલાલે કાન્તાને આવી તે વાત નિવેદન કરવામાં આવી. મંગળાના હર્ષનો પાર નહોતો નહિ. પોતાની બહેનને કાન્તિલાલે બચાવી તે ખીના તેને મગર થવા જેવી લાગી. મંગળાની ગેરહાજરીમાં ડીટેક્ટીવે મોહનલાલને હોશિયાર રહેવા જણાવ્યું.

અર્ધરાત્રિના શુભારે એક કાળો ઝખ્ખો પહેરેલ આકૃતિ આ નરક ચુપકીથી આવતી હતી. મોહનલાલનું ઘર તેનું પરિચિત સ્થળ હોય તેમ માની લેવામાં શક ન હતો. કારણ કે ત્યાં આવી તેણે અંદરથી ચાંપ વાસેલ દ્વાર પોતાની પાસેની ચાવીથી ખુલ્લું કર્યું, તેજ બતાવે છે કે આ વ્યક્તિ આ ઘરની જાણુકર હોવાથીજ બંધ બેસતી ચાવી તે લાવ્યો હશે.

નિશાના સાત્રાજ્યમાં મોહનલાલના પત્તંગ નચક એક નાનકડું પણ મુંઢર પલંગપર મંગળા અવ્યવસ્થિત હાલતમાં પડેલી હતી.

તેનું શરીર અત્યારે જોનારને બહુજ મનોહર તથા આકર્ષક દેખાય તેમાં સહેજેય અતિશયોકિત નથી મૂળમાં તે બહુ રૂપાળી તથા સુંદર હતી, જેથી કોઇ કોઇ દિનિતો આરસામાં નીરખી માથુ હોળતાં તેણી પોતે પોતાના દેહપર મોહીજઇ લાન ભૂલતી હતી. અને તેમાંય વળી અત્યારે તો રજનીકાન્તની રજનીકાન્ત હતી, એટલુંજ નહિ કિન્તુ પરસ્પર દાંપત્ય પ્રેમના પાઠ ~~વખતે~~ વખતે તેણી લાન સિવાય એટલે વસ્ત્રના લાન સિવાય ~~નિર્ભર~~ ખોળામાં વિશ્વાસે માથું મૂકી અન્ય સૃષ્ટિમાં મહાલતી હતી એક તરફ આ મરણુતોલ વૃદ્ધ પતિ, અને બીજી બાજુ આ નવયૌવના એ જન્મેને જોતાં આપણા સમાજ તથા તેની રૂઢીઓ અને આવી કન્યાના માઆપ તથા તેમના સલાહકારકો એ સર્વને ધિક્કાર આપ્યા સિવાય રહેવાય નહિ. પરણુનાર બુદ્ધો ગમે તે લાલચ આપે, પણ વિચારતો કન્યાના બાપને કરવો રહ્યો કુળવાનશાહી અગરતો સારા ધરની લાલચે પછસા દેખી દિકરી આનંદ માની સુખી થશે, અને તેમ છતાંયે જો પ્રભુ ઇચ્છાએ પુણે ભરાઇ એસવાનો વખત આવશે, તો તો પછસાને લીધે દુઃખ નહિ પડે. આવી ધારણાઓ ધારી સમાજમાં જકડાયેલો માઆપો કેટલીયે કુમળી તથા જીમ બંધ કરાયેલી કન્યાઓને તેમના આંતરિક મનની હાયવરાળ સાથે ખાડામાં ધકેલી દેતા હશે, અરે ! સમાજ ! તથા તેના ચાલકો ! અને અનુયાયીઓ ! તમે આમ વિચાર કરો. છો તે પહેલાં તેમનાં જીવન અને તમારાં વિષયી જીવનનો તોલ શે કરતા નથી ? કંઇક ખૂરી હાલત બનતાં એ તો પ્રભુ ઇચ્છા, આપણે તો ધર તથા પછસો જન્મે શોધ્યાં છે એવો તર્ક તમે બાંધતાં અચકાતા નથી ? કુમળી કળીઓ પાસે વૈધવ્ય પળાવવાનો તમારો દુરાગ્રહ જોઇને તો દેવ દુભાઇ આ ભારતની રસાળભૂમિમાંથી

અન્ય બાળુ ઉતરી પડ્યા છે તેનો ખ્યાલતો કરો ! તમે નરપશુઓ ! એક નહિ પણ ફાવે તેવી સંખ્યામાં સ્ત્રીઓ પરિણિત તથા અપરિણિત ભાકુતિ કરવામાં જ્યારે તમારામાં શયતાનનો કીડો પૂર જોડમાં ભરાયો હોય છે ત્યારે ચૂકતા નથી; તો પછી આ નિરાધાર અળખાઓને અન્ય સાથે પાણિયહણ કરવામાં વાંધો શો ? જીવનભર કલંકિત બનવું તેના કરતાં આ શું ખાટું ! માનવ સમાજમાં પણ કેટલીયે વ્યક્તિઓ શુદ્ધ અને સરળ આચરણવાળી હશે તે આનંદની વાત, પરંતુ થોડા પાણીને પાણીનું મોટું પૂર કદવવાળું કરે છે તે ક્યાં અળખું છે ! એક નાની સરખી વાદળી ચંદ્રને ઘેરે છે ત્યારે આખા જગતપર તિમીર ઘુસી જાય છે તે પણ ક્યાં અળખું છે ? અને તેવીજ આપણી દશા ! પછીથી આવા વિચારોમાં ઉતરવું પડે તે પહેલાંજ સમાજમાં રહેનાર વ્યક્તિઓએ વિચાર કર્યો હોય તો આવું પરિણામ ન આવે.

આવનાર વ્યક્તિ ધીમે પગે મોહનલાલના ચોરડામાં દાખલ થઈ ધીમે ધીમે જળવો દોવો તેણે બાંધ કર્યો. ચારે તરફ નજર નાખી ચોર ફાનસથી તેણે પહેલાં મંગળાનું નિરીક્ષણ શાંતરીતે મુઠ્ઠા બની કર્યું. પંચ મિનિટ આ રમણીને નિહાળી તેના તરફ દાંત ખીસી તેણે પ્રકાશનો ઓળો ત્યાંથી લઈ ડોસા મોહનલાલ તરફ નાખ્યો. કાળ નજીક આવેલો હતો જેથી ડોસા લગભગ ચાહુ ચરસામાં મૂળ તો અશક્ત બન્યા હતા, અને તેમાં વળી દરદની વેદનાથી તેઓ અત્યારે અર્ધ નિંદ્રિત દશામાં હતા.

વ્યક્તિએ પોતાનું ફાનસ નીચે મુકી ખીરસામાં હાથ નાખી એક શીશી હસતા ચહેરે બહાર કહાડી. વિના વિલંબે કે વિના ભયે

દુરતજ તે શીશી તેણે મંગળાને મુંઝાડી દીધી, જેના પ્રતાપથી તેના તરફનો જરાયે ભય રહ્યો નહિ. પછીથી નજીક પડેલ તીજેરી ઓલી તેમાંથી ધરણનો દામડો પોતાના કાંઠમાં છુપાવી દીધો. બીજાં ફેટલાંક કાગળાયાં પણ તેણે ત્યાંથી લઈ લીધાં. ત્યાર બાદ ડોસા નજીક જઈ જાણે તેનો ખરેખરો દુશ્મન વેર લેવા આવ્યો હોય તેવા ભાવ સાથે આ દયાહીન વ્યક્તિએ ડોસાના મુખમાં એક જાતનો પ્રવાહિ પદાર્થ રેડ્યો.

પાંચ મિનિટમાં પદાર્થની અસર થઈ, અને તે સાથે ડોસાના હાથપગ પણ તણાઈ ગયા. થઈ રહ્યું આ જીવનનું, આ મોહનલાલ ડોસાનું કાર્ય ખતમ ! પાપ યા પુણ્યનાં ફળ ભોગવવા તેનો અમરાત્મા પ્રભુ ઇચ્છાએ પ્રભુ દરબારમાં નિર્માણ કરેલી ન્યાયની જગ્યાએ ચાલ્યો ગયો અને આ સૌ તમાસો એ નરપિશાચ ખૂતી હસતે ચહેરે જોઈ રહ્યો. આમ જો અચાનક અણધાર્યો એક દેહનો ચેતન દેવ છીડી ગયો, તે સાથે મંગળાના કપાળમાં વૈધવ્યનું કલંક પણ ચોંટાડી ગયો.

તરતજ તે વ્યક્તિ મંગળા તરફ ફરી ગઈ બેભાન ભરેલ અખળાને તેણે જોવાય તેટલી મોહભરી આંખોએ જોઈ. નાજીક આંધાની નવયુવાન અખળામાં પ્રભુએ અજળ નુરનો દેખાવ નાખ્યો હતો. પુત્ર પ્રસવ થયા બદ તેના દેહ કળીમાંથી સૌંદર્ય સહેજ પણ ડગ્યું નહતું. વસ્ત્રના લાન સિવાંચ તેણી પોતાની લટાઓ પથારીમાં છુટી મુકી પડી હતી. બન્ને હાથ છાતીપર પડી તેની અંદર સંતાયેલ દુનિયાના મોહક્ષેત્રને સાચવતા હતા. એક પગ સહેજ પહોળો થઈ જરા દૂર ખસેલ હોવાથી તેનું વસ્ત્ર પણ સરી ગયું

હવે માંજુક પગ પર શોભતા નિતાંબ અને ફેડને તો દરરોજ મારામારી થતી હશે. આંવા સૌંદર્યના ચુલાખનો મૃત્યુ પાશમાં જકડાયેલ ડોસા સાથે સંબંધ બાંધી નાખનાર માઆપને શા આપ આપવા !

કુમળા કળીને પથ્થર પર પછાડી નાશ કરનાર માઆપ સારા પરંતુ આવું ખેસરમી કાર્ય કરી તેમનાં જીવન કંટકમય બનાવવા એ તો અનહદ પાપજ મનાય. ગમે તેવી પણ ચંચળ દીક્ષની અખળા ! તેડું દીલ કઠી દઢ થઈ શકે નહિ; અને થાય તે પણ કેટલા માટે ? સૌંદર્યની મૂર્તિ સમી મંગળાએ ધરડા ડોસાનો પાલવ પકડી મૂબમાં ઇસ્કની ખૂમારીમાં પડી પોતાના આરમાન દિકરા સાથે અણુઘટતો સંબંધ બાંધ્યો તેનું કારણ શું ? જ્યાં માધુર્ય છે ત્યાંજ તેને રસવાળું કરનારની ખોટ પણ છે. જે સ્થળે કેવડો થાય છે તે જગા ફેવી મધુર લાગે છે ! પણ તેને હસ્ત લગાવતાં તેમાંના કાટા પહેલાં પોતાનો ચમત્કાર બતાવે છે. એટલે શરૂઆતમાં ઉપરના મોહથી અંજાઈ મનુષ્ય ગમે તે ધારણા બાંધે, છતાં આખરે તો આ વિષમય સંસાર ખરેખર વિષમય માનવામાં સહેજેય ભૂલ નથી.

મંગળાના પલંગ નજીક જઈ તેના સૌંદર્યનું પાન કરનાર મૂર્તિ ત્યાંની ત્યાંજ ઉભી રહી. આશરે પંદર મિનિટ સુધી તેણે આ પ્રમાણે અલથપણે પોતાની નજરથી અમીરસ તપાસ્યો નાજુક બાંધાની અનહદ રૂપાળી મંગળા ! તે પણ નિંદ્રાને શરણ બની અવ્યવસ્થિત હાલતમાં અત્યારે તો શશીના બળે બનેલ બેઝાન અખળા !

મનની અંદર ઉંડી મડમથલ ચત્રાવતો હોય તેમ કરી આખરે આં ખૂની નરપિસાચે બે ડગ આમળ ભરી બેભાન બનેલ, પણ તરૂં લાવણ્યમયિ અબળાના દેહને ચુંથાય તેટલો કાગડાની વાસનાથી ચુંથ્યો. આનંદમાની નિરાધાર અબળા નર સિતમ વરસાવ્યો રે નરપિશાચ ! તમારા જેવા અમુક વર્ગના પાપે હવે ભારતમાતા રસહીન બનતી જાય છે તેનો ખ્યાલ તમારા મનમાં કેમ આવતો નથી. ! છુટાં છુટાં પણ અક્ષમનિય કેટલાંક મનુષ્યોનાં પાપે સારી આલમને સહન કરવું પડે તેનો બદલો તમે આ છુંદગાનીમાંજ અવશ્ય ભોગવશો તે પણ સાથે સાથે ભૂલશો મા !

રનાય તેટલો આનંદ માની આ નરપિશાચ હસતા ચહેરે ત્યાંથી પલાયમાન થઇ ગયો. તેને ગયે લગલગ પાંચ મિનિટ થઈ હશે તેટલામાંજ એક વ્યક્તિ અન્ય ચાલથી મકાનમાં દાખલ થઈ ઉપર જઈ તપાસ કરતાં તેને સર્વ ખીના માલમ પડવાથી અશ્વોસ પાંચ મિનિટ મોડુ થયું, એમ કહી તેણે કપાળે હાથ મુક્યો. પાછા ફરી નીચે ઉભેલ પોતાના સોળતીઓ સાથે કંઈક ગોષ્ટિ કરી ફરીથી બે વ્યક્તિને લઈ તે ઉપર ગયો. અને અન્યને આજીઆજી તપાસ કરવા માટે રવાના કર્યા.

વાંચક વૃંદ ! આવ્યક્તિ ખીજી કોઈ નહિ પરંતુ ડીટેક્ટીવ ધીરજલાલ પોતેજ હતો. તેના સાથી તે બધા પોલીસના માણસો હતા. " તુરતજ તેણે પોતાની ઓશીસમાં ટેલીફોન કર્યો. આજીઆજી તપાસ કરતાં તીજેરી ધીગેરે ખુલ્લાં જણાયાં. વળી મંગળાની હાલત કંઈ બેભાનમાંજ હતી. તથા તેના પર થયેલ સીતમ એ સૌ તેની જાણમાં આવ્યાથી તેની અજ્ઞતયખીનો પાર રહ્યો નહિ. નજીક પડેલ

ટેબલ પર એક પરખીડીયું હતું તેના પર પોતાનું નામ હોવાથી શક્ય છે જે બેલી વાંચવા માંડ્યું.

‘ ડીટેક્ટીવ ધીરજલાલ ! ’

“ જે વખતે હું અહિં કાર્ય પતાવવા આવ્યો છું તેજ વખતે તમારા મકાનમાં પણ અન્ય પત્ર પહોંચાડવા માટે બંદોબસ્ત કર્યો છે, જેથી તમારો ઓફીસર આવે. મુદ્દો પકડવાથી તમારી પર રાજ થાય. અફસોસની વાત છે કે તમે આવ્યા પહેલાં હું ચાહ્યો જઈશ પણ લાચાર છું મારા મિત્ર કે તેમ કર્યા સિવાય છુટકો નથી. હવે સાથે સાથે એટલું પણ યાદ રાખ જે કે તમે જ્યારે આ તરફ આવશો ત્યારે તમારા ગૃહમાં પણ નવા જુની તો બનશેજ. ’

“ લી તમારા જોવો.”

આ પત્ર વાંચી ધીરજલાલ તો છકક થઈ ગયો. મુંબાઈમાં તેમને પણ બુલાવે તેવો મનુષ્યો હજી પણ ફરે છે. તે વિચારે તે ડિંગ બન્યો. તેટલામાંજ ટેલીફોનની ઘંટડી વાગી.

“ હલો મી, ધીરજલાલ ! તમારા ગૃહમાં પ્રવેશ થઈ ચુક્યો છે. નિશાની જે તમારી સોની છાતી પર કાળી શાહીથી ટપકું કર્યું છે. સાહેબજી ! ”

આ વાક્ય સાંભળતાંજ ધી.જલાલ ગુસ્સે થઈ ગયો. તેણે તેજ વખતે બીજાં સ્થળોએ ખચર આપવા ટેલીફોન શરૂ કર્યા. પરંતુ સામે જવાબ ક્યાંયથીએ મળ્યો નહિ એટલે પોતે વધુ ચક્રાવળી. એક પોલીસને અહિં બેસાડી પોતે અન્ય સાથે બીજી

બાળુએ ચાલ્યો. પોતાના મકાને જતાં વખત લાગશે. તે દરમ્યાન જીલમગાર જીલમ કરી નાખશે તે વિચારે તેનું દીલ શોકાન્વિત બન્યું હતું. અનાયાસે એક મોટર મળવાથી તેના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ.

હવે જે મનુષ્ય મંગળાના મકાને હતો તેની દશા તંપાસીએ મોહનલાલ તથા મંગળા તરફ નિહાળી પોતે એકો હતો, તેટલામાંજ પાછળથી કાઠએ તેની નાસિકા પાસે શીશી ધરી એટલું તે સમજે તે પહેલાં તો તે એલાન બની જમીન દોસ્ત બની ગયો. તરતજ એક વ્યક્તિ અંદર દાખલ થઈ આ વ્યક્તિ પહેલાં હતી તેજ હતી. મંગળાને અન્ય શીશી સુંઘાડી ટેમલપર એ પત્રો સૂકી પોતે ચાલતો થયો. કેવો શરીર બદમાશ :

પ્રકરણ ૧૫ મું.

જહેનને શરણે.

આ પણે આગળ જાણી ગયા છીએ કે મંગળા કાન્તા સાથે ઉછરી મોટી થઇ હતી જેથી બન્ને જહેનમાં એકબીજા માટે અનહદ પ્રેમ હોય તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ વખતના બળે આજે તેઓ એકબીજાને વિસરી ગયાં હતાં. મંગળાનો કાંઈ વાલી નહીંયાદમાં હતો નહિ. તેને મન જે ગણે તે મુંબાઈ હતું. પોતાનો પુત્ર કેશવ ગ્રૂમ થયો તે પાપની સિક્ષા પ્રભુએ કરી છે તેવું પણ તે સમજેલી. ગમે તેવી ટેવાનાં પરિણામે પ્રાપ્ત થયેલ સારો અગર નરસો જહેરો, લુલો, આંધળો કે કાણો પુત્ર કંઈ માતાને અળખામણે હોય ?

મુંબાઈમાં બાણી તપાસ કરાવી, વળી ધીરજલાલ જેવા ડીટેક્ટીવે તપાસ કરી, છતાં કંઈ પરિણામ સુઅર્થમાં ફળ્યું નહિ જેથી મંગળાએ હવે આશા છોડી હતી. સોનગઢ નજીક કાંઈ યોગિનીના કમળમાં કદાચ કેશવ હોય તે માનવા જેવી બાબત છે, તેમ તો આપણા પરિચિત ડીટેક્ટીવે જરૂર ધારેલું. પરંતુ અહિંથી પણ સર્વ મંડળ અત્યાનંદ પોતાનો હેતુ પારખી પલાયમાન થઈ ગયું તે અજાણ્યખીની વાત હતી. સોનગઢથી ધીરજલાલને કંઈ વસ્તુ મળી

નહિ. ફક્ત જે દોરકું ઝાડ સાથે બાંધેલ હતું તે દોરડાનો બીજો છેડો જે ઘોના બજે મકાનને વળગી રહ્યો હતો તે ઘો તે લવિષ્ય માટે લાવ્યો હતો.

ગત પ્રકરણમાં બનેલ ઘટના બાદ ડીટકહીવ ધીરજલાલ પોતાને લાં ગયો. દ્વાર ખુલ્લું હતું. મકાનમાં તપાસ કરતાં તેને માલમ પડ્યું કે પોતાની સ્ત્રી નિંદ્રાધીવ હતી; પરંતુ ટેલીફોન મારફતે જે બીના શ્રવણ કરી હતી તે સર્વ ખરી બીના હતી.

મકાનમાં બીજે સ્થળે તપાસ કરતાં અન્ય કંઈ વસ્તુ આડી-અવળી જણાઈ નહિ. પત્નીને જગાડતાં તેણીએ કહ્યું કે અત્રે કોઈ આવ્યું જ નથી. ધીરજલાલે તેની છાતીપર હાથ બતાવ્યો; પરંતુ ‘તે હાથ તો તમે જ કરી મને ખરમાવો છો’ એવો પ્રત્યુત્તર પત્નીને આપવાથી તે ચીંચ્યો. એટલામાંજ બે ત્રણ પોલીસના મનુષ્યો એક ઝગ્ગાવાળી વ્યક્તિને લાં પકડી લાવ્યા.

જે મનુષ્યને પકડ્યો હતો, તે વારે વારે કાલાવાલા કરતો હતો પણ કોઈ તેનું માનતું હતું નહિ. ધીરજલાલે તેની અરજ સાંભળી તેને પોલીસના હાથમાંથી છુટો કર્યો. પરંતુ તેણે જે ઝગ્ગો પહેર્યો હતો તે ઉતારી લીધા બાદ ઝગ્ગાનાં સર્વ ખીસ્સાં તપાસ્યાં તો તેમાંથી બે ત્રણ કાગળો મળ્યા કાગળમાં લખેલ અક્ષરો પોતે હમણાં વાંચેલ અક્ષરને બરાબર મળતા હોવાથી ધીરજલાલને વધારે શક ગયો. ખૂદ એક પત્ર તો મંગળાના નામનોજ હતો.

આવી રીતે ઝગ્ગાની તપાસ થતી જોઈ પકડી લાવેલ માણસે કહ્યું.

“ સાહેબ ! આ જાણો તો મને કાલખાદેવી રોડ પરથી જડ્યો છે; માટે મારો નથી. ”

“ તો તમારી ફરજ હતી કે તે પોલીસ ચોકીએ લઈ જવો હતો ” કરડતા સ્વરે ધીરજલાલ ધુરક્યો.

“ હા ! હું પોલીસ ચોકીએ જતો હતો ને ! મને નાહક નિર્દોષને પકડી આણ્યો છે. ”

“ તો તે પહેરીને જવાની શી જરૂર ! તમે પોતે યાદ રાખો કે જ્યાં સુધી સત્ય ખીના નહિ જણાવો ત્યાં સુધી હવે છુટા થશો નહિ; માટે સાચું બોલી જો અપરાધ કમુલ કરશો તો જો ઉગરવાની ખારી હશે તો હું તમને છુટા કરાવી દઈશ; નહિતો પોલીસ ખાતાના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને આજ સવારમાં જ સોંપી દઈશ. પછી શું કરવું તે સર્વ તેમના હાથમાં છે. પારકા ગૃહમાં જઈ આવું અધાર નિંદનિય કાર્ય કરવાનું કારણ શું ? બોલો મી. નંદલાલ ! ”

“ હેં સાહેબ ! તમે માંડે નામ પણ જાણો છો ! મહેરબાન દેવ સાહેબ ! તમે મ્હારું નામ જાણો છો તો પછી મ્હારી આખર માટે મને છુટો કરો. હું તદ્દન નિર્દોષ છું વળી તમે અપરાધ વિષે વાત કરો છો તે કયો અપરાધ ? ”

“ ચુપ કરો નંદલાલ ! આખરદાર ગૃહસ્થો આમ અંધારી રાત્રે એકલા બેઠકે નહિ હોંકે ! તમારે અને મોહનલાલને શું વેર હતું ? ”

“ કયા મોહનલાલ ? સાહેબ ! જાણો સાહેબ ! મારી આખર તમારે બોલે છે. ”

“ વાર, ચાલો મંગળા પર તમે મોહ શાથી પામ્યા ?

મને નો મોહ પામ્યાં તો તેનું કારણ શું કે કોઈ આખરફાર ધરની
ત્રી પર સીતમ ગુનગો! સાચું બોલો. ”

“ સાહેબ! તમે પોતે દેવ જેવા છો. પરંતુ મારી આખર
ખાંતર નો મને છોડો તો મારી ભૂલ કબૂલ કરી દઈશ. ”

“ બસ થયું. ચાલો પોલીસો આ પોતેજ ગુન્હેગાર છે; માટે
તેને હવે વધુ તપાસ સિવાયજ હાથ કડી નાંખી ચોક્કી પર લઈ
જાવ. હું હમણાંજ આવું છું. ” ધીરજલાલે આખરે દરિયામાં પ્રવેશ
કરી ગુસ્સાસહ ન્યાય આપી દીધો.

રડતા કકળતા નંદલાલને પોલીસો લઈ ચાલ્યો ગયા. ત્યાર
બાદ મંગળાના નામનો પત્ર ધીરજલાલે ફેડ્યો.

“ બહાલી મંગળા ! ”

“ મુંબાઈ તું આવી ત્યારથીજ મારું દીલ હરવા તું સમર્થ
નિવડેલ. પરંતુ અનેક પ્રયત્નો કર્યા છતાં કોઈ પણતક તહે અર્પિ
નહિ. જેથી આજે તારા બેલાન દેહને વળગી આનંદ માનીશ.
આશા છે કે આટલી શરમ છુટ્યા બાદ તું જરાયે શરમાશે નહિ.
જે ડોસાનો તને ભય હતો તેને વિદાય કર્યો છે. માટે જો હવે મારી
સાથે કલકત્તા રહેવા આવવું હોય તો આવતા અઠવાડીયામાં મને
નીચેના ડેકાણે આવી મળજે. આપણે ત્યાં જઈ પતિ પત્નિના પાઠ
શીખીશું. તારા સૌંદર્યપર હું તો શું પણ સ્વર્ગના દેવ પણ આંખ
કરી રહ્યા છે. મને હવે ન તરછોડીશ. ના! તું તરછોડીશ નહિ.
કારણ સ્વપ્નમાં તહે મને અધરામૃતનું પાન દેવા પચન આપ્યું
હતું. ”

લી. ત્હારોજ.

“ નંદલાલ ”

ઠે. લાલ પામની ગલીના નાકે.

આ પત્ર દેખીતો ન દેલ સે લખ્યો હતો, તે સર્વ તે વાંચતોજ માલમ પડ્યું. પત્નીને સાવધ રહેવાનું કહી પોતે સાંધી માલવાની તૈયારી કરતો હતો તેટલામાંજ તેનો ઍ.પી.સર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ધીરજલાલની પત્ની તો આ બનાવથી બહુજ ચોંકી હતી. પોતાના પતિએ જે ડાઘની વાત કરેલ તે તેટુ સત્ય લાગી; જેથી પકડાયેલ કેદીને ત્યાંજ ભેચાર ખાસડાં લગાવવા તેનો ધરાદો થયેલ પણ લયથી ચૂપજ રહી. ત્યારબાદ તુરંતજ બન્ને સી.આઇ. ડી ખાતાના મનુષ્યો મોટરમાં રવાના થઈ ગયા. આજે રાત્રિ કોણ જાણે લંબા-યાજ કરતી હતી.

નિંદ્રાધીન બનેલ મંગળાને ક્યાંથી જાન હોય કે તેને વિધવા તથા બેલાન બનાવનાર વ્યક્તિ પોતાના સૌંદર્યનું પાન ચકચૂર બની કરતી હતી અજાણપણે તેની યૌવન વાડીમાં તેના પતિઘાતક ખૂતી બદમાશે ઊંડુ પાડી રસતો કર્યો તેની તેને ક્યાં ખબર હતી ! દવાના બળથી તેણી દશ મિનિટમાંજ જાગી ઉઠી. પથારીમાં આમતેમ આજોટતાં તેને સ્પષ્ટ સમજાતું કે પોતાના દેહ પર કોઇએ વિષય વાસના પુરી રીતે સેવી છે જાતી પરંતુ બદન પોતે પહેરી નિંદ્રાધીન બની હતી તે ખુલ્લું હતું. ‘શું ? મોહનલાલ આજે આવી માંદ-ગીમાં મને છેડલી વખત જાણડ્યા સિવાય આમ કરી ગયા હશે !’ એવો ખ્યાલ તેને આવ્યો ત્યારે ના ના એમ ધારવું નકામું છે. એમ માની તેણી બેડી ઉઠી તો પોતાની નજીક એક પોલીસનો માણસ હાથમાં બંધૂક સાથે બે લાન બની પડેલ હતો.

આજ પોલીસ દારૂની ધૂનમાં રાત્રે રોન કરતાં અહીં ધૂસી ગયો હશે એમ માની મંગળાએ હાથે લઇને બંધૂક છીનવી તેને

જે ચાર લાતો લગાવી દીધી; પરંતુ તે જાગ્યો નહિ એટલે તેણી મોહનલાલ તરફ ગઈ. ત્યાં જતાં ટેબલ પર પડેલ પત્ર જોયા. એક પોતાના નામનો હતો; જ્યારે બીજો ધીરજલાલના નામનો હતો. પોતાનો પત્ર લઈ એક હાથમાં બંધુક બરાબર પકડી આ વિકાળ બનેલી સ્ત્રી તેને વાંચવા લાગી.

“ પ્રિય મંગળા !

ગુલબદનનું ગુલાબ આજે સુંઘ્યું છે. હૃદમાં વાસ મીડી છે. હવે તો દરરોજ જાણે એ ક્ષેત્રમાં લપાઈ રહીશ. તારા ધણીને મારવાનો જે હેતુ હતો તે હું રજૂ મળીશ ત્યારે સમજાવીશ. કાન્તિલાલને મહેંજ બરમાલી ગ્રાન્ટરોડના રોશને આજ સાંજે મારા મકાનમાં લઈ જઈ પૂર્યો છે. તે છુટો કરીશ. કોઈને વાત કરીશ નહિ. કાન્તિલાલનો બહુ વિશ્વાસ નકામો છે તે યાદ રાખજે. ”

‘ લી. તારો થનાર. ’

“ આ વળી કાન્તિલાલને દસાવી મારો થનાર કોણ મુજો છે ” એમ કહેતી મંગળા શક સાથે મોહનલાલ તરફ ગઈ તો પત્રમાં લખેલ બીના મુજબ મોહનલાલનું શયન હતું. ત્યાંજ આ અનાથ બનલ અમળા બેલાન બની શયન પર ઢળી પડી

અર્ધા કલાકમાં ડીટેક્ટીવ ધીરજલાલ તથા તેનો આદીસર બન્ને પોલીસની મદદ સાથે અહિં આવી પહોંચ્યા. ઓરડામાં પુરેલ મનુષ્ય બેલાન હતો તે; તથા મંગળાની દશા મૃતપતિને દેખી બનેલ હતી તે, સૌ જોઈ બંને પુરેષો થોડી મિનિટનો ત્યાંજ રતબ્ધ બની એક બીજા સામે જોઈ રહ્યા તુરંતજ સરકારી ડોક્ટરને બોલાવી મંગાવતાં તેણે મોહનલાલ મરણવશ થયા બાબત તથા

મંગળાને બચથી મૂર્છા આવવા બાબત અભિપ્રાય આપ્યો. મંગળાની ક્વા ચાકરી ચાલુ થઇ. પોલીસના વધુ માણસો રોકી બંને ચાલ્યા ગયા.

આવો ખુની હેવાલ બીજેજ દીને પેપરોમાં ચોંકાવે તેવી વધારે બાબતો સહ છપાઇ ચૂક્યો. રમાનાથ જામ્મે કોનીકલ વાંચતાં આ બનાવ અથઘટિ વાંચી તુરતજ સાહેબની રજા લઈ ઘર તરફ જઈ કાન્તાને સમાચાર જણાવ્યાથી પેપરના બતાવેલ ઠેકાણે બંને પતિ પત્નિ જઈ પહોંચ્યાં. મંગળાએ મૌરી બહેનને લાંબા વખતે જોઈ અશ્રુ પાડ્યાં. પોતાના વૈધવ્યથી કાન્તા પણ અનહદ રોતી હતી તેથી તેને સમજાયું કે બહેન ~~જીવ~~ નથી. મંગળાને મનમાં ઘણી ખતના વિચારો ઉભરાતા, ~~મરણ~~ એક પણ તે કામને કહી નહિ શકવાથી તેનું મગજ વારેવારે ભ્રમીત થઈ જતું.

જ્યારે રમાનાથ તથા કાન્તા આમ મંગળાને આશ્વાસન આપતાં હતાં; તેજ અરસામાં મૃત ડોસાના સોલીમીટરે આવી બખર આપી કે મોહનલાલનું કરેલ વીર અચાનક જનકુશરીતે તીજેરીમાંથી ગૂમ થયું છે. માટે આ બાબતમાં તુરતજ વહેમ પડતા મનુષ્યો પર પગલાં ભરવાં ઉચિત છે. આ વાતથી મંગળાના દીક્રમાં ધ્રાસકો પડ્યો. જે પતિને પોતે એવકા થઈ હતી તેજ પતિએ પોતાના માટે અઢળક મિલકત વીલમાં રાખી હતી તે સૌ વીર આમ ગૂમ થવાથી હવે તેને કશો આધાર હતો નહિ. ઘરેણાં હતાં તે સૌ રાત્રે ચોરાઈ ગયાં હતાં. રમાનાથે બહુ સમજાવ્યા છતાં મંગળાએ રૂઢિ ન મૂક્યું જેથી તે દિને પતિપત્નિ ત્યાંજ રહ્યાં. બીજે દિને સવારે મંગળાને સમ-

જાવી પોતાને ત્યાં ખેતીવાડી ગલીમાં જરીના કોટિંગમાં લઈ જવા તેઓ સમર્થ બન્યાં. નાની બહેનનું વેધવ્ય જોઈ કાન્તશ્રી જરાયે સહન ન થતું; પણ સમાજમાં સપડાયેલાંને તે સહન કર્યેજ છુટકો. સમાજની રૂઢીઓ પુલ્લી હોય છે તો વાદળ સુધી દોડતાં હરકત ન આવે; પરંતુ સહેજ વાત ચર્ચાતાં પણ સહેજ સહેજ બાબતમાં મહાભારતનો સમુદાય ઉપરિચિત થઈ પડે.

પિતાને રાનશરણ લાયા બાદ પછી દિવસે બપોરનો કાન્તિલાલ લાડે મોટર કરી પોતાના મકાનને આવ્યો; એટલે આડોશી પાડોશીએ તેને સર્વ ખીના જાણી માત્ર સાંભળતાંજ તે પણ રૂદન કરવા લાગ્યો; અને તરતજ કાન્તિલાલે આ બપોર પહોંચ્યાડવામાં આવી. રમાનાથ એડીસમાં ગયેલો હોવાથી, અને વળી બહેન વિધવા બનવાથી કાન્તા એકલીજ શરીને લઈ કાન્તિલાલને આશ્રસન આપતા પિતા સંકોચે ત્યાં આવી પહોંચી. તેણે પણ કાન્તિલાલને સમજાવી પોતાને ત્યાં આવવા આગ્રહ કર્યો. આખરે કાન્તિલાલ પણ ત્યાં ગયો. આવી રીતે મા તથા આરમાન દીકરો કાન્તાને ત્યાં એક બીજા સાથે આજોથી લડતાં રહ્યા, અને વીલ તથા મિલકત બાબત સર્વત્ર તપાસ કરવા માંડી.

જે જેકમાં મોહનલાલની રોકડ રકમ હતી ત્યાં તપાસ કરતાં જણાયું કે એક બે દિન પહેલાંજ સર્વ હિસાબ મોહનલાલના નામના એકથી ચુકવે કરેલ હતો. થઈ રહ્યું ! બસ ખલાસ ! જેની પર મંગળાઓની આશાઓ હતી તે ચીજ તો આમ સરકી ગઈ. એ ચંચળ પથ્થરાની કન્યાનો વિશ્વાસ શો ?

થોડીક મિલકત તથા મકાન થઈ આશરે રૂપથી ૩૦ હજાર

જોગનું સાધન તેમની પાસે કદત રહ્યું. વખત જતાં કાન્તિલાલે મંગળાને પોતાના મકાને જવા કહ્યું. પણ મંગળાએ ત્યાં જવું ઉચિત નહિ ધાર્યાથી, વળી કાન્તાના આગ્રહથી લગ્ન રહેવું કીક માન્યું. જેથી કાન્તિલાલ પણ રમાનાથને ત્યાંજ રહ્યો. રમાનાથે એક બે માસમાં પોતાની આંદ્રિસમાં રૂ. ૬૦ ના કારકુનની જગા ખાલી પડવાથી સાહેબને કાલાવાલા તથા સલામો ભરી ખાસ લલામણુથી તે જગા કાન્તિલાલને અપાવી. આશીસમાં કાન્તિલાલ બેપરવાથી કામ કરતો; પરંતુ રમાનાથની ધાકે કામ પણ કારકુન તેના વિરુદ્ધ થઈ સાહેબ પાસે જતો નહિ આનું પરિણામ કાન્તિલાલ માટે શું સરસ આવે ? તેને તો મકંટને વળી મદીરા જેવું થયું. રમાનાથ તેને સમજણ પાડે તે સહુ રમાનાથની પૂઠે વિદાયજ કરતો. ધીમે ધીમે મંગળા વેધવ્યનું દુઃખ ભૂલી જવા લાગી. બહેનની સારાં જી લઈ પ્રેમનાં ગાન ગાવાનું મન લેતું થતું, પણ લાન આવતાં તે ગાન મૂકી લક્ષ્મીનાં ગાન ગાતી. સીવવાનું કામ પણ કાન્તાએ તેને ધીમે ધીમે હાથ પર બેસાડ્યું. વળી સારાં સારાં પુસ્તકો પણ રમાનાથે લાગી આપવાથી તે પુસ્તકો વાંચી તેઓ બંને બહેનો આનંદથી દિનેા વિતાવતી હતી. આમ લગભગ ૭ માસ વીતી ગયા. તે દરમ્યાન કાન્તિલાલનો પગાર પણ રૂ. ૧૦ વધારી આપવામાં આવ્યો. રમાનાથ તેનો હિસાબ બરાબર લેતા હોવાથી આડાં ખર્ચ કરી શકતાં નહિ. પરંતુ આશીસમાંથી ગોટાડા કરી ઉપડતી રકમોથી તે ખાનગી રીતે મોજ કરતો તે કોઈની જાણમાં હતું નહિ. એક વખત તો કાન્તા બહાર અર્ધ હતી ત્યારે તેણે મંગળાને ઠેઠ પહેલેથી છેવટ સુધી 'નું' કુતુહલ ભર્યું વિવેચન સંભળાવવા

માંડ્યું. તેમાંથી હરકેઈ લાગ તો કાન્તાએ ત્યાં આવી પહોંચવાથી સાંભળ્યો પણ ખરો. તેને મંગળાપર ધિક્કાર પણ આવ્યો. પરંતુ કાન્તિલાલે જે વાત કરી તે સૌ વગર શબ્દે સાંભળી આખરે મંગળાએ એવો જવાબ આપ્યો કે “ કાન્તિ ! હવે આપણને આપણી દરજ્જેનું લાન આવ્યું છે તો ~~આ~~ પાસે મારી માગી કૃતાર્થ બનીયે.” એ વાક્યથી કાન્તા રા-

રમાનાથ સાથે કાન્તા છુટ સહી જે વ્યવસાયથી આનંદ ભોગવતી તે જોઈ આ નવયૌવના વિધવાને અશ્રુ આવતાં. એકાંતમાં તેનો દેહ કપાઈ જતો હોય તેમ તેને લાગતું. પરંતુ રહેવાના ધરા-તથી તેણી કંઈ આપણુ લાગે તેવું કાર્ય કરતાં અચકાતી.

આજ અરસામાં દેશમાં કાન્તાની વિધવા બાબી ઇન્દુએન્ડ્રામાં સંપડાવાથી તેની સારવાર કરવા કાન્તાને જવું પડ્યાથી હવે સૌ ઘરના કાર્ય મંગળાના શીરે આવ્યાં. કાન્તાને દેશમાં જવાથી કાન્તિલાલ રાજ થયો. તેણે ધીમે ધીમે મંગળા સાથે વધારે છુટ લેવા માંડી. પરંતુ મંગળા સૌ કરતાં ચૂપ રહેવું તે ઉત્તમ માનતી હોવાથી તેનાં કડવાં વચનોના ધુટડા ગળી જતી હતી. આખરે કાન્તિલાલ છેકજ નક્કર થતો ગયો. રાત્રે પણ તે કંઈકંઈ રમાનાથથી છાનાં તોફાન કરવા લાગ્યો. વળી મંગળા રમાનાથ સાથે છુટથી વાત કરતી તેને માટે પણ તે મંને પર આરોપ મુકી મંગળાને ધમકાવતો. મંગળા તેને જણાવતી કે આ વાત જો રમાનાથ જાણશે તો ઘરમાં પગ નહિ રહેવાદે. પણ એ સર્વ તો પોતાની ચોરી ક્રુપાવવા માટે મંગળાની જળ છે તેમ માની કાન્તિલાલ તેને દરેરાજ ડરાવતો.

રમાનાથે કાન્તિલાલના વિવાહ માટે વર્ષો ખટપટ કરી. પરંતુ તેના યોગ્ય કોઇ કન્યા ન મળી શકી. કાન્તિલાલે મને તે રસ્તે મંગળાને ફરીથી તાબે કરવાનો નિશ્ચય કરેલ હોવાથી ધણી ધણી યુક્તિઓ તથા લાલચો બતાવી, પણ તે સૌ તેવી વસ્તુઓને ટોકર મારવા લાગી. જેથી આખરે કમળાના ખૂન બાબત વાત કહાડી તેણે મંગળાને કમળે કરવી યોગ્ય ધારી. સમાધીની અવધિ તો હોયજ. દરરોજની માગણી, વળી એકાંત તથા મનમથ થતો કામ એ સહુના પરિણામે મંગળાનું દોષ પણ ડગવા લાગ્યું અને આખરે તેણી ફરીથી એક વખત પશ્ચાતાપ કરી કાન્તિલાલની થવા તૈયાર થઇ. એ ત્રણ વખત હા પાડી તેણે કાન્તિલાલને પાછો કહાડ્યો. પરંતુ આખરે સર્વ નિશ્ચયનું પાણી થઈ ગયું.

અને એક વખત કુમાર્ગ જડ્યો તો પછી તે છોડવો મુશ્કેલ થઇ પડે, તે મુજબ હવે તો થવા લાગ્યું. પોતે વિધવા હોવાથી તેને સમાજની ખીક લાગતી, પરંતુ વખત આવ્યે સૌ જોઇ લેવાશે એવે ઈશ્વરે બંને પાપી જીવો આનંદ માનવા લાગ્યાં.

કાન્તા દેશમાં ગયા બાદ કોઇ કોઇ વખત તો રમાનાથની ગેર હાજરીમાં કંચન પણ ત્યાં આવતી. મંગળાની સાથે મોટી મોટી વાતો પણ કરતી. વળી કાન્તિલાલની પણ ખબરો પુછતી હતી. રમાનાથ બાબત પણ ખબર અંતર કહાડી ચાલી જતી.

સાંજના વખતે કંચનની મોટરમાં મંગળાને દરરોજ ફરવાનું સાધન પ્રાપ્ત થયું હતું. પહેલાં તો રમાનાથે આ સૌ જોયું ન જોયું કહ્યું, પણ આખરે તેના જાણ્યામાં વાત આવી કે મંગળાની સખી તે અન્ય કોઇ નહિ પરંતુ કંચન નાયકણ છે, ત્યારે તેના

દીક્ષમાં ધાસકો પડ્યો. અને તેણે કાન્તિલાલ મારફતે મંગળાને તેના સોમ્પત તજવા કહેવડાવ્યું. કાન્તિલાલે મંગળાને સર્વ વાત જણાવી. અને હવેથી સાવચેત રહી કાર્ય કરવા સમજાવ્યું; કારણ કે વ્યવસ્થાવાચી તે રાજી રતો. રમાનાથને અંદરના ભેદની ખબર નહિ જણાયાથી પોતે નિશ્ચિંત થઈ ગયો. અને કાન્તિલાલને વખત મળતાં આશીર્વાદ માટે સુઝ પ્રાડી રાજી થતો.

અજ અરસામાં દયાળભાઈ તથા સરલા તે બંને પોતાના પુત્ર સાથે મુંબાઈ આવી ટુંકમાં મહાબલેશ્વર પૂજારી ગયાં હતાં તે પાછાં મુંબાઈ આવી પહોંચ્યાં. જેથી મંગળાતથા કાન્તિલાલને ઘણી અડચણ પડવા લાગી. એટલે એક દિવસ મંગળાએ પોતાના મહાને જવા આગ્રહ કર્યો; પરંતુ કાન્તા આવ્યા બાદ તેમ કરવા રમાનાથે જણાવ્યાથી ન છુટકે તેમણે ત્યાં રહેવા માંડ્યું.

દયાળભાઈની તબીબત દિનપ્રતિદિન બગડતી જતી હતી, અને હવે બહુ તો તેઓ બે ત્રણ માસના નહેમાન જણાતા હતા. રમાનાથે મુંબાઈમાં ઘણી દવાઓ કરી પણ કંઈ ફેર પડ્યો નહિ. જેથી તેણે પણ આશા છોડી. દેશમાં કાન્તાની ભાભીની ખીમારી વધારે લાંબાવવાથી તેણીને ત્યાંજ રહેવું પડ્યું. બાળક શરીર હવે તો દોડા દોડ કરતો હતો. કાઢી કાઢી બોલી બોલીને માતાને આનંદ આપતો હતો; તથા રીઝતો હતો. સૌ વાતો કરતાં કે છોકરો તેના બાપ જેવો ચાલાક થશે. જેથી કાન્તાના હર્ષનો પાર રહેતો નહિ.

બ્યારે આફતો આવે છે ત્યારે ચારે કારથી દોડી આવે છે. તે કહેવત અનુસાર ચાર માસમાં દયાળભાઈ ઘણું દુઃખ ભોગવી રાજ્ય-ક્ષયના રોગે આ દુનીયા તજી સરલાને વિધવા બનાવી બાળક

સાથે રમાનાથના આશ્રયે મુકી ચાલ્યા ગયા. રમાનાથને પણ ભાષના મૃત્યુથી દુઃખ થયું. તેજ અરસામાં દેશના કાન્તાની ભાભી પણ દુઃખ પામી મરણ પામી હતી.

ભાષના શોકને લીધે રમાનાથને મનમાં દુઃખ થતું. પણ 'કશ્ચિરેચ્છા બલિયસિ' એમ માની તેણે ભાભીને આશ્વાસન આપવું થોડું માન્યું. મંગળા તે સરલા પોતાના જેવી બત્તાથી મનમાં આનંદ અને ઉપરથી શોક દર્શાવવા લાગી.

આ અરસામાં એક અબળપત્ર બનાવ બનવાથી રમાનાથનું દીલ વધારે વિવવળ બન્યું. એક દિન બપોરના વખતે માથું દુઃખવાનું નામ રૂઢ કાન્તિલાલ ઔશીસમાં ઘેર આવ્યો હતો; અચાનક કંઈ કામ પ્રસંગે રમાનાથ પણ સારથાદ અર્ધા કલાકે ઘેર આવી પહોંચ્યા. તેમણે દારૂ ચટ્ટી ઉપર જતાં કાન્તિલાલને પોતાની કાંતાની જમી ઉપર ચુંબન કરતાં જોયો. જેથી ચુસ્સાનો ચાર રણો નહિ. અને તેજ દીને તેમના દીલમાં શંક બંધાયો.

“કદાચ કાન્તિલાલે કાન્તાને બચાવી આણી છે તેનો ઉપકાર વાળવા કાન્તા તેના પ્રેમમાં તો નહિ પડી હોય ! નહિ તો કાન્તિલાલ તેની જમીન પર ચુંબન કેમ કરે ! સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ શો ? મહાન નૃપ બ્રહ્મહરિને સ્ત્રીના વચને રાજપાટ બંધુ વિગેરે જતાં કરવાં પડ્યાં હતાં, તેપણ સ્ત્રી જનિ છે. માટે આ બાબતમાં ખાસ તપાસ કરવી; અને જો કદાચ આ બીના સત્યજ હોય તો કાન્તાનો સદા માટે ત્યાગ કરવો.” આવા વિચારો રમાનાથના દીલમાં સારથી પેસી ગયા.

બેજ દિવસમાં મંગળા જરા બિમાર થવાથી રમાનાથ તેને દવાખાનામાં લઇ ગયો. ત્યાં ડૉક્ટરે બાધને વિધવા બેયાથી ખાનગી રીતે રમાનાથને જણાવ્યું કે “આ બાધને ગર્ભનાં ચિહ્ન જણાય છે”

આ સાંભળતાંજ રમાનાથ તો દિગ્ધ થઈ ગયો. તેને મંગળાપર તિરસ્કાર છુટ્યો. વિધવા બની કયા પુરુષ સાથે પ્રેમમાં પડી હશે ? તે તેના સમજવામાં આવ્યું નહિ. બંને પહેનો સાથે ઉછરીને મોટી થઇ છે તો જરૂર એકજ ભાવના વાળી હશે. જે વધુ પ્રેમનો ડાળ કરે છે તે હંમેશાં બદમાસજ નીવડે. આવા આવા વિચારો રમાનાથ કરવા લાગ્યો.

અચાનક આ વાત કાન્તિલાલના જણ્યામાં આવ્યાથી બે માસની રજા લઈ દેશ જવા વિષે તેણે રમાનાથને કહ્યું. રમાનાથે રજા મંજૂર કરાવી અને કાન્તિલાલ મંગળાને મુકી દેશમાં ચાલ્યો ગયો. મંગળાને હજી ખબર નહતી કે પાપનો ઘડો હવે ફુટવાનો છે. રમાનાથને પણ મનમાં વેદનાં થવા લાગી કે આ સ્ત્રીને હવે પોતાને ત્યાં રાખવાથી જગતની અપકીર્તિ જરૂર વહોરવી પડશે જેથી તેણે તરતજ કાન્તાને મુંબાઇ આવવા તાર કર્યો.

કાન્તિલાલે દેશમાં જઈ કાન્તાને ન કહેવાય તેવા બોલ કહી આખા ઉછેરીને રમાનાથની ચાલ ચક્રગત વિષે મંગળાની ખબર કહી પૂર્ણ શક પેદા કર્યો હતો. આ ખબર સાંભળી અન્યથા બની. તેજ અરસામાં તાર આવવાથી તેણી મુંબાઇ તરફ રવાના થઇ. તેના મનમાં રમાનાથ માટે હજારો વિચારો તથા મંગળા માટે હજારો તિરસ્કારો આવવા લાગ્યા, પહેન થઇ તેણે આવું ઘટે નહિ તેવું કામ કરવાથી તેના કોઈનો પાર રહ્યો નહિ. મુંબાઈ જતી હતી.

જ્યારે મુંબાઇમાં રમાનાયે, કાન્તિલાલે તેની જમી ઉપર ચુંબન કર્યું,
તે માટે શક લાવી ગુસ્સામાં તેની રાહ જોતો હતો. કાન્તા આવે
કે તરતજ તેને બે ચાર લાત લગાવી દઈ તેવો તેનો નિશ્ચય
થઈ ચુક્યો હતો.

વાંચકવૃંદ ! કેવી અજબ ઘટના ! હવે આ ઘટનાના સંબંધે
આગળ ઉપર કેવાં પરિણામ આવે તે તમામવા માટે અન્ય પ્રક-
રણ ઠીક ગણાશે.

પ્રકરણ ૧.૬ મું.

નર્તકી !

(૦)

યુથા સમયે કાન્તા રોપ સહ મુંબાઇમાં આવી પહોંચી. પતિને દોષિત ધારી જે તર્કો તેણે ધડયા હતા તે સર્વ રમાનાથની મૂર્તિ જોતાં તેના દીલમાંથી ખસી ગયા. રમાનાથે તો કાન્તાને પૂછી સર્વ ખાખત ચોક્કસ કરવાનો ધરાદો રાખેલ હોવાથી, પોતે પહેલાં તો પતિન સાથે બહુ શાંત રીતે વર્તવા લાગ્યો. કાન્તાને મનમાં થયું કે રમાનાથની પ્રકૃતિ ઠીક નથી. ચિંતાથી ઘેરાયેલ પતિને આરામ નથી તેવો ખ્યાલ તેણે કરી આનંદ માન્યો. રમાનાથ શક્તિને લઇ આનંદ કરતો હતો.

સાંજ પડતાં વખત જરાયે ન લાંબો થયો કે ન ટુંકો થયો. આજે ઘણા વખતે પતિપત્નિ એક બીજાને મળ્યાં. પહેલાં તો કોઈએ એક બીજા સાથે સહેજે પણ વાત કરી નહિ. પરંતુ અગાસીમાં ખેસી રમાનાથ ચંદ્રકાન્તનું પુસ્તક વાંચતો હતો, તે કાન્તાએ તરતજ લઇ લીધું.

“ બહાલા ! તમારી તમીયત સારી નથી ? આપ સુકાઇ આથી ગયા ? ”

“ હું નથી સુકાયો. અને કદાચિત જો તેમ હોય. તો સંભવ છે કે મનની વેદનાઓથી તેમ પણ જાને. ”

“ હા. દયાળભાઈ યુજરી ગયા જેથી આપને મનમાં આવે તે સ્વાભાવિક છે. છતાં પ્રભુ કરેને તે સર્વ સહન કર્યામાંજ આપણે તો કસોટી બતાવવાની છે. ”

“ દયાળભાઈ ગયા ત્યાં હું પણ ક્યાં નથી જવાનો ? અને જો મૃત્યુ ચોક્કસ છે તો પછી મને શામાટે જરાયે પણ શોક થાય ? ”

“ તો તમારા દીલમાં શું દુઃખ છે તે તો કહો. નાહક આમ શા શર સુકાવો છો ? આજો દિવસ તમને આમ જોઈ મારો જીવ બળે છે. ”

“ ત્યારે જીવ બળે અગર રાજી થાય તેમાં મારે શું ? કાન્તા બોલ ત્હેમાં હું શું કર ? ”

“ ત્હમારા દુઃખે દુઃખી બંનું એ મારાથી થઈ શકે. પરંતુ મારા દુઃખે હું આપને દુઃખી નકરું નાથ ! તમે આજે આમ માર્મિક ભાષા સાથી બોલો છો ?

“ કંઈ નહિ. જો કાન્તા એ તો સહેજ પણ આજે ચંદ્ર નિસ્તેજ કેમ જણાય છે ? ”

“ કૌમુદી તેનાથી દૂર ખસી વચનનો ભંગ કરતી જણાય છે; જેથી ચંદ્ર તેજહિન બન્યો છે; તેમાં મને શું પુછતા હશે ? ”
કહી કાન્તા હસવા લાગી.

“ તો તું એટલી તો વાત કબૂલજ કરેછે કેમ કાન્તા ? ”

“ હાસ્તો એતો ત્હમારાથી ક્યાં અનપ્યું છે ? ”

“ ના હવે તો જરાયે નહિ. આજે સર્વ ભેદ હું સમજી ગયો છું. અને હવે મુંબાઈ છોડી જવાનો પણ વિચાર કરી દીધો છે. ”

“ શા માટે ? તેમ કરવું શાથી પડે છે તે તો કહો ? શું આફ્રીસમાં કંઈ બનાવ બન્યો છે; જેથી તમારે નોકરી છોડવી પડશે? બોક્ષો રમાનાથ ! સત્ય બીના કહો. મને નાહક આમ ભરમાવી સતારવો નહિ. આજે તમે આમ નિષ્કુર-શાયી બન્યા છો ? ”

“ એતો નિષ્કુરની આગળ નિષ્કુર. કાન્તા અગ્રેજીમાં એક કહેવત છે કે આડે લાકડે આડે વેહ. (Tit for Tat) ”

“ હા પણ તેમાં અહિં શું ? પાડના બદલે પખાલીપર શા માટે જીલમ કરવો પડે ? ”

હા તેમ કરવામાં પણ ઝખમી દીલને આરામ થાય તો ભલે કરે. તે બાબતમાં વધુ વિવેચન હોયજ નહિ. ”

“ ભલે ! પણ તમે સમજો છો કે હવે સરલા લાભી થતા ઉછરતો બાળક એ બંનેને આપણે પોષતાનાં છે; વળી મંગળાનો પણ હાથતમારા સિવાય કોણ પકડે ? ” કહેતાં-કહેતાં કતિલ નયને કાન્તાએ રમાનાથના હાવ ભાવ જોવા માંડ્યા. તેમાં તેને જરાયે ફેર ન સમજાયો.

“ કાન્તા ! મંગળાની વાત હવે તું મૂલને ન સંભળાવ. તું મૂલેની જૂદેન છે. હવે એ દુષ્ટ આચરણવાળી મંગળાની જૂદેનને માટે પણ મારે તો વિચાર કરવાનો છે. ”

મંગળા દુષ્ટ બની અગર ગમે તે બની પણ તે શાથી ? હુંતો અધો દોષ તમારા શીર દોળું છું. જીવાન જૂદેનને પુનઃજન્મથી જોડવા

માટે મહેં આપને ખાસ બાર દર્ધ કહેલ હવું, છતાં તમે મારી વિરક્ત જઈ ત્હેને અહિં રાખી, તોપછી હવે તેનાં સુકૃત્ય અગરતો દુષ્કૃત્ય એ સહુ માટે લોકવાયકા તમારે ખુલ્લા કાને સાંભળવીજ રહી. તમારા મિત્રમંડળ તથા અન્ય કેટલાક ગૃહસ્થોએ પણ જ્યારે મોહનલાલની મિલકતના ફના ક્ષતિયા થયા, ત્યારે આપને પણ આ આખત માટે સલાહ આપેલી, તેમ છતાં તમે તમારો જીનો સમાજ સાચવી આ વખત આણ્યો. ~~કેમ~~ જાણે લોકતો ક્યાં સુધી જશે ? જગતને દામ દેવા એણું તમારાથી ઘર ઘર જવાવાનું છે. ”

કાન્તાની શીલોસોશી સાંભળી ઘડીભર રમાનાથને તે સર્વ ખીના સત્ય જણાઈ; પણ હવે તે માટે અફસોસ કરવો વ્યર્થ હોવાથી તેણે તેને શાંતરીતે પ્રત્યોત્તર આપ્યો.

“ કાન્તા ! શનાર થઈ ગયું તેને માટે હવે વધુ વિવેચન શા માટે કરવાં પડે ? સમાજ આટલો બધો દુષ્ટ હશે તેવો ખ્યાલ મેં કદિ પણ આંધેલ નહિ. મંગળા ભંરજોબનવાળી, વળી સુંદર બહેનની સુંદર બહેન તે સૌ તથા હાલનો પવન એ બધા ખ્યાલ મને તે વખતે પણ અવેલ, કીન્તુ એક આબરુદાર ગૃહસ્થની બૈરી આમ તેના અચાનક મરી ગયા પછી પુર્નલગ્ન કરે, તો એક તો મરનારની અપહીર્તિ થાય અને બીજું એ બૈરી ઉપર આક્ષેપ એ બધો વિચાર કરી મહેં તે વાતમાં સંમંતિ નહિ આપેલ મોહનલાલ કમોતે ન મર્યો હોત તો પછી મારે વાંધો હતોજ ક્યાં ? આજ સુધી મહેં તેને પાળી પોષી સદલાવે મકાનમાં રાખી, તેનો બદલો તે તારી કુલટા બહેને ઠીક આપ્યો. અને તું પણ ક્યાં બોલી છે ? ”

“ શું કહો છો ? રમાનાથ ! હું ક્યાં બોલી છું એટલે ?

તમે આજે શું બોલો છો ? મંગળાના પાપે મહેને કુવામાં નાખ્યો છો નાથ ? પ્રભુ ! આટલી બધી નિષ્કૃષ્ટતા ! વળી ડૉક્ટરે તમને કહ્યું તે સત્ય સાચી સમજાય ? અને જે કદાચ સત્ય હશે તો પણ તમારા માથે શો બોલો આવશે તેનો ખ્યાલ તો કરો ! ”

“ એટલે શું કાન્તા હું તેને હવે આ મકાનમાં રાખુ એમને ? ના એ નહિ બને. આવતી કાલેજ હું તેને અહિંથી વિદાય દઈશ. તેને ગમે તે સ્વાસ્થ્ય પોતે કરે; મ્હારે બિલકુલ વાંધો નથી. અને તેમ છતાં જે તને મનમાં લાગણી ઉદભવતી હોય તો તું પણ તેની પાછળ ચાલી જાવ. ”

“ આજે તમે આ શું ઉચ્ચારો છો ! તેની પાછળ મારે શું કામ જવું ? વળી મકાનમાંથી તમે લેને કહાડશો તો એ છટકેલ મારી બહેન તમોને જરૂર અપકીર્તિ અપાવશે. અને સમાજ શું એવી વાયકા સત્ય નહિ માને ? તમે તેને પુનઃર્જન ન કરવા દીધું તેજ પુરાવો બસ છે. માટે હજી પણ જે કરો તે વિચાર કરી કરશો થઈ ગયેલ બાબતને સુધારવામાં હવે તમારી અને અમારી શોભા છે. ” આમ કહી કાન્તા રમાનાથથી દૂર હતી તે સહેજ નજીક આવી.

“ લલે ગમે તે થાય કાન્તા ! પણ તું અહિંથી દૂર થા. ” ગુસ્સે થતા રમાનાથે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં હાથ લગાવી દાદર બતાવ્યો.

“ શા અપરાધ માટે તે જણાવશો ? ”

“ હા ! દુનિયા મહેને ગમે તે કહે છતાં આજે વર્ષો પર્યંતનો ત્હારો અને મ્હારો સંબંધ હોવા છતાં તું પણ મને આવા નિરર્થક વેદના કરતાં સમન બાલુ મારે તો પછી ત્હારી સાથે પણ

સહકારશો ? પડ પડતો સદાવડી. બસ, એજ ન્યાય માટે ત્હારે પણ નેમ કરવું હોય તેમ કરવાની છુટ છે.”

“ હવે હું તમોત્રે ખોટું ન લાગે તો પૂછવાની રજા લઉં છું કે નાથ ! તમોએ આજ સુધી મારા પવિત્ર પ્રેમને પીછાની તમારી બાલસખી કાન્ટા ઉપર પણ ક્યાં વચન બાણ નથી વર્ષાવ્યાં ? છતાં પણ હું તો તમને સહેજે કહેતી નથી. આતો સમાજની વાત કહું છું.”

“ત્હારો સમાજ પડે કુવામાં, અને તું પણ ઠરિયામાં પડ કે મર; મને ઓછી પરવા છે. બતાવ તેના માટે કંઈ પુરાવો છે ? હવે વધુ વાત કરીશ તો મારો મિત્રજ આજ આલ્યો જશે.”

“ હરેલ માણસોનો મિત્રજ આલ્યો જશે ત્યારે પૃથ્વી રસાતાળ જશે. સમ દષ્ટિવાળા પતિને પતિઓ સંતાપશે ત્યારે આકાશમાં પિતૃઓ તથા દેવો દુલાશે; અને ધરતા કંકાશથી કુટુમ્બનો નાશ થશે એ સૌ ધાર્મિક બાળતો આજ તમે વિસરી આવી વાત કરો છો તે કઈ સાનથી ? વળી ત્હારે તમારા ઉપર શક લાવવાનું કારણ પણ શું હોય ? જો શક હોય અગર ન હોય છતાં પાંતની ફરજ ઓટલીજ છે કે એકાંતમાં પતિદેવને સહેજ ઇશારો કરવો, જ્યારે પતિ પોતાને ગમે તે શિક્ષા કરે અગર તો દોષ દે તે સર્વ શરૂઆતમાં તો મુંગા મુખે સહન કરી પાછળથી પોતાના જળહવાતા પ્રભાવે પતિને પણ સાગિત કરી આપે કે પોતાના પર આવતું કલંક નિરર્થક છે તેજ બેરી બાણથી બીજી અન્ય પતિને સામે ઉત્તર આપી ફલવે તે સુભાર્યા નહિ પણ કુભાર્યા તો પછી વહાલા રમાનાથ ! હું તમારા વિષે કદી આમ ધારૂં તેમ તમે માનોજ કેમ ?

સાબિતિ એટલી કે તે આપણા મકાનમાં રહી છે. અને તે પણ આપની દેખરેખ નીચે આ સૌ સમાજને તો જ્ઞાનાં છે ને !”

“ જ્ઞાલા અને જ્ઞાલીના પાઠ કાન્તા હવે જવા દે. તુંજ ચોકખા ભાવે આટલી બધી લાંબી ટાયલા વાળી શિખામણુ જવા હધ એમજ કહેને, કે ત્હારા દીવ્રમાં મારા ઉપર સો એ સો ટકા વહેમ ભરાયો છે ! આડકતરી રીતે ‘આમ થશે’ અને ‘આમ કહેશે’ એ સહુ વાત મારે નથી સાંભળવી. કાલેજ તેને હું વિદાય કરીશ; અને તેની ચાકરી કરેવા તારે જવું હશે તો હું ના નહિ પાડું. તને પણ પાછળની જીંદગી માટે ભાથું લઈ જવાની છુટ છે. ”

“ જસ તમારો એજ નિશ્ચય! મને સમજાય છે કે તેમને કાઠએ કાનમાં વિષ નાંખી ભરમાવી દીધા છે. નહિ તો મારા રમાનાથના મુખમાંથી આવાં વાક્ય કદિ નિકળે નહિ તેની ખાત્રી મ્હને તો હૈયામાં છે. ”

“ રમાનાથ મ્હારો અને ત્હારો એ બધી ડહાપણુલરી અને લલચાવનારી ગભીર ભાષા આજે નહિ ટકે. હુંકમાં મારી સાથે વાત કર્યાં સિવાય તું સિધાવી જા. એ શંકાદેવી અને પાપી આચરણુવાળી મહામાયા ! હવે તને વિદાય છે. માટે જા મુખેથી ચાક્ષી જા. ” કહી રમાનાથે પોતાનું મુખ ફેરવી લીધું.

“ હેં ! શું ? મને પણ પાપી આચરણુવાળી તમે માનો છો ? ” કહેતી કાન્તાની નયનોની ધારમાંથી અશ્રુ સરવા લાગ્યાં.

“ એ અશ્રુના પ્રતાપે હવે મોટાં સમુદ્ર જેવાં સરોવર થશે તો પણ તે નકામાં છે કાન્તુડી દૂર થા; ચાલી જા; ! બદમાશ; ! સ્ત્રીઓની

એતો ટેવજ છે કે છેલ્લા હિપાયે રહન કરી પતિને શાંત કરવા પ્રયત્ન કરવો. પરંતુ હું સારી રીતે જાણું છું કે તે તો તેમના કુળમાં વારસો હોય છે. કહેનારે કીક કહ્યું છે, અને અનુભવથીજ કહેલું હશે કે—

“ ભણેલી પણ ભામિનિ, અજવાળી પણ રાત.

ડાહ્યો પણ દારૂડીઓ, તે ત્રણે કમજાત. ”

માટે હવે વધુ વિવેચન અને રહન કર્યા સિવાય તું ઝટપટ ત્હારા મનમથ દેવને મળવા અરે ભેગવા ચાલી જા. બદમાશ જૈરી ! આજસુધી ત્હેં મને હજી ~~કેવો~~ પહેવાર ચલાવ્યો તે વાતની જો મને પહેલેથી ખબર ~~હોતી~~ પરિણામ ન આવત. જે બહેનને પવિત્ર માની ધીરજલાલ જેવા મોટા યાદુએ પોતાની ફરજે પ્રાણતું બલ્લીદાન આપ્યું તે લાઇનો અમરાત્મા ત્હારાં ભુરાં કર્મે કેટલો ખત્રો દુભતો હશે ? ઓ ચંડાળણી કુલટા ! બ્યભિચારી વામા ! શ્યામા ! મોહમાયા ! ત્હારામાં વિશ્વાસ મુકી ભૂલ્યો એજ મારું અધઃપતન. ”

“ મારીપર આમ આક્ષેપ મુકવાનું કારણ નાથ ! મંગળાનો બચાવ કરતાં આમ આપ ઉતરી પડશે તેમ મને ખ્યાલ ન હતો તમો તેના બદલામાં આજે મારીપર આમ ઉથલી પડી મારો તિરસ્કાર કરો છો તે શા ગુન્હા બદલ તેતો જણાવો. નવનિતલાલ ઢગ મને લઈ ગયો ત્યાં પ્રભુ સાક્ષીએ હું શુદ્ધ રહી છું તેની ખાત્રી મારા પ્રભુ સિવાય કોણ આપે ? ”

“ અરે ત્હારા નવનિતલાલને કોણ પૂછે છે ? જો દુષ્ટા કાન્તા !

દેખ આ તહારો પત્ર વહેવાર અને ઓ તારા ચાર સથિનો ફોટો ”

“ ક્યાં છે પ્રભુ ! લાવો મને જોવા દો. એ સૌ તર્કટ હશે. હું તદ્દન નિર્દોષ છું. ” કહી કાન્તા વધુ રૂદ્ધ કરવા લાગી.

“ લે તહારાં પાપ સંભાળી લે ” કહી ગુસ્સાભેર રમાનાથે એક પત્રનું બંડલ તથા એક જડીત ફોટો બંને પથારી નીચેથી ખેંચી કહાડી કાન્તા ઉપર નાખ્યાં. ફોટોનો કાચ લાગી જવાથી કાન્તાની પાની પર સડેજ ચા ~~હો~~ મથુ તેની ગણતરી કરવાનો વખત અભારે તેને ક્યાં હતો ! તેમો સનમ સમુદ્ર આજ ખરો થતો હતો.

જ્યો પત્ર વહેવાર પોતે આજનામાં કાન્તિલાલ સાથે કર્યો હતો તેજ હતો. તે ઉપરાંત એક પત્ર હાલ તરતજ લખેલો પણ કાન્તિલાલનાજ હસ્તનો હતો. ફોટો પણ કાન્તિલાલ તથા કાન્તાનો હતો. આ સૌ જોતાં કાન્તાના દીલમાંથી હાય નિકળી ગઈ. તેની ક્ષીરજ ખુટી ગઈ. જે પત્ર વહેવાર ચોરાઈ ગયો હતો, તે સર્વ રમાનાથ પાસે ક્યાંથી આવ્યો. વળી આ ફોટો પણ ક્યાંથી પડ્યો ? એ સૌ તેને સમજાયું નહિ. તેણે ધીમે ડગલે જઈ રમાનાથના પાદ કમળ પકડી તેના આગળ આ તર્કટ છે એમ જણાવ્યું. પરંતુ રમાનાથના દીલમાં આ બાવની રહેજ પણ અસર થઈ નહિ હિંદતો બાળક શક્તિ પાવુ જાગી ઉઠ્યો. તેનું મુખ માતાને અભારે રૂદ્ધ કરતી જોઈ ક્ષત્રી ગયું. પણ પાંચ મિનિટમાં તો તે પાછો નિર્દાશિન બની ગયો.

કાન્તાએ જ્યારે વધુ કાલાવાલા કર્યા ત્યારે રમાનાથે ફક્ત જવાબ આપ્યો કે

“કમારી પતિનો હવે વિશ્વાસ શો ? બસ તું દૂર થા.”

“નાથ આ પત્રો મારા નાનપણમાં વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં મેં લખેલા તે વાત હું આપની આગળ કબૂત્ર કરું છું. પરંતુ પ્રભુ સાક્ષીએ મારા આચરણને મેં કલંકિત નથી બનવા દીધું. આપ મારા પર વહેમાઈ મને તરછોડશો તો જરૂર કોઈ દિન ખરો હેવાલ જાણવામાં આવતાં આપને અચ્છાપ કરવો પડશે.”

“બસ થૂપ કર! આજે કેટલું વધારે બાગવું છે! બુદ્ધી બેસી! હવે આડાં અવળાં બહાનાં કહાડી મને કાસલાવે છે? ભણે એ પત્ર નાનપણના હોય; પણ આ ટુંકમાંજ લેખાયેલા પત્ર તારફ નામને બદલે મારી પર ભૂલથી આવ્યો છે તે જો તારી પર આવ્યો હતો તો તું મને બતાવત! બોલ ખરો જવાબ આપ! વળી આ ફોટો તો પ્રત્યક્ષ પુરાવો આપે છે. છતાં મને ભરમ વધવાની વાત કરે છે તે કેમ બને?”

“ભણે આપ ગમે તે માન્યા. ભણે મને નિર્દોષને વિશ્વાસઘાતી કહ્યો! અગર છુંદી નાખો, મારી નાખો, દરીયામાં ફેંકો, અગર તો અત્યારે ઝેર આપો એ સૌ મારે કબૂત્ર છે. આપ એક વર્જીત છો; અને ગમે તે રસ્તે અત્યારે તમારા દીકરામાં ભરાયેલી વાત તમો છોડનાર નથી, પરંતુ પ્રભુ! બહાલા રમાનાથ! આપ આમ આજે શા કારણસર મને સતાવો છો. તે હું પોતેજ સમજતી નથી. આ ફોટો બતાવરી છે. વળી મારી પર કોઈ પત્ર લખે તેમાં મારો દોષ શો?”

“હા હા ધર્મની પૂંછડી! બીજી આટ આટલી મુંઝાઈમાં તારા કુળની છટકેલ અને નફ્ટ બેરીઓ હશે તેમના ઉપર કોઈ

ત્હારો દીલદાર યાર કેમ નથી લખતો અને ત્હારા ઉપરજ તેનો પત્ર લખાય છે ?”

“ખીજ ઉપર લખતા દશે તેની આપણને શું ખબર પડે ? અને લખતા હોય તો પણ મન પવિત્ર રાખી સુપત્નિ પતિને કંકાસ નહિ આપવા ખાતર આ પત્રોને ~~જે~~ દેતી હોય તો પણ શી ખબર ? પુરુષજાતિ માટે આપ ~~આપ~~ આપ બાંધો અને મારા જોવી નિર્દેશ માટે આમ ધારો. ~~જે~~ હડહડતો અન્યાય થાય છે. રમાનાથ ! આજ સુધીના મારા પ્રેમને તમે ભૂલી ગયા ! મને તો આ દોષ મુંબાઇનો જણાય છે. આપણું વાસદ ઘણું સાફ હતું કે જ્યાં મારા રમાનાથ સદા મારાજ હતા. પ્રભુ હવે તું કરે તે ખરું—”

“ખહુ થયું હવે વાસદને મુંબાઈની વાતો કરનાર વેરી જૈરી ! વ્યભિચારી સ્ત્રી તથા હરાયો માલ ખાનાર પશુ તે સૌની એકજ રીત હોય છે તે માનથી અજાણ્યું નથી. વળી પારો સ્થિર હોય તોજ અંચળ દીલની આપલ્ય વનિતાઓનો પવન પણ સ્થિર રહે. આજસુધી રમાનાથ ત્હારા હતા; અને હવે ખીજના થયા એમને ! ચાલ દૂર થા. ” કહી ગુસ્સે બનેલા રમાનાથે કાન્તાને એક સજ્જડ કાંત લગાવી દીધી.

લયથી અને શોકથી ધ્રુજતી અબળા અગાસીમાં ઢળી પડી એક અક્ષર પણ બોલી શકી નહી, ઉપરથી ફરીથી રમા નાથે ખીજ લાત મારી જ્યારે કાન્તાએ પતિ તરફ દયા યાચતા લાવે નીહાળી હાથ જોડી કહ્યું.

નાથ આજે ઘણા દિવસે તમારા પાદની લાત પામી મને આનંદ થયો, પ્રભુ પાદની સેવા પ્રભુ શી બોટી ? બહાલા રમાનાથ તમે

મને શું ઝુનેમાર ધારે છે મારો વિશ્વાસ જરા પણ નહીં રાખો ! હાય હાય ભાભીની ચાકરી કરવા જતાં મારા રમાનાથનું મન બ્રમિત થશે તેમ જો મહે જાણ્યું હોત તો હું ત્યાં જાતજ નહિ. એ પ્રભુ આ સંકટમાં તું મહેને બચાવ રમાનાથ દયા કરો મને બાળપણાતી નિર્દોષ બુલો મારે માફ કરો.

છતાંએ રમાનાથે કંઈ ગણકાર્યું નહિ અને કંઈ માન્યું નહિ. કાચ વાગવાથી નાણુક પાત્રીમાંથી રેકત વહેતું હતું. અને અત્યારે અગાસીમાં પડવાથી તેના એક હાથ પર સહેજ ઇજા થઈ હતી. તે સહિ રમાનાથે જોયાં છતાં તેના દીક્ષમંદ્યા-ન વસી પુરખજતી પહેલે-સી જતીપર જુલમ તથા દામ વર્પાવવામાં ક્યાં પાછી પાત્રી કરે છે? આખી જીંદગી ભર સહચારી બની તેમનાં વેદ વૈતરાં કરનારી ગુલામ સ્ત્રીથી જો એક વખત ગણતી થઈ ગઈ તો આખા જીવનની સેવાનો નાશ થઈ ગયો. બસ ખત્રાસ ! આ કેટલો બધો દમામ ! સ્ત્રીથી પતિને બોલ પણ ન કહેવાય ! કહેતો પતિને ગુસ્સો આવે ! આ શું માનવ સ્વભાવનું સારું લક્ષણ છે ? અલખત હજારોમાં ગણીગાંઠી સંખ્યા અનાથ વિરૂદ્ધ વર્તનવાળી હશે તે વાત આનંદજનક હોય; પરંતુ આજકાલનો રમાનાથ જેવો વર્ગ વગર તપાસ કયો બસ તું વિશ્વાસઘાતી એવા વાક્યો ઉચારી કેટલીએ આશા ભરી પત્નીનાં હૃદય ઉપર છરી ફેરવતાં હશે આપણાં બંધન કેવાં શિથિલ હોય છે ? કાયદામાં કે શાસ્ત્રમાં જોતાં બંધનો સારાં જણાય પણ તેનો દુઃખહથી દુરપોગ થાય તે શું માનવ જાતીને શરમરૂપ નથી ? સ્ત્રી વર્ગ પર તમો આટલો બધો જુલમ વસાવવા માટે તમોને બાળ્યશાળા માનો છે તે ક્યા તપના બગથી ? અગરતો ગત જન્મનાં ક્યાં પાપથી

વાતે વાતમાં ચિડાઈ જવું જે દોરડું પુરશે પકડ્યું તેજ દોરડું સ્ત્રી નપકડેતો ખસ ખલાસ થઈ. એ સારા જીવનની સેવાઓ ! કેવો અન્યાય ! કેવી શરમ ભરેલી ખેવકુશ્તા ! આજ ત્હારાં હાડકાં સીધાં કરીશ. તોઠી નાખીશ અમરદાર જીભ ઉપાડીતો. વળી કંઈતો રાંડે આશું માડ્યું છે આ વેશંશા ! એ સૌ જેમણે પતિનાં મોઢાં કથન સાંભળવાની આશા રાખી હોય તેમને સાંભળવી તેમજ હૃદયના અરે જીગરના અને આશાના ટુકડા થતાં કેટલીવાર ! માટીનો ઘડો ભાગી જાય તો કંઈ ઉપાય થાય પરંતુ પ્રેમ જેવી વસ્તુ પુટતાં વર્ષો વીતી જશે પ્રેમને અનુસરી એક ખીજાએ હાળીમળી આ સંસારમાંથી પાર ઉતરવું તે મુળ ઉદ્દેશને તિલાંજલી આપી વિષય વાસનાથી ભરેલા પુરૂષો સ્ત્રી આલમને પોતાનાં ગમ્મત તથા આનંદનાં પુતળાં સમજે તે કેટલી બધી નીચતા અને અધમતા બિચારી કાન્તાની જરાયે દયા તેના પતિને ન આવી. એ સૌ નિષ્ફળ નીવડ્યાં.

કાન્તાના પડવાનો અવાજ સાંભળી તેની જેઠાણી સરલા દોડતી દોડતી ઉપર આવી પહોંચી તેણે આ સૌ તમાસો જોયો. અને તેજ વખતે રમાનાથને ઉપદેશ દેવામાંડ્યો પણ એ સૌ પથર પર પાણી લેશે તેમ તેણે નહીં જાણે. ટુંકમાં કાન્તાએજ સરલાને સમજાવી ત્યાંથી વિદાય કરી વિધવા જેઠાણી આજ પોતાની મર્યાદા છોડી અહીં આવી છતાં કાન્તાના પતિને જરાયે અસર ન થઈ.

જહાલા વાંચક ! મૂળથી તે અત્યાર સુધી અનેક સૌ હેવાક કાન્તાની ચંચળ જ્ઞેન મંગળા એક બારીમાં ડોકીયું કરી જોતી હતી. તેણે શ્રવણ કર્યું કે પોને અત્યારે ફરીથી પુરી હાલતમાં આવી છે; ત્યારે તેને પણ જાન આવવા માંડ્યું. વિષય વાસનાને પુરી

કરતાં પોતાની સ્થિતિનું જાન ભૂલી જતારની આ દશા ! ડાકટરની વાત ઉપરથી તે સૌ ખીના સમજી ગઇ આવતી કાલેજ રમાનાથ તેને વિદાય કરશે. હવે તેને સંધરનાર કોઇ નહતું. પતિએ પૈસાની વ્યવસ્થા કરેલ તે સૌ ઉપર ધુળ ફરી ગઈ હતી. પોતાની પાસે ઝેર પીવાને એક પાઈ પણ મળવી મુશ્કેલ હતી. તે અંતમાં રમાનાથ વિદાય આપશે તો તેની શી દશા ! ત્યાંથી દૂર ખસી પોતાના આર-કામાં જઈ તેણે પથારીમાં પડ્યા પડ્યા વિચારો કરવા માંડ્યા. પરંતુ તેનું મન ભ્રમિત થવાથી કંઈપણ સુઝ તેને પડી નહિ.

“હાય સમાજ ! તારા અંધનેજ મારી આ દશા બનાવી.

માઆપે વગર વિચાર્યો શા ધરાદાથી મને આવા ધરની ગૃહણી બનાવી હશે ? અને મેં પણ ભવિષ્યનો વિચાર નહિ કરતાં પાપ કર્યો ક્યાં. અને તેનો પ્રશ્નાતાપ કરતાં કરતાં કેવી કેવી ભૂલો કરી નાંખી ! ઓ કામદેવ રતિવદ્ધલ દગાખોર ! તારો વાસ આખી આલમમાં પશુ પંખી અને માનવ એ સૌમાં સરખોજ છે તે શું તને ઠીક લાગે છે ? હાય ! આવતી કાલે મને જ્યારે હાથ પકડી રમાનાથ વિદાય આપશે ત્યારે મારી શી દશા ?

મને કોણ આશ્રય આપશે ! પીઠાનનાર લોકો મશ્કરી કરી મને વધુ સંતાપશે ; અને તેમ છતાંયે એ સૌ શ્રવણ કરતાં પણ મારે કોણ બેઠી ! મારાં કર્મે મારી જીવનને જીલમ સહેવો પડે છે. અત્યારે મારી લૂલની માશી માગી આવતો ! ના ! પણ ક્યું ઉજ્જવળ મુખ લઈ જીવન કાન્તા તથા રમાનાથ જેવા પાળક બનેવી પાસે હું જઈ શકું ! કાન્તિલાલના લખેલ કાગળોજ એ જરૂર હશે. ફોટો તે દેખીતો કાન્તિલાલનોજ હશે તે દિવસે તેમ મહે ના કહી છતાં

અહિંથી કાન્તા જહેનનો ફોટો લઇ તે સાથે પોતાનો ફોટો કોઇ રાયલ આર્ટસમાં ભેગો કરી નાખ્યો છે તે વાત ચોકસ છે. હું આ બધો સ્ફોટ કરું તો જહેનનો સંસાર તો ખતડતો અટકેને ! પણ પ્રભુ દુઃખ એટલું જ કે હું ત્યાં શી રીતે જઇ શકું ! ગુસ્સે અનેલ રમાનાથ મને શું સત્ય બીના કહેનારી મન નહ ! તેઓ

મારો ત્યાંજ તિરસકાર કરી મને શીટકાર દે તે વખત જુ માતા માર્ગ આપે તો તેના ઉદયમાં સમાય જવું ફીક લાગે. સવારના પહોરમાં મારે પગ મુકવા માટે જમીન ભારે પડશે. તે મને રળ આપે તે પહેલાંજ મારા પાપની શિક્ષા ભોગવવા હું ગમે ત્યાં જવાય ત્યાં દેવે-છાથી ચાલી જઉં. તે શું બોલું ! ના ! પણ મને અમળા ને આમ સાહસ કરવામાં શું શુયે સહન કરવું પડે ! આખા મુંબાઇમાં મારું કોઇ સ્નેહી પણ નથી કે જેની સાથેહું રહી શકું ! દેશમાં પણ કોઇ નથી. અગર તો પાસે સાધન પણ નથી કે જેથી અલગ રહી મારી જીંદગી ગુજરી શકું. તો મારે હવે કરવું શું ! મારી અધમતાની વાત આજ નહિ તો દુકંમાં બહાર પડશે ત્યારે આલમમાં શું મુખ લઇ કરવું ? પ્રભુ ! હવે તું કંઇ રસ્તો બતાવ ! મારા પાપની શિક્ષા જે ધટીત હોય તે આજે એકી વખતેજ મને આપી દે; કે જેથી બાકીનું જીવન હું ઉજ્જવળ બતાવી શકું. દૃઢ નિશ્ચય કરી મહેં મનમાં પ્રભુનું નામ લાંબો વખત રાખ્યું, પણ એ દુષ્ટ શયતાન કાન્તિએ મને લાલચોથી લલચાવી આખરે ફસાવી પણ તેમાં કોઇનો દોષ શો ? દોષ મારો પોતાનોજ કે વિષય વાસનામાં લપટાઇ મહેં મારી સ્થિતિ તરફ જરાયે જોયું નહિ. હા ! હા ! એક સ્થાન છે ! પણ ત્યાં જવું તેમાં પણ જોખમ તો ખરું ને ! કંઇ નહિ પરંતુ ત્યાંજ જઈશ. મને જરૂર નર્તકી કંચન પોતાને ત્યાં આશ્રય આપશે. પ્રભુ

કૃપાએ ત્યાં પથુ હું પવિત્ર રહી શકીશ, પ્રભુ આજે મારે હું એક આબરૂદારની કન્યા હોવા છતાં વિધવા બની નર્તકીના આશ્રમે જવું પડે છે તો મારી લાજ મર્યાદા રાખવી તે તારા હાથમાં છે દયા નાથ ! કંચન મારો સત્કાર કરે એટલી પ્રેરણા તું જરૂર તેના દીલમાં ઉતારજે.”

તુરંતજ તે વખતે તેણે પોતાનાં વસ્ત્ર પહેર્યાં. ચાલવાની તૈયારી કરી. વિશાદેવીના સામ્રાજ્યમાં તેણીએ આ મકાનને હંમેશ માટે તિલાંજલી આપવાનો ધરાદો કર્યો; પરંતુ તેના પાદ ચાલી શક્યા નહિ પાછા ફરી રોવાય તેટલું તેણે શોધ લીધું. એક પત્ર પણ લખી ટેબલ પર મુક્યો; અને તેજ વખતે તેણી મકાનનો ત્યાગ કરી ચાલી ગઇ.

સમાજ ! હવે તો સમજ ! ત્હારા બંધને આજે એક સ્ત્રી ક્યાં જાય છે ? આ પરિણામ શાથી ?

આ તરફ કાન્તા પથર ઉપરજ રમાનાથના ગુસ્સાનું કેન્દ્ર બની ઉંઘતી હતી. તેને ફક્ત સ્વપ્નમાં પણ એજ જાંખના થતી કે પોતે રમાનાથના હસ્તથી ત્યજાયેલી બની છે. ધણી કાલાવાલા કરતાં પણ રમાનાથ માનતા નથી. જેથી તેનું દીલ બળતું હતું. તેની દલિલો એક પછી એક એમ ચૂરા થતી હતી. રમાનાથનું હૃદય આજ નિષ્ફુર બન્યું હતું. આ સૌ દૃશ્ય આ રસબેલી આશાના પૂરે નહીયાદથી મુઆઘ આવેલી કાન્તાને સ્વપ્નમાં ભ્રમ પેદા કરતું હતું. કે માસિકમાં વાંચેલ લીટીઓ વારંવાર તેના મુખમાંથી સરી પડતી. રાત્રિ લગભગ ધણી વીતી હતી.

અચાનક રમાનાથ જાગી ઉઠ્યો. પોતાની પથારીથી દૂર કાન્તા

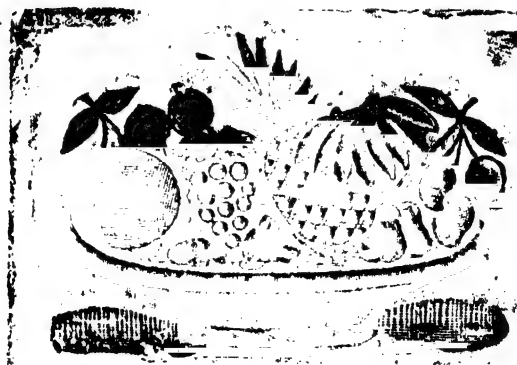
જમીનપર એકજી નિંદ્રાધીન બની કંઈક લવે છે તે પણ તેણે સાંભળ્યું. તેના વિચારોમાં ફેરફાર થવા લાગ્યો. પત્નિને જગાડી જોદમાં લેવા માટે ધરાદો થયો; પરંતુ પાછો પેદો ફાટો મગજમાં ઊતરી જવાથી તે પથારીમાં જ બેસી રહ્યો. ઘણા વાંચનને લીધે માસિકની યાદ રહેલી કડી ફરો કાન્તાના મુખમાંથી સરી પડી.

“રીઝવું નાથને હું કયમ, પડે ના કંઈ અરેરે ગમ;
સખિરી! હાય મારા સમ. જીગરમાં ન! રહે કંઈ દમ.”

પાછી કાન્તા ચૂપ બની.

“અરે આતો સુંદરી સુખોદ જગર તો ખીજા કેા એવાજ માસિકની ટેવ પતિથી ત્યજાયેલા મ્હોંતના મુખમાં પડેલ અખળાના શોકોદગાર! હા તેજ! ચાલ પ્રિયાને જગાડું.”

કહી તે ઉઠ્યો. કાન્તાની નજીક ગયો. હસ્ત તેની દેહ કળી પર અટકાવવા લાગ્યા. પરંતુ ફરીથી કાન્તિલાલ સાથે તેના ફાટાનું દૃશ્ય તેની નજર આગળ ખંડું થયું તરતજ ત્યાંથી દૂર ખસી ગયો.

મુકરણ ૧૭ મું.

તાબેદાર તરણી

(૦)

ચા ર વાગતાં તો મુંઝાઈમાં કોલાહલ શરૂ થઈ ગયો. આ અવાજથી કાન્તા જાગી ઉઠી. પોતે વીના પથારીએ ઉંઘી ગઈ હતી તે જાન તેને થયું. બેઠી થઈ અને પિયારમાં પડી. કુદરતે પ્રભાતનો દેખાવ કેવો રમણિય બનાવ્યો છે તે સૌ તે જોવા લાગી એક જાણુ ચંદ્રનાં શિતળ કિરણ ધ્રુવતાં હતાં, બીજી જાણુએ હૃદયને અટકાવે તેવી ગરમી પેદા કરનાર વિશેષ સૂર્ય દેવની તૈયારીઓ પણ થતી હતી. ટ્રામ ચાલુ થવાથી ખડખડ અવાજે થતા હતા. પરંતુ આ સૌ લાજો વખત જોવાનું મન આવે કાન્તાને ન થયું, કાન્તિલાલ આખરે દુશ્મનની ગળ સારી ગયો તે હવે તે સમજી. તેને નદિમાંથી બચાવી લે પણ તેના આશયથી તેની પણ તેણે પત્ર ઉપરથી કલ્પન કરી. ફેટો પોતા સાથે કેવી રીતે પડાવ્યો તે તેણી જરાયે સમજી નહિ.

જાણક શીશ પિતાની જાદમાં નિંદ્રાધીન બન્યો હતો તેને ચુંબન કરી કાન્તા પતિની પથારી નજીક જઈ બેસી ગઈ મુંઝા મુંઝે ત્યાંજ રૂદન કરવા લાગી પંદર મિનીટ એ પ્રમાણે તેણીએ વિચાર

તથા રૂઢનમાં વીતાવી તેને તેનું આજપણુ આજે સાંભર્યું જે આજપણુ ને લીધે તેની આ દશા થઈ તે તેને સાંભર્યું આજે તેણી કલ્પ વૃક્ષ નીચે બેસી રહી હતી છતાં તેના લાવો અપુર્ણ રહ્યા હતા નાદને તિરે બેઠાં બેઠાં બેઠે તૃપાજ સેવી હતી આજપણુમાં કાન્તીલાલ સાથેનાં સ્મરણો યાદ આવવા લાગ્યાં.

પોતે દરરોજ નિશાળમાં જતી હતી. ત્યાં રહી પોતાના પાઠ સારી રીતે કરતી હતી. એક દિવસ તેણીને મોટરના પંખમાંથી તેના વર્ગમાંજ લગ્નતા વિદ્યાર્થી કાન્તિલાલે બચાવી. તે ઉપકારના બદલામાં તેણીએ તેને હંમેશ યાદ રાખ્યો. તેઓની મૈત્રી વધી. તેઓ છુટથી બોલવા ચાલવા લાગ્યાં એકબીજાના હસ્ત પકડી વિક્ટોરીયા ગાર્ડનમાં ફરવા જવાનો વ્યવસાય પણ ચાલુ થયો. હૃદયની વાતો ત્યાં બંને જણ એકબીજાને કરતાં હતાં.

જો કદાચ કોઈ દિવસે એક બીજાને દેખે નરિ તો મનમાં ચિંતા થતી અને મળે ત્યારેજ આનંદ પ્રાપ્ત થતો. આ વાત ઘણા વિદ્યાર્થીઓની અદેખાઈના સાધનરૂપ હતી; વળી આકર્ષણ રૂપ પણ હતી. એ સૌ તેઓ બંનેજણુ જાણતાં હતાં પરીક્ષાના વખતે કાગળ લખી રજનું બહાનું લઈ એકબીજાને પેપરોના જવાબો પણ અપાતા.

આ પ્રમાણે બંનેનાં દીલ ગાઢ મૈત્રિમાં બંધાયાં. સ્કુલમાંથી છુટી દરરોજ સાથે ફરવું અને વાતો કરવી તેજ તેમનું ધ્યેય હતું. હવે તો એક બીજા સાથે પ્રેમપત્રિકાઓ ચાલવા માંડી જે લાવ પોતાને મુખે ન કહેવાય તે લખવામાં હૃદયને જરાયે બીતિ નહોતી લાગતી. પહેલો પત્ર કાન્તિલાલે શરૂ કરેલો, તેનો ખ્યાલ પોતાને હજી જરા-જરા હતો.

“ કાન્તા !

તને શા સંબોધને બોલાવું ? તુંજ તેનો જવાબ આપજો જેથી ભવિષ્યમાં તેમ કરીશ. એક વાત કહું ? ના ! તું સમજી હશેજ. જવાબ આપતાં તેનો હૃદયેષ કરીશ ? હું તને ચાહું છું. તું મને નિર્દોષ રીતે ચાહે છે તે પણ સત્ય છે. વધુ તારા જવાબથી આજેજ જવાબ લખી આપજો. કારણ કે આજે ક્રીકેટની મેચ હોવાથી હું નહિ મળું ”

“ લી કાન્તાનો કાન્તિલાલ. ”

આ પત્ર વાંચતાં કાન્તાને અનહદ આનંદ થયેલ પોતાના પર કાન્તિલાલ આટલી બધી ચાહના રાખે છે તેથી તેણી ઘણા રાજીબંદા તેનો જવાબ તેજ દિને દાખલો કરતાં તેણીએ લખી આપ્યો.

“ કાન્તિલાલ !

ત્હમે જે સંબોધને મને સંધોળ છે તે દીકરું છે. હું પણ તેમજ કરીશ જ્યારે તમે મને પુછાઓ ત્યારે તમેજ કહેને કે હું તમેને શું સંબોધન આપુ ? તમે ચાહો છો તેનો ક્યારનિયે જાણું છું હુમ્યાના સરદાર !

લી. “ કાન્તિલાલની કાન્તા ”

પોતાના પત્રનો જવાબ જોઇ કાન્તિલાલને આનંદ થયેલો તે તો વર્ગમાંજ તેના ચહેરાપરથી કાન્તાએ જાણેલ. અમુક કારણોથી તેઓ ત્યારબાદ લગભગ દશ દિવસ સુધી ભેગાંજ ન થયાં. કાન્તિલાલ નિશાળે આવતોજ નહિ; જેથી કાન્તાના દીક્રમાં હોળી સળગતી હતી. શરૂઆતનો પ્રભ હદ વગરનો હોય ! એનો ધીમે

ધીમે પ્રેમ બધનમાં આવી જઈને તેના વેદનારૂપ ટકારા વામવા લાગે ત્યારે જરા જરા તે સિંચિલ બને. પરંતુ અત્યારે તો બન્નેને ચડતું પૂર હતું.

અગિયારમે દિવસે કાન્તિલાલ સ્કુલમાં જણાયો. તેનો એક દાખલો નહિ આવડવાથી માસ્તરે તમાચો માર્યો. જેથી કાન્તાના મનમાં એમ થયું કે ‘માસ્તરને છુટી રસેટ મારે’. અને જે મારા હાથમાં એટ્રેન્જ સરકારનું રાજ્ય હોય તો માસ્તરના આ ભારે ગુન્હા બદલ રૂ. ૧૦ કે ૧૫ દંડ પણ કરી દઉં’ આવો વિચાર તેણીને થયેલ.

તે સાંજે બન્ને અગ્નિદેવતાં પ્રેમિ પંખીડાં મળ્યાં, અને એક બીજાના વિરહનાં રોદણાં રડવા લાગ્યાં. કાન્તિલાલને અચાનક પોતાના ગામ કપડવંજ જવાનું હોવાથી તેઓની આ દશા થઈ હતી. “ મને આમ થતું હતું; અને મને ત્વમારાજ વિચારો આવતા હતા. ” એવી વાતો કરી તેઓ છુટાં પડ્યાં.

આજે રવિવારનો દિવસ હતો. કાન્તિલાલ કાન્તાના મકાને ગયો હતો. કાન્તા તથા તેની બહેન મંગળા સાતાર શીખતાં હતા. કાન્તાએ મંગળાનું ઓળખાણ કરાવ્યું કે તેણી તેના કાકાની દિકરી હતી. નયનોનાં હૃદયબાણની ચાલાકીથી એક બીજાને મોહમાં નાખી કાન્તિલાલ છુટો પડ્યો. જતાં જતાં તેણે એક પત્ર ધીમે રહી નીચે નાખ્યો. એક પત્ર ચાલાકીથી કાન્તાએ ઉપાડી લીધો હતો. નવરાસ તથા એકાંત મળતાં પત્ર વાંચ્યો.

“ બહાલી કાન્તા !

આજે તું બાગમાં બરાબર ૫-૩૦ વાગે બાગમાં આવી પેલા

ખાંડાપર બેસીને જાસી સત્તેજી ? મારે તને કંઈક ખાસ ખાસ
કહેવું છે.

જાણી. તારે “કાન્તિલાલ”

આ પત્ર વીધો છું તોને ખૂબ થયેલ. આ શો લાવાઈ બરો
કાગળ હશે. તે તેણી કબી શકે નહિ. પરંતુ જુલું તેનો તેણે
નક્કી કર્યું.

યથો સમયે તેણી સાંજે પરંતુ કાન્તિલાલ સાથે વગર ઈચ્છે
તેનો કોઈ આજખીતો અલ્પવાથી જિમને છુટા થડવું પડ્યું.

ખીજેજ દિવસે ફરીથી તેઓ બાગમાં મળ્યાં. એક ખીજને
બહાલા બહાલીનાં સંબેદન આર્જ અજાણપણે થઇ ગયાં અને હા !
તથા નાની બાજુઓ પણ રમાઈ.

ઠગારા કાન્તિલાલે કાન્તાતું હીલ સો એ સો ટકા જીવી
લીધું. એક ટકા સંખ્યા પણ તેણીને વિચાર કરવા ન રાખ્યો. તેણીએ
ખીજે દિને તેના માગળી પાળવા વચન આપ્યું.

ખીજે દિવસે આખો દિવસ તથા રકુચનો ટાઇમ પણ તેમને
લાંબો લાગ્યો. શરમથી એક ખીજ સામે તેઓ જોઇ પણ શકતાં
નહિ. રકુચ મધ્ય થતાં કાન્તિલાલે વચન આપેલું હતું તે પ્રતિનયથી
યાદ કરાવ્યું. તેના જવાબ હકારમાં શરમાઇને કાન્તાએ હસવાથી
આખી દીધી.

આજે કાન્તિલાલને પ્લેટફોર્મ પર ગાડી લઈ જવું નહિ સીગલ
મળી ગયાથી અનહદ બાંદ થયો તે આગળથી આવી એક પાકડા
પર જઇ બેઠો. અહિં કોઈનો પગરૂં થતોજ નહિ કાન્તાએ થોડો
જઈ હજારો વિચારો કર્યા. કાન્તિલાલને વચન આપેલ હતું તે ન

પણાય તો તેને જોડું લાગે, અને જો પળાય તો અપકીર્તિ થાય તેવા વિચારો તેને થવાથી આખરે તેણી ત્યાં ગઇ નહિ. આશાના અંદાજને પમથીવે ઉભેલો સુવાન નિસરુ થઇ ગયો. આશો ચાલ્યો ગયો.

આર વર્ષ બે-ત્રણ દિન પૂરી તેમજ અને એકમીન સાથે બોલ્યાં ચાલ્યાં નહિ. વળી પાછો પત્ર વહેવાર ચાલુ થયો. એક દિનમાં સત્ સત્ કામનો તથા સારી જવાબો લખાયા પૂર્વક તથા દલિલો સહિત તેમણે લખ્યા. આખરે કન્યાની હાર થઇ. તેણે જવાબ આપ્યો.

“હાથા કાન્તિ !

તમારી એવીજ ઇચ્છા છે તો હું ના પુરુષ પાસે આજ તમારી ઇચ્છા પુરી કરીશ. ખસ રાજ થયા ! જરૂર મારી રાહ જોશો. હું મને તે વસ્તે આવીશ પરંતુ મને સરખ નહિ આવે !

“લી તહમારી”

કામળ પ્રમાણે તેણી ગઇ. કાન્તિલાલ કામના ડોળે રાહ જોઇ બેઠો હતો, તેણે પહેલાં તો કાન્તાને નહિ જોવથી તેણી એક ક્ષતા પાછળ છુપાઇ તેના પર કાંકરા નાંખવા લાગી. કાન્તિલાલ પાછળ તથા આજુબાજુ સર્વત્ર જોતો પણ તેને કંઈ જણાતું નહિ. આખરે બોળી કન્યા તેના જોવામાં આવી ગઇ.

આર વર્ષની ઇળી જેવી મનતાનું શરીર ધીમે ધીમે ખીલતું હતું તેની મુખાંતિ ચંદ્રને લગ્નવે તેવી હતી. તેની ચાલ મજામિની હતી. તેનાં નયનો તીરછાં હતાં અને તેણી આખરે સૌંદર્યવાન હતી હસતી બાળને નિર્લજ્જ બની કાન્તલાલે વસડી લાવી આંધ્રપરે બેતાડી.

“માતા ! મારે પૂં સારંગી કેમ ના લાપી ?”

“સારંગી લાવવાનું હમે મને કહ્યું હતું” ?

“તો શા માટે આવી ! તે કહે” !

“ના ! હું નહિ કહું તમેજ કહેાને કે મને બોળાને શા માટે અહિં બોલાવી છે” ?

“તું બોળા કે હું બોળા” ?

“હુંજ સ્તો કે તમારા કંબળાર્થે ભેળવાઈ જવન મકાને મૂકી અહિં દેદ ઉપાડી આવી. કહી કાન્તા હસવા લાગી.

“તો મારી પણ ~~એ~~ છે હોં કે ! મને તો સાવ હારોજ વાંક લાગે છે. !”

“શો વાંક” ?

“શા માટે મને ભરમાવ્યો ?”

“અરે હમારા ચોર તમે તો અજાણ્ય છો ? પારકી કન્યાને પોતે દગી છેતરો ના અને ણી ચોર કાટગામને કહે તેવો ન્યાય પણ આપો છો તમે તો જખરા લગે છો. આનો મીયાને નમોજ પડતાં મસીદ કાટે વળમવા જેવું થયું”

“ખરેખર મારે માટે તો એવુંજ થયું એ બોળા કાન્તા.”

“આખરે તો હાર્યાને મને તમેજ બોળી કહી” એમ કહેતી કાન્તા નયનો નમ્ર વતી હસવા લાગી. અત્યારે તેનામાં શરમ બહુ હતી

“હા ! હું હાર્યો અને હું જીતી જમ રજ થઈ.”

“ના ! હજી પણ તમારે વધારે હાર ખાવી પડશે.”

“ શી કહી દેજે ” ચીડાઈ જતો કાન્તિલાલ બોલ્યો; કારણ વખત વહેતો હતો.

“ પેલી જગાએથી મારા જેવી એક આશરદાર કન્યાનો હસ્ત પકડી અહિં સુધી ધસંડી લાવ્યા તે માટે.”

કાન્તિલાલ હસી પડ્યો. હસાય તેટલું હસ્યો.

“ ચોત તારીની ! કાન્તા તું તો ખરી જખરી ! વાહ કેવી ચાલાક છે ! ”

“ શિક્ષા ભોગવવા તૈયાર છો ને. ” કાન્તાએ પૂછ્યું.

“ જરૂર ત્યારે હાથની શિક્ષા ભોગવવામાં વાંધો શો. લે આ ખરડા પર મરાય તેટલું માર.” કહી કાન્તિલાલે ખરડો ખતાવ્યો.

“ જવ ! જવ ! કંઈ સમજતા નથી. ” કહી કાન્તા નીચું જોઈ રહી.

તેજ ક્ષણે વધુ વિલંબ ન કરતાં કાન્તિલાલે કાન્તાનો હસ્ત કમળા હસ્ત પોતાના હાથમાં વીધો. ચુંચન કરવા ઉચો કર્યો. શરમથી દબાયેલ કન્યાએ ને હાથ ઉચો થવા દીધો. પરંતુ કાન્તિલાલ તેના પર ચુંચન કરી કન્યા-ગર નિર્દોષ કન્યાને-કરોડકત બનકમે તેજ પહેલાં પાછળથી ખડખડ અવાજ સંભળાવ્યો.

કન્યાએ ભયમિત બની હસ્ત ખેંચી લીધો. અને શરમને લીધે લંચી દોડી દૂર ચાલી ગઈ.

કાન્તિલાલે ગુસ્સા સહ પાછળ તપાસ કરી તો પાંદડાના અવાજ સિવાય ત્યાં કંઈજ નહતું. જેથી તેણે કાન્તાને ફરીથી ખોલવાના હુદ્દેશે તેની તપાસ કરી તો તેણી ત્યાં હતીજ નહિ. નિરાશ બની

કાન્તિલાલ ચાલ્યો ગયો. ત્યાર બાદ તેઓ એક બીજાને કહી મળ્યાં, તહિ-

હુંક સમયમાંજ કાન્તાના પિતાએ તેને સ્કુલમાંથી લઈ લીધી. ત્યાર સમયે તેનાં લગ્ન વાસદના રમાનાથ સાથે પણ થઈ ગયાં.

ત્યાર બાદ સાસદમાં બનેલો બનાવ એ સૌ રમાનાથની પથારી નજીક ખેસી રહેલી કાન્તાના મગજમાં આવી ચાલ્યું ગયું. આટલી બાબતપરથી તેનો રમાનાથ આજ રીસાઈ ગયો હતો. જેથી તેણી આંસુ સારતી હતી. અચાનક એક આંસુ રમાનાથનો કપાળપર પડ્યાથી તે આચિત્તો જાગી ઉઠ્યો.

પથારી નજીક ખેસી કાન્તા રૂદન કરતી હતી. તે તોણે એવું સવાર થતું હતું, જેથી ગુસ્સા ભરેલો ભર્યાં સાંથી નીચે ઉતરી પડ્યો. કાન્તા રડતીજ રહી. રમાનાથનો ગયા બાદ તેની પથારીમાં સુઈ જઈ તેણીએ બાળકને ચુબન કર્યો. આવા શોકમાં પણ માતાનો બાળક પ્રત્યેનો શો અનેરો પ્રેમ ! માતા ! તારૂં દીલ સુપુત અગર કુપુત માટે કેટલું ઉછળે છે !

ક્રોધિત રમાનાથ બહાર બહાર મંગળાની તપાસમાં ગયો. તેની રૂમે જતાં ત્યાં મગળા હતી નહિ. દીવો બળતો ટેબલ પર પડ્યો હતો. વળી તે પર એક પત્ર પણ પડ્યો હતો, તે એકદમ શકથી રમાનાથે ઉપાડી લીધો.

પુન્ય બનેલી રમાનાથ !

તહમને શું મુખ બતાવું ? હું પાપી છું અને આપને કલંક ન લાગે. એવા હેતુથી તમારા મકાનને છોડી પ્રસૂ થઈએ ત્યાં ચાલી જઈ

હું મારાં પાપથી મારી મ્હોરી જ્ઞેનને જરણે દુઝીવશા નહિ. તમે મેં
 પોપટના બચ્ચાં ની વાત તો જરતાજ હશે. મારી શોધ કરશે
 નહિ. ફરણ કે મને શોધી કહાડશે. છતાં પણ હું એમા સ્થળે જઉં
 છું કે જે સ્થળ સાંભળતી તમને મારા તરફ મધુ નિરસ્કાર આવશે.
 જે સમાજ ને લીધે મારી આ સ્થાનને તે સમાજને લાખો દિકકાર
 અને ધિકકાર. મારા જેવી કે — એવીએ આવી રીતે જીવન
 કલકીત બનાવી આ સમાજના સિત્તે પડી હશે. તમે ભણેલા
 ગણેલા હોય ધારે તો સમાજમાં કંઈક ચેતન લાવી શકો તેમ છે,
 જ્ઞેનને માટે તમે જે શક લાવો છો તે સાત ગુણો છે. હું અમળા
 કાન્તિલાલનો ભોગ સ્ત્રી કલકીત બની છું. કાન્તિલાલ શયતાન છે.
 નાનપણમાં કાન્તા જ્ઞેન સાથે બનેલ સર્વ બીના તેણે મને કહી છે,
 વળી વાસદમાં એક રાત્રી તથા તારી વહીનાં જળમાં હોડીમાં બનેલ
 સર્વ વાત તેણે મને કરી છે તે મો જોતાં જ્ઞેન કાન્તા પ્રભુ કૃપાએ
 આ કલકિત છે તે હું પ્રભુ સાક્ષીએ આપને જણાવું છું. કાન્તાની
 જીવી શી રીતે સાથે પડી તે માટે તમે રાયલ આર્ટસમાં પુજશે
 તો ખબર પડશે. વળી હમણાં જે કાગળ લખ્યો છે તે પણ બનાવરી
 જ છે તે જાણત ચોક્કસ છે. પ્રભુની ઇચ્છાથી એ કાગળ તમારી
 કિપર આવ્યો તેજ પાપી કાન્તિલાલનો વિનાશ. છેવટે હું જ્યાં હઈશ
 ત્યાંથી પણ તમારી આખાદી સાંભળી આનંદ પામીશ મારી શોધ
 કરશે નહિ. જ્ઞેનને દુલાવશા નહિ. અને શશીને સાચવજો. હું
 જરતાવો કડ છું પણ તે મોડો કડ છું એજ !

લી. મંગળા અભાગિણીના પ્રણામ.

પત્ર વાંચી રમાનાથ વિચારમાં પડ્યાં. જેને દર કરવાને

રોપસહ કરે આવેલ હતો, તે મંગળા તો અમોઆપ દીવાનું
અનવાળું ખુલ્લું કરી જ્યાં જવાય ત્યાં ચાલી ગઈ હવે તેના મનમાં
શોક થવા લાગ્યો કે " પોતે આ પ્રમાણે ગુસ્સો શા માટે કર્યો ?
ગમે તેવી પણ આજ્ઞા તો પોતાની સાળી હતી ને ? જગત શું શું
વાતો કરશે ? તે સર્વ સકોઈ એક પછી એક તેના મનમાં ઉભરાવા
લાગ્યા. કાન્તા બાબત જે વિના વિગતસહ નિચેદન કરી બેઠી
રહેત જણાવ્યો હતો; તે વિષે પણ વાંચ્યા બાદ તેના મનમાં હજારો
પશ્ચાતાપ થવા લાગ્યા પોતાની ઉપર અવલંબતી પ્રિયા કાન્તાને
કાઢના કોષે અને બાબતોનાં નિર્દોષ આચરણને અનુસરી અરે !
બરાં માની પોતે બાળે ગંભીર ભૂત કરી તેને અન્યાય દીધો છે,
તે પણ હવે સમજ્યો એક વખત જઈ તેની માફ માગવાનું મન
થયું પણ તેના પગ પાછા પડવા લાગ્યા. કાન્તા મ્હને શું ખોટું
કહેતી હતી ! મંગળા પોતાનું લજ્જત મુખ ખતાવવા કરતાં ચોક્કસ
ગઈ તેમ મારાથી ઓછું જ જવાય છે ? હવે જગત છતવાનું તો
બાકીજ રહે છે; અને પ્રિયા કાન્તા તે તો કહેતીજ હતી તે વખતે
મ્હેં વિના વિચારે એ ગરીબ ગાયને તા કહેવાનાં કહેણ કહી સંતાપી,
તે મારી વાસ્તવિક રીતે ખરેખર ભૂતજ હતી " આ સૌ વિચારો
તેને ત્યાંજ આવવા લાગ્યા.

સારથાદ હાથમાં પત્ર લઈ તરતજ ત્યાંથી પોતે અગાસીમાં ચાલ્યો
ગયો. કાન્તા મુત્ર શયીને ગોદમાં દગાવી આસુ સારતી હતી. જે
હસ્તપર ઈન્ન થઈ હતી તે હસ્ત સહેજ સુઝી ગયો હતો. વળી પગે
થયેલ વેદનાથી પણ તેમાં સજીવ થવા હતા. તે સૌ વિસરી જઈ
તેણી રમાનાથના રોષને સંભાળી રૂદન કરતી હતી.

રૂઢન કંતી પ્રિયાની દશા. સંમુતાથી નજરમાં સહેજ પણ
મમી નહિ, તેને પેતાની જગ્યા પર તિરકાર પેદા થયો. પત્ની, નુક
જા કાન્તાના કપાળ પર તેણે હસ્ત મુક્યો. હૃદય ભરાય આવ્યું
“ કાન્તા બસ ! મારી ભૂમિ થઈ છે. રૂઢન કરી હૈયું ન હાસ-
પીસ. તારા એક આંસુએ મારી જાતી ચીરાઈ નાખ્યો છે. પ્રિયા
શાંત બન. ” કહી તેના કપાળ પર તેણે હસ્ત ફેરવવા લાગ્યો.

“ દાણ દલાલા ! મારા દેવ ! હું જાણતી જાણતી કે તમે મ્યા-
સાગર છો. પ્રભુ મારી પર વિશ્વાસ આપ્યો. ” એવી જાંઘને
કાન્તાએ રૂઢન કરનાં જણાવ્યું.

“ કાન્તા રડ મા ! મને દુઃખ સાય છે. જેને આખી રજની
જમીન પર સુતાથી તારી શરીર કેતું દેખાય છે ! વળી તમીયત પણ
ખગડે. અરે આ પ્રમાણે મહેં પહેલી તકે જાણ્યું હત તો હું આ
પ્રમાણે તારો ઈન્કાર નજ કરત.

“ પ્રભુ થયું થયું ! પણ આમ થયું કંઈ કારણ ? શું મારા
નાથના માથ ! પ્રભુએ મારી રત્નિ સાંભળી આપને આ સદવિચા-
રની પ્રેરણા કરી ! દીનાનાથ દયાળુ પ્રભુ ! તારાં કદી સંભાળેલું
એક નામ પણ મિથ્યા નથી જતું ! તારી લીલા અપરંપાર છે
પ્રભુ ! ” કહી તેણે આકાશ સામે હાથ જોડ્યા.

“ હેં ! અરે ! કાન્તા ! આ તારા હસ્તને શું થયું ? તું
હજી શાંત કેમ બેઠી છે ? આલ દવાખાને લઈ જઈ દવા કરાવું.
તારા જેવી નાનુક કણી સમાન મારી કાન્તાથી આ દર્દ સહેવાશે ? ”
કહેતો રમાનાથ આલરો ખની તેના હસ્ત જોવા લાગ્યો.

“ ન થઈ ! બાળપણમાં કરેલ નિર્દોષ પણ ભયંકર ભૂલોનું પ્રાય-
શ્રિત્તે ભોગવતાં મને હર્ષ થાય છે ! મને સહેજ પણ વેદના નર્થ
થતી. આપ આવી રીતે દુકમાંજ રીસાઈ મમાયા તેજ મારે મન
સુખ ! પ્રભુ હવે આપને જગત નિંદા સમજાઈ ! ”

“ હો સમજાઈ ! કાન્તા ! પણ તે પહેલાં તો મંગળા આપણી
વાતનું શ્રવણ કરી આ પત્ર લેખી પ્રભુમાં આશ્રયે ચાલી ગઈ છે.
ખરેખર તે અભાગણીએ ઉતાવળ કરી છે. પરંતુ તેમાં તેનો પણ
દોષ શો ? હું તેનો દોષ મૂકી દૂર કરું તે પહેલાં તેણી આપો આપજ
ચાલી મ્મ છે તેજ બતાવે છે કે તેનામાં હજી લોકલાજ છે. મન
ચંચળ હોવાને કાણે તેણે અધમાધમ પાપ કર્યું છે; છતાં લોકલાજે
તેનું મન જરૂર સ્થિર બનત. ખરેખર તેણે પણ મારા નેટલીજ
ત્વરાથી તર્ક બાંધી આ કાર્ય માટે સાહસ કર્યું છે ! અફસોસ !
તે અત્યારે ક્યાં ભટકતી હશે ! ”

“ હાય ! મંગળા ! અભાગિણી બહેન ! આખરે તું ગમ !
અને મારા શીરે બહેન ન પળાયાનું કાળું કલંક મુકતી, ગઈ હું !
રમાનાથ ! માંડે કથન માનશો ? ”

“ શું ? બોત્ર. ” કાન્તાને ગોદમાં લેતાં રમાનાથે પ્રશ્ન કર્યો.

“ આજેજ તમે. તેની ખબર કહાડો; અને તેને શોધી આપ
ણા મકાને તેડી લાવો. થનાર ભૂલ અર્થ ગઈ. તે માટે અફસોસ
કરવો નિરર્થક છે પરંતુ તે સુધારવામાં શોભા છે. માટે તમે ગમે
ત્યાં તપાસ કરી. તેને શોધી કહાડો. આપણે જગતમાં સુખ બતાવવું
પણ ભારે થઈ પડશે. ” પતિની ગોદમાં સપડાતી પ્રિયાએ આનંદ
સહ નિવેદન કર્યું.

“હા! એ સર્વ મને સમજાય છે; પણ તુંજ આ પત્ર વાંચ.”
કહી રમાનાથે તે પત્ર કાઢતાને આપ્યો. પત્રનો સાર વાંચતાંજ
કાન્તા સમજી ગઈ કે હવે મંગળા પુત્ર અહિં પાછી નહિ ફરે.

“ત્યારે નાથ? શું તેણી સમુદમાં ઝંપલાવશે? એ તો
મહાપાપ!” “ના તેમ તો નહિ કરે; પરંતુ કદાચ મુંઝાઈ ત્યજી
અન્ય સ્થળે જવાનું સંકલ્પ તેણે કર્યું હોય તે માનવા જેવું છે.”

“તે અભાગણીને આશરો માટે કાંઈપણ સ્થળ નથી. વળી
એકલી વિધવા દુર્ગાની ઉપર શાં શાં દુઃખ પડે તેનો પ્રભુ તેણે
વિચાર ન કર્યો; તે કેટલી બધી ઉતાવળ! અરે પણ આપણે
પાણી વહી ગયા પછી પાળ બાંધીએ છીએ તે શા કામની? આજે
તમે મુંઝાઈમાં તો જરૂર તપાસ કરાવશો, કે જેથી કંઈક પત્તો લેક મળશે.”

“ભલે તેમાં વાંધો નહિ આવે પ્રિયા.” કાન્તાના અધરામૃતનું
પાન કરતા પતિએ જવાબ આપ્યો.

આનંદ ગોષ્ઠિમાં આચિંતો અંતરાય થયો.

“રમાનાથ! રમાનાથ ભાઈ! શશી બાણુ! ધીરજલાલભાઈ
આવ્યા છે; તો જલદી નીચે આવો ને.” સરસાએ ખૂબ મારી.

તુરંતજ પત્નિની ગોદને છોડી રમાનાથ નીચે ઉતરી પડ્યો.
જુવે છે તો નીચે આતુર મુખે ડીટકટીવ ધીરજલાલ બેઠો હતો.

“કેમ હલો! મી. ધીરજલાલ! અત્યારે સવારના પહોરમાં!
શું કંઈ અગત્યનું કામ છે?”

“હા છે તો એવુંજ! ચાલો મંગળાને અહિં બોલાવો; મારે
તેના લાભાર્થે કેટલાક પ્રશ્નો પૂછવા છે.”

“લો આ મંત્રજ મંગળાની જરૂર સારસે” કહી ધીરજલાલ પર વિશ્વાસ મુકી રમાનાથે તે પત્ર ધીરજલાલને સોંપ્યો.

પત્ર વાંચી ધીરજલાલ ચિંતાતુર બન્યો. તેણે તરતજ રમાનાથનો હાથ પકડી જણાવ્યું.

“મી. રમાનાથ ! મુઆમમાં તેણીનું ઓળખીતું કાર્ડ છે કે નહિ ? વળી જે ફોટાનો ઉલ્લેખ આ પત્રમાં છે તે જુવો તો” કહી તેણે એક ફોટો રમાનાથના હાથમાં મુક્યો.

ખરેખર ફોટો એકજ હતો. રમાનાથ આ સૌ સમજાવેજ નહિ.

“મી. રમાનાથ ગભરાશો નહિ. રોયલ આર્ટસમાંથી જ મહેં તે ફોટાને મેલવ્યો છે. તે શી રીતે પડાવ્યો છે તે પણ મહેં જાણું છે. અને વગર તપાસે તે સ્ટુડીઓએ આવેા ફોટો પાડ્યો તેથી તે સંચાલકોને પણ શીખમણ આપી છે કે ભવિષ્યમાં કોઈના ફોટા સાથે બીજા ફોટો મેળવતાં વિચાર કરે, જુવો મંગળાની શોધ કરવી તે આપણી ફરજ છે. વળી તેના વીલ બાબત પણ પાકે પાયે ખર મેળવી છે કે કાન્તિલાલે તે વીલ ગુમ કયું છે. અને બેંકમાંથી તેજ સર્વ પદસા ઉપાડી ગયો છે. જે દાગીના મંગળાના મહાનમાંથી તેના પતિનું ખુન થયું તે દિવસે ગુમ થયા હતા, તે દાગીના પણ ગ્વેરીની દુકાનેથી પકડાયેલા છે; ફક્ત મંગળા ઓળખીને ન્યાયની કોર્ટમાં પ્રભુ સાક્ષીએ કહી તે દાગીના લઈ જાય તેટલીજ વાર છે. માટે આપણે તેની શોધ તો કરવીજ પડશે. બિચારા મહુમ મોહનલાલની એક પણ આશા ફળી નથી. કાલિલાલને પકડીને અમારે વિના ભાડે-મફત રહેવાને બંદોબસ્ત પણ કરવો પડશે; અને તે માટે અમે એ ખોડા ડીરેક્ટમાં લખાણ પણ કયું છે.”

એઠલાંમાળે લગંડાતી કાન્તા ત્યાં આવી પહોંચી. તેના હાથમાં એક પત્ર હતો.

“શ્યોના જીવો! આ પત્ર મંગળામો છે; કોઈ પક્ષી અપાસીમાં આવી આ પત્ર મને બતાવવા લાગ્યું મ્હે તે પત્ર છોડી દઈ તેને પકડવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે તરતજ રગના થઈ ગયું. મારા નામનો પત્ર છે, છતાં કંઈ સીકાન હોય તેમ ધારી મ્હે ફાડ્યો નથી.” પત્ર આપતાં તેણીએ જણાવ્યું.

“પણ તું લગેડાય છે કેમ! કાન્તા?” રમાનાથે પત્ર લેતાં પ્રશ્ન કર્યો.

“એતો સહેજ પગ દુખે છે.” કહી કાન્તા તેનો સામું જોઈ રહી ધીજલાલની ધીરજ ખુટવાથી તેણે પત્ર લઈ લીધો. ફાડ્યો, અને વાંચ્યો પણ ખરો. મોંઠા અવાજ સાથે તેણે ફરીથી પત્ર વાંચ્યો.

“બહાલી બહેન કાન્તા !

મારે માટે શોક કરશો નહિ; હું પાપી છું અને પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટેજ આ પ્રમાણે કરી રહી છું. મારી શોધ પણ કરશો નહિ. ”

“લી. આપની પાપી બહેન ”

પત્રનો સાર સાંભળી કાન્તાની આંખમાંથી બહેન માટે આંસુ પડ્યાં. રમાનાથે પત્ર લઈ તે ફરીથી વાંચ્યો. કાન્તાએ પણ વાંચ્યો.

સરલા પણ તે અરસામાં ત્યાં આવી પહોંચી; તેણે પણ સૌ હેવાલ જાણ્યો. ત્યારબાદ ધીરજલાલ રમાનાથના કાનમાં કંઈક બબડી આલ્યો ગયો.

કાન્તાના પગની પાની તપાસતાં રમાનાથની આંખમાંથી પણ આંસુ પડ્યાં.

“ અભાગિની ખરા વખતે આલી ગઈ. ” એમ ત્રણે જણાં એકી સાથે બોલી ઉઠ્યાં.

કાન્તાની પાનીમાં લરાયેલી કાચની નાની ફાડને જોઈ રમાનાથ સર્વ બિના સમજી ગયો. સરલા પણ ત્યાંથી ચાલી ગઈ હતી. પોતાના કરેલા કાર્યથી પતિએ વિના સંકોચે અને વિના બોલ્યે કેવી ધીરજ વાપરી છે; તે તેના જણ્યામાં આવ્યું. અશ્રુ સાથે તે ઉભો થયો.

“ પ્રિયા ધનલોચ્ય મારા દેહને કે આ તારા જેવી દુર્લભ પતિને પામી શક્યો છું. મને માફ કર ”

“ પ્રભુ તમારીને તમે ફાવે તે કરો તેમાં મ્હારે શું ? કાન્તા હસી “વાહ ! મારી તામેદાર તરૂણી ! ” કહી રમાનાથે તેના તે હરત ખેંચ્યો.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

માયા !

“ પતિથી ગ્રાભતી પ્રમદા, દીપકથી દીપતાં ધામો;
હિમાં શુ વિષુ રજનીનાં, નિરથક દીતસાં કામો.”

માનાથનું મકાન તે કધોગતિના પંકમાં પડેલી વિધવાએ એક પત્ર મુકી લઈ દીધું. બહાર નીકળી તેના મનમાં ઘણી ગડમથલ થવા લાગી. આમ કોઇ નાચનારીને ત્યાં જવું એ ખરેખર હડહડતું પાપ હતું. વળી ત્યાં પોતાના દેહને પરિત્રાપવાનો ધરના પથ્રુ કેવી રીતે બને! ગમે તેવી અજવાળા હોય પણ જાંતે તો રજનીને! વળી તેવી કીઝીનો વિશ્વાસ શો? કદાચ તેણી જુ ઇચ્છાએ ના પાડે તો; પછી જો કદિ અન્ય અનુષ્ઠાની જાણમાં આ બાબત આવે તો આપઘાત કરી જીવ કલાવો પડે. અને જો હા પાડે તો પણ તેમાં કેટલું જીવું દુસ્તર દેવ વેડવું પડે. નહિ કોઇ આધાર કે નહિ કોઇ મદદ કરનાર. !

આવી રીતે તેણે સમાધાનના દારવાજા સમજાવ્યા પંદર વિનિટ વિતાવી. શ્રુતશ્રાવણના મોહનસાધને અંભાણી કામુઓની એવી માથાએ તેણી વેચાળ કરતી હતી. એકજ કુટુંબની બે બહેનાની કેવી કેવી વિચિત્ર દશા ! અમે તેવો પણ પોતાનો પતિ તો હતોને ! સ્ત્રી સેવા નસીબનો દોષ માનીને પણ કરી હત; તો આવો વખત તો નહિજ આવત. અરે ! પણ પ્રેમજન્ય પ્રેમજન્યની આશાજન દેહ મૃતતા સંકલ્પ પણ સા અમના કે દાસા દાસા સોઠ મહાપુરુષની ન બાજે તેવાં કાર્ય કરી જિજ્ઞાસુજન્ય જીવનને કંઈકિત ગરે છે. તો મહી સુચળ દીસની વાત ક્યાં ? દાન્ય એકે સાચાની જાંસીના સુરે દોડી આવી વગર માથે કે વગર તેડ્યે હજારો નોકરી વાર-વસારે દાન કરવામાં અશકુરતા જાણે છે. તો મહી ખીસતી કપાને માટે શી આશા રખાય ! સમાજમાં સપડાયેલની દશા તો નિદ્રાળોના આપણા સમાજની બધી રહીયા આવીજ છે તેમ તો નથી; પણ કેટલીક એવી છે જે સારી અને વરસીનો પીચડો સનાવી દે છે.

ધિમે ધિમે મગજાએ કંચનના કથળે જવા ચાલવા માંડ્યું. રમાનાથની ગેરહાજરીમાં એક દિન કંચન સાથે તેને ત્યાં જઈ તરત પોતે પાછી અવેજ હોવાથી ત્યાં જવું તેને અન્ય નહતું. પરંતુ ત્યાં જઈ એ નર્તક પાસે શી રીતે જીમ કિપાડવી તેજ મહોટી આશ્ત હતી. પોતાનું પાપ જાહેર કરતાં સૌને મન પ્રાસદો તો લાગે આપ કરતી વખતે આશામાં ઘેરાયેલા જીવને કંઈ થય નહિ; કિન્તુ તે ખત્રાસ થઈ જાય અને પ્રભુ દયજાએ જો કદી કાળા પડદાનો ઘોળો પડે. ચાલે તો શી શી વ્યથા મનમાં થાય તે તો અનુભવી સારી રીતે પીગાળી શકે આ જીવન નાશવંત છે. તેમાં

શાં શાં તોફાન એક મનુષ્ય દેહ કરી જાય છે ! શ્રી શ્રી કૃતિઓ
પણ મનુષ્ય દેહ બનાવે છે ! કુદરતને સહેજ બૂલાવે તેવાં યાત્રિક
બળો આજે ક્યાં અભણ્યાં છે ! એ સૌ બનાવનાર એકજ મણજ
છે. તેને જેમ કેળવ્યું અને જેવા સંસ્કારોમાં તે ધડાયું તે પ્રમાણે
સચેતન લઇ તે કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય.

એકાન્ત એ ચંચળ દીલને બહુજ હાનિકારક છે. પોતાની
સમો વયનો કાન્તિલાલ એરમાન દિકરો દરરોજ પોતાની અંખો
નીચે હરેદરે તે પ્રેમની ભૂખી મંગળાથી શે જેવાય ! નિશ્ચના
મદમાં એક બીજનાં સગપણ બૂલી જવાય છે. અરે મદાંધ વિપ્રધિ
કીડાઓ ! આખરે તમારા નસીબમાં શું ? એકને મુંઝાઇ ત્યજી
ભટકવું પડ્યું છે, જ્યારે બીજું પાત્ર પાળકનું મકાન ત્યજી એક
નીચ નર્તકિના આશરે જાય છે.

કંચનનં ત્યાં જતાં જતાં તેના દીલમાં ચારે તરફથી ભય થતો
હતો. કદાચ કોઇ પોલીસ હેરાન કરશે, તે પળ દિવા જેવો ભય હતો
હતો; છતાં જવા સિવાય છુટકો નહિ હોવાથી મત તી છુટાતી તે
ગલી તથા શેરીઓ વટાવી તેને મકાને આવી પહોંચી તેનામાં બોલવાની
હિંમત નથી રહી નથી તેનામાં હવે યાત્રાગી પણ શાસ્ત્ર તેના
હેઠમા મંડવણ થતી હતી “હાય ! હૈય ! આખરે આ અભાગિણીને
આ સુખ્યું” ! તેજ તેનાં મનની વેદના હતી એક વખત અહિ
રહેવું તેના કરતાં તો રમાનાથ તથા કાન્તાની મારી માગી તેમને
ત્યાં જ રહેવા આમંત્ર કરવો તે સાઈ હતું પરંતુ રમાનાથ પણ હઠમાં
ભરાયેલો રહ્યો. જેથી માને કેમ ? તે પ્રશ્ન જવાબમાં ખડોજ હતો.

“ ભક્ષે ભટકી આથડી દુકડા માગી પેટ ભરાશે અગર તો કોઇ

વિધવાંત્રમમાં જઈ દિવસો વિતાવી લઈશ. ” તેવો તકે પણ તેણે કયો. છતાં દુઃખ એ હતું કે કલકિની મંગળાનું પાપ દુર ન હતું તે તો તેની પાછળજ વિટાયેલ હતું જેથી કોઈ તેનો સત્કાર કરે તેમ ન હતું. હશે પ્રભુને ગરુડ તે ખરૂં એ ધરાદે આખરે મન દ્રઢ કરી તેણે દ્વાર ખખડાવ્યાં.

નીચે કંચનના રાખેલ પુરૂષો સુધ રહેતા હતા; તે તાપડતોય કોઈ શિકાર આવ્યો જાણી દ્વાર ખોલવા માટે દોડ્યા. દ્વાર ખોલતાં તેમણે કોઈ સ્ત્રીને વીલ: મુખે ઊભેલી જોઈ. એક મીયાંએ ધાયું કે કઠાચ રાત્રે આ સ્ત્રીનો ધર્મ તેને ત્યજી આ તરફ આવ્યો હશે જેથી પોતે અહિં નકામી શોધ કરવા આવી હશે એટલે તેણે તો ટુંકમાંજ પતાવ્યું.

“ ધધર તુમેરા આદમી નહિ આયા હે. ચલે જાવ. બહી ફજલમે ધધર એરત લોકકુ આનકા ધરમ નહિ લ. ચલે જાવ ! ” “ આવો વગર પૂછ્યે ખુત્તરો કનાર નાકરની ગમણી પામેથી શી આશા રખાશે ? તેજ મંગળાને પ્રશ્ન થયા. પરંતુ ધિમે સાદે તેણે તેને કહેવા માંડ્યું.

“ ભાઈ મ્હારે કંચનું મમ છે તેમને આદં ખોલાવોને. ” બીજા મીયાં હતા તેમણે સંભળાવી દાધું.

“ ઓ બહી ફજલમે કંચન ધધર નહિ આવેમા; તે તો અમારા દોસ્ત રહેમત સાથ ચંપા નરી એરતકુ લે કર મજા ઉડાતી હય; જો તુમારી કુછ દાનત અબી હોના તો મે વા ઓ મેરા છગનદોસ્ત તે પૂરી કર લેના. એતના તો ઉમેરા કર હે ચુલશન જોઅન ! ”

હજાહજ ઝેર બરેલો જવાબ ! મંગળા જે હૃદય આદરેલો
 પાળવા અહિં આવતી હતી તેની શી દશા થઇ હશે તેનો પચાસ
 વ્હાલા વાંચક ! આપોઆપ તહારો સમજવામાં આવશે. આપણે
 એકાદ કાર્યથી કંઈક જમ ઉભા રહીયે; અને ત્યાંથી બીજેજ બીજાજ
 જવાબ મળે તો આપણી શી દશા ! 'નોકરો સાથે રાત્રે ચેનચાજ
 ફરતી કંચનનો વિશ્વાસ પણ શો ? ચંપા નામની કેમ કંચાને
 જરૂર તેણી ઉપાડી લાવી હશે; તો તેવીજ મારી દશા ! હાય પ્રભુ !
 આ 'શું' હું સાંભળું છું ! દેવ ત્યારે હવે મારી શી દશા !' આવી
 ઝડમથલ મંગળાના મનમાં થતી જોઇ તરતજ મીયાંએ દ્વાર
 ખંધ કર્યું.

થયું રહ્યું ! અહિંથી ખુલ્લો 'ના' જવાબ મળી ગયો. જે
 માટે લગ્ની આશાઓ ધડી તેણી અત્રે આવી હતી તે પાત્ર તો
 મળ્યું નહિ પરંતુ તેના નોકરોએ જ તેના પાપે તેને નીચ વાકયો
 સંભળાવા કસાડી મૂકી.

'હવે અહિંથી પાછા ક્યાં જવું' ? એ પ્રશ્ન હતો. જેથી તે
 સાંકડીયા દ્વાર ખખડાવી ધિમે રહી ઉપાડવા માટે પ્રાર્થના કરવા
 માંડી- પરંતુ આ વખતે તેની પ્રાર્થના ખાલી ગઇ રહેમત. સાથે
 જવી ચંપાને લઇ મીયાંના કંચનાનું સાર આ વખતે કંચન ભોગ
 વિલાસમાં પડી પડી આ ખખડાટ સાંભળી ગઇ તેણી તરતજ મીયાં
 કરવા બેઠી થઇ. જતાં જતાં તેણે રહેમતના પગ દબાવ્યો.

રહેમત તેના નોકર હતો; અને કલકત્તાથી તેના સાથેજ અહિં
 આવેલો હતો. જ્યારે કેમ આદમી ન હોય ત્યારે રહેમતની મરજી

સુખમંદમન સ્ત્રી સાથે વિવાહ કરાવી; અને રહેમત પણ તેના હોવા અમારો કાર્યો કરવા હતા. આના મુખના મોઢર સાથે સોમણી જામ કરે છે; તે સૌ મવત મુખાધના મોઢરો બાણતા હતા. પણ તેમનાથી એકબીજા એવી પ્રમથી સાથે એમ હતું. "એ સૌ નરસિમ-દારનો મા." એમ એમણે તેઓ વૃષ્ટિ રહેતા અને દિવસે રહેમત જે મીઠી મીઠી કંચનની વસતો કરતો તે માંલણી જાનંદ માનતા હતા.

રહેમતને સાથે લઈ કંચન સિંહિન બહેલાં ચોપાટી પર ફરવા ગઈ હતી. અહિં સાંજના પ્રમથમાં હજારો કુટુંબો લાકર કરી જાનંદ માનવા આવે છે. તે સૌ નરસિમનારીઓ પણ શિક્ષર શર સંધાન કરવા આવતી હતી. કંચનને તો શિક્ષર કરવાની જરૂર જન પડતી. તેના સાવણે આપા આપ કાંચા દીવના મનુષ્યો ભેડ ચુકની મુકિત માફક જે યાદ જતા હતા. અત્યારે તેનો પાસો ફીક હતો.

ચોપાટી પર બન્નેઓ એક બેકડા પર જગા માંડ માંડ બેઠા. ત્યાં તેમની સહામેજ બાકડા પર માત્ર નવું પુરુષો બેઠેલ જણાતા હતાં નાશક જત્રા કરવા જતાં હોવાથી અહિં મુખાધ કમરી તેઓ મુખાધને જેવા માટે લમલમ એક બેકડાડી. અત્રે રોકાણેલ હોય આ વખતે ચોપાટી પર આવ્યા હતાં. તેમાં અંક આધેડ વયનો પુરુષ હતો, તથા તેની સ્ત્રી નરસિમનારી હતી; અને તેના હાથમાં ચાર વરસનો બાળક હતા. જ્યારે પુરુષ સાથે સે ન વર્ષની કુમારી બેઠી હતી. વારેવારે પુરુષને 'પિતાજી' પિતાજી કહી તેણી બોલાવતી હોવાથી તે પણ તેમનીજ કન્યા હતી.

બાળા ખીસતી હતી; જીવનમાં હતી; સંસારથી અન્નણ હતી, જેથી મુક્ત ભાવે, બાળક માફક પિતાને પ્રત્નો કરી આનંદ આપતી હતી. કંચને જ્યારે તે કન્યાને જોઇ ત્યારે તેના મનમાં થયું કે તેનું રૂપ એ કન્યાનાં સાવણ્ય આગળ પાણી બરવા સાચકજ હતું. અચાનક તેણીને રહેમતના કાનમાં કંઈક સેરજેળ વાત કહી દીધી. રહેમતે પણ તેમાં સંમતિ આપી દીધાથી કંચન તરતજ ત્યાંથી હટી નવાં જણાતાં પેદાં મનુષ્યો તરફ ગઇ.

“ખૂદેન ! સહેજ જગા આજ્ઞશો ? આજે રોક નહિ આવવાથી એકલી આવી છું. એટલે મુઆ લોક આપણુ જૈરીને એછી જગા આપે છે ?” કહેતી કંચન ત્યાં જઇ હતી.

“હા ખૂદેન ! લો એસો; આપણને જેવી ગરજ તેવી અન્યને પણ હોયતી ! એનો એવુંજ હોય” ! કહી તે સ્ત્રી પોતાના પતિ તરફ સહેજ ગસી.

કંચને ત્યાં એસી તેમની સાથે વાતચિત કરવી શરૂ કરી “ખૂદેન તમે મુંગાઇનાં જણાતાં નથી. લો પાન લંશો ?”

“ના બહુન લમણાં નહિ. સાજે વળુ કર્યા પછી તેઓ પાન ખાય છે મારે તેવી કંઈ આદત નથી.”

“પિતાજી હું પાન લંહું ?” ભોળી પણ સોળ વર્ષની કન્યાએ માતાપિતા તરફ જોઇ પ્રશ્ન કર્યો.

“અહા ! તેની શી બોલવાની છટા” એ વાક્ય કંચન મનમાં ભરી ગઈ.

“બાળા સોડપ વધની, ખીમ્યું યૌવન જો હોય,

“જણો મદન રાજની, વિજય પતાકા જોય.”

“ અરે ગાંડી દિકરી ! એમાં પૂછે છે શું ? લે આ દાખડો. ”
કહી કંચને દાખડો તેને આપ્યો.

“ જો મોટી થઈ તોય એની એ ? વધુ નહિ મોલવું તે ભૂક્ષી
થઈ ? જેની તેની શરમ રાખ્યા સિવાય લપલપ મોલે છે તે સાઈ
કહેવાય ” ! માતાએ કન્યાને કહ્યું.

“ સાઈ ત્યારે લે મારે પાન નથી ખાવું. માસીએ મને દાખડો
આપ્યો એમાં ત્યારે શું ? ” કહી કન્યાએ ઉભા થઈ દાખડો રોપસહ
કંચનને આપી દીધો.

“ ખીલતી બાળા ! આવી મનોહર ગતિથી ચાલતી બાળા ! ”
કંચનના મને સાક્ષી આપી.

“ બળ્યું બહેન ! આમ શું કરો છો. ? તે ભલે પાન લે; તેમાં
શું તમો તેને ઠપકો આપો છો ? હોંલે આમ આવું હુંજ તને પાન કરી
આપીશ બળ્યું તારું નામ શું દિકરી ? ”

માતાએ હર્ષ સાથે જવાબ આપ્યો કે “ બહેન એવું નામ
ચંપા છે. દિકરી માટે અમો તપાસમાં છીએ. અને અને તો અમારો
ધરણો મુંબાઈમાં જ પડવાનો છે. કેમ ખઈ ને ! ” તેણે પોતાના પતિ
તરફ જોયું.

“ હા. પણ અત્યારે તેની શી વાત ! ” કહી પતિ શાંત થઈ
ગયો. કંચન સમજી ગઈ કે તેણીના આવવાથી તે પુરૂષને ખોટું
લાગ્યું હતું. એટલે તેણે વધુ વાત ન કરતાં ચંપાને સંબોધિ કહ્યું.

“ ચંપા દિકરી ! લે, આ દાખડો તારી પાસેજ રાખજો.
જો મા શિખામણુ આપે છે તે ખોટી નથી. હવે તું મોટી થઈ છે;
એટલે તારે આપો આપ સમજવું પડે. ”

અંપાળો રાજા યજ્ઞ દાસો. લાંબા લીલા ત્યારવાળા કેટલીક
વાતચિત કરી ચાલાક કંચને ખબર મેળવી કે અમલવાદી અ
કુકુમ્મ નાશિક જગાએ જતું હતું. પતિનું નામ ગણપતમાલ હતું,
અને પતિનું નામ કાર્શી હતું. જ્યારે નાના જાળકનું નામ બાણ
હતું. આવતી કાલેજ તેઓ નાશિક જાય છે તે પણ જાણ્યું. તેઓ જાણ
ઉતર્યા હતાં તે સ્વર્ણ પણ પુછી પૂછી.

તરતજ સાંજ પડવાના મિષે તેણી રજા લઇ છુટી પડી ગાડીમાં
બેસી રવાના થઈ ગઇ. રહેમત તેને રસ્તામાં મળ્યો. તેને સર્વવાત
તેણીએ શાંત રીતે ઉશ્કેરીને કરી દીધી.

અને તેજ રાત્રે આ દુર્લભાજ રહેમત પોતાના સાધેલા સાથી
ઓને લઇ આ ગરીબ જાળા અંધારે કંચનના મકાને નિઃશ્વાસ
દશામાં બે લાન બનાવી મતપ્રાપ્તિ જોઈમાંથી ઉપાડી લાવ્યો.
બાળા જ્યારે જાગી ત્યારે તેણે જોયું કે પોતે અન્ય જગાએ આવી
છે. જેથી તેણે રડવા માંડ્યું. પરંતુ કંચને તરતજ ત્યાં આવી તેને
જણાવ્યું કે “અંપા દિકરી” રોષશ નહિ. મને નથી જાણખતી!

“હા પણ મારી ! મારાં માં આપ ક્યાં !”

“જેન એ વાતજ ન કર ! તું રાત્રે સુઇ ગઇ; ત્યારે તારાં
માયાપત્ની નજર જગડવાથી તેમણે પાસેની ઓરડીના મુસાફરના
ખાસામાંથી હજારની નોટો ચોરી લીધી. પરંતુ તેઓ તરતજ પક-
ડાઇ ગયાં એટલે પોલીસને બેલાવવામાં આવ્યો. દૈવશક્તિ હું તે
વખતે તમોને મળવા ત્યાં આમતી હતી. બધું જાણી મોઠા
ધરતું કામપણ બહુ ચાલેને ? જેથી મોઠું થયું હતું. મહે ત્યાં

આવતાં જોયું કે ત્હારા માઆપના હાથમાં બેડી હતી; અને તને પણ બેડી પહેરાવવાની તૈયારી થતી હતી. જેથી મ્હેં વચમાં પડી જણાવ્યું કે તે તો મારી કન્યા છે. એટલે પોલીસે તને પકડી નહિ. અને તારાં માઆપ તથા ભાઇને તેઓ લઇ ગયા છે, હવે તેમને શિક્ષા થશે તે દરમ્યાન તું અહિંજ રહેજે. કાંઇને વાત કરતી નહિ. નહિ તો પોલીસ છુપી રીતે તપાસ કરી તને પણ પકડી લઇ જશે. ”

અને આ સૌ બાબત ચંપાએ સત્ય માની માસીનો ઉપકાર માન્યો. તે દિવસ પછી બીજો આખો દિન ચંપાને કંઇ વહિમ પડ્યો નહિ. પરંતુ આજ રાત્રે તેની માસી નાંકર સાથે સુઇ રહી આનંદ કરતી હતી તે તેનાથી જોયું જમાયું નહિં પણ શું કરે ! માસી પણ તેને સાથેજ લઇ આ વહેવાર કરતી હતી, રહેમત પાંકા ઠગ હોવાથી કંચનને કંઇ શિખવાડવાનું બાકી ન હતું. બંનેનો નિચાર એવો હતો કે આખીલતી કળીને લલચાવી સંસારનો રસ્તો ફોસલાવીને માધુરીની જગા આપીયે; જેથી તેઓએ આટલાં છુટથી કાર્ય સાધવા માંડ્યું હતું બોળી બાળ પર રહેમત વારેવારે હાથનાંખી અડપલાં કરતો તે સૌ તેણી મુંગા ભાવે સહેતી હતી. મનમાં હજારો દુઃખ ચતાં પણ તેને તે ઘડીમાં વિસરી જતી.

કંચન નીચે ગઇ કે તરતજ રહેમતે બોળી બાળને સનમભિની કરી નાંખી. બોળીને ન છુટકે પણ તેણે ફસાવી દીધી. અહ રહ્યું. કંચનની કમાણીનું સાધન વધ્યું.

આ તરફ કંચન નીચે ઉતરી હાર ખેલી મીયાંને ગાળો દેતી દેતી જુએ છે તો દીવાના પ્રકાશમાં તેણે મંગળાને સજળ નયને ઉભેલ જોઇ.

“કોણ મંગળા ! અત્યારે બહેન ! ”

“ હા જ્યેન મારી વાત મુલશો ! ”

“ ચાલ ઉપર ! પછી આપણે વાંતા કરીશું. ”

પોતાની સેદાણીનાં બહેનપણીનું અપમાન કરવાથી મીયા પણ
ગભરાયા અને એક બીજા તરફ જોયા લાગ્યા.

માત્રીના પુતળા માફક પોતાની જાતને ફિટકાર આપતી મંગળા કંચન પાછળ ઉપર ચાલી ગઇ. ઉપર જતાં તેણે કાંધનો રૂઢન સ્વર સાંભળ્યો; અને તેની છાતી ભરાઇ ચાવી. “હાલ પોતે નર્કાગારમાં આજે જાણી જમ આવી ગઇ છે.” એમ પણ તેના મનમાં થયું.

કંચન તેને એક બન્યો એરડામાં લઇ ગઈ. ત્યાં જઈ તેને આશ્વાસન આપી સર્વ ઇતેદાસ જાણવાના ઇરાદે તેણીએ વાત કરી સર્વ લકીકત જાણી લીધી. કંચનને મનમાં આનંદ થયો. વગર ધાર્યે જ શિકાર તેની જ માં સપડાયેલા જઈ તેણે ખુદાતાલાનો ઉપકાર મન્યો. અંત મંજુગાએ પણ પોતાનો સર્વ હેવાલ તેને કહી દીધો. કંચનને વિના સંકાયે તેણીને પોતાને ત્યાં અભયપણે રહેવા માટે વચન પણ આપ્યું.

અને તેજ સવારે કંચનના કહેવા મુજબ મંગળાએ પત્ર લખી કંચનના પોપટ સાથે કાન્તા ઉપર મોકલી આપ્યો. આવી રીતે મંગળા આ તરફ ઠોકાણે પડી.

✻

*

知

દવે ચંપાનાં માખાપને, ઘણી શોધખોળ કર્યાનાદ પણ જ્યારે
કન્યા ન મળી ત્યારે આખરે તેઓ જત્રા કર્યા સિવાયજ પાછાં ગયાં.
શ્રી. સમઘ. ડી. પ્રાતઃ સમઘ પિતા જણાવતાં પણ ગયાં.

ચંપાએ હવે સંસાર સનમ જોયો દીદો, ચાખ્યો અને પહેલાં તો તેને માખાપ સાંભળતાં; પરંતુ પ કે ૭ માંસમાં તેણી એ સૌ બૂલી ગઈ. અને કંચનનું રમકડું થઈ ગઈ. હાય ! વાતાવરણની ઝેરી અસર તેની આસપાસ ફરી વળી કંચનને તેના તરફની સારી આવક હતી.

યથા સમયે મંગળાએ એક પુત્રિને જન્મ આપ્યો. નાયનારીને ઘેર પુત્રિ પ્રસવ એટલે સાકરના લંડાર ! અત્યાર સુધી મંગળાને કોઈપણ રીતે કંચનને ખેડું લાગવા દીધું ન હતું; તેથી મંગળા સંતોષ માની આનંદ કરતી હતી. પણ કોઈ કોઈ વખત જ્યારે તેણી આ નર્કગારમાં રાક્ષસી કૃત્યો નિહાળતી ત્યારે છાનું છાનું રોઈ સ્વદ દુઃખ ઝોછું કરતી હતી. સ્ત્રીનું આશ્વાસન રૂદન !

પુત્રિ પ્રસવ બાદ એ મામે મંગળાને પણ જણાવ્યું કે પોતાનું ગુજરાન કરવા માટે તેણીએ પણ કંઈક ફુન્ટર શોધવો જોઈએ. તેણે ઘણા વિચારની આખરે એવો નિશ્ચય કર્યો કે પોતાનો સ્વર નાનપણથી સારો હોવાથી ગાવાનો ધંધો ગ્રહણ કરવો. આ વાત તેણે કંચનને પણ જણાવી. કંચનને તો આ એક પોતાની જાનનું પગથિયું હોવાથી આનંદ થયો; અને તે સાંજથીજ તેણે ચંપા તથા મંગળાને વાજીત્ર, સિતાર, તથા નાય એ ત્રણેનો પાઠ પઢાવવા માંડ્યો. પોતાના મનની વાત વગર માગ્યે ફળવાથી કંચનને તેમને દરેક હાવભાવ શિખવવાનો પાઠ પહેલેજ દિને ચલાવ્યો. “નાયમાં હુમરી આમ મરાય તથા વચ્ચની પુદ્ડી અને મર્યાદા આમ રાખીયે તો નાય જોનાર જરૂર મુગ્ધ બને” એવો પાઠ પહેલે દિને બંને વિદ્યાર્થીનીઓએ ગ્રહણ કર્યો. પોતાના મનની લાગણીથી મંગળા

આ પ્રભાણે ક્ષત્રી હતી; જેથી તેને તે યાદ રાખતાં વાર ન લાગી. ચંપાએ આજના પાઠમાં ૫૦ દકા જેટલું તો યાદ રાખ્યું જ હતું.

રાત્રે પોતાની બાળકી સાથે શયનગૃહમાં એક ભવ્ય પક્ષંગપર સુતાં સુતાં મંગળાને કમકમાં આવ્યાં. બાળકીને લઇ બેઠી થઇ ગઇ. અને નીચે પથારી કરી સુઇ ગઇ, પુત્રિ માતાને જેઠા ગેલમાં ગમ્મત કરતી હતી; તેથી માતાને આનંદ થતો હતો; પરંતુ તેના શોકીત દીલમાંથી સ્વર નીકળી પડતો કે “ બેટી ! મારે પેટ જન્મી તને શું સુખ મળશે ? ત્હારી મા ! અભાગિણી છે ! સમાજના પાપે નિરાધાર બનેલ અનાથ માતાની કરુણીઓ તુ સાંભળીશ ત્યારે મને હજારો વાર તું ધિક્કાર આપીશ ” આમ લવી પુત્રિને છાતી સરસી તે આપતી.

નાથ માટે આજ પહેલેજ વસ્ત્ર પરિધાન તથા હુમકીનો પાદ તે શીખી હતી તેને આ શિખતાં આ દેહ પર વિંછીની વેદના થઇ હતી. તેના હૃદયના અરે ખુદ ખુદાના નૂરના દુકડા થયા હતા તેનું હૈયું લાગી ગયું હતું. એટલે એકાન્તમાં પોતાના આશ્વાસન રૂદનને સેવી તેણીએ ઠલવાય તેટલું હૈયું ઠાલવી નાંખી જીગરને ઠલકું કર્યું.

“ હાય માતાપિતા ! તમારું સત્યાનાશ થયું છે; અને ત્યાં નર્કમાં પણ દિકરીની હાય વરાળથી થજો. કે તમોએ વગર વિચાર્યે મને સમાજનાં ગુલામ બની. અને કુળગન શાહીમાં તણાઇ ખાડામાં ઉતારી જીવનભર દુઃખ કરી. તમોએ મારા કયા જન્મનાં વેર સાધ્યાં ? આટલી બધી શિક્ષા તો દેવપણ ન આપે; તો પછી તમોએ મારાં માબાપ બનીને મને નિરાધાર ગાય જેવી ગરીબ કન્યાને કસાઇખાતે મુકી રાક્ષસની ગરજ સારી છે. મને તમે ગુલામ

આડમાં; પણ લેખાં તો કંટક હતા; તમોએ મને કેરડાનો છોડ
 બતાવી આપ્યું; પામવા કહ્યું; પણ તેના પર હસ્ત મુકતા જ મને
 કંટક ખુરચા? તો પછી મારે એ ગુલાબ અને કેરડો શા બપતો
 હતો? બધાં દોરે ત્યાં દોરવાય; અને કન્યાથી કંઈ પણ ન બોલાય
 તે તમોને ઠીક લાગેલું; અને ખુદ માનવ હિંદુજાતિને તે સત્ય જણાય
 છે; તો પછી તમો તે હિંદુ સમાજનાં જ અનુયાયિઓ હતાં ને !
 સમાજ તે મમે તે શિખવ્યું, પણ તમારી દિકરીના દેવનો હક્ક તો
 સમાજને ધરાણે નહોતો આપ્યો ને? સમાજને પારકાંની ક્યાં પડી
 છે? અને માનવથી બંધાયેલો સમાજ, તે પણ પુરુષ જાતિ માટે
 મમે તેવા અખ્યાદો રાખે; અને છ કે દશ વાર પુનર્દર્શિ છતી
 સંતતિયે સ્ત્રીને મુકામ બનતી રમતાનું સાધન બનાવવા, છુટ આપે
 છે; તેનો શું સાર? આખી-સમસ્ત પુરુષજાતિ સ્ત્રીઓને ઉપદેશ
 આપવા તૈયાર થાય છે; અને તેમની વાતો ખુણે ખુણે લઈ જવા
 તૈયાર થાય છે; કિન્તુ પોતાના વર્તનમાં સહેજ પણ ફેરફાર કરવા
 તૈયાર નથી. શા માટે, આ બને છે તેવી તપાસ નહિ કરતાં આમ
 થાય કેમ? એજ પ્રશ્ન પાછળ તેઓ ગોથાં ખાય છે.” તેમને
 ધરાદો એવો જ સમજાય છે કે તેમને તો સ્ત્રીને મુક્તિ માર્ગ બતા-
 વીને ઉપદેશ આપવા અને આ રીતે પરમાર્થ કરી બતાવવો; પરંતુ
 એ કઠિન તપશ્ચર્યા તેમણે પાળવી નહિ અને નાત તથા સમાજનો
 સાધારણ ઉછરતો અને મુશ્કેલો વર્ગ જો સામો થાય તો પછી તે
 મને માટે ગાળ ચોપડ તો તૈયાર જ હોય છે! હાય સમાજ! ત્હારાં
 બંધનમાં સપડાઈ મ્હારાં માખાપે મને કુવે ઉતારી; તો એ સમાજ
 તથા માખાપ સૌને પ્રભુ કેવી રીતે માફ કરશે? જે ગુલાબ તમા
 કેવડો કાંઈ સામો અને એમણેલ લેને મ્હં પાળ્યો પોળ્યો નહિ, અને

દૂર રહી તેની ચાકરી ન કરી કે ન ક્યું જતન; અને મહેં. ચંપા
 ચંપેલીનાં કુલનાં માધુર્ય તમને મન લલચાવી દેહ વંદલાવી દીધો એ
 સૌ પાપ સમાજની અધોગતિ ઉપજ છે. સમાજને મારા જેવી ઘણી
 અબજાના ભોમે પણ ક્યાં નિકા ત્યજવા મારે માન આવે છે !
 હાય દૈવ મારા નાથ મારા પર કેવો ભાવ રાખતા ! તેમણે મારાં
 પાપ જાણેલાં, છતાં મને દુલવી નથી. એવા તો એ મારા વૃદ્ધ
 પતિ હતાં જ્યારે અનેવી ગમાનાથે મને મકાનમાંથી વિદાય કરવા
 દહ સંકલ્પ કર્યો તે શાથી ? હું તો કહું છું કે સમાજના બંધનથી
 તો લાખો વાર તે સમાજને ફિટકાર હતો ! કે આમ સાથી બને છે;
 તે મૂળ નહિ શોધતાં ગુન્હા શોધવા માટે તે તૈયાર થઈ જાય છે. !
 મારા જેવી એક આગરદાર સ્ત્રીને બાળે નૃત્ય શિખવું પડે છે !
 આજથી કયને મારું નામ મંગળા ફેરવી 'માયા' રાખ્યું છે. અને
 એક માસમાં તો હું પોતે દરેજના સહવાસથી મારું જીવનું નામ
 વિસરી જઈશ. પણ તેથી મારાં પાપ કંઈ ઓછાંજ દૂર થવાનાં
 છે ? અહિં રહી ગમે તેવું ઉચ્ચ જીવન હું પ્રાપ્તિને ગુજરીશ તો
 પણ લુચ્ચો સમાજ શું કહેશે કે જ્યાં ને ત્યાં તેનાં બંધન તો
 ખરાં જ. હાય મોહનલાલ ! મૃત્યુ શેયામાં પડ્યાં પડ્યાં તમે મારા
 માટે ભવિષ્યનું સાધન ફીક ગોઠવ્યું હતું, પરંતુ તમો ગયા તે સાથે
 તે પણ પ-વારી ચુક્યું છે. તમારા દિકરાએ તેની માનાં ધરેણાં
 કંચનના દેહ પર લથેજ પહેરાવેલ હું અહિં જોઉં છું ત્યારે તમારો
 ભોજો ભાવ સંભાળી અશ્રુ પાડું છું. પણ નાથ ! મારી દયા તમે
 શું કરવા ખાવ ? જેને છેતરી બરે ભરમાવી આજ સુધી મહેં નીચ
 કાર્યોમાં મન પરાવ્યું; અને જેના અંત પછી પણ દહ મન હતું
 છતાં મહેંજ લાલચ અને લાયથી ફસાઈ ફરીથી એજ ધધો

આદ્યો; તે નાથ મેહનલાલ મારી શી દયા કરે ?
હાય ! તમે સ્વર્ગમાં પડ્યા પ્રડમા પણ મારા પ્રેમ પાછળ ગાંડા
બન્યા હશે એવો પ્રેમ તમે મૃત્યુલોકમાં મારીપર રાખતા હતા;
છતાં મહેં તેની કદર ન કરી; અને ગુલામે માં કંટક જોઈ દૂરથીજ
તે ફેંકી દીધું. અરે તેને ચુંથી નાંખ્યું. તેની પાંખડીઓ તોડી
નાખી પ્રભુ ! નાથ ! મને ક્ષમા કરો ! હું અપરાધી હોમ મારાં
પાપની શિક્ષા એક નર્તકિ બની ભોગવીશ; પણ તે પહેલાં મને
ક્ષમા કરો. ઓ દયાના સાગર દેવીપિતા પ્રભુ ! મારું જીવન આ
પ્રમાણેજ પસાર કરવાનું નિર્માણ થયું હતું તો પછી મને જન્મ
શા માટે આપ્યો ? આપધાત કરી જીવનનો અત લાવવા પ્રેરણા
થાય છે પરંતુ આ પુત્રિનું શું થાય ! મૃત્યુ જો નામકી તથા
પાતર તેને શો ઉપદેશ આપે ? તે ગરીબને આ બંધાની શી ખબર
છે ? આજસુધી ભારે વય હાંવાદી કચન મને કંઈ પણ ફુલાવી
નથી; અને પોતે ગમે તેમ કરે છે. છતાં મને જન્મ માફક પાળી
છે, પણ તેવી સ્ત્રીનો હવે વિશ્વાસ શો ? મનનૃત્ય શિખવા જખાવ્યું
સારેજ તેની મુખાકૃતિ મને સાફ જણાતી હતી કે તેને અનલદ
આનદ પ્રાપ્ત થયો છે. પ્રભુ ! મેલાડ નાવ હવે તો મંગળે રસ્તે
ફેરજે. હું જી અધવચ દરયામાં ફેસેલીજ છું મને વિશાનુ ભન
નથી. તારા નામનું નાણું માના હું ફુકાન મીડીશ, અને કિન્નતના
ચોપડા લખીશ તેમાં મહેને સરવયે સાંગ નફે કલાડી આપવો તે મારા
પ્રભુનું કામ ! દયા સાગર ! આ સમજના હવે તો આમ વિલાડ
જેથી મારા જેવી હજારો ભોગ બ તીના ભવ સુધરે ! મેહનલાલ
રતિને નથી મહેં સંતોખ્યા કે નથી તેમની દ-કાર કરી, તે પતિ
મારી તરફ સ્વર્ગમાં રહી કદિજો અશ્રુ સારે તો તે અશ્રુઓ દયા-

સામે તું ધુલવી નાખજો. તેમનું હૈયું ફીટલું બધું મુર નથી તે વાતથી હું ક્યાં અજણી છું ? અને હાલા પ્રાણનોથ ! તેમો પણ મને માફ કરે. તમારે અને મારે વચ્ચે જીવનનો સંબંધ હતો, હવે તેમો મને આજખતા પણ અહિં હો; છતાં માર કરો ! તમારી મારીમાં પ્રભુની મારી આપેઆપ સમાપ્ત જશે. સંદેગ પણ શુદ્ધ દીક્ષની પ્રાર્થના સાંભળે છે તે અલૌકિક નોથ ! અને મદદ પણ કરે છે એકજ વખત જુદા જુદા હસ્તે તે દયાનાથ ! મોહનલાલ મહેને ક્ષમા કરો. ”

મોહનલાલ ડેસાની મૂર્તિ નયનો આગળ કલ્પિ આ પ્રમાણે આલાપ અને પશ્ચાતાપ કરતી હવે પછંતી મામને અચાનક તે ઓરડામાં મોહનલાલની મૂર્તિ જીવંત હાલતમાં હાલતી ચાલતી જણાઇ તેના બરડાપરથી રક્ત વહેવું લવું. અને આંખો ઉંડી જતી રહી હતી.

આ દૃશ્ય જોઇ મંગળા નહિ પણ હવેની માયા લગ્નલિત બની ગઇ તેનું હૈયું ધુજી ઉઠ્યું. ખૂદ મોહનલાલની મૂર્તિ તેની સામે આવી હાલતમાં નયનોના ખાડામાંથી ઢપઢપ રક્તનાં આસુ પાડી ઉભી હતી તે તેનાથી જોવાયું નહિ. એકદમ હાથ જોડી તે સરવા લાગી.

“ નથ ! મારાં બાપે તમારી આ દક્ષા ખૂબી હાય ! મને અલા-
ગિણીને માફ કરો હો ! આ મારા બાપે જન્મભેલી બાળકા ! પણ
હાય ! મને ને આપને શો સંબંધ મને માફ કરો હું ગુન્હેમાર છું.
હું અધમાઅધમ આપની મર્તિન છું. ”

દેવી સુર સાથે તેનેજવાળ મળ્યો વાણીયા શીકશ તમા નિવાસ
જણાતાં હતાં

માયા ! આજથી આસેમ તમે હવે અહીં આવાજ માને જાશે
ઓળખે ! તારો પ્રશ્નાતાપ જો શુદ્ધ દિલનો હોય તો હું માને
મારી આપું હું સંસારમાં જન્મ ધરી જેના જેવા સંબંધ હોય તે
પ્રમાણે કાર્યમાં પ્રવૃત્ત બની ઇજનેરની દેખરેખ નીચે આ બધા યંત્રો
કામ કરે છે. તેમાં હજારો યંત્રો બગડી જતાં જાય છે અને બાગી
જતાં પણ જાય છે. અને તદુપરાંત તેજ તારાં જેવાં યંત્રો સુધરી
પણ જાય છે. દો તે માટે હવે અફસોસ નહિ કરતાં ભવિષ્યને ઉજ્જવળ
બનાવ માફ ખુન કરનાર અધિકૃતનું નામ જ્યારે તું શ્રવણ કરીશ
ત્યારે તારા દીલમાં વેરની કામળી મળે, પરંતુ તે વખતે ધૈર્ય ધરજો
આજથી તને કોઈ જુના નામે ઓળખશે નહિ અને તને જોઈને પણ
કોઈ મંગળા નામે પણ ખીજાનશે નહિ, માટે પ્રભુ દિલમાં રાખી જે
કંઈ તે કરજો આ નાશકર્તા દેવને જોઈશો ઉજ્જવળ બનાવીએ તેટલા
થોડો, ત્રણ ચોરાસી ફરલા ફરમાં માનવ અવસર મળ્યો છે, તેનો
સદુપયોગ કરી જન્મ મરણના ફેરામાંથી મુક્ત બનવા પ્રયત્ન કરીશ,
તો અમર્ય તું અપરંપાર સીધાવાળા મોક્ષીને પ્રભુને પ્રાપ્ત કરીશ
પ્રભુને તો શુદ્ધ દીલનો પ્રશ્નાતાપ તેજ પાપની માફી બરબાદ છે,
માટે હૈયામાં તે દેવનો વાસ કરી તારાં કાર્ય કરજો માયા ! હવે હું
જાઉં છું તું એવાં વર્તન ચલાવજો કે જેથી મારી આ કર્મુપિ કાયા
અકોટીક બને

નાથ જરા ઊભા રહો ! તમારા ખુનીનું નામ મને જણવતા

જવો. હાથ આજ મારા હૃદયનો ભાર હલેકો થયો. ” કહી
માયાએ ઉંચું જોયું તો ત્યાં મૂર્તિ ન હતી.

“અરે પ્રભુ! આતે સત્ય કે સ્વપ્ન! એ નિશ્વાસ સાથે પોતાની
બહાલી બાળકીને છાતી સરસી આંખી માયા નયનો મીઝી પથારીમ
મુખ છુપાવી શાંત બની ગઇ.

મકરણ ૧૯ મું.

કાબુલી

—(૦)—

માનાયથી છુટાપડી ધીરજલાલ ડીટેક્ટીવ પોતાના ઓશીસર પાસે ગયો સવારના વખતમાં ધીરજલાલ અહિં ખાસ અમલના કાસ્ટ્યુથી આવ્યો હશે: તેમ ધારી ઓશીસરે તેને ઇશારો કરી શાંત રહેવા જણાવ્યું થોડા વખત બાદ બન્ને બહાર નીકળી પડ્યા. ધીરજલાલે, મંગળા છાની રીતે મકાન ત્યજ ચાલી ગઈ છે. તે સૌ હેવાલ ઓશીસરને જણાવ્યો હવે આ વળી એક નવું તર્કટ થયું સૌ બાજુ છતી ચાણી ત્યારે મુખ્ય પાત્ર આમ પલાયમાન થઈ ગયું જણી ઓશીસરને ધણો ગુસ્સો થયો.

પછી જે ઝવેરીની દુકાનેથી દાગીના પકડાયા હતા તે ઝવેરીને ઘેર બન્ને જણે જવા વિચાર કર્યો મુળમાંતો છુપી પોલીસના માણસો હતા અને તેમાં વળી છુપી રીતે સૌ હેવાલ જણાવવા જતા હોવાથી તેમણે તરત તો એકબીજાના ખીસ્સામાંથી દાદી કહાડી બહાર બાંધી લીધી તથી તેઓ મુસલમાન જેવાજ દેખાવા લાગ્યા ઝવેરીને ત્યાં જવામાં તેમને એટલેજ ઉદ્દેશ હતો કે કદાચ મંગળા

જાણી જોઇને છટકી મધ ન હોય પરંતુ પોતાનું પાપ અહાર પડશે. તે ધરાદે ઝવેરીએ તોફાન કયું હોય અને ત્વાર પછી કોઇ તપાસ ન કરે આવા એ કામળો લખ્યા પાણુ હોય.

વાતોમાં અને વાતોમાં એક દ્રામમાંથી બીજી દ્રામમાં એમ અને ચાલ્યા જતા હતા તે અરસામાં ધીરજલાલે પોતાની દ્રામમાં એક કાષ્ઠીને બેઠેલ જોયો તેના હાથ બાજ ઉપરથી પોતે સમજ્યો કે આ માણસને તેણે અન્ય વેશમાં કોઇ પણુ સ્થળે જોયેલ છે જેથી આંશીસરને ટુંકમાં કહ્યું કે તે ઝવેરીને ત્યાં જાય અને પોતે તેની તપાસ ચલાવવા જશે આ પ્રમાણે તેઓ વાતો કરતા હતા. તેટલામાંજ પક્ષો કાષ્ઠી નીચે ઉતરી પડ્યો ધીરજલાલ પણુ નીચે ઊતરી તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો.

ધીરજલાલનો આંશીસર એક આહોશ ડીટકરીવ હતો તેણે ધણા ધણા કેશ આપાદ ગીતે પકડ્યા હતા છતાં આ કેશ તેને સહેજ પણ સમજતો ન હતો, કે જેમાંથી કંઈ પણ આશા રાખી શકાય કારણકે એક કાયં મહા મુસ્કેલીએ બેગુ ચાય તેટલામાં તો અન્ય બિના બની જતી હતી, ઝવેરીને ત્યાં શા શા ઘાટ ધડવા તે સૌ પહેલે થીજ ગોઠવી દીધેલ હોઈ વિચાર કરવાનો નહતો.

મુશકમાની પોશાકમાં સવારના પહોરમાં ઝવેરીને ખારણે જઈ પટાવાળાને અંદર જવા માટે તે કાલાવાલા કરવા લાગ્યો.

કયું જમાદાર સાથે અમ શેઠકું મીલનેકું મંગતા । સાથે એ જાડી ફજલમેં ઇતની મહેરબાની કરેદો નમ્ર અવાજે તેણે કહ્યું.

અચ્છા ઠેરો લેકીન તુમારે કયા કામ હય ?

મેં ગરીબ આદમી એ પરવર દિગારકી પાસ નોકરીકી તલાસ

કરનેકુ આપા હમ ખુદા તાલા કે લીએ મહેરબાન શીઠ અમકુ જરૂર રખેમા.

“આહા સમજ ગયા કયા ધનામ ઓર કુછ બક્ષિસ ?”

“મેરી પાસ બીજી તો કદન લાનેકાખી એક પાક નહિ હે. જમાદાર સાથ મહેરબાની કરના તો મેં પીછે તુમકુ રાજી કરના જરૂર જરૂર.”

“એસા ધધિર નહિ ચલતા હે. ચલે બીર ! બડી રૂબલમેં તુમ એસા કરતા હે, પીછે અમારા સારા દીન ફોગટમેં ચલ જાયગા.”

“ખૂદાકી ખાતર ઓ સાખ ! દયાકી ખાતર હમેરે બાલ બચ્ચાંકી ખાતર અરે મેરી ~~ખાતર~~ ખાતર બી હમકુ રજા દે દો. મેં કસમ ખા કર કહેતા. ~~તુમકુ~~ પીછે જરૂર જરૂર ધનામ દેયેગા.

“અચ્છા કયા કામ મંગતા ?”

“વો તો માલિકકી મરજી હે. લેકીન જો દેયેગા વો સખ કામ મેં કરેગા.”

“ઠેરો મેં રજા લેકર આતા હું.” કહી પટાવાળો ચાલ્યો ગયો. આવનાર વ્યક્તિ હસાય તેટલું મનમાં હસી.

તુરતજ તેને અંદર લઇ જવામાં આવ્યો. આ મકાનમાં દાખલ થતાંજ તેની અનજબીનો પાર રહ્યો નહિ. જ્યાં ત્યાં અંતરોની ખુશખો તથા અંબરાતથી શણગારેલ ઓરડાઓ એ સૌ જોઇ તેને વિચાર થયો કે આ તે સાચું કે બધું બનાવટી ?

આ વખતે ઝવેરી પોતાની નવી સોળેક વર્ષની બેસી સાથે હીંચકપર બેસી પાન ચાવતો હતો. બેસીને પાન ચવરાવતી

હતી અને તેના મુખમાંથી પડતા રેલા તેના રૂખાલે સાફ કરતી હતી નવો નોકરીનો ઉમેદવાર ત્યાં જઈ ખડો થયો એટલે અંનનેની તજ્જર તેના તરફ ફરી.

“ સલામ શેઠ મહેરબાન ! મહેં તુંમારા લોકડી સેવા કરનેકું ઇધિર આધો હય; તો મહેરબાની કરકે હમ ગરીબપર દયા કરનેકું મેં ચારજ કરતા હું. ” પોતે મુસલમાની બોલી બરાબર નહિ જાણતો હોવાથી જેમ તેમ ગજુ જમડાવતો હતો.

“ અચ્છા લેકીન તુમ મુસલમાન જેસા નહિ લગતા. ” અવેરીએ ડાળમાં અને દમામમાં જવાબ આપ્યો.

આપ્રીસર ગભરાયો કે અવેરી બેઠો ઉસ્તાદ છે. અને પોતાની બોલી પરથીજ તે આ પ્રમાણે વાત કરે છે જેથી તેણે યુક્તિ વાપરી.

“ પરવર દિગાર ! પહેલે અમ હિંદુ લોક થા. લેકીન મુસલમાન કદમો કે લીયે શીદા હોકર વો ધર્મમેં દાખલ હુવા હય. ઈસ લીયે અમ મુસલમાની ઢયરુ બરાબર પીછાની નહિ શકતા હય. ”

આ પ્રમાણે બોલી સાંભળી નવી બીબી તો હસીજ પડી. “ બોલો ઇધિર કયા કામ મંગતા ? ” અવેરીએ વાત શરૂ કરી.

“ હુમ દેગા વો મંગતા પરવર દિગાર. ”

“ પગાર કિતના મંગતા હય ? ”

“ શેઠ મેરી ખાસ એક ઓરત ઓર ત્રીન લડકા લડકી હે. ઇરકા બરણપોપણ કરનેકું લીયે પગાર અચ્છા મીલેગા તો વોઇ આપકી દયા. ”

“ ઇસ દેખના ! કલ ઓરતકી લુંડી ચલ ગઇ હે તો તુંમકું

દુસરી મીલેગ તમ તક વાં રખનેકું મંગતા. ત્રિશ્વાસસે કાન નવના
ભૂલો મત. મુસારા રૂપીઆ દશ ખાણી પીણાપર મીલેગા.

“કુછ દયા કરના મહેરમાન શેઠ.”

“વો તો ઇનકા મરજું હે. ઇનકા જનામ કું મૂઝીસો.” કડી
ઝેરીએ પોતાની બેરી બતાવી.

આખરે બેરીએ માડમાંડ ઝેરીને સમજાવી આ ઉપરથી
જણાતા ગરીબ, પરંતુ અંદરખાનાના કાબેલ પુરખને માસિક રૂપિયા
વગર ખાધે પીધે ૩૦ આપવા ઠરાવ્યું. પોતાની એક બાંદી બે ત્રણ
દિનપર રીસાઈ ચાલી ગઈ હતી, અને જે એક હતી તે હજી નાની
વયની હોવાથી ઘણી ભૂલો કરતી હતી. જેથી આ ગરીબ માણસને
પોતાના જનાનામાં રાખવો ઠીક પડશે ધારી તેણે પણ પોતાના
ઘણીની મરજીને અનુમોદન આપ્યું. આ પ્રમાણે એક જણ તો
આપાદ રીતે શાબી ગયો.

એક જ દિનમાં તેણે પોતાની શેઠાણીનું દીલ આમતેમ સેગમેળ
વાતો કરી જીતી લીધું. આ સૌ જુની દાસીથી સહેવાતું નહિ પણ
શું કરે? પોતાનું નસીબ! પહેલેજ દિને આશીસરે ઘણી ઘણી તપાસ
કરી અને વાતોમાં અને વાતોમાં કંઈ નવવું પણ અંર. મકાનની
આડી અવળા ઘણી યોજે બરાબર ગોઠવવાને બહાને તેણે ઘણી
વસ્તુઓ પણ તપાસી લીધી. શેઠાણીને તો આ માણસને બોલતાં જોઈ
જેવો જણાયો.

આ તરફ ધીરજલાલ પેલા કાલુલી પાછળ પાછળ ગઈ
કુંચીઓ વઢાવી એક જુનામકાન નજીક આવી. પડું પડું થયેલ
એક મકાનમાં કાલુલીનો વાસ હતો. થોડી વખત પછી કાલુલી

જાને તાણું વાસી પાછો ચાલ્યો ગયો; એટલે ધીરજલાલે પોતાની કળથી તાણું ખોલી નાંખી અંકર દાખલ થઇ સર્વ જગાએ તપાસ કરવા માંડી. એક કાણુલીના ઘરમાં ગુજરાતી પોશાક, વળી પારસીના પોશાક તથા યુરોપીઅન ગોરાનો પોશાક એ સૌ જોઇ તેને વહેમ આવ્યો કે જરૂર આ કોઈ બદમાશ માણસ છે. કેટલોક ન સમજાય તેવા ગુજરાતી વહાલા વહાલીના કાનુકુલ પથ્ય ત્યાં પડેલ હતો. તે સૌ તેણે વાંચ્યો. ત્યારપછી પોતે બહાર નીકળી તાણું હતું તેમ વાસી દીધું; અને રસ્તો પકડ્યો. લગભગ એકાદ કલાક પછી ગુજરાતી બિખારીના ન ઓળખાય તેવા દ્રેસમાં તે પાછો આવી મકાનના ઓટલા પર સુતો.

બપોરે ૧૨ વાગે પેલો કાણુલી હાથમાં એક પેટી લઇને ત્યાં આવ્યો. પોતાના મકાનના ઓટલા પર એક બિખારીને સુતેલો જાણી તેણે તેને એક લાત લગાવી દીધી. પરંતુ ડોળી બિખારીએ રૂદ્ધ સિવાય કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. વળી કાણુલી જે બોલતો તે પોતે કંઈ સમજતો નથી એમ જણાવી મુંગોજ બેસી રહ્યો. એટલે કાણુલીને સરસ ગુજરાતીમાં વાત શરૂ કરી.

“તું અહિં કેમ આવ્યો છે? આ ઘર વારા બાપનું છે?”

“ના સાહેબ! પણ ત્હમે મારા બાપ યાવ તો સારી વાત છે. હું ગરીબ માણસ માગી માગી પેટ ભરું છું. પણ આજે કંઈ નહિ મળવાથી અહિં આ લતામંડાવાવી સુતો છું.”

એક બિખારીની આવી લાપા સાંભળી કાણુલી રાજ થયો અને કહેવા લાગ્યો. “ચાલ બેસ તને ખોરાક આપું છું.”

મહેરબાની કરી મને તોફર તરીકે રાખશો? તમારો ગુણ નહિ

જુલું. કદિ નહિ જુલું. જાટડી જાટડી હવે હું ચાક્યો છું. જને જસ તમે ખાવા ખાવશો તો મારે કંઈ જોઈતું નથી.”

“પણ તું મારું શું કામ કરીશ?”

“જીવો સાંભળો મહારા મહેરબાન! હું આજથી દસ વર્ષ પહેલાં ધીરજલાલ હીટેકટીવને ત્યાં નોકર હતો પરંતુ તેની ખેરી સારી ચાલતી નહિ હોવાથી એક દિન મેં સૌ વાત ધરતી અભણા હીટેકટીવને કહી દીધી. જેથી ખીન્નેજ દિને મને રજા મળી હતી. ત્યારબાદ મારું કોઈ બેલી નહિ હોવાથી મહેં બિખારી તરીકે આજ સુધી જીવન ગુજાર્યું છે કોઈ વખત ધીરજલાલ સાથે હું જતો હોવાથી મને કંઈ કંઈ યુક્તિ તો આવેડે છે હાંકે મારા મહેરબાન!”

“વાર! પણ શી શી યુક્તિઓ? દસતા કાળુલીયે પ્રશ્ન કર્યો “એની ખેરી ઉચ્છુ તો એ પણ ઓછો ક્યાં હતો?”

“જરે તું શું કહે છે? એક હીટેકટીવ ઓછો ક્યાંથી હોય?”
“જાવ જાવ મહારા મહેરબાન! તમે ગુજરાતી મુખાધના સહવાસે બોલતાં જાણો છો પણ સમજી શકતા નથી તો હું તો ધારું છું કે તમે તેને ઓળખતા જ નથી.”

“એક વખત મહેં નામ તો સાંભળ્યું હતું. પણ એ ત્યારે શક કે ખીન્ને તેની ખૂદાને ખબર બોલ ધીરજલાલ ક્યો?”

“એ પણ તમારા મહારા જોત્રેજ ચાલુસ બે પમ, બે હાથ, વાળો છે, પણ તેવી ચાલુસીને લાત મારે તેવી ચાલુડી મારી પાસે છે. મને ખરા માણસને ખેરીના કહેવાથી કહાડી ચૂક્યો એટલે હું તેને ખરાખર દંડીશ લથા તેનું પોકળ ખુલ્લું કરીશ.”

શું પોકળ? વળી ધણીને શવે તો રાખે. તેમાં ત્હારે શું ?
ધાર કે તને હું રાખું તો મારી પણ એજ દશા થાય ને ?

“ સાહેબ તમે તો સાવ સમજુ છો, પણ એ ઉંઠનો બચ્ચો તો જખરો લુચ્ચો અને બદમાસ છે જીવેને પોતે એક છુપી પોત્રીસનો માણસ થઈ લોકોની ખાન દાન લોકોની બૈરી છોકરીઓ અને બહેનો-પર મારી મારફતે પ્રેમ પત્રીકાઓ મોકલતો થ્યો થયું એટલું જોઈ છે !

“ શું કહે છે તું ? એક પોલીસ અમલદાર આવે છે ? આતો ગળ્યું કહેવાય. ” ખરીરીતે અન્યથા થતા કામુલીએ જવાબ આપ્યો.

“ હા ! હા ! એતો એવો બદમાસ છે. શરીર બદમાસ છે મારા સાહેબ ! તેનું વેરતો હું લઈશજ. ”

“ ચાલ તારે શવે તેમ કરજે. પણ તારી વાતો પરથી તું દોષ ચાલાકતો જણાય છે. માટે આજથી મારી સાથે જ રહી આનંદ કર. પણ ચાલ રાખ કે ધીરજલાલ જેવું મશે તેજ દિને હું તો તને કામુલી હાથે મારી નાંખીશ. ધીરજલાલે તો તને જવા દીધો પણ આ મહમદ તને નહિ જવા દે ”

બલે મારા મહેરખાન કમુલ ! કમુલ ! મારી ગરદન અને તમારી શમશેર ! પછી છે કંઈ ! ”

તરતજ કામુલીએ ઘર ખોલી પોતાના નવા નોકરને અંદર દાખલ કર્યો તથા ખાવા માટે કેટલુક ફળ પણ આપ્યું. ધીરજલાલ સમજ્યો કે આટલી સરસ યુવરાતી લાખા ખોલનાર કદી કામુલી હોયજ નહિ. માટે તેની હીલચાલ જોવા માટે તેણે યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ સોધવા માંડી શઠ ધરાકને શઠ શેઠ મળ્યો; અગરતો શઠ શેઠને શઠ ધરાક મળ્યો

એ સૌ આયો આપ તરી આવશે. નોકર પોતાનું નામ ધીર આપ્યું. એટલે હવે મહમદ પડાણુ તેને ધીર કહી બોલાવતો હતો. પોતાના લુતકાળની ધણી ધણી વાતો કરી ધીરએ શેઠનું દીલ જીતી લીધું મહમદને પણ, નોકર વિશ્વાસ પાત્ર જણાયાથી તેજ દિને તેણે તેને ધણા ધણા મુંબઘના બેદ ખતાવ્યા. સાંજ પડતાં મહમદ પોતાના નોકરને લઈ બહાર ફરવા નીકળી પડ્યો.

રાત્રે બરાબર એ વાગે શેઠ તથા નોકર વાતો કરતા પાછા આવ્યા તે વખતે મહમદ તેના નોકર ઉપર ખુશ થયો હતો. પોતાના કરતાં ઉંમરમાં જરા વધારે હતો અને વળી હોશીયાર પણ લાગતો હતો જેથી મહમદ કોઈ કોઈ વખત લેને માનથી પણ બોલાવતો તે રાત્રે તેમણે બંનેએ કોઈ શહુકારની મોટર પાછળ પડી તેની બેરીનાં ઘરેણાં સારા પ્રમાણમાં લુટીઆણેજ હતાં. આ રીતે કામમાં ધીરએ મહમદને બહુજ મદદ કરેલ હોવાથી હવે મહમદનો સોએ સો ટકા વિશ્વાસ તેના પર બેસી ગયો. રાત્રે મહમદે રાજ થઈ ધીરને રૂપિયા સો ધનામના આપ્યા પરંતુ દગલગ્યાજ બનાવટી ધીરએ તે રૂપિયા પાછા આપ્યા.

બીજે દિને સવારમાંજ મહમદે ધીરને બોલાવી કહ્યું કે કોઈ અગત્યના કામ માટે તેને રંગુન જવાનું થયું છે કારણ આ તેના અન્ય સોબતિઓ મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યા હતા.

ધીરએ જણાવ્યું કે “ મહેરબાન તમોને હરકત નહોતો આ બંદા પોતે જઈ સૌ બંદોબસ્ત પોલીસને ધુળ ફેંકાવી કરી આવશે, તમો કહો તેટલીજ વાર.”

હા દોસ્ત મને ત્યારા ઉપર વિશ્વાસ છે આજજ સાંજેજ તું

ઉપડજો હું તને પત્ર લખી આપીશ તે લઈ તું ત્યાં ડેકાણું શોધી તેમને મળી સર્વ પુછી ઘટતો જાહેખરત કરી લેજો. એમાં તને શિખ-વાડવાનું ન હોય.

“ સાહેબ ! બૂલ ન બને. કામ પાડી ખાત્રી કરી બેજો એવા તો ઘણાના બેઠ બેયા છે. ખૂદ પાતાળમાં ઘૂસી જવા પણ હું હિંમત કરીશ તમે નિર્ભયપણે મને કાર્ય સોંપજો. ”

“ તો બે, આજે સાંજેજ તારે આ લખોટો લઈ ઉપડવું તેમાં સર્વ મિના મહેં લખી છે. લખોટાપર આ કૉર્નર રોડનું શીરનામું છે તે ખરાખર યાદ રાખી કાર્ય કરજો, એટલે વાંધો નહિ આવે બોલ અહિંથી તું કયે રસ્તે જઈશ ? ”

“ ઓ હો ! મહેરબાન એટલી પણ મને ખબર નહિ હોય ! રંગુનના શા બાર ! તેને તો વેંતમાં પકડી પાડીશ. કદાચ તે આખું શહેર ગૂમ થશે તો હું તેને ગોતી કહાડ્યા સિવાય ઓછોજ રહેનાર છું ? સમજ્યા ! બાણે કે પહેલાં તો અહિંથી ખારોખાર અજમેર જઈશ. ”

“ વાર અજમેર કયે રસ્તે જઈશ ? ”

“ સીધો અમદાવાદ અને ત્યાંથી પાટણની ગાડીમાં બેસી જઈશ. ”

“ તારું કપાળ ! આમ તો ચાલાક જણાય છે, પરંતુ કોઈ દિન ગયો હોય ત્યારે ને ? ”

“ એટલે સાહેબ શું હું બૂલ્યો ? ના મહેરબાન ! આમ જરા ફરવું પડશે અને આમ ગોધરા થઈને સીધું જવાનું છે; એટલોજ ફેરને ? ”

“ સાવ રૂઝાળ છે ! બોલ રંગુન છે ક્યાં ? ”

“ ક્યાં ! તે દીલ્લી નજીક મહેરબાન, ” કાલકા મ્હેણે તેણે જવાબ આપ્યો.

આ બુલાસો સાંભળી મહમદ ખડખડ હસી પડ્યો. પેટ દાબીને હસ્યો. દસાય તેટલું હસ્યો, અને આખરે ખીજવાઈ બોલ્યો.

“ અલ્યા અહિં રહી ત્હેં ક્યું શું ? જો સીધા જજો કલકત્તા અને ત્યાંથી સ્ટ્રીમરમાં બેસી રંગુન જવાનું છે. સમજ્યો ? ”

“ અરે તમે મને બુલાવો છો કે શું ? મ્હેં નાનપણમાં નક-શામાં જોયું છે કે આખી પૃથ્વીના નકશામાં દીલ્લી અને રંગુનને એક બે તસુનું અંતર છે. તો અહિંનો હિસાબ ગણીયે તો બહુમાં બહુ ૫૦ કે ૧૦૦ માઈલ. આજકાલ રેલવે યવાથી વાંધો શો છે ? વચ્ચે જરા સપાટ મેદાન જેવું ઉજ્જડ આવે છે ત્યાં પાણીની યંત્ર બરી જઈશ એટલે વાંધો નહિ આવે ? ”

“ તારો બાપ મરે ધીર ! સારૂ થયું કે મ્હેં તને મોકલતા પહેલાં પ્રશ્ન કર્યો. બોળારે બોળા ! એ તો મેદાન નહિ પણ દરિયો હતો. ”

“ શું કહો છો મહેરબાન ! દરિયો ! મારા બાપ ! ત્યારે તો ત્યાં માઈ કામ નહિ ! એ તો ખારો સમુદર ! નાનપણમાં મને મારા મિત્રો કહેતા હતા કે દરિયો ઓળંગ્યે ધર્મભ્રષ્ટ થાય. ”

“ અલ્યા લિખ માગી બાધું. અને હવે ધર્મ સંભાળો છે તે ક્યાં બને ? અને દરિયો ઓળંગ્યે પણ શો ધર્મ જવાનો હતો ? ”

“ ભલે હું જઈશ. તમે એમજ કહોને કે તમારે મનેજ ધર-લેવો છે ? ” કહી રોષ સાથે ધીરૂ તેના તરફ જોવા લાગ્યો.

“પણ તુંતો” સાવ અનણ્યો છે જો સાંભળ ? મારે અત્રે કામ હોવાથી ત્યાં જવામાં દીન થવાનો સંભવ છે. વળી ત્હારા જેવો વિશ્વાસ આદમી મને મળે તેમ પણ નથી માટેજ હું તને બતાવું તે પ્રમાણે જઈશ તો વાંધા નહિ આવે માટે તૈયાર થઈને આજજ ઉપડજો ત્યાં સૌ કાર્ય પતાવી વહેલો વહેલો આ તરફ પાછો આવજો.

“ જરૂર ત્યારે તો જ્યારે ખાસ મારીપર આટલો બધો વિશ્વાસ રાખો છો તો, હું જઈશ મહેરબાન; હું સહુ બાઈું છું પરંતુ આતો અમર્યુ જરા તુત ક્યું સમજ્યા; એ સૌ ધીરજલાલ ડીટેક્ટીવ પાસે શીખેલ ?

“હવ તારો ભક્ષો થાય?” કહી મહમદ ધીરૂને ભેટી પડ્યો. આમ કરતાં તેની બનાવટી દહાડી જરા ખસી ગઈ તે ધીરૂએ જોઈ પણ તેમાં જાણે લક્ષજ નથી તેમ તેણે રી દીધું મહમદ સમજ્યો કે માણસ ભોળો છે.

તેજ સાંજે ધીરૂને બગબગ શીખામણ આપી મહમદે પેલો લખોટો તથા બાળ રૂપીઆ બસો આપી કોલાબાના સ્ટેશનથી વિદાય કર્યો. પછી પોતે રાજી થઈ ઘર તરફ પાછો ચાલ્યો ગયો. ઘરેણાંની પેટી ખોલી તેમાંથી કિમતી ધરેણાં કહાડી તેણે ખીસ્સામાં ભર્યા. અને ચાલતી પકડી હાથમાં પીસ્તોલ હતી તે પણ સાચવીને ખીસ્સામાં ગોઠવી દીધી આ વખતે તેણે બીજો પારસી પોસ્ટાક પહેરેલ હોવાથી ધીરૂ પાછો આવી તેને જુએ તો પણ ઓળખી

થકે નહિં તેવું તેવું રૂપ ફરી ગયું હતું હવે તે ક્યાં જાય છે. તે જોવાનું રહ્યું

ઝવેરીને ત્યાં રહેલ નોકર આશીસરે એ દિનમાંતો શેઠાણીનું દીલ જીતી લીધું આશીસરને યરાબર ખાત્રી થઇ કે ઝવેરીની નવી સ્ત્રી મુસલમાન નથી, પરંતુ પકડી આવેલ અમરતો પોતાની મેળે થયેલ મુસલમાન એવી કોઇ હિંદુ જાતીની સ્ત્રી છે, કારણકે તેણીએ જ્યારે જાણ્યું કે મુસલમાનની ભાષા કરતાં પોતાનો નોકર ગુજરાતી ભાષા સારી બોલે છે ત્યારે તેણે ગુજરાતી ભાષામાંજ વાત કરવી શરૂ કરી. બીજે આખો દિન તેણે પોતાનાં બેરાં છોકરાંની વાતો કરી શેઠાણીનું દીલ યરાબર જીતી લીધું આવા ગુજરાતી બોલતા નોકર માટે શેઠાણીને પણ માન હતું તેમ નવી વહુ જણતી.

બીજે દિને સાંજે ઝવેરી કામસર બેરીસ્ટરને ત્યાં ગયો હતો અને તે રાત્રે નાટક જોઈ બે કે ત્રણ વાગે પાછો ફરનાર હોઇ આજે શેઠાણી નવા નોકર સાથે વાતોએ વળગી વખત કહાડવા લાગી.

“અલ્યા ગોકળ! અરે ભુલ્લી જમાલ? બોલ તું મુસલમાન સાથી થયો?”

“પરંતુ તમારી ભાષા પરથી મને પણ સમજાય છે કે તમે પણ મારાં જેવાંજાઓ છો! બેટું ન લગાડ્યો તમારે એમ સાથી કરવું પડ્યું;”

આ જવાબ સાંભળી શેઠાણી શતમા તો હક થઈ મઈ નોકર બહુ માલાક નીવડ્યો પોતે હિંદુ છે તેમ તે જાણી ગયો એટલે તો સાફ થયું નહિં એમ પણ તે સમજી

જાન હવે આપરે નીચ જાત તે નીચજી ! અલ્યા ? મારા જોવીતો ધણી કન્યાઓ અમારી મુસલમાન જાતિમાં છે. તું તે બધીને હિંદુ ગણે એ ચોક્કસ' કહી તેણી ડોળમાં હસી,

“ ભમે બા ! મને તો એમ સમજાય છે. ” કહી જમાલ શાંત રહ્યો.

“ અલ્યા બોલને શાથી મુસલમાન થયો ? વાત કહું જરા અંદર આવતો. મારું દીલ દુઃખે છે. જેતો ખરો જમાલ આ કેડે કંઈ કરડ્યું છે ? ” કહી તેણી અંદરના રૂમમાં ગઈ.

“ ના બા એતો તમારું શયનગૃહ ! શેઠ જાણેતો મને દાર કરે. ” ધિમા અવાજે જમાલે કહ્યું.

“ ચાલ ચાલ ! આવે છે કે નહિ ! બનાવટી મુસલમાન ? ” દમામમાં ફાતમાએ કહ્યું. અને તેણી તરતજ તેનો હાથ પકડી અંદર લઈ ગઈ. નોકર બિચારો ધણીએ માથાકુટ કરી વળ્યો. ‘પણ તેનું કંઈ વળ્યું નહિ. ન છુટકે તે ફાતમાની કેડો દાખવા લાગ્યો.

“ જમાલ તને સાન છે કે નથી ? ”

“ ના જરાય નથી. અને રહે પણ શાથી. ”

“ કેમ શાથી ન રહે ? ”

“ ફાતમાની ફેર બદલીથી ? બીજું શું ? ” કહી તે હસ્યો.

તેજ કાણે બહારથી જુટનો અવાજ આવવાથી આ બધો વ્યવ-સાય અટકી પડ્યો. જમાલ પણ બીજો દારે ચઢને સરકી ગયો.

શયનગૃહમાં એક પ્રારસી હરતે ચહેરે દાખલ થયો. તરતજ ફાતમા તેને વળગી પડી.

“કાણુ બહાલો રૂસ્તમ ? આજે મોકુ કેમ ? બે દિનથી તો તમે જણાયાજ નહિ ને ?”

“ભલે તે સૌ પછી ! પેલો છુટ્ટો ક્યાં શીરીન !” “તે તો ડીટેક્ટીવોની તપાસથી મલકાઈને બેરીસ્ટરની સલાહ લેવા ગયો છે. માટે આજે આખી સારી રાત તું અહિંજ પસાર કરજે હાં રૂસ્તમ !” કહી ફરીથી શીરીન તેને વલગી.

“લે આ દાગીના સર્વ બનાવટી છે. અને તેના બદલામાં પેલા સાચા કહાડી આપ.”

એક પછી એક શીરીન કહો અગર હાતમા કહો તેણે સર્વ બનાવટી દાગીના પરીધાન કરી પેતાના સાચા દાગીના કહાડી આપ્યા. ધણીને હુલવાનો કેવો ધંધો ?

“વાર પેલો નવો નોકર કાણુ છે તે !”

“તે બહુ ભક્ષો આદમી છે. બોળો છે અને ચાલાક પણ છે. સાવચેત રહી કામ કરજે. આપણી બાબત જાણે નહિ. મને તો બદમાસ લાગે છે. હમણાંજ તારી રૂમમાંથી તેને જતાં મ્હેં જોયો હતો.. મારાથી અજાણુ નથી.”

“શું કાન્તિ—”

“ચૂપકર ! રૂસ્તમ બોલ ! બૂલી ગંધ કે ?”

“અરે બૂલી. રૂસ્તમ મારા બૂલી ! હંમે બે દિનથી આવ્યા નહિ એટલે જરા તેની સાથે બેસી વાતો કરી આનંદ લેતી હતી. બિચારો મારો આદમી છે.”

“ભલે પણ આ ઝવેરીને વહેમ તો નથી આવતો ને ?”

“ તે બુદ્ધાને જરાયે વહેમ નથી આવતો. મહે' તેને જરાજર બાંધ્યો છે. આવતી કાલે બનશે તો તેને પેલી દવા આપીશ. ”

“ સાહે ! પણ સાચવીને આપજો. ચાલ એક ચુંબન કરવા દે. ”

“ ના. કોઈ જુવે છે. માટે હમણાં નહિ. ”

“ કોણ જુવે છે તે ! જલદી કર ફાતમા શીરીન ! ”

“ આ દીવો જુવે છે સમજ્યા ! ” કહી ફાતમાએ દીવો બંધ કર્યો. સર્વત્ર રૂમમાં અંધકાર થઇ ગયો. અને તેજ ક્ષણે ફાતમાએ જૂમ મારી કે “ બચાવો અરે કોઈ બચાવો ! મારા બાપ ! મારી નાંખી ! આ કાન્તિ... .. ”

એકદમ નોકર જમાલ હાથમાં પીસ્તોલ સાથે ત્યાં દોડી આવ્યો. તેણે બત્તી સળગાવી દીધી. અને નજર નાંખતાં માલુમ પડ્યું કે ફાતમાના ગળામાંથી લોહી વહેતું હતું. તેણી બેભાન બની જમીન પર ઢળી પડી હતી. અને તેની નજીક દાંત પીસી પેત્રો પારસી ઉભો હતો.

નોકર જમાલને જોઇ તેણે પીસ્તોલનો ખંડાર કરી તુરત ત્યાંથી દોડ મૂકી. ચાલાક નોકરે આવતી ગોળી ચુકાવી દીધી અને પારસીની પૂઠ પકડી. પારસી દાદર ઉંતરી બદાર નીકળતો હતો. તેટલામાં તો પોલીસનાં માણસોએ તેને ઘેરી લીધો અને તરતજ તેને વિના વિલંબે હાથકડી નાંખી લઇ જવાની તૈયારીઓ પણ થઇ ગઇ. અચાનક આ અરસામાં તેની નજર પોલીસના માણસોમાંથી એક પર પડી, અને તે માણસે તેને આમ કરતો જોઈ જવાબ આપ્યો કે-

“ મહમદ માર્સર ! હુંજ આપનો નોકર ધીર હાં કે ? અત્યારે ધીરજલાલ ડીટેક્ટીવ. સમજ્યા મી. કાન્તિલાલ ? ”

“ કાવ્ય તું ધીર ! જરૂર સર્વ ખલાસ. ”

“ ચૂપ કર કાન્તિલાલ જમો તને શોધી શક્યા છીએ, પણ આખરે મુંબાઈમાંજ તને પકડી શકવાથી પ્રભુનો આજાર માનીએ છીએ. ” કહે તો ધીરજલાલનો ઔશીસર જમાલના રૂપમાં ત્યાં દોડી આવ્યો.

“ ધીરજલાલે હાથકડી પહેરાવેલ કાન્તિલાલને લઈ જતાં પ્રશ્ન કર્યો “ કેમ પઠાણ મહમદ ! જોયો આ ધીરજલાલ બહાદુરનો નોકર ! ”

પ્રકરણ ૨૦ મું.

છટકથા !

૦૬૧ લા વાંચકવૃંદ ! તને ખમર પડીજ હશે કે કાબુલી મહમદ તથા પારસી રૂસ્તમ એ બંને એકજ મનુષ્ય કાન્તિલાલ પોતે હતો. જ્યારે કાન્તા નડીયાદ તરફ પોતાની મોજમની સારવાર માટે ગઈ હતી, તે દરમ્યાન મંગળાના પ્રેમમાં પડી તેનાં બાકીનાં ઘરેણાં ડિયાપ્રત કરી તેણે નવું તુત કેશુ કચું હતું, ગ્રાન્ટરોડ રોશન નજીકજ એક લગ્ન મકાનમાં નવસારીથી ડુંકમાં આવેલ કોઈ પારસી દંપતિ પોતાની એકની એક પુત્રી શીરીન સાથે રહેતાં હતાં. કાન્તા સાથે જ્યારે તે વાસદથી પાછો ફર્યો ત્યારે આ દંપતિ પણ તેમનાજ ડાયામાં આવેલ હતું. શીરીન પારસી છોડી હોઈ ખુબસુરત હતી તેનાં વાંકાં પત્તીયાં છેક આંખ સુધી વાળેલ હોઈ મનોહર લાગતાં હતાં. આ સૌ જોઈ કાન્તિલાલે નવા નવા વિચારો ઘડી મુંઝામમાં જઈ કંઈ જાદુ કરવા વિચાર કરેલ.

જે દિને તે મુંઝામ પહોંચ્યો તે આખો દિન પિતાને મુખ ન ખતાવવા માટે તે આમતેમ રખડ્યો. ખીસ્સામાં થોડાક રૂપિયા હતા તે વડે તેણે પારસી ડ્રેસ પણ ખરીદ કર્યો. આ ડ્રેસ તેને પહેરી

જેતાં ધણેજ સારે લાગ્યો; અને લગભગ બધેરના બે વાગે પેલાં પારસીના મકાને પહોંચી ગયો. પહેલાં તો બહારના ઓરડામાં કુખાધ તેણે કંઈક જાણવાના ધરાદાથી અંદર થતો ઘોંઘાટ સાંભળવા માંડ્યો; કારણ અહિં ઓળખીતા માદક જવાનો તેનો ખાસ ધરાદો હતો.

પણ મમ્મા એવણે આય વખટે તાર શું કામ કરો છ ? મને તો લાગે છે કે એવણે એક અંદર બેઠુએટ હોય બહુજ શર- માટો હશે. ”

“ઓઈ ટેમા ગાંડીરે માંડી ગભરાય છ શું ? પતેતીપર આપન તેને અહીં તેડાવી મંગાવી છ. ”

“પન મમ્મા ! તે પન જીવનને નહિ દીધેલ ? ”

“ના કડી બી નહિ પન પેસો પેરતન છ કહેતો હતો કે એ પોણીઓ ખાસ મજેનો લાગે છ બોલી ચાલીમાં પન બહુ હોશિયારી બટાવે ટેવો છ. ”

“ટે મમ્મા પપ્પા પછી ના પાડે તો ” !

“શીરીન ! ડીકરા ગભરાય છ શું ! રૂસ્તમ સારેજ તુંને પરતાવીશ કદાચ વખટ છે ? આજે તાર આવેજ છે છટાંબી આવી જાય પન ખરો. ”

મા દિકરી આ પ્રમાણે વાતચીતોમાં હતાં તેટલામાંજ તેમની રૂમમાં હાથે સફાઈ બંધ લખેજ કાડે લઈ નોકર આવ્યો. કાડે પર રૂસ્તમનું કાડે જેતાંજ શીરીનના હર્ષનો પાર રહ્યો નહીં તેની મા પણ દોડી દોડી બહાર આવી મહેમાનને અંદર લઈ મંઘ પેતાનો મનિ મનાર મુગવાલો માગીને ગાજી ગાયવાળી વેળા તેને જીદગીમાં

પહેલ વહેણાંજ આજ આવી સખ્ય છતાંમાં જોવાથી શીરીનના હર્ષની અવધિજ ન સહી. તેની મા પણ તેને ઓળખતી ન હતી. મેઘ સગાએ નવસારીમાં જાત કરેલ, અને તેને અનુસરી તે રસ્તા છોડીને મુંબઈ આવે રોજ તેડવેલ હતો, પરંતુ અચાનક કામ હોવાથી પોતે આવી શકશે નહિ એવોતેનો તાર સવારના પહોરમાંજ આવતાં મળવાથી શીરીન નિરાશ બની ગયેલ જેથી જ્યારે તેનો આપ બપોરે બહાર ગયો ત્યારે મા સાથે તેણે નિરાશજનક વાત કરવા માંડેલ, તે આપણે જાણી ગયા છીએ, કાન્તિલાલને તો આટલુંજ જોઈતું હતું જેથી તેણે આ ખરી તક સાધી લીધી. હવે આપણે તેને રસ્તા મળ કહીશું.

શીરીનની માતાએ રસ્તામાં જોઈને આપી પોતાની સામે ખુરસી પર બેસાડ્યો. નવો આવનાર મુળમાં શરમાય તે ન્યાયે બદમાસ કાન્તિલાલ પહેલાંતો બોલ્યા ચાલ્યા વગર શાંત રહી આજુ બાજુ જોઈ જાણે ધણે થાકે લાગ્યો હોય તેમ કરવા લાગ્યો. દશ મિનીટમાં તો શીરીન ચાલત્ર હર્ષમાં અને હર્ષમાં આવી પહોંચી. નવા મહેમાને ચા પણ પીધો.

સાંજે ધાર વાગે શીરીનનો આપણુ ઘેર આવીપહોંચ્યો, તે પણ રસ્તાને ઓળખતો નહી હોવાથી તેણે કાન્તિલાલને રસ્તા મળ માન્યો ત્યારબાદ શીરીન તથા તેનો પ્રેમ બંધાય માટે બંનેને માતા પિતાએ કુદા કરવા માટે મોદર કરી આપી તે દીને શીરીન નવા રસ્તા સાથે ગઈ તે ગઈ ૪૨ કદી પાછી કરી નહિ. તેનાં મા આપે ધણી તપાસ કરી પણ તે બર્થ ગઈ જેથી હશે ગયાં છે તો બેઠે હુટો હુટી ગયાં છે એવેલે વાંધો નહી એમ માની તેઓએ સંતોષ માન્યો અને પહેલ કુખ વિસારી દીધું.

આ તરફ કાન્તિલાલે શીરીને આર પાંચ દિન પહેલાંતો કંચનને ત્યાં શાખી અને એકાદ માસ પછી પ્રેક્ષક ઝવેરીને લુંકવા માટે આ ગરીબ બાળાને ભરમાવી તેના પાસે નાંખતાં પણ આ કાચતાન જરાએ અમકાયો નહિ. બોળી બાળા પણ પદ્મસાની લાલચે તેના કહેવા મુજબ કરવા તૈયાર થઈ, અને કાન્તિલાલે રસ્તમ પારસીના ફેસમાં ઝવેરીને મંજાનાં ધરણાં તથા ~~ફેસ~~ ક ઝવેરાત પણ વેચ્યું તથા તેણે આ કંચા રૂ. ૧૦૦૦૦ લઈ સ્થળી દીધી. રસ્તમ તરફથી આવી આવૃપમ કંચા મળવાથી તેને ઝવેરીના ધરમાં પેસવા માટે હંમેશની છુટ થઈ અને રસ્તમે પણ શીરીન અથવા શતમાને સમજાવી તેને ફેસલાવી ઝવેરીનું ઘણું ઝવેરાત છીનવી લીધું તથા તેની જગ્યાએ બનાવરી પણ મુકવા માંડ્યું.

આ પ્રમાણે તેમણે લાંબે વખત ચલાવ્યું. પરંતુ તે દરમ્યાન મંજા તથા કાન્તિલાલનું પોકળ ઉઘાડું પડવાથી કાન્તિલાલ રનના બહાને પહેલાંતો નહીંઆદ તરફ જઈ કાન્તાના કાનમાં ઝેર ફેડી બાવ્યો ત્યારબાદ તેજ દિને મુંબાઈ આવી પઠાણના વેષમાં તેણે રહેવાનું શરૂ શરૂ કર્યું. આવીરીતે કરતાં તેને ધીર જેવો નિમકહસમ મોકર મળ્યો કે જે નોકર શેઠને આખાદ રીતે રંગુન જવાની ઈચ્છા બતાવી આખરે ફસાવ્યો.

પારસીના રૂપમાં આવેલ કાન્તિલાલે આજે આ શીરીને ને બરાબર ચૂસી નાખી હતી. તેની પાસે હવે ગજાની માળા સિવાય કોઈ સાચો માલ હતો નહિ. જેથી શીરીને તે એકલો હાર તો નજ આપ્યો. આ હાર ગમે તે રસ્તે કાન્તિલાલને ભેગતો હતો, જેથી તેણે તકેટ કરી બોળી પ્રેમચેલી શીરીને બ્યારે દીવાનુ બટન વાચ્યું

અને ઓરડામાં અંધકાર છવાયો તેજ ક્ષણે અબળાનું મુખ દાબી તે હાર ખેંચી તોડી લીધો. આ ખેંચતાણથી શીરીનના ગળે હીરાનો કાપ થયો. અને ત્યારબાદ શું બન્યું તે આપણે જોઈ ગયા છીએ

કાન્તિલાલ ને હવાલે કર્યા બાદ શીરીને પણ દવાખાનામાં ખસેડવામાં આવી. ત્યાં ડૉક્ટરે દવા કરી તેને શુદ્ધિમાં આણી. પરંતુ દુકમાજ તેણી પરલોક ચાલી ગઈ. ~~જે~~ વિચાર્યે બનાવડી રસ્તમને ખરા સ્વરૂપે ઓળખ્યો છતાં પયખાસની પુત્રિના શોભે લલચાયાનું આ પરિણામ ! બિચારો ઝવેરીતો પોતાની આબરૂ ગેર આબરૂનાં સમાચારો સર્વ પેપરોમાં આવવાથી અંખવાણો પડ્યો. આ બાબત પેપર દ્વારા રમાનાથ તથા કાન્તાએ પણ જાણી. જેના તરફથી આટલાં દુઃખ વેડવાં પડ્યાં હતાં તે સૌ વિસરી જઈ પોતાને બચાવનાર તે હતો એમ માની તેને માટે કાન્તાને મનમાં દુઃખ થયું. કારણ પેપરમાં ટીકાઓ હતી કે કદાચ તેને ખુનનો બદલો ખૂનથી પણ મળે. પાતર કંચને આ બાબત જાણી હતી છતાં તેણે તે વાત પોતાના મકાનમાં ચર્ચાવા દીધીજ નહિ.

આખા મુંબાઈમાં જ્યાં ને ત્યાં આ બનાવનીજ વાતો થઈ ગઈ કેસ પણ બે ત્રણ દિનમાં ચાલવાનું નક્કિ થઈ ગયું તેની પર નીચે મુજબના આરોપ હતા.

(૧) પિતાનું વિલ શુભ કરી અપ્પર માતાને ઉત્પન્ન કરેલું

દુઃખ

(૨) જે દિને મોહનલાલનું ખૂન થયું ત્યારે તે મુંબાઈમાં જ હતો, જેથી કદાચ તેનો હસ્ત પણ આ બાબતમાં આડકતરી રીતે હોય.

(૨) પર ધર્મ પત્નિ સહ બનાવટી ફોટો કરી અન્યની જીવંતી ધૂળધાણી કરવાનો પ્રયાસ.

(૩) ધીરજલાલના દેખતાં આખરફાર સ્ત્રીનાં ધરેણીની હુંટ.

(૫) શીરીન નામની એક પારસી કન્યાનું ખૂન.

આ પ્રમાણે પાંચ આક્ષેપો પેપરમાં પણ છપાઈ જવાથી જ્યારે શીરીનના માખાપે એ લેખ વાંચ્યો, ત્યારે તેમણે તપાસ કરી દેખાવાના માંથી મરણુ વખતનો તેનો ફોટો મેળવ્યો. ખરેખર તેમનીજ કન્યા શીરીન તે હતી. પારસી દંપતીને ઘણું દુઃખ થયું અને તેમણે પણ ખરાખર વેર લેવાના ઉદ્દેશથી પોતા તરફથી ખાસ કેસ નોંધાવ્યો. આવી રીતે આખરે કાન્તિલાલ ઉપર આક્ષેપો મુકાયા. અને તે સૌ માંથી તેને છુટવાનું હતું. જે દિને તેને કોર્ટમાં ઉભો કરવાનો હતો તેના આગલા દિને સર્વ આક્ષેપોનું લિસ્ટ તેને આપવામાં આવ્યું.

રાત્રિ પસાર થતી હતી અને આખા જગત પર પોતાની આજુ પ્રસરેલી જોષ આનંદ માની રમઝુમ રમઝુમ મધુર સ્વર પેદા કરતી હતી. સર્વત્ર અંધકાર, અને તેના પરિણામે શાન્તિ હતી; છતાં મુમ્બાપુરીમાં વીજળીની રોશની સર્વ સ્થળોમાં હોવાથી અંધકારને ત્યાં પેસવાની હિંમત ચાલતી નહિ.

કેદખાનાનો કેદી ઉભો થયો. પોતાની કોટડી સાચવનાર પોલીસ આ વખતે ધોરતો હતો તે પણ તેણે જોયું. આખી રાત્રિ તેણે એજ વિચાર કર્યા હતા કે કોર્ટ તેને ઓછીજ માફી આપનાર છો માટે ગમે તે રસ્તે છુટકારો કરેજ છુટકો. પોતે કોટડીના સળીઆં પકડી

આરે તરફ બેઠાં સાચાં; પરંતુ તેઢલામાં કાઢને પગરવ ચંવાથી તે પાછો ફરી પથારીમાં પડ્યો.

દુકમાંજ ત્યાં પોલીસ અમલદાર આવી પહોંચ્યો તેણે ઉઘતા પોલીસને જગાડી ધમકાવ્યો. તથા સાવચેત રહેવા જણાવ્યું. કેદીની કાટડી ઉઘાડી તેની ખરાબર તપાસ પણ કરી. કાન્તિલાલને જગાડી તેનાં ખીસ્સાં તપાસ્યાં. તેમાંથી તેને આ વખતે એક બંડલ મળ્યું તે તથા એક હાર તે બંને લઈ અમલદાર આપ્યો ગયો. પોતાની આવી ગલતિ અમલદાર બેઠ ગયો જેથી ખીજેજ દિને રિપોર્ટ ચવાના બચે પહેરાપરના પોલીસનો તો શ્વાસજ છુંટાવા લાગ્યો તેણે બૂલમાં અને બૂલમાં આ બ્રમણમાં કાટડીને તાણું વાર્યું નહિ ત્યાં સૌ ખિના હુચ્યાના સરદાર કાન્તિલાલથી અગળ્યું ન હતી.

પોલીસ બે સહેજ ઉઘે તો પછી પોતાનું કાર્ય સાધવું ઉત્તમ પડશે એ વિચારે તે શાંતજ રહ્યો. તેના મનમાં હજારો કલ્પનાઓ થતી હતી, પરંતુ પાપનું સહજ સ્મરણ ન થતું કે ન થતો તેનો પશ્ચાત્તાપ !

નોકરી જશે અને તેના પરિણામે બેરી છોકરા ટળવળશે એ વિચારોમાં બિચારો પોલીસ ગરકાવ થયો હતો; તેઢલામાં તો તેના મુખપર ઓંચિતો હાથ પડ્યો એક લુગડાવસ્તી તેના હાથપગ બંધાઈ ગયા. પાંચ મિનિટમાં તો બિચારો બેભાન બની જમીનપર ઢળ્યો. તુરંતજ હુચ્યાના સરદારે તેને કાટડીમાં ઘસડી નાખ્યો; અને ત્યાંથી તેની બંડુક લઈ રવાના પણ થઈ ગયો.

સામેજ ખીજે પોલીસ હાથમાં બંડુક લઈ આવતો હતો જેથી એક ઝાડ પાછળ જરા સંતાઈ તેણે તેને જવા દીધો. ત્યારબાદ કેદ-

ખાનાને સલામ કરી આ બહાદુર રસ્તમ ચાલ્યો ગયો. બહાર નીકળી તેણે બંદુક નાખી દીધી, અને ઉતાવળે પગલે ત્યાંથી જ્યાં જવાય ત્યાં ખરૂં એમ ધારી મુંઝીઓ વાળી સીધે રસ્તે પલાયમાન કર્યું, આવી રાત્રિમાં તેને જવાનું પણ ક્યાં હોય ! આખરે તે પોતાની જુની સગી કંચનને ત્યાં મદદ માટે આવી પહોંચ્યો.

રાત્રિના વખતે કંચનના પહેરાગીરોએ દાર ખોલી અધારામાંજ તેને ઉપર જરા દીધો. તેઓ પણ ન સમજ્યા કે આવતાર વ્યક્તિ કોણ હતી. હજી પણ પોતે પારસી કેસમાંજ હતો. ઉપર જઈ તેણે કંચનનો શયનગૃહ માટે જે ઓરડો હતો ત્યાં જવામાં કોઈને પુછ્યું નહિ.

પોતાના ઓરડામાં ઝાંચિંતો પગરવ થવાથી કંચને તુરતજ પોતાના પલંગ પરનું બટન દબાવ્યું. રહેમત તેની ગોદમાં પડેલ હતો તે પણ સજાણો ઉઠી ત્યાંથી કોઈ મહેરબાન ગૃહસ્થ આવેલ હશે એમ ધારી ચાલ્યો ગયો. હવે ઓરડામાં કંચન તથા તરતમાંજ દ્રસાયેલી ચંપા એ બેજ રહ્યાં.

“ આવો શેઠ પધારો ! જરાયે શરમાશો નહિ. આ ઘર તથા આ બક્ષા એ સૌ આપનુંજ માનશો. ” કહી કંચને પારસી સદ્ગૃહસ્થને આવકાર આપ્યો.

પરંતુ તેજ ક્ષણે આ પારસીએ તો કંચન પાસે જઈ તેને ચૂપ રહેવા કહ્યું. ઇશારામાંજ ચકોર વેશ્યા સમજી ગઈ.

“ કંચન ! હું મને ન ઓળખ્યો ? પેપરમાં મારી વાત તો વાંચીજ હશે. ત્યારા માટે મહેં એ સૌ જોખમ ખેડ્યાં તો મારી આ દશા બની છે. હવે હું તારી મદદ માટે અહિં આવ્યો છું. જે

સાંભળ ! મ્હેં તને ઘણી રકમો તથા ધરેણાં આપેલાં છે અને તે ઉપરાંત હજી તને આ ઉપકારના બદલામાં કંઈક તો જરૂર આપીશ માટે મારી માગણી કબુલી મને આભારી બનાવ. ”

પૈસાની વાત સાંભળી કંચને તેને આશ્વાસન આપ્યું.

“ એક ત્યજી હજારોમાં લપટાય તે જીવની આ દશા ! શા માટે આ મકાનને છોડવું પડ્યું ? ”

“ અમૂક કારણોથી અને તે કારણો અનિવાર્ય હોવાથી મારે તેમ કર્યા સિવાય છુટકોજ નહતો. ”

“ હા શાનો હોય ! લાવો તો શું લાવ્યા છો ? ” કહી કંચન ઉભી થઈ.

નક્ટ કાન્તિલાલે પોતાના પાટલુન નીચે ખીજી પાટલુન પહે-
રેલ હતું તેમાંથી રૂપિઆ ૫૦૦ની નોટા કહાડી કંચન સામે ધરી.

“ બલે ! પણ કોઈ જાણે તો મારે માથે જરાય નહિ ”

“ ત્હારા મકાનમાં હું છુપી રીતે રહેવા સમર્થ છું તે માટે હું ફાડી લઇશ. જે પારસી ફેશનને જરા વધારે ચડાવી મ્હેં મુખ સાર કરી મુકેલ છે તો હવે મને એક માથાનો ચોટનો આપ તથા બંગડી પોલકું સાડી વીગેરે વીગેરે આપી દે. ” કહી રસ્તમ બનેત્રા કાન્તિલાલે પોતાનો કોટ ઉતારી નાંખ્યો.

“ પણ અલ્યા ! તમોને તે શોભશે ? ”

“ મરકરી નહિ કર ! જીવનું કામ છે. હું તને ન્યાલ કરીશ. ”
તરતજ ટુંકમાં મી. મહમદ. અગર તો કાન્તિલાલ ફક્કડ બેરી
બની ગયો.

અને આ સૌ બનાવ પેલી, બેદાયેલી, બેદાયેલી, ચંપા પડી

પડી જોતી હતી. કંચને ત્યારબાદ કાન્તિલાલના કાનમાં સહેજ વાત કરી દીધી. પોતે ત્યાંથી દૂર જઈ બીજા પલંગ પર સુઈ મઝ. અને આ નાઠેલો કેદી મરીજ બોળવાયેલી બાળાની મોઢમાં જઈને નિરાંતે બેસી વેશમાં સુતો.

બિચારી હિંદુ સમાજની બોળી ચંપા છેલ્લા પાંચ દિનેમાં અવનવું મુંબાઈ દેખતાં અહિં સપડાઈ ગઈ હતી. તેથી પહેલાં તે તેને ધણું દુઃખ થતું. પરંતુ મનની વ્યથા અહિં કાણુ શ્રવણ કરનાર હતું ? રહેમત નોકરે તે બિચારીને ફસાવી કલંકિત કરી હતી તે કાંટે તે આ બાળાને બહુ સાલતો હતો. વળી તેને બીજેજ દિને તેનું યૌવન કાંઈ વાણીયાના છોકરાને ભાડે અપાયેલું હતું. આવાં કાર્યોથી તેણી પોતાની જાંઘળી પર ધિક્કાર વરસાવતી હતી. અને વિના બોલે ચાલે થતાં સિતમ સહેતી હતી. માથાપ તથા ભાઈ સાંભળતાં રડી રડી તેની આંખો સુઝી જતી, પણ તેની અહિં ક્યાં અસર થાય તેમ હતું ? અહિં તે જરૂર મેળવવાની દુકાન હતી. ત્યાં તેની આંખોના જળની કાણુ પરવા કરે. હાય ! હિંદુ સમાજની એક કન્યકા દુષિત બનાવનાર પાપિણી કંચને આવી રીતે કેટલાંકનાં જીવન હુંદયાં હશે ? અરે કેટલાંકને રખડતાં કર્યાં હશે ! માસી થઈ આખરે કંચને આ બોળી બાળાને ફસાવી. અને એક વખત આમ થયા પછી કાચા દીલની ડરપોક બોળાઓ પણ સમાજની શરમ તથા બીજા અને નિરસ્કારના ભયે અહિં રહેરામાંજ પોતાનું શ્રેય માને તેમાં કોનો લાંક ! સમાજનો સમાજનો અને સમાજનો ! શા માટે આવી રીતે દુઃખી બનેલને મદદ ન કરે એ નિષ્ઠુર સમાજ ! પરંતુ જો કાંઈ આમ : : : અરે અકલંકિત દશામાંજ છટકી આવે તોય સમાજ તે ની

નિષ્ઠા કરે. તેમો હસ્ત પકડનાર તો કોઈ મળેજ નહિ, એટલે જિભારી
 જસાયેલી કન્યાઓ પણ શું કરે ! સમાજમાં દુષિત ઠરી જીવંતી
 મળવા કરતાં આ જીવંતીમાં જે લખાયું હશે તે મને તેમ
 ધારી તેને તો સંતોષ માનવાને રહ્યો. એશક ! કોઈ દિગ્મતવાળી
 અમર તો સમાજની પરવા ન કરનાર તો અહિં બરાબ એસી નજ
 રહે. પરંતુ સર્વની ઓછી એવી માન્યાતા છે ! આમ વિચારતાં અને
 વિહારતાં રાત્રિ દિન જે જખનામાં તે રહે તેજ વાતાવરણમય તેના
 વિચારો ફેરવાઈ જાય તે પણ દેખીતી વાત છે. ગર્હવ સાથે ચાલાક
 પ્રાણી અથવા પણ લાતો મારતાં શીખી જાય છે. તો પછી આતો
 ચંચળ મનની ચપળા ! સરઆતમાં મનમાં હજારો દુઃખ થાય છે તે
 સહુ ભૂલી એજ કલંકિત પતિત અજગાઓ પોતાના જેવી દશા
 અન્યની કરતાં પોતાની દશાનો પછાથી જરાયે ખ્યાલ ન કરે !

એરી વેશમાં કોઈ પુરુષ અને તે પણ હિંદુ જણાતો પુરુષ
 પોતાની પાસે સુવા આવ્યો છે તે ચંપા જાણી ગઈ કંચન માસી !
 રાંડ ? મને છેતરી લાવી છે. અને આમ કરી હવે માંડ જીવન તેણે
 કલંકિત બનાવ્યું છે તો આ યુવક પાસે કંઈ પ્રાર્થના કરી મારો
 છુટકારો યાચું ! તેવો વિચાર તેને થયો. પરંતુ રાંડતો સામાજ ખુણામાં
 ખિલાડીના ડોળા જેવી આંખો કરી પડી રહી હતી એટલે શું મોલવું !
 તેણે કાન્તિલાલની છત્રાને સ્વાધિન બની જવામાંજ અત્યારે ઠીક માન્યું.
 અને ન માને તો પછી ખાસડાંનો માર તો તેને માટે તૈયારજ હતો.
 એટલે વહેલા મોડાં એમ કયાં સિવાય છુટકો હતોજ નહિ. તે આખી
 રાત્રિ વગર બોલ્યે ચંપાએ આ યુવક સાથે માળી.

સવારના પહોરમાંજ ચંપાને શિખવવામાં આવ્યું કે આ વાત

કોઈને કોઈની નહિ જાતે તેના મનમાં પણ આ મુવકના સ્ફોળ સહવાસથી બંધાયેલ વિચારે તેણે તે પ્રજાએ કરના તેને જાન આપ્યું. કંઈનના મુલમાં મંગળા પણ રક્ષણ માટે આવી હતી તે વાત તો કંઈનની ગોઠમણથી છાનીજ રહી હતી. એટલે કાન્તિલાલે કંઈ પણ ભેદ જાણ્યો નહિ.

આ તરફ સવારમાં બધે ચકચાર થઈ ગઈ કે પેલો આઠમ ઉઠાવગીર કાન્તિલાલ પોલીસનું ખુન કરી બાગી ગયો છે. જે પોલીસને જોવાન બનાવ્યો હતો તે વિચારે દવાના ખુન જોરથી મરણ વશ બની ગયો હતો.

ધીરજલાલ તથા તેનો આશીશ્વર પાછા મુંઝવણમાં પડ્યા આખરે હસ્તમાં આવેલ પક્ષી પિંજરામાંથી આબાદ રીતે છટકી જવાથી તેઓ નિરાશ થઈ ગયા. પોલીસ ખાતાની ખે દરકારી માટે તેમને ધિક્કાર આવ્યો પણ શું કરે! આખરે તેઓ પણ પોલીસજી હતા ને ! મુંબાઈના બાહ્ય સી. આઈ. ડી ખાતાને આખા જગત પરના લોકો વખાણે છે પણ તેમને ઉઠાં પડાવે તેવા મુંબાઈમાંજ છે.

કાન્તિલાલનાં આરામનાં દરેક સ્થળે ધીરજલાલ તપાસી વળ્યો. રચનાથને મળ્યો પણ ત્યાંથી શું ખમર મળે ? ખાન વેચવાની ફેરી કરી પણ બે દિન થાકમાંજ વ્યર્થ ગયા.

આખરે પોતે હજીમનો ધંધો પણ સ્વિકારી ખભે કોથળી બરવી દીધી. તેમાં પણ એક દિન વિતાવ્યો.

આ તરફ કાન્તિલાલ જૈરીના વેશમાં પોતાની પાસેનાં ઘરેણાં જાનને અમૂક અમૂક આપી ચંપ સાથે મન મેળવી આનંદ કરતો હતો. જૈરી વેશમાં કોઈ તેના તરફ વહેમાનું પણ નહિ, અને તેને સર્વ

કોઇ કંચનના કહેવાથી કાન્તા કહી બોલાવતું. ચંપાનું મન પણ બેજ દિનમાં કાન્તિલાલને વશ બન્યું. તેની સાથેજ તેણી વખત ગાળવા લાગી બંને એકલાં બેસતાં હતાં, ત્યારે વાતો પણ ઠીક ઠીક કરતાં હતાં. આ સૌ કંચનની જાણ બહાર ન હતું. છતાં આમ કરવાથી કાચી ચંપા પાછી થઇ હંમેશ માટે ઘડાઈ જશે તેથી તે આનંદ માનતી હતી.

પરંતુ ચંપાએ કાન્તિલાલને તેની સાથે છટકા જઇ કામ કરવા પણ સમજાવ્યો, અને કાન્તિલાલે પણ દર દિનમાં તેમ કરવા વચન આપ્યું. એટલે તો બંનેમાં ગાઢ મૈત્રિ થઇ. પરમેશ્વરની ખૂબી એ છે કે ગોટાળા વાળાને અવનવાં પાત્રો પૂરાંજ પાડે છે ! આ વળી કોઇ બાકી હશે તેને હવે બોળવવા માંડી, એક ઈન્જને જીવે નહિ તો ગમે નહિ. સાથે ખાય સાથે બેસે અને સાથેજ રમે રંગ ભાત ભાંતના ! જેથી દીલ ટુંકમાંજ ગાઢ પરિચયમાં આવ્યાં. હવે ચંપાએ પોતાનો સર્વ ઇતિહાસ કાન્તિલાલને જણાવ્યો. કાન્તિલાલે પણ કહ્યું કે પોતે તેનીજ જાતનો હતો, જેથી લગ્ન કરવામાં સહેજ પણ વાંધો નહિ આવે, અને રંગુનમાં તેની મોટી દુકાન છે, ત્યાં તેને તેડી જશે. એટલે કોઇ વાત પણ નહિ કરે. બિચારી ચંપાએ સંતોષ માન્યો કે હશે નસીબ કરે તે ખરું. પરંતુ વેશ્યાની જીંદગી ગુજરી હજારોને પછસા ખાતર યૌવન ભાડે આપી લાજ હુંટાવા દેવી તેના કરતાં અજાણ્યા સાથે વિવાહ ગ્રંથથી જોડાઇ જવું તે ઉત્તમ છે. તેમાં આ તો વળી પોતાની ન્યાતનોજ હતો એટલે ધણું ઠીક હતું. માતાપની આગળ ખુદ્દા તો થયાંયજ નહિ, કારણકે તેઓ સમાજ બીકે પુત્રિ પર હેત હોય છતાં તેને બોલાવે નહિ એક દિકરી ગઇતો ખર્ચનો ખાડો થતો મળ્યો.

આ પ્રમાણે તેમણે ચાર દિનો ત્યાં વિતાવ્યા. હવે કંચન બે રાત્રિયાં તેમને એકાંતજ આપતી હોવાથી વાતો માટે ધણી છુટ રહેતી. એકબીજાના દીલમાં પ્રેમ બંધાયો છે જેથી કંઈ ભુલું પરિણામ ન આવે તે માટે પણ તે પરવા રાખતી હતી. ચોથા દિનની રાત્રે તેણે પાકી રીતે તેમની તપાસ કરતાં કંઈ કંઈ બેઠ બાંધ્યો.

કાન્તિલાલની સોડમાં લપાયેલી ચંપા તેને કહેતી હતી કે “ તમે બધાં ધરેણાં આ રાંડને આપશો ત્યારે મારે માટે શું ? હવે ના આપશો એ તો માગે પણ તમે મારો વિચાર નથી કરતાં આપણે હવે ટુંકમાંજ જીંધએ, બાળ્યું તમે તો આજસુનાં પીર છો.”

કંચન સૌ બાબત સમજી ગઈ કે ‘ આ લોકોએ નાશી જવા માટે ધરાદો કર્યો છે. વળી ટુંકમાંજ ભોળી ચંપા હવે બરાબર લાયક હાવ લાવવાળી બનેલ છે. માટે હવે તો તેઓ કંઈ પણ સાહસ કરે તે પહેલાંજ આ બાબત બંગાળીને પોલીસના હાથમાં આપી દઈશ એટલે પત્યું; કે જેથી ફરીથી ચંપાનું નામ ન લે.’

“ હા હવે બહુ તો બે ત્રણ દિનમાં આપણે જીંધશું. પરંતુ તે પહેલાં તું કંચનના દાગીના ઉપાડી લાવીશ ? આપણાં ધણાં ધરેણાં તેની પાસે છે. ચંપા તું ન મળી હત તો મારી જીંદગી આમ ખલાસજ થાત. પ્રભુએજ મને અહિં દોર્યો છે. ”

“ ના ! ના ! બાળ્યું એવું ન કરાય.” કહી ચંપા ચૂપ બની. બધે શાંતિ છવાઈ ગઈ. ચુંબનના અવાજે કંઈ કંઈ આવતા હતા. આ સૌ નિહાળી કંચનનો મિનજ બસી ગયો. તેણે તેજ ક્ષણે વિચાર કરી નાંખ્યો કે ‘ સવારમાંજ તેને પોલીસને તોળે બનાવી ચંપાને બરાબર શિખામણ આપીશ કે તે તો એક પાકો ઠગ છે.

જેથી તેને બરમાત્ર વાર નહિ લાગે. હુએ માફ નાખોદ વાળવા બેઠો છે. જોને ચાર દિવસ તો જાને ચીખાવલી બનાવી દીધી છે.”

સવારના પહોરમાં કાન્તિલાલે સ્ત્રી વેશમાં નીચલા માથે ખેંચી ચા પીતો હતો, જાને ચંપા તથા કંચન હિપર ત્રિજો માથે હતાં. કંચનની દૃષ્ટિ રસ્તામાં જનાર લોકોપર ફરતી હતી. જેથી ચંપા સમજાતી હતો કે કોઈને બોલાવવા માટે આમ કરતી હશે. પરંતુ કંચને તો તરતજ ચંપા ઉભી હતી તે જોયા સિવાયજ દાસીને કહ્યું કે “અલી કૃષ્ણા ! જા પેલા હજમને અહિં બોલાવી લાવ. જો ન આવે તો તેને કહેજો કે તારું કાર્મ અહિં ફળશે માટે ચારી બાહ તને ચોક્કસ રીતે અહિં બોલાવે છે તો સજ્જ બની આવ.”

કાસી આવી ગઈ. ચંપા આ પ્રમાણે સાંભળતી હતી તેમણે કંચને પશુ જાણ્યું નહિ. ચંપાના મનમાં એમ થયું કે “આ રાંડ આ હજમને પશુ નહિ મૂકે ! એના બાપ લોક નગરશેઠ અહિં આવી ખર્ચે મૂકે છે મજુ રાંડ નીચ તે નીચ. ચાલ કાન્તિલાલને જરા આ લોક બતાવું. આનંદ થશે જાને એ જહાને એમને એક દપ વધારે ચા પશુ પીવાડું ત્યારે ખરી.” આવો વિચાર કરી તેણી તરતજ ત્યાંથી ધીમે રહી નીચે ચાલી ગઈ.

ચા પીતાં સ્ત્રી વેશમાં સજ્જ બનેલ પ્રિયતમ કાન્તાના રૂપે રંગાયેલ કાન્તિલાલની કાનપટી આમળી તેણે આ દ્રશ્ય તરતજ તેને ખારીએથી ખસાવ્યું.

“હુએ તો ખરા બહાલ ! અરે સુલી કાન્તિલાલ ! આ રાંડે પેલા હજમને મોતમો છે. દેસો પેલી દાસી તેને વાત કહે.” કાન્તિલાલે ચંપાના કપાળ ઉપર આંગળી મુકી તે તરફ જો બેસાંજ તે

ચમક્યો. ચંપાને ભેટી પડ્યો. ચાના કપ ત્યાંજ જમીન પર નાખી દીધો. જેટલું ભેટાય તેટલું તે ચંપાને ભેટી પડ્યો. ચંપાએ પણ હસતાં હસતાં તેને દબાવ્યું તેટલો દાબ્યો. હજમ એક પોલીસને ધસારો કરી દાણી પાછળ પાછળ આવવા લાગ્યો.

“ વહાલી ચંપા હું જાઉં છું ! પ્રભુ કૃપાએ તને આ નકાંચારમાંથી છોડાવીશ. ગલરાઇશ નહિ. એ મારો દુસ્મન છે, ” કેદી કાન્તિલાલ ત્યાંથી ખસવા લાગ્યો.

ચંપા સર્વજીના સમગ્ર ગઘ, કારણકે છેલ્લા દીનેજ તેણે સર્વ હકીકત કાન્તિલાલ પાસેથી સાંભળી હતી. પ્રેમ ક્યાં જુલો જુવે છે. ! ચંપાને તો કાન્તિલાલ માટે છતાંયે અભિમાન હતું ! શા માટે ? પ્રેમના બંધને.

“ ભલે મને જુલશો નહિ. પણ લો આ મારો કિંમતી હાર ! તે તમોને કામ આવશે મારી શીકર કરશે નહિ. પ્રભુ કરશે તે ખરું. ” રૂદન કરતી ચંપાએ નિરાશ બની જવાળા આપ્યો.

તરતજ ઐરીના વેષમાંજ તે હાર લઈ અશ્રુભીની આંખે કાન્તિલાલ ત્યાંથી છટક્યો. ચંપા નેમી સાફ કરી ઉપર ચાલી ગઈ. એ ત્રણ મિનીટમાં તો પેલો હજમ ત્યાં કાન્તિલાલ સાથે આવી પહોંચ્યો. તેની પછવાડે એ ત્રણ પોલીસો પણ દાયકડી સાથે બંધુક લઈ ધાડ મારવા આવતા હતા.

“ મી. ધીરજલાલ તમો સહેજ મોડા થયા; હું બહુ દિલગીર છું. જુવો પેલો તમારો કેદી કાન્તિલાલ ઐરીના વેષમાં દોડ્યો જાય. અરે જુવો તો ખરા તેણે તો મોઢર ભાડે કરી. જાવ દોડો તેજ

કાન્તિલાલ છે. અહિં આશ્રય લેવા આવ્યો હતો. મેં તેને ફસાવી રોક્યો પણ વહેંભાઇ જવાથી છટક્યો છે. મારે દોડો ! કંચને મોટર તરફ જોતાં જોતાં હિતાવળમાં આંગળી કરી જણાવ્યું.

“યસ ! યસ ! એજ દોડો જાઓ એ મોટરને ઘેરે !” કહેતો હજમના રૂપમાં આવેલ ધીરજલાલ તરતજ રવાના થયો. દ્વાયવરને નીચે કામ સર મોકલી આપી પરિચીત કાન્તિલાલના રૂપે અનેક કાન્તાએ મોટર હાંકી મુકી. કંચન એટલુંજ ખોલી કે “ છટક્યો ! છટક્યો ! ”

અને પોલીસના માથુસોએ સીટ પર સીટો મારી ધાંધલ સાથે તે મોટરની પુંક પકડી. પણ આતો દોડવાનું હતું, જ્યારે પેલાને તો યાંત્રિક બળ હતું.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

—(૦)—

‘ માયા મંદિર, ’

—(૦)—

ગુણ પ્રકરણમાં અનેક હકીકત બાદ પોલીસે ઘણી તપાસ કરી, છતાં કાન્તિલાલનો પત્તો મળ્યો નહિ. સર્વ સ્થળે તેના ફોટા પણ ધનામ આપવાની જાહેરાત સાથે ચોટાડવામાં આવ્યા, પણ તે સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નિવડ્યા. આખરે એક બે માસ પછી આ બાબત વિસરાવા લાગી.

ચંપાને શરૂઆતમાં મમે તેવો હતો, છતાં કાન્તિલાલ બહુ સાંભળી આવતો. બહુ સાંભળી આવતો. એકાન્તમાં બેસી તેને સંભાળી તથા તેની નિંદા ન સહન થવાથી તેણી રેતી હતી. ચોર હતો, ખૂની હતો, કગારો હતો, લુચ્ચો હતો અને છોટો વેશ્યાગામિ હતો છતાં પોતાનો કરેલ હતો તેથી આ પ્રેમધેવી તેને વિસરતીજ નહિ. કંચન આ સર્વ ભેદ જાણી ગઇ હતી, અને તેથી તેણે ભાતભાતનાં નાનાવિધ સાધનોથી ચંપાને આનંદિત બનાવવા બહુજ કાળજી લેવા માંડી. પણ તેની કંઈ અસર થતી નહિ.

સ્વપ્નમાં પણ બસ કાન્તિલાલની મૂર્તિ તેની નજરમાં રમતી હતી, તેની મીઠી ગોદમાં સ્વપ્નસુખે સુખ માનતી હતી, પરંતુ

વચ્ચેનો લોપ થતાં તે હતાશ થતી. પ્રેમ યોગ આંધળા છે પ્રેમના
 પંથ પ્રેમિજ જાણે પ્રેમને ન હોય જોવાનું સાન કે ન હોય બાન !
 ન હોય તેને જોવાની હાલત, કે ન હોય સૌંદર્ય. કુદરતનો જે
 પ્રેરણેલો પ્રેમ તેજ દૈવે પ્રેમ. વાસનાનો પ્રેમ શા કામનો ? પ્રેમ
 માટીમાં પાણી પાવાથી પેદા નથી થતો કે બજારમાં પણ નથી
 મળતો. મોંઘું મૂલ આપે પણ નથી મળતો. તેનો વાસ ક્યાંય પણ
 નથી. અને છે તો સર્વત્ર છે મહારાજનધિરાજ માલવાધિશ નૃપજન
 મુંજ કેદમાં પણ મૃણાલના પ્રેમ પાછળ ગાંડા બની તેની અસહ્ય
 શિક્ષાઓ ભોગવતા જરાએ ન અચકાયા તેનું કારણ શું ? મૃણાલે
 પહેલાં તો તેમના પ્રેમને નહિ પિછાની મુંજને તરછોડ્યા; પરંતુ
 ત્રિદિન મુંજ તેના નામની જ પધારણા જપતા હોવાથી આખરે
 દુરમનની બહેન હતી, છતાં મૃણાલે મુંજને હૃદયદાન દીધું. અહા
 દેવો પ્રેમ ! કેદખાનામાંથી નાસી છુટવા માટે રસ્તો હતો છતાં
 પ્રેમવતી પાછળ પ્રેમાધિન બની રાજા મુંજ મૃણાલ સિવાય નાસી
 છુટવા તૈયાર ન થયા આનું નામ અલૌકિક પ્રેમ ! આવાં પ્રેમ
 સરિતા વહેવનાર સ્ત્રી પુરોને હજારો વાર ધન્ય છે ! પ્રભુ તેમને
 સદાય મદદ કરે. મુંજે આખરે મૃણાલને સમજાવી ભોંયરામાંથી
 નાસી છુટવા સંમત કરી, પરંતુ દૈવ ઈચ્છાથી પુટકાટ થવાના
 સમયે તેઓ બંને સપડાઈ ગયાં. આ વખતે મૃણાલને દુઃખ થયેલ
 પરંતુ મુંજને તો મૃણાલના સહવાસમાં કંઈ દુઃખજ નહતું. શો
 એનો પ્રેમ ! મૃણાલ પાછળ પ્રેમાતુર બની તેનું દીલ આખરે જતી
 રાજા મુંજે પોતાના પ્રાણનું બલીદાન આપ્યું; તથા તેની પાછળ
 પ્રેમધેલી વનિતા મૃણાલે પણ તેના અલૌકિક પ્રેમની કદર કરી

પ્રાણવલ્લભના ખૂનીનું ખૂન કરી એકજ ચિતામાં શયન કરી
અગ્નિને પોતાના દેહનું ભક્ષણ દીધું, પ્રેમ ક્યાં જીવે છે હાલત ?
કે તે ક્યાં જીવે છે વૈભવ ? તેને તો દીલ જોવાનાં રહ્યા દીલની
કદર તો પ્રેમિજ કરે, પ્રેમનાં દરદો ખરા પ્રેમિ, સિવાય પિંજાને
પણ કોણ ?

આ પ્રમાણે શરૂઆતમાં કાન્તિલાલની વિરહવ્યથા બહુ સાક્ષી
કંચને કાન્તિલાલ બાબત તેને બહુ બહુ આડી અવળી વાતો કરી,
પણ તેની પર તેનું લક્ષ સહેજ પણ ગયું નહિ. તેણીએ પોતાની
સાથે કોઈ વાત કરે તો તે પણ લક્ષમાં લેવાનું બંધ કર્યું; જેથી
કંચને ઉદાસ થઈ આખરે સીધો રસ્તો છોડી અખાને દબાથથી વશ
બનાવવા માટે પ્રયત્ન કર્યો. પોતે અહિં સપડાયેલ હતી, અને તેને
હવે કોઈ છોડાવનાર અગર તો પોતાની જાતે ચાલી આવ તો કોઈ
તેનો હસ્ત ગ્રહવા તૈયાર ન હતું, તેણી તેણે કંચનની ઇચ્છાઓને
અનિચ્છાએ તાબે થવા માંડ્યું. વાતાવરણના પાસે તેનો કાબુ ગયો,
પણ તેના દીલમાંથી કાન્તિલાલની મૂર્તિ તો ખસીજ નહિ. તેણે
તેનો હૃદય વલ્લભ બન્યો હતો. દેહનું ગમે તે થાય તેની તેને
પરવા કર્યો ક્યાં ચાલે તેમ હતું ?

આ પ્રમાણે વખત વિતતાં કાન્તિલાલના કંઈ સમાચાર મળ્યાં
નહિ છતાં, ચંપા તેની મૂર્તિ તો પૂજ્યાજ કરતી. અહા ! પ્રેમ
તારી જાદુઈ કરામતની શી બલિહારી, છે ! જગત માહે તો કોઈ
પણ એક વાર પ્રેમ પુષ્પની સુપરિમલ સુવાસનો ભોક્તા અને તે
પુત્ર કેમ કરી પ્રેમની જાદુઈ મોહભળમાંથી છુટી શકશે નહિ.

ચંપા અતે કાન્તિલાલ તેનું જવલંત ઉદાહરણ છે, એક કેવો પાપી મનુષ્ય છે જ્યારે આ પ્રેમધેલી અબળા તેની પાછળ કેવી ઝુરી મરે છે. પોલીસની આખે ચડ્યો, છતાં તેના દીલમાંથી તો નજ ખસ્યો. જ્યારે જ્યારે મકાનમાં કેઈ તેની નિંદા કરતું; ત્યારે ત્યારે તે મનમાં બે ચાર ગાળો બાણબણી જતી.

ઉપર મુજબ વખત પસાર થતાં મંગળાએ એક પુત્રિને જન્મ આપ્યો તે આપણે જોઈ ગયા છીએ. ત્યારબાદ ગુજરાન માટે તેણીએ ચંપા સાથે માયાના નામે નાચ શીખતા માંડ્યો તે પણ આપણે જાણીએ છીએ. પોતાનાં પાપ સંભારી માયા કેટલું દુઃખ વેઠતી હતી તે હવે વાંચકથી અનુભવું નથી રહ્યું. મર્યાદા સમજી આડો વહેવાર ચલાવ્યો તો આખરે તેને અહિં નર્કાગારમાં સપડાઈ વખત વિતાવવો પડે છે. પાપ કર્મ કર્યા છતાં લોક લાજ હજી તેનામાં હતી. તો કોઈ દિન ઉત્તતિ થયા સિવાય ન રહે ચંચળ ચિત્તડાની ચકોરીને ફસાઈ પડતાં વાર ન લાગે; કિન્તુ એક કે બે કડવા ઝેર જેવા અનુભવ પ્રાપ્ત થતાં તે સૌ બલા આપો આપ વિસરી જવાય આખો સંસાર આજે માયાને માયાહીન દીસતો હતો. અંતરનાં સગાં કોઈ હતાં નહીં અને હોય પણ શાનાં ! જુદા જુદા દેહવાળા એક ચૈતન્યુરૂપ જીવોને જેવો દેહ તેની વાસના કરવી પડે છે. આ સંસારસાગરમાં હજારો વહાણો દરરોજ વેપાર અર્થે અનુકુળ પવન જોઈ અંપલાવે છે, એ સાગરમાં લોભ, મોહ, માયા, મદ મસ્તર વીગેરે ભાત ભાતના જુદા જુદા ટાપુઓ લીલીછમ લીલોતરી સાથે આવ્યા છે, વહાણુવરી આ સૌ લલચાવનાર ટાપુ ત્યજી સીધો જાય તો તો ઠેક મુક્તિપુરી બંદરે પહોંચી સારો માલ ખરીદી શકે. પરંતુ હજારોમાંથી આમ કરનાર

તો મણ્યા ગાંઠ્યાજ અન્ય સર્વ જીવો દુંકી લાલચોમાં ફસાઇને પોતાનાં વરાણને ખરાખે ચઢાવી દઈ પછીથી પશ્ચાતાપ કરે છે.

એ પ્રમાણે મિચ્યારી માયાની પણ દશા બની. તેણે ઝંપલાવ્યું પરંતુ તેનું નાવ ખરાખ રસ્તે ચઢવાથી તેને મુક્તિપુરી અંદર જડ્યું નહિ, એટલે આખરે અર્ધપંથથી પાછા ફરી હવે તેણી ધીમે ધીમે સાચવી સાચવી ડગ બરી સારો માલ ખરીદી ઉત્તમ વેપાર કરવા માટે જાય છે ભૂતકાળનાં કાર્યો તેને પણ બહુ સાલતાં હતાં, જે પુરૂષ માટે પોતાની અધોગતિ થઇ તેજ પુરૂષ માટે સહાધ્યાની ચંપા વિરહ વ્યથા ભોગવી એકાંતમાં શ્રાવણ ભાદ્રપદ વરસાવે છે, તેની તેને બિલકુલ પણ ખબર ક્યાં હતી ? કેવો વિરોધ ભાવ ! એકે તેમાં કંટક જોયા, જ્યારે બીજાએ તેમાં ગુલાબ દીઠું ! ગુલાબો કંટકતો ખરાજ ! પણ ગુલાબ પ્રત્યે જેને પ્રેમ છે તેને કંઈક જોવાની નવરાશ ન હોય.

ચંપા તથા માયા બન્નેએ ધીમે ધીમે નૃત્ય કળામાં નિપુણતા મેળવવા માંડી કુમારી કન્યામાં અને અત્યારની ચંપામાં આસમાન જમીનનો ફેર પડવાથી ચંપાને કોઇ ઓળખે તેમ ન હતું. વળી પુત્રિ પ્રસવ બાદ માયાનું શરીર મુળમાંતો પાતળું હતું છતાં વધારે પાતળું બની બહુ રમણિય બન્યું હતું તેણીને પણ અત્યારે કોઇ ઓળખી શકે તેમ ન હતું નૃત્ય કળા ધીમે ધીમે શીખતાં લગભગ ૪ થી ૬ માસ વિતાવ્યા તે દરમ્યાનમાં ચંપાના કરતાં પણ માયા નૃત્યમાં પહેલે નંબરે આવી ત્યારબાદ તેમને સંગિત માટે તૈયારીઓ કરવાની હતી તેમાં પણ માયાએ સારી નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી હવે તે પોતે આબાદ નૃત્ય કરનારી નર્તકી બની. કોઇ કોઈ વખત કંચનને ત્યાં ટોળે મળતી

પાર્ટીમાં તુલ્યો માટે તેને આગ્રહ થતો છતાં શરમને લીધે તેણી એક ડગ પણ ભરતી નહીં. સંસારથી અજાણી ચંપા હૈયામાં કાન્તિ-લાલ રાખી બહાર પાડી નાચ ગાન કરી પ્રેક્ષકોને આનંદિલ બનાવતી હતી ચંપાના કરતાં મયા ઘણી ચાલાક હતી છતાં તેણી આજ સુધી બહાર પડી નહીં હોવાથી ચંપાના વખાણ મુક્ત કંઠે કરી લોકો પતંગીઆં માફક તેની પર શીદા થઇ બે ઘડીની મોજ માટે હજારોનું જળ બનાવતા હતા.

આ પ્રમાણે થવાથી ચંપાને પણ આ બાબતનો ચર્ચકો લાગ્યે અને તેણે હવે શરમ કે લાજ સિવાય કંચનના કથનાનુસાર વહેવાર છુટથી ચકાવી ના શરમા છાટકા પૈસાદારોને હુંટવા માંડ્યા સૌ પતંગીઆમાંથી એક બેની બરાબર કસેટી કરી તેમને બરાબર તાવી તંપાવીને નીચોવી લેતી આવા વ્યવસાયે કાન્તિલાલની છબી ધીમે ધીમે દુર થતી હતી, છતાં કોઇ દિને તે સાંભળી આવતો હતો.

આજે આપણા પરિચીત રમાનાથને ઘેર આનંદ હતો, કારણકે કાન્તાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો હતો. સરલા જેદાણીના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે દેરાણીના પુત્રનાં ઓવારણાં લીધાં. અતુલમ સૌંદર્યવાન પુત્રનો જન્મ પિતાને પણ આનંદ જનક લાગ્યો. કાન્તા પતિ માટે પતિ રમાનાથ છુટથી પૈસા પણ વાપરવા લાગ્યો. પ્રભુ કૃપાએ મોટો પુત્ર શશી પાંચ વર્ષનો થઇ એની મેળે ગેલગમ્મત કરતો હતો ત્યાં તો પ્રભુએ બીજે પુત્ર સોંપ્યાથી પતિને ધેત્રો પતિ આનંદ ! આવી કર્ણ જેવો દાતાર બની દાન પણ કરવા લાગ્યો.

પ્રભુએ રમાનાથના તરફ જોવાથી મુખાઇની કમાણી લગભગ ૧૫૦૦ ઉપર ચાલી ગઇ હતી. એટલે પતિએ ના કહ્યું છતાં ખાસ

ઓળખીતાના દબાણથી રમાનાથે આજે જલસો કરવા માટે વિચાર નક્કી કર્યો. મકાનમાં આમ ધમાલ થવાથી પતિને ખસેલ થશે, જેથી તેણે આ જલસો તથા મુંજરો પહેલાં તો કોષ હોટલમાં કરવા ધરાદો કર્યો. પણ પાછળથી એક બે ખાસ મિત્રોની સલાહથી પ્રખ્યાત બનેલ કંચનનાં મકાનમાંજ નક્કો કરવામાં આવ્યો. લોક જાણતા હતા કે કંચન એક નાયનારી હોષ દીલમાં સાફ હતી, એટલે નાયનારીને ત્યાં જવામાં તેઓ વાંધો ગણતા નહિ. પરંતુ આ બધાં પુતળાં કેવાં હતાં ને તો તેના નાણુક પણ લોહચુંબક જેવા હાથમાં સપડાઈ ફસાયા હોય તેજ જાણે.

બરાબર બંદોબસ્ત પ્રમાણે રાત્રે નવ વાગે પાડી ભેગી થઈ ગઈ. કંચનનું મકાન વિશાળ હોવાના સમયે તેમાં લગભગ ૨૦૦ થી ૨૫૦ માણસને ભેળા થતા જરાયે અડચણ પડી નહિ. વિશાળ મધ્ય ઝોરડામાં બરાબર સાજ કરી મુંજરાની ગોઠવણ થતી હતી. ચારે બાજુએ આર્થરના રાઉન્ડ ટેબલ માફક ખુશીઓ તથા નાનાં ફલ તથા પકવાનથી ભરેલ ડીસો નજીકજ સામે ટેબલો પર ગોઠવવામાં આવી હતી. બરાબર વચકા ભાગમાં નાય માટે બંદોબસ્ત કર્યો હતો. અહિં તબલચી તથા સારંગીવાલા મીયાં તો ક્યારનાએ આવી ભરાઈ ગયા હતા. સર્વ મંડળ પણ રમાનાથની વાહ વાહ ઉચ્ચારતું ઉચ્ચારતું નાયની રાહજ જોતું હતું. એક બે હિતાવળીયાઓએ તો ઊમ પણ પાડી કે “ચાલો હવે નૃત્ય ચાલુ કરવા દો; વખત વીતી જાય છે.”

અહિં આ પ્રમાણે ધમાલ થતી હતી, ત્યારે બીજી તરફ કંચન માયાને સમજાવી તૈયાર કરતી હતી. નાયનારીનાં કપડાં જીણા મલ

મલથી પણ આરિક પહેરતાં માયાને સહેજ પણ રૂચું નહિ; એટલે તેણે કંચનને સાફ ના પાડી ચંપાને લઈ જવા માટે અરજ કરી

“ મોઘ ! આ પ્રમાણે દરરોજ કરીશ, તો તું કોઈ દિન નુત્ય કરી શકવા શરમ નહિ લ્યજી શકું. માટે સમજીને આજે તો તારોજ નાય બતાવી આ ટોળે મળેલને રીઝવ. તેમાંજ આપણી શોભા છે. જો ત્હારા નાયની કેટલી કિંમત થાય છે તે ત્યાર પછી તું કદિ ના નહિ પાડે ! ”

“ બહુ કંચન ખડેન ! આજે નહિ. કાલે હું જરૂર નાય કરીશ. આજે તો ચંપાને લઈ જવ. જીવોને આ બાળકી કલાં પણ રડે છે. તેને માની દશા સારી નથી લાગતી. ” કહેતાં માયાની આંખમાં અશ્રુ આવ્યાં.

કંચને તે અશ્રુઓ પોતાના પાલવવતી સાફ કરી માયાને જરા સમજાવી આખરે તૈયાર કરવા માંડી. બહાર ખૂમો પડતી હતી, તેથી માયાનું મન તો કામજ ન કરતું. આજે જાંદગીમાં પહેલ વહેલો નાય કરવાનો હતો, જેથી તેનું દીલ ઘડઘડ ઘડ કર્યાં કરતું હતું. તેને એમજ થયું કે “ આ નૃત્યકળા ક્યાં શીખી? રાંડ કંચન હવે દરરોજ આ સાલ ધાલી ખેસી સતાવ્યા કરશે ! ”

જ્યારે માયાએ વશે કે કવશે હા પાડી ત્યારેજ કંચન બહાર આવી ગઈ. માયાએ પોતાનો નર્તકિનો ફ્રેશ આયનામાં જોયો, આરિક વસ્ત્રોથી તેની મર્યાદાનો લોપ થતો હતો તેથી તેને બહુ ખોટું લાગ્યું. પણ પ્રભુ ઇચ્છા બલવાન ! “ નાય કરતાં કરતાં મારી જીભ કેમ ઉપડશે ! અરે પ્રભુ ! મારા પગજ કેમ ચાલશે? અત્યા-

રથીજ આમ હું થરથરું છું તો ત્યાં આગળ મારી શું દશા બનશે ! હાય મોહનલાલ ! તમે મને આમ જોઈ જોટું નહિ લગાડો ? પણ પ્રભુ ! હું શું કરું ? મારે હવે એક પણ રસ્તો નથી પવિત્ર જીવગી ગુજરી નૃત્ય કળાથી ગુજરાન કર્યા સિવાય મારે હવે શું જીવન પૂરું કરવાનું સાધન છે ! જો કદિ આજે નાચ કરવા ન જઈ તો પણ કંચન મને આ મકાનમાંથી રળ આપશે એટલે મારી દશા તો એની એજ ! ”

આમ વીચાર કરતી માયાએ બાળકી કલાને જોળામાં લઈ જાતી સરસી દાખી. બાળકી હસવાલાગી, પરંતુ માતાને હાસ્યનો વખત નહોતો. તેનેતો જીવ જતોહતો. તેણે બાળકી કલાને જોળામાંજ દાખી પયપાન કરાવતાં કરાવતાં અશ્રુ વરસાદથી તેને લીંબવી દીધી. એટલામાંજ વળી કંચન ત્યાં આવી પહોચી.

ચાલને ! બબ્બું ! આમ શું કરે છે ? લાવ કલાને ! ચંપા સાચવશે. બે કલાકમાં શું થવાનું છે મોઢ ! મારા સમ જો લોકો રૂપ કેવું સરસ દેખાય છે ! આવી નૃત્ય કરનારી તો મહેં કદિ જોઈ નથી. આજે જરૂર કોઈ જન્મનાં પૂણ્યે તારો ભવ સુવર્ણ-મય બનવાનો છે તે ચોક્કસ છે. માયા ! બહેન ! માયા ! ચાલ હવે.” કહી કલાને તેણે ઉપાડી લીધી.

“ તમે મને મારી નાંખો તો સાંઝે ! પણ કંચન બહેન ! આજે મારા પગજ નથી ઉપડતા ! ”

“ એ તો પહેલાં એમજ થાય ! અમેને ક્યાં અમારો અનુભવ નથી ? નવોઢા નારી પહેલ વહેલી પતિ પાસે હર્ષસહ જાય છે જતાં તેની અભિસારીકા બનતાં શી દશા થાય છે, ! તે તારી

જાતીથી કંઈ અજાણ્યું છે ? તો પછી આપણે સ્ત્રી જાતિ અને વળી નૃત્યનો ધંધો ! તેમાં શરમ શી ? ચાલ ચાલ ગાંડીને ગાંડી ! હવે તો બહુ મોડું થયું ! ”

“ ના ! હું તો નહિ આવું ! તમારે ફાવે તો તમે નાચી શો અગર તો ચંપાને નચાવો ! ”

“ અલી હાય હાય ! તું તો જમરી છે ! આજે આખો દિવસ તારા નામનાં કાર્ડ બધે ફરી વળ્યાં, અને હવે તારા સિવાય બીજી કેમ નાચી શકે ? મોઢ સાવ જીદી છે ! ચાલ મારા સમ ! તને માયા ! મારી અબર જતી ઠીક લાગે છે ? ”

“ તો મને પુછ્યું હતું કે મારા નામનાં કાર્ડ છપાવવાનાં છે; તો તેમાં મારી શું મરજી છે ? તમોએ જાતે સંમતિ આપી, તો હવે તમે જાતે ફાવે તેમ કરો. બહુનું બહેન ! ખોટું ન લગાડશો. હું સમજું છું કે તમારી લાગણી દુઃખાય છે. તમે મારાં બેલી છો. તમારું કામ મારે કરવુંજ પડે પણ આટલી વખત મને મહેરબાની કરી માફ કરો. મારો જીવ કપાઈ જાય છે, હું આવી સ્થિતિમાં ત્યાં જઈ ઉભી રહીશ તો આપની મરકરી યારો મારે ખરું કહું છું કે બહેન ! તમે આજે ચંપાનેજ મોકલો. વળી આજે મારા નામનાં કાર્ડ છપાવવાથી ચંપાને પણ ખોટું લાગ્યું છે, તેમ મહેં દાસી મારફતે સાંભળ્યું છે; તો બસે તેને નાચવા માટે લઈ જાવ; કે જેથી અમારો સંપ ન પડે. અમારે તો રાત્રિદિન અહિં જીવન ભોળું ગુજારવાનું. અને આમ કર્યું ન પાસવે. તો મહેરબાની કરી તમે સમજાવે, વધું સમજાવવાનું ન હોય ! ”

“ હાં ઠીક હવે સમજી ! એમ કહેને કે એ ચિખાવલી ચંપા-

એ તને કંઈ કહ્યું છે ! હું જિને બરાબર દમ બંધવીશ ! ગભરા-
ઈશ નહિ. પણ જો જાહેન ! બહાર મોયા ! મોયાની વાતો સાચ
છે. ચાલ હવે મારી લાજ તારા હાથમાં છે. મને હવે વધુ વખત
ન બગાડતાં તું આવવા મારે તૈયાર થઈ આનંદ આપીશ તો હું
તને કદી નહિ બૂલું આજે ઠીક રકમ મળવાનો સંભવ છે, વળી કોઈ
નવી નર્તકી નાચનાર હોવાથી પ્રેક્ષકો પણ વગર નોતર્યા ઠીક આવ્યા
છે. તેમાંથી પણ સારી રકમ મળશે. એ સૌ તારીજ રકમ માનજો.
તનેજ આપી દેશ. સમજ ચાલ ! ”

“ મારે એવી રકમ નથી જોઈતી. અહિં રહી મારું ગુજરાન
થાય અને આ મારો આધાર બાળકી સચવાય તો ખસ છે. પણ
એક વાત માનશો ? હું આજે તમારી લાજ સાચવીશ. ”

“ વાહ તારો ઉપકાર ? બોલ શી વાત ? ઉતાવળ કર !
જોને બહારથી ખૂબો પડે છે તે ? ” કંચને અધીરાઈ ખતાવી.

“ જુવો સાંભળો જાહેન ! આજે હું એક આબરુદારની કમ્પા
અને સ્ત્રી બની નર્તકી તરીકે બહાર પડું છું એટલે હું નવીજ
જાદગીમાં પગ મુકું છું. મને કોઈ જુના માંમંથી ઓળખશે પણ
નહિ અને જરૂરથી ખ્યાલ પણ નહિ કરે છતાં એ વાત ચોક્કસ છે
કે સૌ સારા પુરષોમાં દશ વિચિત્ર પણ હોય, એટલે જો કોઈ
મિલત્સ શબ્દો વાપરી મને ચીડવશે, તો હું તરતજ પાછી ચાલી
આવીશ. અહિં આવનાર કયા વળી સારા સ્વભાવના હોય ! ”

“ બા એ સર્વ મારે માથે ! પછીથી તારે કંઈ છે ? ”
કદી કંચને તેનો હાથ પકડી ઊભી કરી.

માયાના દીક્ષના ચીરા થતા હતા. તેનું હૃદય ધમધમ થતું હતું જીગર કપાતું હતું પગ ઉપડતા નહિ એવી આશામાં તેણીએ ત્યાંજ ઉભા રહી અશ્રુ સાર્યાં !

હાય સમાજ ! તારા બંધને બંધાયેલી એક અબળાને પાપનો પશ્ચાત્તાપ આટલેથી વધારે શું હોય ! પશ્ચાત્તાપ એજ પાપમાંથી મુક્તિ. સ્વર્ગસ્થ કલાપી લખી ગયા છે કે—

રે પસ્તાવો વિપુલઝરણું, સ્વર્ગથી ઉતર્યું છે,

પાપી તેમાં કુબહી દધને, પુણ્યશાળી બને છે.”

આ ખરેખર કેટલેક દરજ્જે તો સત્યજ નીવડે. અનાથ બાળાએ ધરડા પતિને કોટે બંધાઈ જે દુષિત કાર્યો કર્યાં તે સહુ શાના પ્રતાપે ? સમાજના પાપે ! અને સમાજની ઉન્નતીની આશા પછી ક્યાંથી રખાય ? અરે તેનો વિચાર પણ શાનો આવે ? ગરીબ બાલાઓ પર હડહડતો અન્યાય કરે જીલમ ગુજરાય ત્યાં વરસાદ શાનો આવે ? રસભીની ભારત ભૂમિ આજે નિસ્તેજ શાથી યર્ષ ? ખરું કહીએ તો નિરાધાર ગાય જેવી અબળાઓનાં ખરા અશ્રુથી એ ભુમીના કસ ઉઠી ગયા ! તેનું દૈવત સરી પડ્યું. તેનો કસ વલોવાઈ ગયો ! છતાંએ સમાજને ક્યાં પરવા છે ! એતો એકઆદ મત્સર આમતેમ ગણગણ કરે તેમાં તેને ક્યાં હર્ષ કે શોક હતો ?

દિનપર દિનો જતાં અનાથની કચની શ્રવણ કરતાં સમાજની છાતી ચીરાઈ જતી જોઈએ તેને બદલે “ ફલાણુએ આમ કયું ને ફલાણીએ આમ ધાંધલ મચાવ્યું.” એજ ચક્ર્યાર જ્યાં ત્યાં સારી આલમમાં ચલાવી સમાજે દેશને કલંકીત બનાવ્યો. સમાજ ! જો

તારાપણું હોયતો એક આવી વિધવા આજે નર્તાકિતો ન બને ? તેણે પાપ કર્યાં તેનો બદલો તેને ભોગવવો પડે છે એ વાત તો જરૂર અને ભવિષ્યમાં શાંતિ દોહલાં દુઃખ તેને માથે પડશે ! છતાં આ પરિણામ જ્ઞાના માટે થયાં તેમજ તપાસી જોતાં શું સમાજને લાંછન નથી આવતું ? હજારો વખત આવે છે ! આટલા આટલા ભોગોથીએ સમાજ તારી આંખ ઉઘડેતો કેવું સાડં ! આજે નાચવા જતાં એ માયાના એક એક અશ્રુમાં સમાજની કેટલી અધોગતિના લેખ અંકાય છે તેની પરવા એ નહીંઆદ તથા કપડવંજના સમાજને ક્યાં ખબર હતી. ? જ્યાં ને ત્યાં એની એજ દશા ! અમુક ગામો ઉપર શા માટે રોષ કરીએ ! આતો આપણી નવલ કથાના બિન્દુએ સ્થળ છે એટલે તેને દીવે ચડાવીએ ! માયાનું રૂદન શું તને દુઃખ ન કરે ? જરૂર કરે પ્રભુ સમાજને સદ્ માર્ગ બતાવે !

આખરે માયા કકળતા દીવે કંચન સાથે બહાર પડી. દ્વારમાંથી જ આ શોક નીચે દબાયેલી, શરમથી થરથરતી નર્તાકીની સૌંદર્યને જોઈ સર્વત્ર શાંતી છવાઈ ગઈ. ચારે તરફથી તેના તરફ નજરો કરવા માંડી માયાનું મન પણ સ્થિર થઈ ગયું. આજે તેણી નિર્લજ્જ બની તેમ તે સમજતી હતી. આજે તેનો ભવ પલટાઈ ગયો તેમ પણ તે સમજતી હતી. છતાં તે અનાથનો ઉપાય શો હતો ?

નૃત્ય માટે મુકરર કરેલ સ્થળે માયાવતી માયાને મુકી કંચન ઉતાવળી ઉતાવળી જઈ હારમોનિયમ વગાડવા એસી ગઈ જીદગીમાં પહેલ વહેલો આ સંગ હોવાથી માયાને કંઈ સુઝયું નહિ એટલે પહેલાંતો તેણે નીચાંજ મુખે પ્રેક્ષકોને પ્રણામ કર્યાં કંચને હારમોનિયમ

થાહુ ક્યુ” તે સાથે તબલા તથા સિતારના સુર પલુ લેળો થઇ ગયો હતો. માયા પણ ઉપાડે તેટલાજ વાર પલુ ! પલુ તેના કંઠ મધી ચાલતો ! તેના પગ મધી ઉપડતા ! આ સર્વ કંચન સંમળ ગઈ છતાં હવે શો તેણે તો હારમોનિયમ પૂર રંગથી વગાડવા માંડ્યું.

પ્રેક્ષકોનાં મન આ સૌંદર્યને જોવાથીજ ડોહવા લાગ્યાં, તો પછી જ્યારે તેનો નાચ થશે ત્યારે તો અનહદ કળાના ધ્રુવો આ સ્થળે ઉતરી પડશે. એમ કેટલાક માહેમાંહે લવી ચૂપ થઈ ગયા. નિડર આખરદાર વર્ગ મૂખ્ય ભાગે અત્યારે બહુ હતો. તે તો એકઠે પલુ શાંત હોય, એટલે શાંતિ સાધી આ નૃત્ય કરનારીના સુંદર અવાજની રાહ જોઇ તેના તરફ તાકીજ રહ્યા. બે ત્રણ મિનિટમાં “ હવે બહાર પડીતો પછી વિચાર શા ! ” ધારી પોતાના કાનુ મેળવી લીધા. તેનો પદ ઉપડ્યો- સર્વ પ્રેક્ષકોએ તાળીઓના અવાજે તેને વગાવી લીધી. નાચ શરૂ થયો. અહા શો નાચ ! માયામોહ વરસાવી નિર્દોષ ભાવે નાચ કરતી હતી, કંચને રાજ થઇ હારમોનિયમની દળ બદલી નાખી. તે સાથેજ માયાનો રૂપાની પ્રગટી જાગે તેવો સુર પલુ લેળી ગયો. સર્વ પ્રેક્ષકો ડોહવા લાગ્યા.

“ મત સોના, દીવાના મત સોના,

કનિયા મત સોના—હારે મત—

આછી ઘેરી ચુદડી ધરકે મહે,

મટુંગી સોહત આના—હારે મત—”

તાળીઓના સુર સાથે પ્રેક્ષકો વાહવાહ પોકારવા લાગ્યા. વળી પાછી શાંતિ પથરાઇ. કંચનના હૃદયની હદ થઇ ગઇ હતી.

“ બહુ કર્યા છે અસીવાલા;

મહિષારી રાહત જોના—હારે મત—

જોમનપે મહે મતવાણી;

કહાન ! તુંપે ઓવારી જાના—હારે મત—”

ગાયન ખલાસ થઇ ગયું તે સાથે હૈડામાં થરથરતી માયા ચાલી ગઇ. તાળીઓના ધણા અવાજો થયા પણ તે પાછી ફરીજ નહિ. કંચનો તેને આગ્રહ કર્યો તે વ્યર્થ ગયો, જોથી ચંપાએ બાકીનો વખત નાચ બતાવી પ્રેક્ષકોને સંતોષ્યા.

ફરીથી માયાની માગણી થઇ, પણ તેણી નજ આવી. દ્વાર વાસી પોતાની પુત્રિને લઈ તેણી પથારીમાં એજ વેશમાં જઈ રડાય તેટલું રડી.

ધીમે ધીમે વખત વીતતાં નાચ ખલાસ થયો તે સાથે માયાના નામે રૂ. ૫૦૦૦) થયા જ્યારે ચંપાને પણ એ થી ત્રણ હજાર. સુધીની રકમ મળી આ બધો પછસો વેરનાર પ્રેક્ષકો. સિવાય હજી રમાનાથ તરફથી મળનાર રકમ જુદી હતી. ગિચારી માયાને ક્યાં ખબર હતી. કે આ નાચ શા માટે થતો હતો ! લુચ્ચી કંચન ! તેણે એને એટલું પણ ન જાણવા દીધું ના પણ તેમાં તારો હિદેશ હતો. કારણ તેમ કરવાથી માયા કદિ બહાર પડીજ નહત.

વિખરાતા પ્રેક્ષકો માંહે માંહે આનંદ સાથે વાતો કરતા કરતા આ મકાનને માયા મંદીર કહી જતા હતા. “ માયા મંદીર ” “ માયા મંદીર ” એ અવાજો તો માયાએ પણ સાંભળ્યા પણ પ્રેક્ષકોને ક્યાં ખબર હતી કે સમાજના પાપે સપડાયેલ અનાથ સ્ત્રી માયા અત્યારે આંસુ સારતી હતી !

પ્રકરણ ૨૨ મું.

સુખી સંસાર

—(૦)—

ધૃતિ તપાસ કરી છતાં છટકેલ કાન્તિલાલ મળ્યો નહિ. અથવા તો તેની કંઈ ભાળપણ મળી નહિ. સી. આઈ ડી. ખાતાએ સર્વત્ર ખાનગી ખર્ચર મોકલી દીધી હતી; પરંતુ તે સૌ ફેગટ ગયું. ચંપા તેને જરા જરા તો હથે સંભાળે છે. જ્યારે કાન્તિલાલ સાથે કરેલ વિનોદ તેને યાદ આવે છે ત્યારે ઘડીભર તેના સર્વ ગુન્હા તથા પાપ વીસરી જઈ તેને માટે તેણી આંસુ પાડે છે. તેના અંતરની વાત કોઈ કહેતી નથી અને એકલી એકલી મુંઝાય છે. પોતાનું યૌવન, પછસાના લોભે અને આ મકાનના વાતાવરણે તેણે ગણી ગાંડી વ્યક્તિઓ આગળ પાથર્યું, છતાં દીવારામને તે નજ ભૂતી. દૂર રહી અગરતો મુંઝાઈમાં સંતાઈ રહી એક પત્ર પણ નથી લખ્યો તેના વિશ્વાસપાત્ર પ્રિયતમે; જેથી તેનું દીલ વિના અગ્નિએ આપોઆપ દાઝી મરતું હતું. પ્રેમ ! તને સેવનારની આખા વિશ્વ સંસારમાં ગમે તે હાલતમાંયે શી દશા થાય છે !

આ તરફ તે રાત્રિએ માયાએ ટુંક નાચ કરી પ્રેક્ષકોને જીતી વાચક કર્યા આ વાત બીજેજ દિને નૃત્યના શોખીનોને કાને પડવાથી, આ નવી આવેલ નર્તકિ માટે જલસા વખતે બહુજ દયાણુ તથા સિદ્ધારસો સહિત માગાં આવવા માંડ્યાં; પરંતુ કંચનની શિખા-મણુ પથ્થરપર પાણી સમાન નીવડવાથી તે સર્વ માંડ્યોને અન્ય નર્તકિના નાચે સંતોષ માનવો પડતો. મકાનમાં માયા હવે નાચ કરતી; પરંતુ મકાન બહાર કદિ ડગ પણ ભરતી નહિ. જે સમાજે તેને જે શરમ તથા દયાહિન રીતે ખાડામાં ધકેલી મૂકી, તે સમાજની પણ તેણીને હજી શરમ હતી. નિર્લોભ અને નિર્મોહ એ બંનેને તેણે સાધવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, અને તેમાં ઘણે દરજ્જે તે પાર પણ પડી હતી.

જ્યારે તેણે સાંભળ્યું કે જે પહેલી રાત્રે તેને નૃત્યમાં ઉતારવામાં આવી હતી, તે નૃત્ય પોતાની મોટી બહેને એક પુત્રને જન્મ આપવા માટે ઉપસ્થિત થયું હતું. ત્યારે તેના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. પરંતુ મનમાં શંકા થઇ કે કદાચ રમાનાથ મને ઓળખી ગયા હશે અને તેમણે કાન્તાને વાત કરી હશે તો બહેનનું દીક્ર કેટલું બળી ઉડ્યું હશે? તેઓ બંનેએ જરૂર તિરસ્કાર પણ વરસાવ્યો હશે. બહેનના પુત્રને રમાડવા માટે જવાનો તેણીને વિચાર સ્ફુર્ત્યો; પરંતુ ટુંકમાંજ તે વિચાર શાંત થઇ ગયો. કદાચ રમાનાથ તેને તિરસ્કારે, વળી જે મકાનમાંથી આટલો બધો તિરસ્કાર મળ્યો તે મકાનનો હવે મોહ શો! તે બનેલીની હવે પરવા અંગર તો બીક શી! તેણે જવાનું માંડીજ વાળ્યું.

કંચનને પણ માયા તથા ચંપા તરફની ઠીક આવક થવાથી

આનંદ થતો. તેણે હજી પોતાના ધંધામાંથી પેન્શન લીધું નહતું. તેનો ધંધો પણ ચાલતો હતો. ચંપાની બે બાળુની કમાણી તથા કંચનની બે બાળુની આવક એ બંનેનો એકી સાથે જે સરવાળો થતો તેના કરતાંયે માયાની એકવડી આવકનું ત્રાજવું નમી પડતું હોવાથી સ્વાભાવિક છે કે માયાનાં માન વધ્યાં હતાં. તેનું નામ કોઈ લઈ શકતું નહિ. સહેજે તેને ખોટું લાગે તેવો કોઈ બનાવ થતાં કંચન આખા મકાનમાં સ્ત્રી પુરુષોને બહુજીર સળ દેતી હતી. આ પ્રમાણે માયા પોતાનું પતિત જીવન ઉચ્ચ બનાવવાના હેતુએ અહિં ગુબારતી હતી. બાળકી કલા પણ તેના જેવીજ મનોહર લાવણ્યમયિ થનાર હોવાથી નીચ વેશ્યા કંચને તેને માટે હજારો પુલ ગુંથણીના થોકે થોક પોતાના દીલમાં ગુંથી સંતાડી મુક્યા હતા. ક્યારે આ કન્યા મોટી થાય ! ઉચ્ચ લાયક થાય ! એજ તેનો હેતુ હતો, જેથી તેણે પણ માયાને રાજી કરવા, વળી સાથે સાથે કલા પણ તેના તરફ નાનપણથીજ આકર્ષાય માટે કલાને બહુ લાડ લડાવવા માંડ્યા હતા. સંસારના કડવા ફળ આખી પરતાયેલી માયાને આ બાબતનો સંકેત પણ ખ્યાલ નહિ હોવાથી પોતાની આંખની કીકીની આટલી દરકાર રહેતી હોવાની આનંદનું અન્ય કારણ શું હોય ? ધીમે ધીમે દાસીઓ મારફતે તેના કાને એ વાત આવેલ કે કોઈ કાનિષ્ઠાલ કરીને પુરુષ જેલમાંથી છટકી અહિં ઓરતના વેશે રહેલ પણ પાછળથી તે છટકી ગયો હતો. જેથી તેને વહેમ આવેલ કે કદાચ પોતાનો ઓરમાન છેકરો પણ હશે ? પરંતુ હવે મ્હારે શું ? એમ ધારી તેણે તે બાબતમાં બહુ લક્ષ નહિ આપેલ.

પ્રિય વાંચક ! મુળ વાર્તામાં આપણે આટલી બધી નવી ગુંથણી કરી મુકી છે તે સર્વ ભવિષ્યમાં સર્વ ધરાનનાર ઉપસ્થિત થયેલ હોવાથી હવે આપણે આ સર્વ આખત તરછોડી મૂળ વાર્તા તંદ્ર જઈએ. આમાંથી પણ સાર ગ્રહનારતો ગ્રહીજ શકે. હંસવૃત્તી રાખવી પડ્યેજ છુટકો. ક્ષમાશિલ પુરુષો અન્યના દુર્ગુણની દરકાર નથી કરતા.

બીજા પુત્રનો પ્રસવ થયા બાદ રમાનાથનો પગાર પણ વધ્યો સર્વ સારા મંડળોમાં તેની ઓળખાણ હોવાથી જ્યાં ત્યાંથી મુઆરક બાદાનો વરસાદ વરસતો હતો તે સૌને વિના અહંકારે યોગ્ય જવાબ પણ પત્નીની સલાહ સાથે તે આપનો પુત્રનું નામ સરલાએ વિનોદ પાડ્યું સરલાનો પુત્ર પણ ઉછરતો હતો છતાં તે મુંબઈમાં હંમેશ માંદગી ભોગવતો હતો. રમાનાથને આ અરસામાં કંઈક સુઝવાથી તેણે પોતાના બે બાળક તથા સરલા અને તેમનો બાળક અને પોતે દંપતી એમ છએ જણના વિમા ઉતરાવી નાખ્યા એકંદરે સામગ્રી રકમ રૂ. ૫૦૦૦૦ જેગનો વિમા ઉતરાવવાથી પ્રીમિયમ વધારે આવ્યાં પડશે કદાચ ભવિષ્યમાં શું લખ્યું છે તે કાણ જાણે છે ! ધારી તેણે કાન્તાની સલાહ લીધી આ કાર્ય કરેલા. સરલાને આ ખર્ચ ગમતુ નહીં પરંતુ દીયેરને ખોટું લાગશે એમ ધારી તેણે વધુ વાત ચર્ચિજ નહીં દયાળુભાઈની મિલકત વધારે હતી તેમાંથી રમાનાથે એક પણ પાંદ લીધા સિવાય નાના બાળકના નામે તે સૌ રકમ સરલાને વાલી ગણી જેંકમાં રાખી હતી. છોકરો જ્યારે ૨૦ વર્ષનો થાય ત્યારે તે રકમ તેને મળનાર હતી. આ આખત સરલા પણ જાણતી હતી અને તેથી તે રમાનાથની વિરુદ્ધ કદિ જતી નહિ ગરીબ અને આ વિધવા

પોતાનું ગાહું રમાનાથના અને કાન્તાના મકાનને પોતાનું માની ચલાવતી હતી દંપતીને પણ માતા પુત્ર માટે ઘણું માન હતું.

આ પ્રમાણે સુખી સંસાર ભોગવતાં ભોગવતાં કાન્તાએ એક વર્ષાંશુમાં રમાનાથને પ્રભુએ પછસો આપ્યો છે તો હવે સર્વ રીતે સુખ હોવાથી જત્રા જવા માટે વિનંતી કરી. વર્ષાંશુ હોવાથી રમાનાથે જે માસ વિતાડવા પોતાની પ્રિયાને શિખામણ આપી. એટલે કાન્તા પણ પતિને વધુ ન કહેવાના ધરાદે શાંત બની.

બીજે દિવસે તેનાં પાડોશી કાઠ ગુજરાતી હતાં, તેઓ જત્રા કરનાર હોવાથી જત્રા માટે ચાલ્યાં ગયાં. પાડોશીની સ્ત્રી રક્ષમણી અને કાન્તા સહિયરપણાં હતાં. સ્ત્રીનો સ્વભાવજ એવો છે કે ટુંકમાં ગમે તે સાથે સાકર દૂધ માશક લળી જાય. સ્ત્રી જાતિને સ્ત્રી જાતિ સાથે ઓળખાણ કરતાં જરાયે વાર ન લાગે. પુરૂષ તો એકાએક કાઠ સાથે ઓળખાણ કરી શકેજ નહિ. સ્વાભાવિક છે કે વખત જતાં આપોઆપ ઓળખાણ થઈ જાય. જ્યારે સ્ત્રીનો તો પહેલેજ દિને એવો સંબંધ બંધાય કે આખા જન્મકાળનાં તેઓ ઓળખીતાં હશે. શું કરે ! બીજની સાથે ઓળખાણ કરી તેમનાં દીલ જીતી બિચારી અબજા જાતિને સાસરામાં રહેવાનું હોય છે. જેથી પ્રભુએજ આવો ગુણ તેમનામાં મૂકી દીધો હશે !

રક્ષમણીયે જત્રાએ જતાં જતાં કાન્તાને મ્હેણું માર્યું કે “પતિનાં ખાસડાં ખાને ! બહુ વિનવ્યા તોયે ન માન્યુ.”

કાન્તાને આ સાંભળતાં ખોટું લાગેલ. પરંતુ તેણે જવાબ

આખો કે “જેનું નામ જોઈએ વધારતું બાદ જઈશું. પતિ એજ પરમેશ્વર એવું માનીયે તો ઘેર બેઠેજ મંગા. એજ બત્રા.”

આ જગ્યાથી રૂઢમણીની બહુજ બંધ થઈ અને તેણી હસ્તામુખે કાન્તાને ભેટી બત્રા કરવા ચાલી ગઈ. તેના ગયા પછી વળી કાન્તાને મનમાં કેંઈક ભરાઈ આવવાથી તેજ દિને સાંજે તેણે રમાનાથને ફરીથી વાત ફરી બત્રા જવા માટે જણાવ્યું. મોટા પુત્ર શક્ષી પણ પિતાના કોટે વળગી માતાની મારફત કહેવા લાગ્યો. માતા પણ સાક્ષી બાળક વિનાઈ પણ કાલી કાલી લાપા બોલી પિતાને જાણે માતાનું કથન માનવા કહેતો હોય તેમ લવતો હતો ! આ બધાં ઉપરથી આખરે કાન્તાની માંગણી કબુલ કરી. વિનાઈ બાદ કાન્તાને પેટ કેંઈ સંતાન ન હોવાથી આ એજ પુત્રને જોઈ દંપતી આનંદ માનતા.

સરલાને બત્રા જવા માટે રમાનાથે કહ્યું પરંતુ થોડે સર્વ જગ્યાએ ફરી આવેલ છે. એમ કહી તેણે જવા ના પાડી. કાન્તાએ પણ જોડાણીને સંઘાત માટે ઘણું કહ્યું છતાં તેણીયે ન માન્યું. એટલે ઘરનો સર્વ કારભાર સરલાને સોંપી તથા જુના દોસ્ત ઘેલાભાઈને આ તરફ દેખરેખ રાખવાનું સુચવી ઓપ્રીસમાંથી ત્રણ માસની રજા મેળવી રમાનાથે બત્રાએ જવા તૈયારાઓ કરી. ઘેલાભાઈની સ્ત્રી સરસ્વતિ તથા બાળકી કુમુદે બત્રાએ જવા માટે ઘેલાભાઈને કહ્યું, પરંતુ વરસાદને લીધે તેણે ના પાડી. વળી રમાનાથને પણ તેણે કહ્યું કે “આ સાલ વરસાદ બહુ પડે છે તો બાળકો હેરાન થશે.” આ સૌ રમાનાથ જાણતો હતો પરંતુ પતિનું દીક્ષ ન હોવાય તથા તેણે જવુંજ થોડું માન્યું !

મુકરર કરેલા દિવસે સારું મિત્ર મંડળની વિદાય લઈ રમાનાથ પોતાની પત્નિ તથા બાળકો સાથે જત્રા જવા માટે ઉપડ્યો. સરસ્વતિ રાતાં રેતાં કાન્તાને જાણે છેલ્લી વખત ભેટતી હોય તેમ ભેટી. કાન્તાની પણ જમણી આંખ ફરકતી હતી, જેથી તેને અશુભ ચિન્હ જણાયાં. છતાં રમાનાથને કહેવાથી દુઃખ થશે. માની તેણે એ વાત કોઈને કરી નહિ. સરલાએ બાળકોને લાડ લડાવી વિદાય કર્યાં.

વર્ષા રત્ન હોવાથી ટ્રેનમાં તેમને હેરાન તો થવું પડ્યું. છતાં જેમ તેમ કરી તેમણે નીભાવી લીધું. પોતાની પાસે ટીક પૈસો લીધો હતો જેથી રમાનાથ રસ્તામાં દાન કરવામાં છુટો હાથ રાખતો હતો. વરસાદ આ વર્ષે બહુજ પડતો હોવાથી વચમાં આવતાં દિલી આગ્રા એવા સ્થળો જોવાનું મુલતવી રાખવામાં આવ્યું હતું અને વળી પાછા ફરતા જોઈ લેવાશે એમ ધારી તેઓ સીધાંજ કલકત્તા ગયાં કલકત્તામાં પોતાનું કોઈ ઓળખીતું ન હોવાથી રમાનાથે એક મકાન ફક્ત દશ દીન માટે આખા માસનું ભાડુ આપી રાખ્યું. પણ વરસાદ બહુ હોવાથી આખું કલકત્તા પત્નિને બતાવવાની હાંશવાળો પ્રિયતમ તેને બતાવી શક્યો નહિ; દયાળુઆઈની પેઠી વળી પેલી મુંન્ના, એ સૌ સ્થળો ખાસ ટીકા કરી રમાનાથે કાન્તાને બતાવ્યાં. ગ્યુઝીયમ તથા પબ્લીક ગાર્ડન, વળી હાવરાનો પૂત્ર એ સૌ જોઈ કાન્તા બહુ રાજી થઈ. ગંગાજીમાં તો વરસાદને લીધે પૂર ઉપર પૂર આવતું હતું.

જે બાઇનું મકાન તેમણે ભાડે રાખ્યું હતું તે બાઈ જાતની બ્રાહ્મણી હતી છતાં ધણીજ ગંદી અને વિચિત્ર સ્વભાવની હતી. તેનો પતિ મરી ગયેલ હતો. વળી તેને એક રાશીની ઉંમરની કન્યા હતી. આટલી હાલતમાં આ નાની બાળકી પર તેણી ધણે જુલમ

વરસાવતી હતી. જાણે તેની પુત્રિજ ન હોય. નાની બાળાને ઘરમાં બધે સ્થળેથી કચરો કહાડવો પડતો હતો. વળી નળ મકાનમાં હતો ત્યાંથી નાના વાસણમાં પાણી ભરી આખા મકાનમાં મોટાં વાસણ પણ ભરવાં પડતાં. તે ઉપરાંત માતાનાં વસ્ત્ર અને વધારામાં વાસણ સાફ કરવાં પડતાં હતાં બાળકી પાંચ રીઢાઈ જવાથી આ સર્વ કાર્ય માતાની ન સંભળાય તેવી ગાળો સાંભળી કરતી હતી.

રમાનાથ જવાનો હતો તેને આગલે દિને આ બ્રાહ્મણીએ પોતાની બાળકી પ્રસન્નને કહ્યું કે ધીમે રહીને રમાનાથના ઘરમાં જઈ તેણે કંઈક સારી ચીજ ઉપાડી લાવવી. આ વાત પ્રસન્ને માની નહિ હોવાથી આજે તેને સખત માર મારવામાં આવ્યો. જ્યાં સુધી સહેવાય ત્યાં સુધી સહી આખરે પ્રસન્ને રોવાનું શરૂ કરવાથી આ રૂદન કાન્તાએ સાંભળ્યું. રમાનાથ ઘેર હતો નહિ. વળી બન્ને બાળકો દમતાં હોવાથી કાન્તા વહેલી વહેલી ત્યાં જઈ પ્રસન્નને છોડાવવા છોડી ગઈ.

ગરીબ બાળાના હાથપગ બાંધી ખરાબ ગાળો દેતી દેતી માતા વગર દયાએ પ્રસન્નને નેતરની સોટી ખરડામાં લગાવતી હતી. સોટીના સોર ખરડામાં સુત્રી જતા, પરંતુ આ કઠોર માતાને સહેજ પણ દયા ન આવતી.

“રાંડ ક્યાંથી મારે પાને પડી કે માંડે કહ્યું જ કરતી નથી? ક્યો તારો આપ તાંડે પૂંડે કરશે? મિળજ તો આખા મુલકનો! યાદ રાખતો ખરી! આજેજ કોઈ રાંડને ત્યાં પ્રધરાવી દષ્ટિ ત્યારે

ખમર પડશે. મ્હારે શું ન્હાવું નીચોવવું છે! મારી કુખ ઓછી લાજવાની છે!”

કાન્તાની આંખમાં પણ આંસુ આવ્યાં તેણે સોટી લઇ લીધી. અને છોકરીને મુકાવી.

‘તમારે મારી બાબતમાં બોલવું નહિ. મારી છોકરીને હું હાથે તેમ કરીશ.’ કહી તેણે કાન્તાને પણ લેવા માંડી.

“તે તમોને કાણ ના કહે છે! પરંતુ કંઈક દયા તો કરો. બિચારી નાની છોડી ધરતું આટલું બધું કામ કરે છે છતાં સહેજ ભૂલ થઇ હશે. જેથી આટલી બધી શિક્ષા! દયા કરી તેને છોડી નાખો. ચાલ પ્રસન્ન! રડીશ નહિ. લે હું છોડું છું બહેન! બા! છાની રહે.” આંસુ સારતી કાન્તાએ કહ્યું.

પરંતુ આ હડધૂત જેવી બ્રાહ્મણીએ કાન્તાને પકડી પ્હરે ખસેડી મૂકી. અને પ્રસન્નને બાંધેલીજ હાલતમાં ઇંચકી એક એરડામાં પૂરી દીધી. કાન્તા માસીને બુમે બુમ પાડી પ્રસન્ને છોડાવવા વિનંતિ કરી પરંતુ આ કઠોર દીલની માએ અંધારા એરડામાં પ્રસન્નને પૂરી તાળું માર્યું, આ કાન્તાથી ન સહેવાયું. તેણે ઘણા કાલાવાલા કર્યા છતાં માતાએ નજ માન્યું. બૂમે પાડતી પ્રસન્ન એરડામાં પણ ઘાંટો દુખે તેમ રડવા લાગી. કાન્તાનું કહેવું નહિ માની બ્રાહ્મણી બહાર ચાલી ગઇ. અને રડતી છોડી રડતીજ રહી. આ બૂમે સાંભળી શશી પણ ત્યાં દોડ્યો આવ્યો. તેની પાછળ નાનેા વિનોદ પણ “મા મા” કરતો કરતો આવ્યો વિનોદને સ્નેહલિની માતાએ ઉપાડી લીધો. કાંઈનાં છોકરાંને દુઃખ પડે ત્યારે માતા પોતાનાં બાળકને પ્રભુ આમ ન કરે એમ પ્રાર્થના કરી આંસુ પાડે!

રમાનાથ આવવાથી તરતજ તેને સૌ હકીકત નિવેદન કરી કાન્તા પોતાની ઓરડીમાં ચાલી ગઇ. તેણીની આંખમાંથી અશ્રુ ઝરતાં હતાં. રમાનાથનામાં પણ દયાદેવી હતી. તેને એમ થયું કે તારાં તોડી પ્રસન્નને છુટી કરી દઉં. પરંતુ પોતાને રહેવું હવે એક દિવસ અને વળી આમ કરવાથી નકામે ઠરે. થશે. ધારી તેણે શાંતજ રહેવું હીક માન્યું. કાન્તાથી ન રહેવાથી આખરે તેણે ઉભરા કહાડવા માંડ્યા.

“ જુવોને આ રાંડને એક દીકરી પર સીતમ ગુન્જરતાં સહેજ પણ દયા નથી આવતી જાણે તેની છોડીજ ન હોય ! ”

“ કાન્તા ખરું પુછું તો કાલે મહેં પણ આમ તેને ધમકાવતાં સાંભળી હતી, ત્યારે મન પણ લાગ્યું કે આ તેની છોડીજ ન હોય ! પરંતુ કદાચ આ તરફ આવુંજ ચાલતું હશે. એમ મહેં માનેલ ખરેખર આ બુદ્ધિમ કહેવાય ! ”.

“ પ્રભુ મારાં બાળકોની એ દશા ન લાવે. ” કહી કાન્તાએ બન્ને બાળકોને છોતી સરસાં દાખ્યાં.

એટલામાંજ ખૂમો પાડતી પેલી બ્રાહ્મણી કાઠ પુરૂષને લઇ ત્યાં આવી પહોંચી.

“ અલ્યા બુધીયા ! હવે હું થાકી ! ક્ષેઈ જા એ બલાને; અને ક્યાંય વેચી નાંખજે ! પત્યું ! આવું પાપ ન પાલવે. જે વાતકહીયે તેમાં ના જ પડે. ”

“ પણ થયું શું એ તો કહે શંખણી ! તને તે સહેજેય દયા છે કે નહિ ? ” બુધીયાએ બુદ્ધિ વાપરી.

“ ગમે તે થયું ! તું એ છોકરીને અહિંથી ઉપાડી જ. નહિ તો હવે હું આ પૂરવાળી નદિમાં તેને નાંખી દઈશ. મારે એ બધા ન જોઈએ. ”

આ સાંભળી રમાનાથ તથા કાન્તા તો છક થઈ ગયાં. નવો આવનાર બુધીયો પણ બ્રાહ્મણીને શંખણી કહી બોલાવે તે ઓછા જીલ્લમની વાત ! બન્નેને સાવ દાળમાં કાળું જણાયું.

“ હવે દાદ મળશે તો ! કોઈની છોડી હોય તેમ બોલે છે બંને. !

ત્યારે તે વળી ક્યાં બીજાં છોકરાં છે ! આને પાળી પોષી મોટી કર ! આ એક દેવ જેવી છોડીને શું કામ સંતાપે છે ? લાવ કુંચી અને તેને બહાર કહાડ ! એટલે પત્યું ! ત્યારે સત્યાનાશ જય ! તું તો જખરી નીકળી. ”

“ જય સત્યાનાશ તારા માઆપનું. મુઆ રખડતા ! વળી મને શિખામણ આપવા આવ્યો છે ! લેઈ જ એને ? તારે ફાવે તો એને છોડી બનાવી મોટી કરજે અને ફાવે તો ધણીયાણી કરજે. મારે શું ? નિત્ય ઉડીને મારે આ વગર નફાના શા ભવાડા ? ”

“ ચુપ કર ! આજે તારું ભાન ક્યાં ગયું ? ખાવાને દમડી તો મળી નહિ અને ચાટલું બધું તોફાન ! લાવ કુંચી, નહિ તો મારો મિળજ જતો રહેશે ! ”

“ મુઆ દારૂડીયા ! આવું જાણતી હોત તો તને અહિં જખ મારવા લાવત ! શું હું તારી વેચાણ છું કે તારો મિળજ મારીપર જય છે ! ફાવ્યું ત્યાં સુધી ખરું. તારે ને મારે ઝાઝું શું છે ? ”

“ ગમે તે ! તારે ફાવે તેમ કરજે ! લાવ કુંચી ચાલ હું તેને લઈ જઈશ. ”

“ પરંતુ કેટલા રૂપિયા મને આપીશ? બોલ કેટલા આપીશ? આવી પુલ જેવી પ્રસન્નને ઉછેરી મોટી કરી તેનો બદલો?”

“ તું મા હતી અને તહે તેને ઉછેરી તેમાં બદલો શાનો? પુલ જેવી છે તેમાંજ ઘોખીની માફક ધીખતી હશે ને?” કહી ગુસ્સાભેર બુધીયાએ કુંચી લઈ લીધી અને બે ચાર લાતો પથુ બ્રાહ્મણીને લગાવી દીધી.

“ તારું નખોદ જાય! રડયા રખતા! દેવાળીયા! વાસદિયા! મારીપર હાથ ઉગામે છે?”

‘ વાસદિયાનું ’ નામ સાંભળી રમાનાથ ચમક્યો. શું કોઈ વાસદનો બુધિયો કરીને આ પુરૂષ હશે, તે સહેજ પથુ સમજ્યો નહિ. કાન્તા તો આ સૌ સાંભળી છક થઈ ગઈ હતી.

આખરે બુધીઓ આ બ્રાહ્મણીને મરાય તેટલું મારી પ્રસન્નને છોડાવી ચાલ્યો ગયો રમાનાથ તથા કાન્તાના મનમાં થયું કે આ રાંડ પ્રસન્નની માજ ન હોય ગમે તેવો અપરાધ થયો હોય, છતાં માતા આટલી બધી શીક્ષા અથવા તો આવા કઠોર શબ્દો પોતાની દીકરી માટે કદિ ઉચ્ચારેજ નહીં છતાં તેમનેતો થોડો વખત રહેવું હતું, એટલે હવે આવા વિચાર શા કામના! ધારી તેમણે મન વાળ્યું.

ખાંજેજ દિવસે તેઓ ત્યાંથી કાશી જવા માટે ઉપડી ગયાં કાશી જઈ જત્રા કરી છતાં પુત્રધેલી માતા કાન્તા. પેલી ગરીબ કન્યા પ્રસન્નને વિસરી નહિ તેને એમજ થયું કે રમાનાથને કહી એ કન્યા પોતાની સાથે હોત તો કેવું સાઈ! કાશીમાં કરાય તેટલું યથા શક્તિ

પ્રમાણે દાન પણ તેમણે કર્યું. અહીં એક માસ રહેવાનો વિચાર હોવાથી રમાનાથે એક બ્રાહ્મણને ત્યાં મુકામ કર્યો હતો.

કાશીના બ્રાહ્મણોથી બહુજ સાચવીને ચાલવાનું હોય છે આમ કર્યાથી આમ થાય, અને તેમ કર્યાથી તેમ થાય, સાથે ફરતાં ફરતાં અહીં આમ મુકો અને અહીં આટલા પછસા ઘટે તેમ લવી યજ્ઞમાન પાસે સારી રીતે પછસા કઢાવે અને ગૌદાન પણ કરાવે. ભોળાં આસ્થાવાળાં યાત્રાળુઓ ગાય પણ આપે બ્રાહ્મણ બજારમાંથી માકુતી બે કે ત્રણ દિન માટે ગાય લાવી યજ્ઞમાનને જણાવે કે રૂ. ૬૦ બેઠા. ભણે યજ્ઞમાન રૂપિયા તરતજ પ્રભુના નામે આપી દે; અને આ લુચ્ચા દેવદુતો ! યજ્ઞમાન સીધાવે કે તરતજ ૧૦ કે ૧૫ રૂપિયા ભાહુ આપી પેઢી ગઉદાનમાં અપાયેલી ગાયને પાછાં મુકી આવે, આવી રીતે રમાનાથની પણ દશા થઈ. કાન્તા પોતાના પુત્રાના હાથે પણ દાન કરાવતી.

પોતાના મકાનમાં કથા કહેવરાવવાનો પણ બંદોબસ્ત રમાનાથે કર્યાથી શેરીનાં માણસો ત્યાં ભરાતાં હતાં એટલુંજ નહિ; પરંતુ બીજાં યાત્રાળુઓ પણ પ્રભુના નામે અહિં આવી બેસી શાંતિથી કથા સાંભળતાં. આવા કથા કહેવાના સ્થળે પણ કાશીનાં સ્ત્રી પુરૂષો હદ કરે છે. પ્રભુના ધામમાંજ પ્રભુને નમસ્કિત વસ્તુઓ તેઓ પેદા કરે છે. એક બાળુ કથાનું બંધાનું, અને બીજું બાળુ ભોળા જાત્રાળુઓને ફસાવી પછસા લુંટવા તેતો અમુક અમુક દલાલણો જન્મભરના દુષ્ટ ધંધાર્થે પવિત્ર કાશીક્ષેત્રે ચાલ્યાં આવે છે. કાશીના મંરણતો મહિમા તો પછી ક્યાં રહ્યો ? છતાં

ઓટલું તો ખરું કે કંટકમાં પણ ગુલાબ હોય છે. કેવડને કંટકની હારો હોય છે પણ તેમાં કેવી સુવાસ છે ! તેમ હંસમતિએ તપાસીયે તો અન્ય પાપ થાય તેની પરવા ન ગણતાં જે પવિત્ર સ્થળ છે તેની પવિત્રતા તો નાશ નજ પામે સહુ ધર્મને માન્ય સ્થળ, તે બધાયમાં આસ્થા એ મુખ્ય વસ્તુ છે કાશીમાં જવાથી જીવન જાણે પ્રભુ સમક્ષ ગુન્વસ્તા હોઈએ તેવો ખ્યાલ આવ્યા સિવાય નજ રહે.

કાશીમાં ગમે તેમ થતું હતું. કિન્તુ આ દંપતિએ પોતાના પુત્રો સાથે આનંદ કરી પ્રભુઆસ્થાએ ભજન કિર્તનમાં વખત વિતાવી ઠીક પગસો વાપર્યો. લાલચવાળા વાતાવરણે તેઓ લલચાયાં નહિ; અને પ્રભુને ખોળે જઈ આગી આનંદ માનવા લાગ્યાં. દેશમાંથી ઘેલાભાઈ તથા અન્ય મિત્રોના ખુશખબરના સમાચાર આવતાં તે સૌ જોઈ તેઓ આનંદ માનતા હતા. ગંગાજીમાં પૂર બહુ આવતું હતું. વળી ચોમાસું પણ બહુજ વરસાદ લઈ આવ્યું હતું, જેથી જ્યાં ત્યાં જળ જળનોજ આલાસ જણાતો હતો. બહાર ફરવા પણ જવાય નહિ. કારણ ક્યે વખતે મુશળધાર વરસાદ પડશે તે જાણવું મુશ્કેલ હતું.

છતાંયે આ દંપતિએ યાત્રા તો સારી રીતે નિર્વિઘ્ન કરી. બાળકોને પગે પણ લગાડ્યાં કાન્તાની કિમેદ પારપડી. તેના હરખનો પાર રહ્યો નહિ. અખો મહીનો ત્યાં પ્રભુ ધામમાં વિતાવી તેઓ હવે એક બે દિનમાં કલકત્તા તરફ પાછા જવાની ધમાલમાં પડ્યાં. ત્યાં રહી કલકત્તામાં જોવા લાયક બાકીના સ્થળો જોવાનો ઇરાદો હતો અને ત્યાર પછી ગોકુળ મથુગ શ્રી મુંબાઈને પંથે પળવાના ઘાટ તેમણે ઘડ્યા હતા છતાં કુદરત શા હિસાબે અંકડા ગણી રહી છે, તે આપણે આપો આપ નીરખીશું જાત્રાની આશા પુરી કરી કાન્તાનો સંસાર સુખી થયો.

પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત.

વૈદ્ય ડૉક્ટર, હકીમની મદદ સિવાય હજારો
હરદો સારાં કરી શકાય છે.

ગુપ્તાની

ૐ મા-કુપી

ફક્ત એકજ બાટલી પાસે રાખ-
વાથી રૂમેટીઝમ, “વા” (પવન) સંધીવા,
લકવો, સાંધા હાડકાંની કળતર, માથા-
નો દુઃખાવો, આદાશીશી, સંઘ્રહણી,
ઝાડો, કોલેરા, ચુંક ઉટાંટીઈ, શુળ,
સરદી, સળેખમ, ઘાંત કે દાઢનું કળ-
તર, વીંછીનો ડાંખ વિગેરે અનેક દર્દો
ઉપર પૃથ્વી ઉપરનું અમૃત છે.

કોંમત શીશી ૧ નો માત્ર રૂ. ૧૥૦ ત્રણ શીશીના
રૂ. ૪) પો. અલગ.

“ અમી—કુપી ” ની ઉત્તમતા માટે પ્રદર્શનોમાંથી સર્ટિ-
ફિકેટ મળેલ છે.

સોલ એજન્ટ, સી. સી. ગુપ્તા એન્ડ કંપની.

મુ. પો. નડીઆદ. (ગુજરાત)

ALIBHOY ADAMJEE DAR

Commercial Street Mombasa.

TEL. 'DAR'

— GENERAL MERCHANT. —

IMPORTER & EXPORTER

OF

**PIECE GOODS OF ALL KINDS HOSIERY &
HARDWARE.**

અલીભાઈ આદમજી દાર.

કોમર્સીયલ સ્ટ્રીટ—મોમ્બાસા. ટેલીગ્રામ—‘દાર’

— જનરલ મર્ચન્ટ —

ફરેક જાતના ઢુકા, હાથયરી તથા કટણરી સામાનના
ઓર્ડર આપતા પહેલાં જરૂર અમારી મુલાકાત લેશેછ;
અગર અમાને લખશેછ.

ESTABLISHED in 1904

Rahemtulla Dhanji.**General Merchant & Commission agent.**

Tel:—'GRATITUDE.'

P. O. Box. 184

MOMBASA.

Direct importer of Bleached &
Unbleached goods,

From America, Japan, & India.

THE OLDEST FIRM DEALING IN
piece Goods from India.

રહેમતુલ્લા ધનજી

જનરલ મરચાંટ એન્ડ કમીશન એજન્ટ.

ટેલીગ્રાફિક એડ્રેસ. 'ગ્રેટિટ્યુડ'

સ્થાપના. સને ૧૯૦૪

—પી. એ. બોક્સ ૧૮૪ મોમ્બાસા—

હિંદી કાપડની જુનામાં જુની દુકાન.

દરેક પ્રકારનું રંગીન તથા સફેદ કાપડ અમેરિકા,
જાપાન, અને ઇન્ડિયાથી ડાયરેક્ટ આયાત કરતા હોવાથી થોડા નફે
અને સસ્તા કામે જથ્થાબંધ તથા છુટક પુરું પાડીયે છીયે; તે જરા
તમારી નાટ બુકમાં નોંધ લેશે. જી. ભાવો માટે આજેજ લખો.

MATHURADAS PURSHOTAM & Co

MERCHANTS & COMMISSION AGENTS.

Dealers in:-- Bombay Exchange, Indian
Currency notes,

Gold Bullion, soverigns,

Dollars Etc. Etc.,

PHONE 118. TEL. Adr. "VERITABLE." P. O. BOX 48

MOMBASA.

મથુરાદાસ પુરશોતમ એન્ડ કંપની,

અમારે ત્યાંથી ઇન્ડીઆની નોટો, સોનાની લગડી પાઉંડ

ડોલર તથા મુંબઇની હુંડી વીગેરે બજાર ભાવે મળશે.

દવે એન્ડ કંપું

૮૫૫ દામશીયલ સ્ટ્રીટ. પો. બોક્ષ નં. ૪.

ભોખ્યાસા.

ખારેજડી (અમદાવાદ) મીલની પ્રખ્યાત હોઝી-
અરી, માણિકી પીટીટ ઝીંકના દુવાલ, પલંગ પોષ,
ખુટસ, શુઝ, બીઓનાં ચપલ, કલકત્તાની સપાટ,
ધોતિ નેટા, સાડીઓ. સુતરાઉ અને ગરમ રૂમાલ,
શાલ, પેન્કેટ, કિકેટ તંથા કુટબોલનો સામાન,
રોશનરી, કટલરી, લેધર બેગ્ગ, ટોપીઓ, છત્રીઓ
લ કડીઓ, અત્તરો તથા ફરેક ફેન્સી ચીજોના છુટક
તથા જથાબંધ માલ અમારે ત્યાંથી કીફાયત ભાવે
મળી શકશે.

અ હકને સંતોષ આપવો તેજ અમારો મુદ્રા લેખ છે.

સંતતિ અને સંપતિ મેળવવાનું શ્રેષ્ઠ સાધન.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

સંતતિ થતી અટકાવનારા સઘળા શારીરિક વિકારોને મટાડવામાં આતંકનિગ્રહ ગોળીઓએ મોહોટી ફત્તેહ મેળવી છે, તેમ જ ગોળીઓનું સેવન કરનારાઓ બળ અને હિંસાદથી ભરપૂર તેમજ ચોખ્ખી મગજ શક્તિવાળા થાય છે. તેથી આતંકનિગ્રહ ગોળીઓને સંતતિ અને સંપતિ મેળવવાનું શ્રેષ્ઠ સાધન ગણવામાં આવેલ છે.

કિંમત-ગોળી ૩૨ બત્રીશની ૭ળી ૧ નો રૂ. ૧)

વિશેષ હકીકત જાણવા ગ્રાઈસ લીસ્ટ મંગાવો.

મુંબઈ પ્રાન્ત્ય
કાલબાદેવી રોડ,

આતંકનિગ્રહ ઔપધાલય.

જામનગર (કાઠીયાવાડ.)

અપ્રાધારણ કિંમતી છતાં, તમારે કાંઈ પણ કિંમત

ખર્ચવાની નથી

મટ્ટે

જીંદગી જાળવવાના સુત્રો સમજાવનાર

કામશાસ્ત્ર

આ પુસ્તક ન વાંચ્યું હોય તો જરૂર વાંચો જીવાનીમાં ઘડપણ કેમ દબાવે છે અને ઘડપણમાં પણ જીવાની કેમ ટકે છે તે સમજાવનાર ઉપદેશમય વાંચન આ પુસ્તક પુરું પાડે છે તમારું પુરું સરનામું મોકલી મંગાવી લ્યો. પોસ્ટ ખર્ચ પણ તમારે દેવાનું નથી

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

આતંકનિગ્રહ ઔપધાલય

જામનગર (કાઠીયાવાડ.)

પુશ ખખર !

ચામડાનો દરેક સામાન અમારે ત્યાંથી છુટક તથા જથ્થાબંધ મળી શકે છે; તો એક વખત કામ પાડી ખાત્રી કરવા આવક કરીએ છીએ.

— ઉપરાંત —

કટલરી, હાથયરી, પરફ્યુમરી, ટર્કીશ, ટાઇ લેટવેર વીગેરે વીગેરે મુંબાઇ અગર મોમ્બાસાથી આડતદ્વારા વેપારીઓને કીફાયત શરતે પહોંચાડીએ છીએ.

ખાત્રી કરવા આજેજ લખો.

ગોવિંદજી જીવણજી,

કમરસીયલ સ્ટ્રીટ.

પી. એ. બી. રૂ. મોમ્બાસા.

સોની જેતસી નારણ,

કામરસીયલ સ્ટ્રીટ મોમ્બાસા.

દરેક જાતના સોના, રૂપા તથા ચાંદીના દાગીના ચાલુ જમાનાની ફેન્સ દબ મુજબ અમે વાયદેસર તૈયાર કરી આપીએ છીએ. બહાર ગામના ઓર્ડરો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવે છે; હરેક પ્રસંગે અમેને યાદ રાખવા અમારું નામ ડાયરીમાં નોંધી લેશોજી.

અમાઉથી ગ્રાહક થયું મદદ કરનાર
સદગૃહસ્થોનાં મુખ્યારક નામની નામાવલિ.

લેખક દ્વારા—

નકલ	નામ	સ્થળ.
૫	મેસર્સ સોમાભાઈ એ. પટેલ મોમ્બાસા, નાધરાયી, જંગ ખાર, દારેસલામ.	
૪	રા. રા. સોમાભાઈ ડી. પટેલ	આણંદ
૧	ચતુરભાઈ એસ. પટેલ	નાવલી
૧	સુંદરજી નાનજી	મોમ્બાસા
૧	શંકરભાઈ એમ પટેલ	"
૧	પરમાર પી. એન. (ભારતર)	"
૧	મોતીભાઈ લક્ષ્મીદાસ પટેલ	ઉત્તરસંડા
૧	શીવાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	"
૧	હરજીવન મનજી	મોમ્બાસા
૧	મેસર્સ કાલીદાસ કાનજી એંડ કો	"
૧	રા. રા. ધનશ્યામ દવે	"
૧	જાદવજી ધેલાભાઈ	"
૧	શેઠ રાશીડ મોલીડીના	"
૧	રા. રા. હુસેન કાનજી મધાણી	"
૧	હાસમ અબ્દુલા	"
૧	શેઠ કે. ડી. રાવજી એંડ કો.	"
૧	રા. રા. હુસેન મેરાલી ભાણજી	"
૧	મહમદઅલી પ્રેમજી જીવા	"

૫	શેઠ રહેમતુલા. ધનજી	"
૧	L. Barrets	"
૧	રા. રા. મોતીલાલ કેશવજી	"
૧	" ગોરધનદાસ આંખા	"
૧	" ગુલામ હુસેન નાસર	"
૧	શેઠ શાજલ કરીમ એંડ કો.	"
૧	" મહમદઅલી નજરઅલી એંડ કો.	"
૧	રા. રા. રતિલાલ નરભેરામ	"
૧	શેઠ કાસમઅલી અધર્મ	"
૧	રા. રા. કમળશી રાધવજી	"
૧	શેઠ લખુ મેધજી	"
૧	રા. રા. શનાભાઈ જે. પટેલ	કોયલી
૧	" ભાઈલાલભાઈ એમ. પટેલ	ગોમ્યાસા
૧	" પૂરુષોત્તમ એન. પટેલ	ઉત્તરસંડા
૧	રા. રા. અંખાલાલ વાઘજીભાઈ પટેલ	ખુઠાખા (ડી. ડી)
૧	" અતુરભાઈ મોતિભાઈ પટેલ	સંજયા
૧	મેસર્સ વલ્લભદાસ રામજી એંડ કો.	મોમ્યાસા
૧	રા. રા. નાનાલાલ કલ્યાણજી	"
૧	મેસર્સ કરીમ હાજી હીરજી એંડ કો.	"
૧	રા. રા. મુળજીભાઈ ગોવીંદભાઈ કોન્ટ્રાક્ટર	"
૧	" ગોકળભાઈ રણછોડભાઈ	"
૧	" જઠાલાલ ગોકળદાસ	"
૧	" ડી. એમ. પઢીઆર	"
૧	" છોટાભાઈ વાઘજીભાઈ પટેલ	સુણાવ

૧	„ પુંજભાઈ ડી. પટેલ	સંજયા
૧	મેસર્સ શરીર જીવા એંડ કો.	મોખ્યાસા
૧	રા. રા. રાજ્યઅલી કે. એસ વીજી	„
૧	„ લાલજીભાઈ અમરશી	„
૧	„ પુલાભાઈ વેણીભાઈ પટેલ	ડબો
૧	„ જુલામઅલી જે	મોખ્યાસા
૧	„ ડી. ડી. ખખખર	„
૧	„ ગોવીંદજી જે પટેલ	„
૧	„ પુદુષોત્તમ બી. પટેલ	ઓડ
૧	„ તળશીભાઈ બી. પટેલ	ભાયલી
૧	„ સુનિભાઈ નાથાભાઈ પટેલ	ઉત્તરસંડા
૧	„ મગનલાલ જે. દેસાઈ	મોખ્યાસા
૧	„ નાનાલાલ મગનલાલ	„
૧	મેસર્સ જુમા ઇસાક એંડ સન્સ	„
૧	„ દેવે એંડ કો.	„
૧	રા. રા. એફ એન. ખંડેરીયા	„
૧	„ મુળજીભાઈ બી. પટેલ	„
૫	„ સતાલાલ વી. પટેલ	અમદાવાદ
૧	... ગુપ્ત	...
૧	રા. રા. રાવજીભાઈ નાથાભાઈ અમીન	મોખ્યાસા
૧	„ શીવાભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ	કંમસદ
૨	શેઠ અલીભાઈ આદમજી દાર	મોખ્યાસા
૧	„ ઓમર અબ્દુલ કરીમ	„
૧	રા. રા. ડી. જી. રાવજી	„
૧	„ એ. મેરાલી દેવજી	„

(ભાઈ જાફરઅલી રહેમતુલા તરફથી ૧૧)

૧	રા. રા. રજખઅલી રહેમતુલા	મેમ્બાસા
૨	„ ચીરાળ જેઠાળ	„
૧	„ અલીભાઈ પાન્થુ	„
૧	„ અલીભાઈ મહમદ ધનળ	„
૧	શેઠ ગોર્ધનદાસ ભગવાનળ એંડ કો.	„
૧	રા. રા. છોટાભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	„
૧	„ જાફરઅલી અખ્લુલા	„
૧	„ મુળળ ખટાકિ	„
૧	„ એ. એચ. નજરઅલી	„
૧	શેઠ એ. તુરમહમદ એંડ કો.	„
૧	રા. રા. બહાદુરઅલી કાસમ	„

(ભાઈ હુસેનઅલી કાનળ મધાણી તરફથી ૧૦)

૧	રા. રા. શમશુનીન અકબરઅલી	„
૧	„ ગુલામહુસેન ધનળ	„
૧	„ ગુલામહુસેન કાનળ	„
૧	મદતઅલી રહેમતુલા	„
૧	રાજલ જમાલ	મટાટી
૧	„ અખ્લુલઅલી લધા	મેમ્બાસા
૧	„ હસનઅલી ધરમશી	„
૧	„ ઇસુફઅલી મહમદભાઈ (ગુડ)	„
૧	„ નજરઅલી વાલળ	„

લાઈ અંખાલાલ જે તરફથી ૧૭)

૧	મેસર્સ સી. ડી. પટેલ એન્ડ સન્સ	મોમ્બાસા (ખોરીઆવી)
૧	રા. રા. ધુળાભાઈ એસ. પટેલ	મહુડા
૧૦	,, અંખાલાલ જે પટેલ	ઓડ
૧	,, મણીલાલ પ્રેમજી	મોમ્બાસા
૧	,, મણિલાલ કે. પટેલ	ધર્મજ
૧	,, જશભાઈ ડી. પટેલ	ઓડ
૧	,, એન. બી. પટેલ	પીપલાવ
૧	,, મગનભાઈ ચાર પટેલ	ઓડ

(લાઈ નરોત્તમ બી. તરફથી)

૧	રા. રા. એમ. ડી. જોશી	મોમ્બાસા
૧	,, સાહબજીવલ રૂપન	,,
૧	,, વેલચંદ ફુલચંદ	,,
૧	,, મગનલાલ જીવાભાઈ	,,
૧	,, એન. એમ. પટેલ	અડાસ
૧	,, વી. સી. ભટ્ટ	મોમ્બાસા
૧	,, જોડાલાલ જી. દવે	,,
૧	,, યુનીભાઈ ઉમેદભાઈ પટેલ	,,
૧	,, નારણભાઈ શીવાભાઈ	,,
૧	,, કે. એમ. પટેલ	,,
૧	,, છોટાભાઈ કે. પટેલ	ઉત્તરસંડા
૧	,, એચ. એમ. કોઠારી	મોમ્બાસા
૧	,, છોટાભાઈ કાશીભાઈ પટેલ	,,

૧	„ ખુશાલભાઈ એન. પટેલ	„
૧	„ કુંવરજી અરજણ	„
૧	„ નર્મદાશંકર	ઉત્તરસંડા
૧	„ શીવાભાઈ એન. પટેલ	મોખ્યાસા
૧	„ રામભાઈ મકનદાસ પટેલ	ઉત્તરસંડા
૧	„ રામભાઈ લક્ષ્મીદાસ પટેલ	„
૧	„ પુરુષોત્તમ છોટાભાઈ લીમ્બચીયા	„
૧	„ અહમદ જાન મહમદ	મોખ્યાસા
૧	„ પોપટ જાદવજી	„
૧	„ નારાયણ અરજણ	„
૧	„ ચતુરભાઈ બી. પટેલ	„
૧	„ ઝવેરભાઈ એન. પટેલ	„
૧	„ મોતીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ	નકોર
૧	„ સોમાભાઈ નરસીંહભાઈ પટેલ	પીપલાવ
૧	„ જાદવજી વીરજી ટેલર	મોખ્યાસા
૧	„ વેલજી રવજી	„
૧	„ મીઠું આણુક	„
૧	„ મથુરભાઈ નણુછોડભાઈ પટેલ	„
૧	„ પુનમભાઈ દાજીભાઈ પટેલ	એટંગે (યુગાન્ડા)
૧ રા. રા.	વલ્લવભાઈ શિવાભાઈ પટેલ	નાઈરોબી
૧	„ ઈશ્વરભાઈ દેશાઈભાઈ પટેલ	„
૧	„ ઉમેદભાઈ ડીશોરભાઈ	„
૧	„ કશીભાઈ મગનભાઈ	„
૧	„ મગનભાઈ મોતીભાઈ	„

૧	„	કશીલાઇ દારકાંદાસ	„	„
૧	„	પુનલાઇ ડી	„	„
૧	„	છોટાલાલ કે	„	„
૧	„	સોમાભાઇ શંકરભાઇ	„	„
૧	„	ધુળાભાઇ નાથાભાઇ	„	„
૧	„	રણછોડભાઇ દેવજીભાઇ	„	„
૧	„	ધમ્બરભાઇ શંકરભાઇ	„	„
૧	„	મણિલાલ ગોધર્નદાસ	„	„
૧	„	પરપોતમ કિસોરભાઇ	„	„
૧	„	ગુલામજીસેન ભાણજી બધર	„	મોમ્બાસા
૧	„	અંબાલાલ ચતુરભાઇ પટેલ	„	લીમોર
૧	„	ભાઇશ્રી શંકરભાઇ	„	લીલા.
૧	રા. રા.	રણછોડભાઇ રેવનદાસ પટેલ.	મોન્ઝા	(ટોંગાનીકા)
૧	„	મેમણ મહમદ ઉમરં કચવાલા	„	મોમ્બાસા
૧	„	એસ. કે. પટેલ	„	„
૧	„	જટાશંકર કહાનજી	„	„
૧	„	ખ્રીસ્તી હેનરી વીકટોર	„	સામરખ
૧	„	છોટાભાઇ દાસભાઇ પટેલ	„	મોમ્બાસા.
૧	„	રાવજીભાઇ મોતીભાઇ પટેલ	„	લીરા

(ભાઇ છોટાલાલ લલ્લુભાઇ તરફથી ૧૧)

૧	રા. રા.	છોટાલાલ લલ્લુભાઇ પટેલ મોન્ઝા	„	(ટી. ટી.)
૧	„	શીવાભાઇ ધનજીભાઇ	„	„
૧	„	સોમાભાઇ બહેચરભાઇ	„	„

૧	„ રહેમતુલા મેરાલી	„
૧	મેસર્સ નજરઅલી એન્ડ પ્રેમજી	„
૧	રા. રા. મણીભાઈ શંકરભાઈ	„
૧	„ અંબાલાલ શામળભાઈ	„
૧	„ કરસનદાસ ભીમજીભાઈ	„
૧	„ કાસમ લાન્ડ	„
૧	„ કીશોરભાઈ રણુછોડભાઈ	„
૧	„ તુળજભાઈ ખી. પટેલ	„
૧	„ પુરુષોત્તમ શામળભાઈ પટેલ	ઉત્તરસંડા

(ભાઈ ઝવેરચંદ જ્યંદ તરફથી ૭)

૧	રા. રા. ઝવેરચંદ જ્યંદ	મોખાસા
૧	„ લક્ષ્મણ રણુછોડલાલ	„
૧	„ નાથાલાલ લીલાભાઈ	„
૧	„ હરજીવન કરસનદાસ	„
૧	„ મોહનભાઈ કરસનદાસ	„
૧	„ જીવાભાઈ વીરજી	„
૧	„ સવજીભાઈ દામજી	„

(ભાઈ શંકરભાઈ નાથાભાઈ તરફથી ૮)

૧	રા. રા. ગોરધનભાઈ બાવાજીભાઈ	કીલીડીની
૧	„ ગોરધનભાઈ સોમાભાઈ	„
૧	„ શંકરભાઈ નાથાભાઈ	„
૧	„ છોટાભાઈ કીશોરભાઈ	„
૧	„ મગનભાઈ રેવાભાઈ	„

૧	રા. રા. મુળજીભાઈ રેવાભાઈ	કીલીડીની
૧	„ ઇશ્વરભાઈ હાથીભાઈ	„
૧	„ ભાઈલાલભાઈ જીવાભાઈ	(અંકોડીયા) „
	(રા. રા. ભાઈ કાળીદાસ મારફતે ૨)	
૧	રા. રા. અંબાલાલ એચ. પટેલ	કમ્પાસા (યુ. પી.)
૧	„ મણીભાઈ નાથાભાઈ પટેલ	નાઇરોબી.
	(ભાઈ મનભાઈ જેઠાભાઈ તરફથી ૩૫)	
૧	રા. રા. કેશવજી ચીન્જી	મોમ્બાસા.
૧	„ ઠાકરશી જીવજી	„
૧	„ તળજીભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ	ભાદરજી
૧	„ દેવજીભાઈ મુલચંદ	મોમ્બાસા
૧	„ રજ્જીઅચી હાસમપાર	„
૧	„ ડાહ્યાભાઈ ભુલાભાઈ પટેલ	વસો
૧	„ શંકરભાઈ નારણભાઈ નારણભાઈ પટેલ	મોમ્બાસા
૧	„ હરમાનભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ	નાવલી
૧	„ પુનમભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ	„
૧	„ છોટાભાઈ લાલજી પટેલ	„
૧	„ મગનભાઈ સોમાભાઈ	„
૧	„ માણેકલાલ પોપટલાલ ઝાકર	„
૧	„ પુનમભાઈ ગી દેસાઈ	„
૧	„ બરજોરજી કોમીસરીયાવાલા કેસીયર	„
૧	„ ઉમેદઅચી એન વાલજી	„
૧	„ કાનજી મેઘજી	„

૧	„	ચુનિલાલ ધનસુખરામ	„
૧	„	ચુનીભાઈ જોડાભાઈ શાહ	„
૧	„	પદ્માવતી હાથીભાઈ	„
૧	„	શામળ કારા	„
૧	„	એચ આર હાશમ	„
૧	„	કાસમ ધનજી	„
૧	„	જેયંદ રામચંદ ગાંધી	„
૧	„	ડોક્ટર એમ એન અમીન	„
૧	„	બહેચરભાઈ જી પટેલ	ચાંગા
૧	„	કાશીરામ દેવરામ	મોખ્યાસા
૧	„	અરજચ વાલજી	„
૧	„	મહમદ રતનશી	„
૧	„	બાનુપ્રસાદ જી એળ	„
૧	„	બાલુભાઈ નાચાભાઈ અમીન	„
૧	રા. રા.	એચ. એ. રાવલ	„
૧	„	છોટાભાઈ નાચાભાઈ પટેલ	સોજીત્રા
૧	„	ધેલાભાઈ રામજી	મોખ્યાસા
૨		મગનભાઈ જે પટેલ	કરમસદ

